

Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser

– en kartläggning av forskningen
under perioden 1990–2003 utförd
av Vetenskapsrådet på
regeringens uppdrag

Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser
– en kartläggning av forskningen under perioden 1990–2003 utförd av
Vetenskapsrådet på regeringens uppdrag

Omslag: Bilden är tagen 1890 vid den första 1:a majdemonstrationen i
Sverige. Den dagen demonstrerades det i Stockholm och på 21 andra platser i
landet. Foto: Pressens Bild

Vetenskapsrådet
(The Swedish Research Council)
103 78 Stockholm

© Vetenskapsrådet
ISBN 91-7307-042-4
ISSN 1651-7350
Omslag: ORD&FORM AB, Uppsala 2003
Produktion: ORD&FORM AB, Uppsala 2003

Förord

Allteftersom den politiska situationen i Sverige och omvärlden förändras uppstår nya frågor som behöver studeras av forskarna. I centrum står internationaliseringen, särskilt relationen till EU och hur denna påverkar det svenska politiska och administrativa systemet. Det gäller såväl organisationen av statsförvaltningen som relationerna mellan staten och kommuner och landsting. Frågor som ställs inom aktuell forskning kring demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser, är bland andra

- Hur står det till med demokratins förutsättningar och medborgarnas möjligheter till inflytande, insyn och ansvarsutkrävande?
- Hur har EU-medlemskapet inverkat på de informella kontakterna mellan departement och myndigheter?
- Hur påverkar samhällsorganisationen förutsättningarna för att åtgärda bristande jämställdhet?
- På vilket sätt har den förändrade styrningen av offentlig verksamhet påverkat de folkvalda organens möjligheter att påverka politiken?

Vetenskapsrådet har i regeringsbeslut 74, 2002-12-19 (Dnr Ju2002/8978/D) fått uppdraget att göra en kartläggning av forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser. Vetenskapsrådet har valt att avgränsa uppdraget så, att det enbart avser grundforskning i betydelsen grundläggande humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och kunskapsutveckling, vars resultat har generell räckvidd och vetenskaplig relevans och som utförs självständigt under eget ansvar.

Kartläggningen har genomförts i nära samarbete med expertis inom skilda men relevanta discipliner. Det har funnits en vetenskaplig styrgrupp under ledning av huvudsekreteraren, professor Bengt Hansson, bestående av följande personer: docent Thomas Bull, docent Kerstin Jacobsson, docent Michele Micheletti, professor Henry Montgomery, professor Torbjörn Tännjö, professor Bo Rothstein, professor Kjell Östberg och fil.dr Birgitta Swedenborg.

Grundmaterialet för kartläggningen av forskningen om demokrati och offentlig förvaltning har på Vetenskapsrådets uppdrag tagits fram av en grupp forskare från disciplinerna statsvetenskap, nationalekonomi, sociologisk välfärdsforskning, historia, psykologi, rättsvetenskap samt filosofi och teologi.

Forskningen om folkrörelser har kartlagts av docent Jan Larsson vid Vetenskapsrådet. Ett preliminärt manuskript avseende denna forskning har lästs och kommenterats av en expertgrupp. Jan Larsson har också fungerat som samordnare och ansvarat för redigeringen av det samlade stoffet. Huvudsekreterare

Bengt Hansson har dock haft det övergripande ansvaret för kartläggningens uppläggning och slutrapportens utformning.

Vetenskapsrådet vill rikta ett varmt tack till deltagande forskare för deras insats i föreliggande kartläggning.

Bengt Hansson

*Huvudsekreterare, ämnesrådet för humaniora
och samhällsvetenskap*

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning och översiktlig analys	9
Svensk forskning om demokrati och offentlig förvaltning	9
Svensk forskning om folkrörelser. Förändringsmönster och tendenser	13
Vetenskapsrådets bedömningar och förslag	17
Inledning	19
Vetenskapsrådets uppdrag, avgränsningar och förbehåll	19
Forskningen om demokrati och offentlig förvaltning	23
Statsvetenskaplig forskning om demokrati och offentlig förvaltning	23
Inledning	23
Var bedrivs forskning om svensk demokrati?	25
Var bedrivs forskning om lokal demokrati och förvaltning?	27
Forskningsutövare och nätverk i Europaforskningen	28
Vem forskar om offentlig förvaltning?	29
Forskning om svensk demokrati och om demokrati som idé och princip. Inriktning och allmänna tendenser	29
Forskning om lokal demokrati och förvaltning.....	38
Demokratiforskning med fokus på EU och internationalisering	43
Förvaltningsforskningens inriktning	48
Finansieringen av statsvetenskaplig forskning	52
Offentliga informationskällor och demokratidiskussioner	55
Politisk ekonomi och forskning om demokrati och offentlig förvaltning	57
Inledning	57
Forskning baserad på ett politisk ekonomiskt synsätt	59
Huvudmannaskap och finansiering	67
Sociologisk forskning med relevans för demokrati och välfärdspolitik	67
Forskning om välfärdsstater	69
Forskning om välfärdsstat och attityder	71
Komparativa databaser	80
Framtida forskning och utvecklingstendenser	81
Historisk forskning om demokrati och offentlig förvaltning	81
Inledning	81
Tidigare forskningsöversikter	83
Historisk forskning 1990–2003	83
Demokratirelevant forskning inom ämnet psykologi	106
Inledning	106

Redovisning av forskningen	108
Forskningens organisering	118
Rättsvetenskaplig forskning om demokrati och offentlig förvaltning	119
Inledning	119
Redovisning av forskningen	119
Finansiering och huvudmannaskap för rättsvetenskaplig forskning	125
Den rättsvetenskapliga expertrollen i samhällsarbetet	127
Filosofisk forskning om demokrati	127
Teologisk forskning om demokrati	129
Övrig relevant forskning om demokrati	130
Vilka finansierar forskningen?	133
Finansiärernas inflytande över forskningens inriktning	137
Forskningen i samverkan med samhället	143
Hur, var och av vem används forskningsresultaten?	147
Alternativa forskningskommunikatörer inom området	149
Samarbetsmönster i det internationella forskningslandskapet	155
Svensk forskning om folkrörelser och om det civila samhället	165
Allmän historisk bakgrund	165
Definitioner och avgränsningar av folkrörelsebegreppet	166
Forskning om arbetarrörelsen	169
Forskning om väckelserörelsen och nykterhetsrörelsen	177
Forskning om folkbildningsrörelsen	180
Forskning om idrottsrörelsen	189
Forskning om Kooperationen	191
Forskning om det civila samhället, ideell sektor samt om sociala rörelser och om social ekonomi	195
Allmän bakgrund	195
Tidigare förslag till handlingsprogram för forskning om ideell verksamhet	199
Forskning i Norden om den ideella sektorn	201
Forskning inom Socialt arbete	203
Sociologisk forskning	206
Statsvetenskaplig forskning	208
Forskning inom ämnet ekonomi	210
Forskning inom rättsvetenskap	212
Forskning inom de historiska vetenskaperna	213

Huvudmannaskap för forskningen	217
Forskningens organisering	219
Forskningens finansiering	221
Kontaktvägar i svensk och internationell forskning	223

Bilaga

Uppdrag till Vetenskapsrådet att göra en kartläggning av forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser

Sammanfattning och översiktlig analys

Redovisningen av Vetenskapsrådets kartläggning har disponerats så, att en första del avser forskningen om demokrati och offentlig förvaltning medan en senare del omfattar den om folkrörelser. Nedan följer dock en sammanfattande analys som avser redovisningen av hela uppdraget.

Svensk forskning om demokrati och offentlig förvaltning

Grundläggande vetenskaplig forskning om demokrati och offentlig förvaltning sker nästan uteslutande i anslutning till statligt finansierade svenska universitet och högskolor under statligt huvudmannaskap. Undantag är Studieförbundet Näringsliv och Samhälle respektive Institutet för framtidsstudier, vilka båda rymmer för demokratins problem relevanta projekt. Forskningen sker främst vid de statsvetenskapliga och historiska institutionerna vid de äldre lärosätena. Vid dessa förekommer även centrumbildningar och institut. Som exempel kan nämnas *Centrum för forskning om offentlig sektor* (CEFOS) i Göteborg, *Stockholm Centre for Organizational Research* (SCORE) vid Stockholms universitet samt *The Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences* (SCASSS) vid Uppsala universitet. Landsting och kommuner förekommer inte som huvudmän och finansiärer av detta slags forskning.

En påtagligt stor del av forskningen inom området utförs av doktorander som redovisar sin forskning i form av doktorsavhandlingar. Denna forskning granskas och bedöms inom ramen för den vetenskapliga kvalitetskontroll som upprätthålls av forskarna själva, men präglas naturligtvis av forskarutbildningens villkor, som gynnar välavgränsade och ”säkra” forskningsuppgifter. Andelen doktorandforskning är störst inom ämnet statsvetenskap, historia och rättsvetenskap, där man kan uppskatta att mer än hälften av den redovisade forskningsvolymen består av doktorsavhandlingar medan resten hänför sig till postdoktoral forskning och sådan som utförts av etablerade seniora forskare. Inom de övriga ämnena som ingår, som dock svarar för en kvantitativt mindre del, är andelen doktorandforskning mindre men ändå betydande.

Förnyelse i frågeställningarna har först under senare år blivit framträdande. Till en del har den uppstått hos enskilda forskare eller inom andra discipliner än de

traditionella. Skälet är sannolikt att det efterhand blivit alltmer uppenbart att den traditionellt organiserade demokratin närmar sig en kris och att man därför velat undersöka djupare dimensioner av demokratin än det formellt organisatoriska.

Det har också på senare år uppstått mer gränsöverskridande forskning inom gemensamma forskningsprogram. Kanske beror detta på att särskilda stödformer från finansierarnas sida kommit till just för att locka fram nya former för samarbete bland forskarna. Det gäller universitetens centrumbildningar, men också forskarnoder i nätverk, forskarskolor och gemensamma forskningsplattformar, som förenar forskare och forskarstuderande med ett gemensamt kunskapsintresse. Det tydligaste exemplet på en kraftfull riktad satsning är det så kallade FOS-programmet (*Forskning om Offentlig Sektor*), som ju verkade med många olika medel och som uttryckligen stödde mångdisciplinärt relevanta problemställningar. Men det finns också mycket forskningssamarbete som organiseras spontant efter förutsättningar och intressen i de enskilda fallen.

Kartläggningen av de finansiella mönstren visar entydigt på statens dominerande roll, antingen genom universitetens basanslag till forskning och forskarutbildning, eller som huvudman för de grundvetenskapliga forskningsråden och inflytandet över statens forskningsstiftelser.

Bland finansierarna förekommer också några större privata stiftelser, men även mindre sådana, vilka liksom donationer förvaltas av de stora affärsbankerna. Även myndigheter och företag betalar ibland för att få forskning utförd. Men det skall understrykas att det samlade bidraget från dessa senare måste anses sakna större betydelse när det gäller finansieringen som helhet av svensk forskning med demokrati- och förvaltningsrelevans.

När det gäller finansierarnas inflytande på forskningens inriktning visar kartläggningen prov på olika sätt att öva inflytande, men en slutsats är att grundforskningsråden och de statliga stiftelserna avstått från att utöva något inflytande. Däremot har Vetenskapsrådet uppmärksammat att det finns olika former för att utöva indirekt inflytande på forskningen och dess förutsättningar, till exempel genom att nätverk eller organisationer påverkar forskare att inrikta sig mot deras specifika FoU-intressen.

En stor del av forskarnas tid går åt till att hitta finansierare till själva forskningsarbetet, vilket innebär en viss ryckig kortsiktighet i försörjningen med projektmedel. Tillsammans med avsaknaden av tydliga karriärvägar i forskningssystemet för de relevanta disciplinerna motverkar detta en ändamålsenlig rekryteringsbas för dem som skall bli ledande forskare i framtiden. Till detta kommer att finansierarna och universiteten, i likhet med EU:s administrativa rutiner, i sin uppföljning ställer krav på en allt tätare återrapportering från forskningens sida, vilket minskar utrymmet för den egentliga forskningen.

I kartläggningen redovisas många intressanta tendenser och riktningar som visar att svensk forskning internationellt mycket väl försvarar framträdande positioner, som skapats inom framför allt statsvetenskap och inom det national-ekonomiska forskningsfältet politisk ekonomi. Detta skiljer sig från traditionell statskunskap genom att man där ägnar sig åt samspelet mellan ekonomiska storheter och politiska aktörer som det centrala analysobjektet. I den politisk-ekonomiska analysen betonas politikens innehåll, medan traditionell statsvetenskap ser mer till politikens former.

I sociologisk forskning behandlas relationen mellan demokrati och välfärds politik som problem inom området välfärdsforskning. Kartläggningen av svensk sociologisk forskning kring demokratifrågor och offentlig förvaltning behandlar dels välfärdsstaters institutionella uppbyggnad, dels välfärdsinstitutioners effekter. Det är den institutionaliserade välfärds politikens återverkningar på medborgarnas föreställningar och preferenser som står i fokus.

Svensk statsvetenskaplig forskning om demokrati, liksom även den med inriktning mot förvaltningsrelaterade och demokratiska konsekvenser av EU-medlemskapet, genomgår för närvarande en mycket stark utveckling och förnyelse. Bland starka drivkrafter märks särskilt världsutvecklingens snabba förändring under det senaste decenniet, som också starkt bidrar till att nya inriktningar inom den internationella forskningen når genomslag i svensk statsvetenskap.

En tydlig tendens i historieforskningen är att kön, klass, etnicitet och andra kategorier inte längre betraktas som givna utan som sociala konstruktioner och därmed historiskt föränderliga. Genusperspektivet har inspirerat till nya problemformuleringar som genererat nya empiriska och teoretiska kunskaper om samhället. Vidare har intresset för historiska studier om lokal politik tydligt ökat under 1990-talet. Begreppet medborgarskap är återigen centralt i termer av status och praktik. Det gäller inte minst forskning om betydelsen av kön och etnicitet i politiken och i välfärdssystemet. Den historiska forskningen om demokrati och offentlig förvaltning har i flera avseenden påverkats av samarbetet med forskare i andra discipliner, som statsvetenskap, sociologi och litteraturvetenskap, ofta med impulser från kvinnovetenskap/genusforskning. Det har gynnat förmågan att se nya perspektiv och formulera nya problemställningar.

Inom rättsvetenskapen märks väl hur formuleringen av forskningsproblem och perspektivval påverkas av EU-politiken. Inom filosofins fält liksom på många andra håll har ett starkt intresse kunnat förmärkas kring demokratins former och uttryckssätt och en annorlunda samtalsordning för det demokratiska samtalet, benämnd deliberativ demokrati.

Inom psykologins ämnesområde finns en växande tendens till att ett nytt

forskningsfält kring *politisk psykologi* håller på att etableras i kontakt med den internationella forskningen. Informella nätverk finns även i Sverige. Av relevans för demokratibegreppet förekommer i Sverige forskning inom socialpsykologi, arbets- och organisationspsykologi, rättspsykologi och kognitiv psykologi. Forskningen kan relateras till många olika aspekter och nivåer av demokrati, till exempel valdemokrati, deltagardemokrati och samtalsdemokrati. Forskning är också kopplad till olika demokratiska värden eller dygder, till exempel kritisk rationalism, solidaritet och delaktighet. En del av forskningen handlar om praktiska eller mänskliga förutsättningar för demokrati. Den förekommer inte sällan i anslutning till tvärvetenskapliga samarbetsprojekt.

Svensk forskning om demokrati och offentlig förvaltning har under 1990-talet till övervägande del varit specifikt disciplinenererad. Vidare är det övervägande intrycket från denna redovisning att man inom forskningens olika discipliner eftersträvat fördjupning och starkare specialisering inom såväl humaniora som samhällsforskning. Man kan tala om en utveckling präglad av viljan att pröva nya teorier och metoder, vilket också gett upphov till nya tolkningar, förståelse och perspektiv i forskningen om demokratins och förvaltningens problem. Samarbete och samverkan inom den egna disciplinen synes vara en stark drivkraft, för utvecklingen inom de båda vetenskapsområdena och har lett till starka nätverk och framstående forskningsmiljöer även vid internationell jämförelse.

Forskningssamarbete kring mång- och tvärvetenskapliga problem- och frågeställningar är inte starkt representerat i denna kartläggning. Det utgör således ingen drivkraft eller något självändamål vid kunskapsproduktionen. Men däremot finns det bland forskarna en öppen attityd till att pragmatiskt orientera sig mot mångvetenskapligt samarbete, då medel för forskning förenas med hanterbara och acceptabla villkor från forskningsfinansiärernas sida.

Vid kartläggningen har en genomgång skett av hur forskningen om demokrati och offentlig förvaltning utvecklats i samverkansmönstren med det omgivande samhället. Det är rådets slutsats att forskarnas professionella expertis kommer till uttryck på olika sätt och på skilda nivåer av samhällsarbetet. Inte minst gäller detta på den centrala statliga nivån och i de politiska processerna. Således får forskarnas bidrag med relevanta resultat från sin forskning i stor utsträckning betydande genomslag. Det är också viktigt att beakta att inte bara forskarna har en roll vid samhällets kunskapsförsörjning. Olika myndigheter och organisationer utgör viktiga led när det gäller att sprida kännedomen om forskningsresultat och på olika vägar göra dem åtkomliga för beslutsfattare i politik och förvaltning samt för professionella användare och den intresserade allmänheten.

En viktig fråga i kartläggningen är olika former för kunskapsöverföring, liksom det komplexa samspillet mellan forskare och praktiker. En central aspekt av detta är *mottagarkompetensen*. Tjänstemän med FoU-nära befattningar förväntas ha goda förutsättningar att själva följa och överblicka forskning och/eller aktivt söka relevant kunskap för specifika ändamål, för att i myndigheter, organisationer och företag omsätta den inom egna arbetsområden. Vetenskapsrådet menar att den största potentialen till förbättring ligger i ett ökat *personutbyte*, som skulle innebära att fler praktiker lockas till att doktorera och att forskarutbildning ges ett ökat meritvärde i praxis utanför universitet- och högskolor. Därmed skulle förutsättningarna för kunskapsöverföring till samhällsarbetet förbättras. För nyckelbefattningar inom förvaltningen borde också krav på doktorexamen komma ifråga.

Sammanfattningsvis kan man säga att det i kartläggningen redovisas mångfasetterade, variationsrika och robusta mönster för hur svensk forskning organiserar sin närvaro och främjar sin synlighet i Sverige såväl som i Norden och internationellt. Återigen framträder statsvetenskapen och den politiska ekonomin som väl synliga och ibland till och med starkt framträdande i internationella nätverk, organisationer för forskningssamarbete och andra sammanhang på hög nivå. Svensk sociologisk välfärdsforskning är också väl organiserad i forskningslandskapet, där intresset för forskningen kring välfärds- och trygghetssystem är omfattande både på ett teoretiskt och metodologiskt plan. Historie- och psykologiforskningen blir visserligen sedda, men alls inte i samma omfattning. Den rättsvetenskapliga och den filosofiska forskningen är å andra sidan svagt företrädda under den undersökta perioden men har betydande potential.

Svensk forskning om folkrörelser. Förändringsmönster och tendenser

De svenska folkrörelserna har sina rötter i en dramatisk samhällsomvandling som på alla plan skulle komma att förändra Sverige från ett fattigt jordbruksland till ett modernt industrisamhälle och en välmående välfärdsstat på demokratins grund. Utmärkande för folkrörelserna var att de hade tillkommit på enskilt initiativ, utan statligt stöd och oftast i klar motsatsställning till statsauktoriteten. Till de ursprungliga folkrörelserna räknas arbetarrörelsens olika politiska och fackliga grenar, väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen samt folkbildningsrörelsen. Ännu en gren av arbetarrörelsen, om än partipolitiskt neutral, var konsumentkooperationen (KF) med antimonopolistisk udd. Därutöver brukar också idrottsrörelsen inbegripas bland dessa. Producentkooperationen, som sedermera

kommit att räknas bland de ”riktiga” folkrörelserna, är dock snarare en följd av 1900-talets organisationssträvanden.

De ursprungliga folkrörelsernas roll och dynamik i den svenska samhälls- och kulturhistorien har sedan 1940-talets slut ägnats ett omfattande intresse från den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningens sida, inte minst bland historiker och statsvetare. Forskningen har heller inte saknat förgreningar i de nordiska länderna, framför allt i Danmark och Norge. En alldeles övervägande tonvikt har forskningen lagt vid grundarepoken och de första 60 årens väg till 1930-talets ”moderna” genombrott.

Utmärkande för en stor del av forskningen om folkrörelser är att den är historiskt tillbakablickande och i mycket också nationellt inåtvänd, i det att den ger särartsperspektiv på dessa rörelser som något unikt för Sverige och svensk samhällsutveckling.

Kartläggningen avser forskningsresultat som publicerats efter 1990 och visar på förändringar främst ifråga om *inriktning* och *forskningsfokus*. För svenskt vidkommande kan utvecklingen under 90-talet beskrivas som en markant intresseförskjutning mot *sociala rörelser* som begrepp och forskningsfält. Man kan därför tala om en pågående förnyelse och tyngdpunktsförskjutning inom svensk folkrörelseforskning. I denna utveckling har framför allt forskningen om det *civila samhället, den ideella sektorn och frivilliga organisationer* kommit att utmärka sig som nydanande. Denna utveckling har också uppmärksammats vid en tidigare kartläggning, som på regeringens uppdrag redovisats av statsvetaren Erik Amnå (Ds 1995:30). Där framfördes uppfattningen att den historiska inriktningens dominans vid studier av de gamla folkrörelserna hade brutits.

En slutsats av denna kartläggning, som ju också täcker hela fältet av forskning om folkrörelser, är emellertid att Amnås iakttagelse måste nyanseras. Det har på kort tid visserligen kommit framflyttande forskning om sociala rörelser och om det civila samhället och dess ideella sektor, men det har också under tiden skett en nyorientering inom forskningen om de traditionella folkrörelserna. Dock sker det i forskningen obestridligen en upplösning av begreppet folkrörelser till förmån för det internationellt spridda begreppet *sociala rörelser*.

Till skillnad från den retrospektiva humanistiska forskningen om de svenska folkrörelserna är forskningen om sociala rörelser och om det civila samhällets frivilligorganisationer inriktad på dessas roll och betydelse i dagens samhälle och behandlar frågor om deras inverkan på och förhållande till utvecklingen av svensk demokrati, arbets- och samhällsliv. I forskarkretsar beskrivs denna utveckling som vetenskapligt intressant och relevant. Forskningen om det civila samhällets ideella sektor och om sociala rörelser och social ekonomi framhålls också som ett i Sverige nytt och angeläget forskningsområde. Med en starkare

finansiell bas och infrastruktur kan möjligheterna till forskning inom området tas till vara som en potential när det gäller förnyelse av svensk humaniora och samhällsforskning.

Forskningens omfattning varierar dock ifråga om huvudområden. Starkt dominerande är forskning om folkbildningsrörelsen liksom den om arbetarrörelsen. Forskning om idrottsrörelsen som folkrörelse synes helt ha avstannat för att i stället ha övergått i sport- och idrottshistoria. Forskningens intresse för väckelse- och nykterhetsrörelserna har också kommit att påtagligt mattas av under 1990-talet. Frågor kring de konsument- och producentkooperativa rörelserna tilldrar sig i viss utsträckning forskningens intresse, i synnerhet vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, där man finner en pågående kunskapsproduktion med utpräglad jordbruksrelevans.

Forskning av vetenskapligt grundläggande karaktär om folkrörelser sker utslutande vid *svenska universitet och högsolor*. Den har till stor del finansierats via universitetens fakultetsmedel, men bidragen från statliga forskningsråd och stiftelser har också haft en avsevärd betydelse och skapat förutsättningar för bredd och mångfald i framför allt humanistisk kunskapsproduktion. Den externa finansieringens bristande långsiktighet och det faktum att en stor del av forskningen sker inom doktoranders avhandlingsarbeten medför dock en övervikt för begränsade problemställningar.

När det gäller forskning om det civila samhällets frivilligorganisationer och sociala rörelser har den haft svårt att finna goda finansiella lösningar, då den kommit att framställas som avvikande i förhållande till normalvetenskaplig folkrörelseforskning och den har därför haft svårt att göra sig gällande i de statliga finansierarnas krympande ekonomi.

Om man ser till *forskningens sätt att organisera sig* är det främsta kännetecknet att den är resultatet av solitära forskares möda. Forskning om folkrörelser pågår främst inom ramen för forskarutbildningen med juniora forskare och som enstaka individuella och disparata projekt snarare än som sammanhållna program i starka forskarmiljöer. Sådana finns visserligen men de är få. Att idag tala om något som liknar 70-talets omfattande och uthålliga programsatsning i syfte att bygga upp kompetens för forskning om de svenska folkrörelserna ter sig mycket främmande.

Inom folkbildningsforskningen har man med statliga initiativ hjälpt fram en mer framgångsrik strategi med ett nationellt program som ett nätverk för folkbildningsforskning som skall samla, stödja och locka andra forskare att initiera egna forskningsprojekt. Nätverket har en dominans av vuxenpedagoger, men samlar också forskningsaktiva med främst historisk, men även annan inriktning.

Beträffande forskning om det civila samhället, ideell sektor och frivilligorganisationer finns ett etablerat och starkt mångvetenskapligt forskarlag som är organiserat i ett nordiskt nätverk, med utomnordiska förgreningar. Den mångvetenskapliga inriktningen, som har sin bas vid *Sköndalsinstitutet* och *Handels-högskolan i Stockholm*, kommer till uttryck dels genom individuella projekt med olika ansatser, dels genom en målmedveten rekrytering av forskare från olika discipliner som socialt arbete, sociologi, teologi, socialantropologi, och kulturgeografi. Men det bör dock betonas att en stor del av forskningen om sociala rörelser och ideella organisationer har anknytning till något av de nationella forskarnätverk som finns inom området och varav en del även kan ha en orientering mot praktiker och företrädare för samhällets ideella organisationer.

Naturligtvis är detta sätt att organisera sig inte unikt; svensk humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning utvecklas successivt från enstaka forskning i riktning mot nätverk med forskarnoder för mångvetenskapligt kunskapsutbyte och samarbete kring gemensamma problem- och frågeställningar.

Kontaktvägar och samarbetsmönster i folkrörelseforskningen har följt skilda utvecklingslinjer. Den del som inriktar sig mot frivilligorganisationer och sociala rörelser har internationella beröringspunkter genom de olika tidskrifter som finns för publicering av forskningsresultat jämte de övriga publiceringsmönster som utvecklats, till exempel elektroniskt. Därutöver förekommer sedvanliga konferenser och seminarier arrangerade av forskargrupper, ibland genom den infrastruktur som nordiska och internationella samarbetsorgan erbjuder.

Traditionell folkrörelseforskning synes styras av ett tillbakablickande och samtidigt inåtvänt perspektiv som i grunden förhåller sig till sitt forskningsobjekt som en fråga om nationell särart. Den arbetar idogt, men syns ej vid forskningsfronten genom internationell publicering och saknar kontakt med och anslutning till internationella nätverk.

Kontaktmönster inom svensk forskning om den svenska arbetarrörelsen är väl etablerade, dels genom forskarna själva, dels i institutionaliserade former som under lång tid utvecklats bland annat genom mångåriga insatser av Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek och dess närstående organisationer i Sverige och i de övriga nordiska länderna samt internationellt. Här finns framträdande forskare som ingår i nätverk och ibland i gemensamma program och forskarlag och som publicerar sig internationellt och är synliga i det internationella forskningsutbytet.

När det gäller kontaktvägar bör det dock nämnas att forskningen om det civila samhället och den ideella sektorn visserligen befinner sig i ett uppbyggnadsskede, men att den kan uppvisa påfallande internationell synlighet; såväl på nordisk basis som internationellt och då med kontakter och förgreningar till renommerade forskarmiljöer i USA.

Vetenskapsrådets bedömningar och förslag

Allteftersom den politiska situationen i Sverige och omvärlden förändras uppstår nya frågor som behöver studeras forskningsmässigt. I centrum står internationaliseringen, särskilt relationen till EU och hur denna påverkar det svenska politiska och administrativa systemet. Det gäller såväl organisationen av statens institutioner och statsförvaltningen som relationen mellan staten och kommun- respektive landstingsnivån.

Inom denna ram kan man lätt generera ett stort antal intressanta och viktiga frågeställningar. Det följande är bara ett litet axplock: På vilket sätt har den i Sverige förändrade styrningen av offentlig verksamhet, bl.a. utvecklingen när det gäller rättighets- och ramlagstiftningen, samt nya driftsformer och samarbetsmönster påverkat de folkvalda organens möjligheter att få genomslag för politiken? Hur har resultatstyrningen och EU-medlemskapet inverkat på de informella kontakterna mellan departement och myndigheter? Hur påverkas förutsättningarna att fördjupa demokratin och medborgarnas möjligheter till inflytande, insyn och ansvarsutkrävande? Hur påverkas förutsättningarna för riksdagen och regeringen att ta och utkräva ansvar? På vilket sätt påverkar strukturen och uppgiftsfördelningen inom samhällsorganisationen förutsättningarna för att identifiera och åtgärda bristande jämställdhet? Den generella frågan huruvida den svenska förvaltningsmodellen är väl anpassad för de krav som EU-medlemskapet ställer belyses väl i regeringens direktiv *Översyn av strukturen och uppgiftsfördelningen inom samhällsorganisationen* (Dir. 2003:10).

Det ligger emellertid en fara i att alltför tydligt rikta in forskningen mot sådant som för ögonblicket står i fokus. För det första handlar demokratifrågorna inte bara om styrelsesätt och förvaltning, utan också om till exempel medborgarnas inbördes solidaritet och tillit till varandra och till eliterna, om förhållandet mellan staten och medborgarnas organisationer i det civila samhället, om statsmaktens legitimitet inom olika områden eller om förhållandet mellan statens suveränitet och mänskliga rättigheter. Detta är frågor av principiell natur som inte har någon klar problemägare med intresse att initiera, finansiera eller på annat sätt driva fram forskning, och sådana frågor riskerar därför att hamna i skymundan.

För det andra riskerar forskningen att hamna i bakvattnet till allmänna samhällsströmningar och på så sätt bli begränsad till redan välbekanta frågeställningar, även om den där kan vara både fördjupande och ifrågasättande. Man

drar då inte nytta av en av forskningens främsta egenskaper, nämligen förmågan att finna nya infallsvinklar, upptäcka nya samband och att återföra det välbekanta på mer fundamentala faktorer och därigenom generera framåtblickande visioner.

Vetenskapsrådet ser i kartläggningen tendenser till att forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser splittras på detaljfrågor och i hög grad inriktas på konventionella frågeställningar. Det finns en risk att beredskapen att studera mer fundamentala förändringar är för låg. Eftersom det är ett oeftergivligt samhällsintresse att demokratin bevaras och utvecklas, så räcker det inte att känna dess nuvarande organisation och funktionssätt, utan man måste också förstå dess möjliga uttrycksformer i framtiden och vilka krafter som styr dess utveckling. Det är därför angeläget att främja mer fundamental och gränsöverskridande forskning om demokratin inom de många humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner som är relevanta.

Vetenskapsrådet föreslår därför ett *strategiskt grundforskningsprogram* för att stärka sådan forskning. Med strategisk grundforskning menas forskning som har grundforskningens inriktning mot fundamentala principer och mekanismer, men som samtidigt fokuseras mot ett strategiskt valt, brett definierat område. Sådan forskning är inte helt lätt att åstadkomma, men man kan hämta inspiration och låna erfarenheter från lyckade satsningar inom och utom Sverige.

En lämplig modell är att skapa ett mindre antal starka miljöer, som byggs upp kring 3–5 kvalificerade grundforskare med olika ämnesinriktningar, men ändå valda så att deras intresseområden ligger tillräckligt nära varandra för att de på ett fruktbart sätt ska kunna påverka och inspirera varandra. Om man lyckas med detta får man synergieffekter mellan olika ingångar till samma problemområde, men också en tvärvetenskaplig brytning som motverkar likriktning. En modell av detta slag, fast i större skala, användes av The Rockefeller Institute i New York (numera The Rockefeller University) under den period när institutet vann anmärkningsvärt många nobelpris.

Miljöns kärna måste vara fysiskt sammanhållen, men den kan kompletteras med nätverk, som inte behöver, eller ens bör, vara begränsade till Sverige.

Programmet får inte uppfattas som att man ger monopol på demokratiforskning åt någon viss grupp. Det måste därför finnas flera parallella miljöer, förslagsvis minst tre.

Att upprätta och driva ett sådant strategiskt forskningsprogram kräver ingående kännedom om forskningsfronter och om forskarvärlden. Det bör därför anförtros Vetenskapsrådet.

Inledning

Vetenskapsrådets uppdrag, avgränsningar och förbehåll

Vetenskapsrådet har på regeringens uppdrag genomfört en kartläggning av forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser. Regeringens riktlinjer för uppdraget framgår av regeringsbeslut 74 av den 19 december 2002 (Dnr Ju2002/8978/D) som redovisas i bilaga. Kartläggningen omfattar perioden 1990 – 2003.

Rådet har valt att avgränsa uppdraget så, att det enbart avser grundforskning i betydelsen grundläggande humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och kunskapsutveckling, vars resultat har generell räckvidd och vetenskaplig relevans och som utförs självständigt under eget ansvar. Sådan forskning publiceras vanligen som vetenskapliga monografier eller som artiklar i vetenskapliga tidskrifter eller antologier. En påtagligt stor del av denna forskning har utförts av doktorander inom ramen för deras forskarutbildning.

Redan med denna avgränsning finns ett mycket stort material att kartlägga. Annan forskning kring demokrati samt statlig och kommunal förvaltning som främst är av betydelse för verksamhetsutveckling behandlas därför ej i denna kartläggning, även om Vetenskapsrådet känner till att det såväl inom staten som i landsting och kommuner pågår ett omfattande innovationsarbete i syfte att utveckla och förnya verksamheter. Ofta sker detta i samverkan med högskolan. Forskningen skall bidra med kunskapsunderlag som är relevant vid huvudmännens utveckling, förnyelse och effektivisering av den egna verksamheten, respektive metoder för uppföljning och utvärdering av förändringsarbetet i statlig och kommunal regi. Socialstyrelsen och de båda kommunförbunden har till uppgift att informera om detta slags FoU-arbete, som med stöd av statliga och kommunala medel i stor omfattning bedrivs vid kommunala FoU-enheter samt innovations- och FoU-centra med blandat huvudmannskap.

Vetenskapsrådet har även haft kontakt med den av regeringen tillsatta utredningen *Innovativa kommuner och landsting* (Dir. 2002:66). Dess uppdrag är bl.a. att analysera utvecklingen av FoU och andra innovativa verksamheter inom kommuner och landsting. I uppdraget ingår även att visa hur den offentliga sektorn använder FoU för att utveckla verksamheterna så att såväl kvalitet som kompetens stärks och därvid även underlätta och främja utbytet med relevant internationell verksamhet. Det finns alltså goda skäl för Vetenskapsrådet att

avgränsa uppdraget gentemot den innovationsverksamhet, som pågår med stöd av forskning under kommunalt huvudmannaskap inom eller utom högskolan och som helt eller delvis finansieras med kommunala medel.

Vetenskapsrådet har sett det som en viktig uppgift att i kartläggningen ge en bred belysning av inomdisciplinära och allmänvetenskapliga utvecklingslinjer inom de berörda disciplinerna. Genom sin bredd är kartläggningen ägnad att ge underlag för bedömningar, såväl forskningspolitiska som andra.

Rådet tar däremot inte ställning till den redovisade forskningens kvalitet eller inomvetenskapliga betydelse. Men genom att redovisa kartläggningen på ett brett sätt vill Vetenskapsrådet peka på den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningens möjlighet att visa på alternativ och skapa visioner för utvecklingen av demokratin, välfärden och medborgarnas delaktighet.

När det gäller att kartlägga den ekonomiska omfattningen av stödet till forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser skulle det vara en arbetskonomiskt mycket krävande – för att inte säga omöjlig – uppgift att åstadkomma en adekvat, tillförlitlig och heltäckande överblick av det finansiella stödet. En besvärande omständighet är att finansiärernas system och databaser inte är retrospektivt och generellt sökbara enligt dessa kategorier, vilket också omöjliggör en meningsfull skattning av täckningsgraden vid en sådan kartläggning. En annan sådan omständighet, som ytterligare minskar förutsättningarna, är att betydelsefulla finansiärer, som t.ex. Riksbankens Jubileumsfond, sedan något år ersatt sina tidigare system med nya. Ännu en är att vissa myndigheter som finansierat forskning har upphört och ersatts av nya med andra system för rapportering.

När det sedan gäller privata stiftelser i allmänhet som finansierar forskning, kan deras betydelse som finansiär variera mycket. De är också svåra att överblicka på grund av deras stora antal och de är också helt eller delvis skyddade från insyn. Även inom högskolan har uppgraderingar av tidigare system inneburit förändringar i redovisningen av användningen av fakultetsmedel för forskarstuderandes forskning, vilket gör det svårt att få fram jämförbara siffror. Vetenskapsrådet avstår därför från att i kartläggningen redovisa uppgifter om den ekonomiska omfattningen av forskningsfinansieringen.

Kartläggningen har genomförts i nära samarbete med expertis inom skilda men relevanta discipliner. Det har funnits en vetenskaplig styrgrupp under ledning av huvudsekreteraren, professor Bengt Hansson, bestående av följande personer: docent Thomas Bull, Uppsala universitet, docent Kerstin Jacobsson, Södertörns Högskola, docent Michele Micheletti, professor Henry Montgomery och professor Torbjörn Tännsjö, samtliga vid Stockholms universitet, samt professor Bo Rothstein, Göteborgs universitet och professor Kjell Öst-

berg, Södertörns högskola jämte fil.dr Birgitta Swedenborg, Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.

Grundmaterialet för kartläggningen av forskningen om demokrati och offentlig förvaltning har på Vetenskapsrådets uppdrag tagits fram av en grupp av forskare som var för sig svarar för sitt forskningsområde. Dessa forskare är Johan Lantto och Lucas Pettersson, Stockholms universitet (statsvetenskap), Per Pettersson Lidbom, Stockholms universitet (nationalekonomi), Jonas Edlund, Umeå universitet (sociologisk välfärdsforskning), Gunnela Björk, Örebro universitet (historia), Anna Blom Kemdal, Lunds universitet (psykologi), Anna Nylén, Uppsala universitet (rättsvetenskap) samt Torbjörn Tännjö, Stockholms universitet (filosofi och teologi).

Forskningen om folkrörelser har kartlagts av docent Jan Larsson vid Vetenskapsrådet. Ett preliminärt manuskript avseende denna forskning har lästs och kommenterats av expertis bestående av följande personer: docent Erik Amnå, Göteborgs universitet, professor Torkel Jansson, Uppsala universitet, docent Ann-Marie Laginder, Linköpings universitet, professor Klaus Misgeld, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, professor Lars Olsson, Växjö universitet, professor Lars Svedberg, Sköndalsinstitutet samt docent Filip Wijkström, Handelshögskolan i Stockholm.

Jan Larsson har också fungerat som samordnare och ansvarat för redigeringen av det samlade stoffet. Huvudsekreterare Bengt Hansson har dock haft det övergripande ansvaret för kartläggningens uppläggning och slutrapportens utformning.

Forskningen om demokrati och offentlig förvaltning

Statsvetenskaplig forskning om demokrati och offentlig förvaltning

Inledning

Kartläggningen av *statsvetenskaplig* forskning avser sådan forskning som har bedrivits av person anställd/verksam vid statsvetenskaplig institution (vid universitet eller högskola) eller av person med statsvetenskaplig examen verksam vid olika institut etc., utanför universitets- och högskolevärlden (t.ex. SNS). Det rör sig samtidigt om forskning som huvudsakligen bedrivs vid svensk institution eller motsvarande och/eller finansieras med svenska forskningsmedel. Internationell forskning om svensk demokrati och förvaltning omfattas alltså inte.

Kartläggningen gäller enbart forskning som har publicerats 1990 eller senare, oavsett när den utfördes. Dess resultat skall ha publicerats som monografi, som artikel i antologi eller vetenskapliga tidskrift eller som doktorsavhandling.

Vad gäller offentliga utredningar har ambitionen varit att så långt som möjligt ta upp utredningar som inkluderat statsvetare som sakkunniga/ansvariga och som berör centrala demokratifrågor (t.ex. demokratiutredningen, Folkomröstningsutredningen). Fokus ligger dock på vetenskapligt grundläggande forskning och kunskapsutveckling vars resultat har generell räckvidd och vetenskaplig relevans, som utförs självständigt under eget ansvar. Därmed har t.ex. expertbilagor till utredningar många gånger en viktigare status i kartläggningen än huvudbetänkanden. I syfte att kunna göra kartläggningen överblickbar, men även mot bakgrund av det stora antalet arbeten, har det blivit nödvändigt att presentera forskningen i större sjok, där besläktad forskning tas upp, utan att vi fördjupar oss i enskilda arbeten. Det medför att merparten av forskningen blir bara representerad som en post i fotnoterna.

Demokrati- och förvaltningsforskningens avgränsning i kartläggningen

Demokrati och förvaltning är två helt centrala områden inom statsvetenskapen. Statsvetenskap handlar till stor del om demokratins institutioner, former och förutsättningar samt de myndigheter som har att förvalta och genomföra beslut som fattas inom ramen för demokratin. Med en generös definition av "demokrati" betyder det samtidigt att merparten av svensk statsvetenskaplig forskning

i någon mån kan betraktas som demokratiforskning eller forskning om förvaltning.

För att inte göra kartläggningen av statsvetenskaplig forskning om demokrati och förvaltning meningslös finns det följaktligen skäl att göra en rimlig avgränsning mellan demokratiforskning och övrig statsvetenskaplig forskning. Samtidigt bör ambitionen vara att undvika en rent formell definition av demokrati, eftersom man då riskerar att förbise flera intressanta aspekter som diskuteras i samtida demokratiteori, t.ex. frågor om demokrati och identitet, internationalisering eller gräsrotsaktioner. Här uppstår dock lätt svåra gränsdragningsproblem. Var går t.ex. gränsen mellan forskning om det civila samhället i allmänhet och forskning som gör en explicit koppling mellan civilsamhälle och demokrati? Och när blir forskning om mänskliga rättigheter demokratiforskning? Eller är alla studier av mediasituationen i ett land att betrakta som demokratiforskning?

Här förefaller en rimlig avgränsning vara att det skall finnas en explicit koppling till "demokrati" eller frågor om medborgarstyre och medborgarinflytande. Det är den första avgränsningsprincip som styrts urvalet. Vidare lämnas forskning som är direkt fokuserade på rena sakfrågeområden utanför (t.ex. socialpolitik, miljöpolitik, säkerhetspolitik), eftersom det är forskning som i högre grad fokuserar på den demokratiska processens utfall än processens förutsättningar och former i sig. På liknande sätt har merparten av forskningen om internationella relationer definierats bort. Fokus har dessutom lagts på forskning som berör Sverige, eller svenska förhållanden, samt EU – inte övriga världen. Därmed faller t.ex. forskning om demokratiseringsprocessen i tredje världen utanför.

Kartläggningen har skett på flera olika sätt, via databaser, intervjuer med erfarna statsvetare med stor överblick över forskningen och som kunnat värdera och peka ut arbete med en central plats inom forskningen.¹ Även Vetenskapsrådets egen utvärdering av svensk statsvetenskap av år 2002 har kommit till användning.² Kartläggningen har också underlättats av referenser i befintliga publikationer från olika forskningsprojekt med demokratifrågor i fokus gått igenom (t.ex. "Demokrati i förändring"), liksom förteckningar över doktorsavhandlingar från 1990, vilket har föranlett enstaka kompletteringar av det ursprungliga urvalet.

¹ Arbetet har utförts av Lucas Pettersson och Johan Lantto. Följande personer har på olika sätt bidragit med information och kunskap: Olof Ruin, Olof Pettersson, Rune Premfors, Hans Agné, Michele Micheletti, Henry Bäck och Stig Montin.

² Vetenskapsrådet, Swedish Research in Political Science – an evaluation. Rapport 2002:1. Stockholm 2002.

Redovisningens uppläggning

Kartläggningen presenteras under fyra huvudkapitel. Först kartläggs vem som har bedrivit (och bedriver) statsvetenskaplig demokratiforskning samt med vem och i vad mån dessa forskningsutövare samarbetar med andra forskare/organ. Därefter presenteras en kartläggning av vilken inriktning forskningen om demokrati och förvaltning har haft. I ett tredje kapitel berörs sedan finansiering och i det sista kapitlet tas frågor om kunskapens tillgänglighet för offentliga informationskällor och demokratisamtal.

Forskningen redovisas efter att ha indelats i fyra övergripande områden. Vid kartläggningen har forskningen om demokrati och förvaltning på olika beslutsnivåer hållits isär, dvs. man bör skilja mellan lokal, nationell och europeisk/internationell nivå, liksom man bör hålla isär demokratiforskning och förvaltningsforskning på nationell nivå. I kartläggningen talas således återkommande om (i) *nationell* (svensk) demokratiforskning; (ii) *lokal* demokrati- och förvaltningsforskning; (iii) forskning om demokrati på *europeisk eller internationell* nivå; samt (vi) om förvaltningsforskning. Uppdelningen har gjorts i syfte att nå överskådlighet i kartläggningen och har dessutom varit möjlig, eftersom överlappningen mellan de olika områdena är tämligen liten.

Var bedrivs forskning om svensk demokrati?

I sammanställning nedan presenteras vilka som i Sverige bedriver statsvetenskaplig forskning om demokrati och förvaltning samt hur de är kopplade till varandra och andra discipliner i ett och samma sammanhang. Merparten av den statsvetenskapliga demokratiforskningen bedrivs givetvis inom ramen för de statsvetenskapliga institutionerna vid landets universitet och högskolor.³ Dels av disputerade forskare anställda vid respektive institution, dels av doktorander i forskarutbildning.

Vid samtliga av dessa institutioner bedrivs forskning som åtminstone i någon form knyter an till demokratifrågor. I vissa fall utgör demokrati ett eget tema (t.ex. i Lund), i andra påpekas att demokrati ingår som ett centralt inslag i flertalet projekt (t.ex. i Uppsala). Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet har dessutom nyligen tagit initiativ till ett nationellt och tvärvetenskapligt nätverk för demokratiforskning, bl.a. med syfte att skapa möjligheter för utbyte mellan doktorander, uppmuntra kvalificerad mångvetenskaplig

³ Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå, Uppsala, Linköping, Örebro, Växjö, Karlstad, Mitthögskolan, Södertörn, Halmstad, Luleå, Kalmar, Trollhättan/Uddevalla, Malmö och Mälardalen.

forskning samt fungera som en länk mellan forskarvärlden och det omgivande samhället.

Vid Uppsala universitet finns *The Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences* (SCASSS). SCASSS är ett forskningsinstitut för studier i samhällsvetenskap och humaniora som inrättades efter ett riksdagsbeslut 1986. Institutet ingår i ett internationellt nätverk bestående av liknande institut i Europa och USA. Inom ramen för SCASSS anordnas forskningsseminarier och forskningsprogram, som inrymmer forskare från olika länder och dicipliner. Institutet tar emot både inhemska och utländska gästforskare.

Vid Göteborgs universitet finns det mångvetenskapliga *SOM-institutet*, vilket är ett centrum för den undersöknings- och seminarieverksamhet som drivs gemensamt av Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG), Statsvetenskapliga institutionen samt Förvaltningshögskolan. SOM-institutet finansieras av de forskningsprojekt som deltar i SOM-undersökningarna. Det rör sig i första hand om projekt som bedrivs vid de tre institutionerna som bildat SOM-institutet. Men i mån av plats erbjuds även forskare vid andra universitet och externa intressenter möjlighet att ställa frågor i undersökningarna.

Vid Örebro universitet finns sedan något år tillbaka en mångvetenskaplig forskarskarskola med namnet Demokratins villkor. Genom att omfatta många olika ämnesinriktningar syftar forskarskolan till att kunna vidga forskningen om traditionella demokratifrågor. Genom sin bredd i olika ämnen skall den ge bredare svar än traditionell demokratiforskning på frågor som:

- hur stora ojämlikheter man kan acceptera och fortfarande tala om demokrati?
- vilken kunskapsnivå som krävs för att en demokrati ska kunna fungera?
- är det demokrati att hålla folkomröstningar om ämnen där inte ens experterna kan enas?

Föreståndare är professor Thomas Brante, sociologi. Dessutom ingår professorerna Mats Ekström, medie- och kommunikationsvetenskap, Bernt Gustavsson, pedagogik, Gullan Gidlund, statsvetenskap och Björn Horgby, historia. Där finns 17 doktorander. Forskarskolan samarbetar med det nystartade *International Science Centre*, kring ett gästforskarprogram som bjuder in internationellt renommerade demokratiforskare till Örebro. Det leds av professor Sten Berglund (statsvetenskap) och finansieras av Riksbankens Jubileumsfond.

Därutöver det finns det ett antal institut och organ med en bas *utanför* universitets- och högskolevärden, där statsvetare har bedrivit demokratiforskning. Främst avses *Studieförbundet Näringsliv och Samhälle* (SNS), som sedan mitten av 1990-talet instiftat ett särskilt demokratiråd, med inriktning på demokratiforskning. Demokratirådet består av fristående forskare som presenterar analy-

ser och resultat från undersökningar av demokratins normer och funktionssätt.

Vid Mitthögskolan i Sundsvall finns också det mångvetenskapliga Demokratiinstitutet. Det grundades 1997 och har bl.a. som syfte att genom forskning öka kunskapen om tillståndet för den svenska demokratin. Tidigare bedrevs även demokratirelevant forskning i anslutning till det privatbaserade, men nu nedlagda Cityuniversitet i Stockholm. Där publicerades forskningsrapporter och kurslitteratur om bl.a. demokrati.

Var bedrivs forskning om lokal demokrati och förvaltning?

Forskning om lokal demokrati och förvaltning finns utspridd över ett stort antal institutioner och institut. En tydlig specialisering på lokala och kommunala frågor kan man finna vid förvaltningshögskolan och *Centrum för forskning om offentlig sektor* (CEFOS) i Göteborg, *Novemus* och *Centrum för stadsmiljöforskning* i Örebro samt *Centrum för kommunstrategiska studier* i Linköping (CKS). Vidare finns några kommunalekonomiska institut. *Institutet för kommunal ekonomi* (IKE) vid Stockholms universitet, *Rådet för KommunalEkonomisk Forskning och Utbildning* (KEFU) vid Lunds universitet och *Kommunforskning i Västsverige* (KFI) vid Göteborgs universitet. Av de statsvetenskapliga institutionerna har den vid Umeå universitet den kanske tydligaste profileringen mot lokala och kommunala frågor.

CEFOS i Göteborg fungerar som ett forskningscentrum och är en organisatorisk enhet inom den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet. CEFOS engagerar forskare från många discipliner men statsvetenskap och företagsekonomi är centrala. CEFOS kan även betraktas som ett forskningsråd, som erbjuder en miljö för forskning inom ett antal forskningsområden. Många som är aktiva vid CEFOS tillhör även förvaltningshögskolan i Göteborg.

Novemus har sitt säte vid Samhällsvetenskapliga institutionen vid Örebro universitet. Dess verksamhet är en blandning av praktiktära forskning och kursverksamhet. Novemus inriktning har främst varit att undersöka de förändringsprocesser som präglar den kommunala sektorn.

Centrum för Stadsmiljöforskning är en annan mångvetenskaplig forskargrupp vid Örebro Universitet. Gruppen studerar frågor om stadsplanering och politik.

CKS är en centrumbildning inom Institutionen för tema vid Linköpings universitet. CKS kan beskrivas som en relativt ”praktiktära” organisation som försöker sammanföra forskare och praktiker.

De kommunalekonomiska instituten är organiserade på lite olika sätt. IKE är en självständig del av Företagsekonomiska institutionen vid Stockholms universitet. KFI är en forskningsorganisation som bedriver och sprider forskning inom området ekonomi och organisation i kommuner och landsting. KEFU är

del av Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet. Gemensamt för instituten är att de är relativt praktiktära. Institutet domineras av företagsekonomer. Detta hindrar inte att de studier som publiceras vid dessa institut relativt ofta har statsvetenskaplig relevans. Vissa studier genomförs även av statsvetare.

Sammanfattningsvis engagerar frågor om lokal demokrati och förvaltning forskare från många olika discipliner. Detta gäller i synnerhet vid de olika institut och centrumbildningar som vuxit fram under senare år. Många av de centrumbildningarna kan också beskrivas som relativt ”praktiktära” och försöker skapa kontaktytor mellan den akademiska forskningen och den praktiska verksamheten. Vad gäller mer informell nätverksbildning kan man se tydliga kopplingar mellan olika institut och institutioner. Detta är kanske mest framträdande i Göteborg, där det finns en stark koppling mellan förvaltningshögskolan, CEFOS och KFI.

Forskningsutövare och nätverk i Europaforskningen

I stort sett all statsvetenskaplig europaforskning är idag knuten till det nätverk för Europaforskning som de statsvetenskapliga institutionerna ingår i. Detta nätverk är i sin tur ett resultat av forskningspropositionen 1996/97, vilken byggde på Utbildningsdepartementets utredning, *Nätverk för Europaforskning (Ds 1996:50)*, och riksdagens beslut om en satsning för att bygga upp en nationell nätverksstruktur för europaforskning inom statsvetenskap, ekonomi och rättsvetenskap. Nätverken bidrar till kurser, konferenser och arbetsmöten i syfte att få ut mer av befintliga resurser än vad som blir fallet om varje universitet arbetar för sig. Tillsammans publicerar de tre nätverken för Europaforskning också årsboken *Europaperspektiv*, där ambitionen är att göra forskningsresultat tillgängliga på svenska för en bredare allmänhet.⁴ Utöver nätverket finns även *Svenska Föreningen för Europaforskning (SAFER)*⁵ i Göteborg som i sin tur är medlem i *European Community Studies Association (ECSA)*⁶ en världsomspännande organisation för Europaforskning, med kontor Bryssel.

Vid såväl Göteborgs universitet som Lunds Universitet finns dessutom särskilda centrum för europaforskning, kopplade till respektive universitets statsvetenskapliga institution. *Centrum för europaforskning i Göteborg (CERGU)*, som leds av Rutger Lindahl, har till syfte att stimulera mångvetenskaplig forskning och utbildning med Europainriktning. I CERGU ingår forskare från ett stort

⁴ Europaperspektiv (1998–): årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap. Stockholm: Santérus.

⁵ www.safer.org.gu.se

⁶ www.ecsanet.org

antal universitetsinstitutioner och det bedrivs samarbete med liknande centrumbildningar i Sverige och utomlands. *Centrum för europaforskning i Lund*, som leds av Magnus Jerneck, är på liknande sätt en nätverksorganisation för samverkan mellan institutioner och forskare inom framför allt de samhällsvetenskapliga, humanistiska och juridiska fakulteterna.

I Stockholm finns numera ett mer informellt samarbete vad gäller europaforskning, med bl.a. gemensamma arbetsseminarier mellan statsvetenskapliga institutionerna vid Stockholms universitet respektive Södertörns Högskola och Utrikespolitiska institutet.

Vem forskar om offentlig förvaltning?

Förvaltningsforskning försiggår i varierande utsträckning vid flertalet akademiska institutioner. En mer koncentrerad forskning sker dock dels vid *Stockholm Centre for Organizational Research* (SCORE) vid Stockholms universitet, dels vid de statsvetenskapliga universitetsinstitutionerna i Göteborg och Lund. SCORE är ett mångvetenskapligt forskningscentrum med syfte att initiera, bedriva och sprida forskning om organisatoriska aspekter av det moderna samhället. En stor del av forskningen om offentlig förvaltning har idag karaktär av organisationsforskning och engagerar därför forskare från flera discipliner men kanske främst företagsekonomer, statsvetare och sociologer. SCORE domineras också av dessa discipliner.

Vid CEFOS och förvaltningshögskolan förekommer också forskning om offentlig förvaltning. En stor del av denna avser kommunsektorn. Vid CEFOS finns dessutom t.ex. en relativt omfattande forskning om socialförsäkringar, som dock lämnats utanför kartläggningen.

Forskning om svensk demokrati och om demokrati som idé och princip. Inriktning och allmänna tendenser

Nedan följer en kartläggning av vilken inriktning statsvetenskaplig forskning om demokrati och förvaltning har haft från 1990 fram till idag. Den följer dels indelningen "nationell", "lokal", "europeisk" och "förvaltning", dels en kategorisering av relevanta publikationer enligt ett antal huvudteman, vilka i sin tur ofta består av olika underteman. Täckningsgraden torde dock vara tämligen hög, även om inte all publicerad forskning har kunnat tas upp.⁷

⁷ Täckningsgraden efter ungefär 1995 är sannolikt något högre än täckningsgraden före 1995. Det beror delvis på att de tekniska möjligheterna att söka efter information är betydligt bättre ju längre fram i tiden man kommer.

I det första avsnittet kartläggs inriktningen på demokratiforskning om svensk demokrati och demokrati som idé och princip i allmänhet. I de följande avsnitten behandlas sedan i tur och ordning forskning om lokal demokrati och förvaltning, demokrati i relation till EU och internationalisering samt slutligen förvaltningsforskning.

Merparten av demokratiforskningen problematiserar inte nödvändigtvis frågan om beslutsnivå och det är i regel frågan om demokrati på nationell nivå som är den mer eller mindre uttalade utgångspunkten, dvs. där ”demos” och de politiska institutionerna i stort sammanfaller med den traditionella nationalstatens territoriella gränser. I fokus för denna kartläggning befinner sig främst forskning om svenska förhållanden, oavsett om den är mer empiriskt eller teoretiskt inriktad, samt allmän demokratiteori.

Ett första huvudtema som kan identifieras gäller forskning om svenska demokratiska förhållanden i allmänhet och omfattar flera olika aspekter. För det första finns det en rad publikationer som på ett övergripande sätt behandlar just den svenska demokratin, såväl idag som ur ett historiskt perspektiv.⁸ Hit kan även Maktutredningens huvudrapport från 1990,⁹ Demokratiutredningens betänkande från 2000¹⁰ och flera av rapporterna från SNS’ demokratiråd räknas.¹¹ För det andra rymmer samma huvudtema en rad arbeten som fokuserar på de formella demokratiska institutionerna (riksdagen och regeringen) och frågor om representation. Denna forskning har bl.a. fokuserat på processer och

⁸ Se särskilt Lewin, Leif. 1998. *Bråka inte! Om vår tids demokratisyn*. Stockholm: SNS Förlag; Lewin, Leif. 1995. *Votera eller förhandla?*. Stockholm: Fritzes; Lewin, Leif. 1992. *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 År*. Stockholm: Fritzes; Premfors, Rune. 1999. *Sveriges demokratisering: ett historiskt-institutionalistiskt perspektiv*. Stockholm: Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor (SCORE), rapport 1999:3, Stockholms universitet; Johan P Olsen (red). 1991. *Svensk demokrati i förändring*. Stockholm: Carlsson. Även följande arbeten kan räknas hit: Petersson, Olof. 1996. *Politikens möjligheter: har folkstyrelsen någon framtid?* Stockholm: SNS. Lars-Göran Stenelo, 1998. *Demokratis utmaningar.. (i: Kungl. Vitterhets-, historie-, och antikvitetsakademiens årsbok*. Uppsala: Almqvist & Wiksell; Olsson, Stefan: 2000. *Den svenska högerns anpassning till demokratin*. Uppsala: Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen; Westlind, Dennis, 1996. *The politics of popular identity: understanding recent populist movements in Sweden and the United States*. Lund: Lund Univ. Press; Bromley: Chartwell-Bratt Hallberg, Peter, *Ages of liberty: social upheaval, history writing, and the new public sphere in Sweden, 1740–1792* Stockholm, 2003

⁹ SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*.

¹⁰ SOU 2000:1 *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet. Demokratiutredningens betänkande*.

¹¹ Bo Rothstein (red.) 1995. *Demokrati som dialog. Demokratirådets rapport 1995*. Stockholm: SNS; Olof Petersson (red.) 1996. *Demokrati och ledarskap. Demokratirådets rapport 1996*. Stockholm: SNS;

förhandlingar i riksdagen,¹² om olika problem kring representation i riksdagen¹³ eller om parlamentarismen och regeringen i övrigt.¹⁴ För det tredje inkluderar temat forskning som på olika sätt fokuserar på partiernas praktik, roll och funktion i demokratin.¹⁵ För det fjärde slutligen finns det också en rad arbeten som

- ¹² Mattson, Ingvar, 1996. Negotiations in parliamentary committees” i Stenelo, Lars-Göran & Magnus Jerneck (eds.). *The Bargaining Democracy*. Lund: Lund University Press; Mattson, I. 1996. *Förhandlingsparlamentarismen*. Lund: Lund University press.; Sannerstedt, A. 1992. *Förhandlingar i riksdagen*. Lund: Lund university press; Sannerstedt, Anders. 1996. Negotiations in the Riksdag. I: Stenelo, Lars-Göran & Magnus Jerneck (eds.). *The Bargaining Democracy*. Lund: Lund University Press. Se även Hermansson, Jörgen. 1993. *Politik som intressekamp, parlamentariskt beslutsfattande och organiserade intressen i Sverige*. Stockholm: Norstedts juridik, vilket ingick i det större projektet ”Riksdagen och de organiserade intressena” som i övrigt fokuserade mer på intresseorganisationer än parlamentet.
- ¹³ Esaïsson, P.& Holberg, S. 1996. *Representation from above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Adlershot: Dartmouth Publ. Comp. Ltd; Holmberg, S. 1999. *Representativ demokrati*. Demokratiutredningens skrift nr 24. SOU 1999: 64. Stockholm: SOU; Roth, P.-A. 1996. *Riket, valkretsen och hemkommunen. Lokal och regional representation i den svenska riksdagens sista andra kammar 1969*. Dissertation. Göteborg: Göteborg University; Wängnerud, L. 1998. *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Göteborg: Göteborg University. Sainsbury, D. (n.a.). ”The Politics of Increased Women’s Representation: The Swedish Case.” In J. Lovenduski/P. Norris (eds.), *Gender and Party Politics*. (n.a.).
- ¹⁴ T.ex. Sjölin, M. 1993. *Coalition Politics and Parliamentary Power*. Lund: Lund university press; Esaïsson, P./Heidar, K. (eds.), 2000. *Beyond Westminster and Congress: The Nordic Experience*. Columbus: Ohio University Press; Bergman, Torbjörn, Müller, Wolfgang C., and Strøm, Kaare, eds., 2000. Special issue: *Parliamentary democracy and the chain of delegation*. *European Journal of Political Research*, Vol. 37, 3; Bergman, T. 1995. *Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation: An Analysis of Winning Minority Governments in Sweden*. Ph.D. dissertation, Department of Political Science, Umeå University. Pierre, Jon. and Peters, Guy B. 2000. *Governance, politics and the state / Jon Pierre*. Basingstoke: Macmillan; New York: St. Martin’s; Pierre, J. 2000. *Debating governance. Authority, steering and democracy*. New York: Oxford University Press. Ruin, Olof. 1997. *Folkomröstningar och parlamentarism. En jämförande analys av EU-folkomröstningarna i Norden hösten 1994*. SOU 1997:56 Bilaga I; Nyman, Torkel. 1999. *Kommittepolitik och parlamentarism: Statsminister Boström och rikspolitiken 1891–1905: en studie av den svenska parlamentarismens framväxt*. Uppsala: Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- ¹⁵ Teorell, Jan. 1998. *Demokrati eller fåtalsvælde? Om beslutsfattande i partiorganisationer*. Uppsala: University Press. Esaïsson, Peter. 2000. ”Käbblar Politikerna? Om skryt, attacker och bortförklaringar i partiernas valbudskap.” i B. Rothstein/B. Särilvik (eds.), *Vetenskapen om politik*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutonen; Gilljam, M & Oscarsson, H. 1996. ”Mapping the nordic party space.” *Scandinavian Political Studies*, Vol. 19, No. 1, pp. 25–43; Oscarsson, H. 1998. *Den svenska partirynden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956–1996*. Göteborg: Göteborg University; Gidlund, Gullan. 1994. ”Regulation of Party Finance in Sweden.” i H. Alexander/R. Shiratori (eds.), *Comparative Political Finance among the Democracies*. Boulder: Westview Press; Gidlund, Gullan. 1999. ”Att sätta gränser för pengars makt”. i S. Holmberg/T. Möller (red). *Premiär för personal*. SOU 1999: 92; Gidlund, Gullan & Möller, Tommy. 1999. *Demokratins trotjänare. Lokalt partiarbete förr och nu*. Stockholm: SOU 1999: 130; Lundgren, Å. (1991). ”Miljöpartiet – en alternativ partiorganisation?” *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Vol. 94, pp. 55–76; samt Petersson, Olof (red). 2000. *Demokrati utan partier?* Stockholm: SNS, d.v.s en av demokratirådets rapporter.

på olika sätt fokuserar på medborgarskap, medborgarnas misstroende och medborgarnas relation till eliten i allmänhet.¹⁶ Detta har även stått i fokus i en flera av demokratiutredningens skrifter¹⁷ samt i en av demokratirådets rapporter.¹⁸

Ett andra huvudtema i demokratiforskningen avser frågor om konstitutionen eller statsskicket. Å ena sidan har det publicerats ett antal arbeten inom ramen för olika författningsprojekt, dels vid Cityuniversitetets projekt ”*Demokrati och konstitutionalism*” där flera statsvetare ingick,¹⁹ dels SNS’ författningsprojekt som fortfarande pågår.²⁰ Å andra sidan var konstitutionella frågor ett tema i demokratiutredningens publikationer.²¹ Men även utanför dessa projekt har

- ¹⁶ Möller, Tommy. 2000. Politikens meningslöshet: om misstro, cynism och utanförskap. Malmö: Liber (vilken ingår i projektet ”Demokrati i förändring”); Bjurulf, B. & Fryklund, B. (red) 1994. Det politiska missnöjets Sverige. Lund: Lund University press; Lundquist, Lennart. 2001. Medborgardemokratin och eliterna: Lund: Studentlitteratur; Soininen, Maritta & Bäck, Henry. (1998). ”Immigrants in the Political Process.” *Scandinavian Political Studies*, Vol. 21, No. 1, pp. 29–50; Soininen, Maritta & Bäck, Henry. 1999. ”Invandrare som medborgare, väljare och politiker.” *Medborgarnas erfarenheter, Demokratiutredningen*, SOU, 1999: 113; Soininen, Maritta. 1999. ”The Swedish Model, as an institutional framework for immigrant membership rights.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 25, No. 4 (October), pp. 685–709; Lindbom, A. 1995. *Medborgarskapet i välfärdsstaten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell; Stubbergaard, Ylva. 2000. Politiskt deltagande relaterat till medborgarskap och medlemskap, i Anders Neergaard & Ylva Stubbergaard (red.), *Politiskt inflytande*. Lund: Studentlitteratur; Hadenius, Axel. 2001 *Institutions and democratic citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- ¹⁷ Se småskrifterna: SOU1998:101. *Det unga medborgarskapet*; och SOU1999:8. *Invandrarskap och medborgarskap*; samt forskarvolymerna SOU 1999:77 *Demokrati och medborgarskap*; SOU 1999:113 *Medborgarnas erfarenheter*; och SOU 1999:93 *Det unga folkstyret*.
- ¹⁸ Olof Petersson (red). 1998. *Demokrati och medborgarskap*. Demokratirådets rapport 1998. Stockholm: SNS Förlag.
- ¹⁹ Karlson, Nils; Berggren, Niclas och Nergelius, Joakim (red). 2001. *Demokratis konstitutionella val*. Stockholm: City Univ. Press; Karlson, Nils; Berggren, Niclas och Nergelius, Joakim 2001. *Den konstitutionella revolutionen*: Stockholm: City Univ. Press; Karlson, Nils; Berggren, Niclas och Nergelius, Joakim (red). 1999. *Makt utan motvikt*. Stockholm: City Univ. Press.
- ²⁰ T.ex. Algotsson, Karl-Göran, 2001. *Äganderätt och demokrati: svensk grundlagsdebatt under 1990-talet*. Stockholm: SNS förlag; Algotsson, K.-G. 2000. *Sveriges författning efter EU-anslutningen*. Stockholm: SNS Förlag. Se även Swedenborg, Birgitta (red.). 1999. *Makten över politiken: om konstitutionella spelregler och politikens innehåll*: Stockholm: SNS.
- ²¹ Demokratiutredningens forskarvolym I, *Maktindelning*, SOU 1999:76, med bidrag av bl.a. Jörgen Hermansson, Barry Holmström, Shirin Ahlbäck, Mats Dahlkvist, Torbjörn Larsson och Lennart Lundkvist.

demokrati och konstitution eller statsskick varit ett centralt studieobjekt.²²

Ett tredje tema i demokratiforskningen rör opinion och opinionsbildning, medier och civilsamhälle. Vad gäller opinionsforskningen intar de årliga SOM-undersökningarna (samhälle opinion massmedia) av det tvärvetenskapliga SOM-institutet vid Göteborgs universitet en särställning,²³ men frågor om opinion och demokrati har även studerats i andra sammanhang.²⁴ Vad gäller forsk-

²² T.ex. Algotsson, K.-G. 1993. Lagrådet, rättsstaten och demokratin under 1900-talet. Stockholm: C.E. Fritzes AB; Jonas Nordquist 2001. Domstolar i det svenska politiska systemet. Om demokrati, juridik och politik under 1900-talet. Stockholms universitet. Stockholm studies in Politics; Larsson, Torbjörn, 1993. Det svenska statsskicket. Lund: Studentlitteratur; Bergman, T. 1995. Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation: An Analysis of Winning Minority Governments in Sweden. Ph.D. dissertation, Department of Political Science, Umeå University; Bergman, Torbjörn 1993. "Constitutional Design and Government Formation: The Expected Consequences of Negative Parliamentarism". Scandinavian Political Studies, 16, 4; Oscarsson, Henrik (red). 2001. Skilda Valdagar och Vårval. Forskningsrapporter utgivna av 1999 års författningsutredning. SOU 2001:65. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer; Enzell, Magnus. 2002. Requiem for a Constitution Constitutionalism and Political Culture in Early 20th Century Sweden. Stockholm Studies in Politics 84. Statsvetenskapliga institutionen Stockholms universitet; Björn von Sydow. 1997. Parlamentarismen i Sverige – utveckling och utformning till 1945. Hedemora: Gidlund i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.

²³ Oscarsson, Henrik (red). 2003. Demokratitrender; Nilsson, Lennart (red). 2003. Perspektiv på Väst-sverige; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 2002. Det våras för politiken; Wadbring, Ingela; Weibull, Lennart; Bergström, Annika (red). 2002. Efter Arbetet; Oscarsson, Henrik (red). 2002. Spår i framtiden; Nilsson, Lennart (red). 2002. Flernivådemokrati i förändring; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 2002. Swedish Trends; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 2001. Land, Du välsignade?; Nilsson, Lennart (red). 2000. Den nya regionen; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 2000. Det nya samhället; Nilsson, Lennart (red). 1999. Region i omvandling; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1999. Ljusnande framtid; Nilsson, Lennart (red). 1998. Mångfald – bilder av en storstadsregion; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1998. Opinionssamhället; Nilsson, Lennart (red). 1997. Nya landskap; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1997. Ett missnöjt folk?; Nilsson, Lennart (red). 1996. Västsvenska perspektiv; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1996. Mitt i nittioalet; Jarlbro, Gunilla (red). 1996. Ungdomars opinioner; Nilsson, Lennart (red). 1995. Västsvensk horisont; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1995. Det gamla riket; Nilsson, Lennart (red). 1994. Västsverige i fokus; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1994. Vägval; Nilsson, Lennart (red). 1993. Västsvensk opinion; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1993. Perspektiv på krisen; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1992. Trendbrott?; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1991. Åsikter om massmedier och samhälle; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1991. Politiska opinioner; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red). 1990. Medier och opinion i Sverige.

²⁴ Holmberg, Sören & Petersson, Olof 1998. Opinionsmätningarna och demokratin. Stockholm: SNS; Holmberg, S. 1997. "Dynamic Opinion Representation." Scandinavian Political Studies, Vol. 20, No. 3, pp. 265–283.; Bennulf, M. 1994. Miljöopinionen I Sverige. Barnum: TA-Trick.; Goldman, Knell & Robertson, Alexia International opinion, international politics, and democracy: a framework of analysis / 1990. Rapport 1990:4. Stockholm: Univ., Statsvetenskapliga institutionen; samt demokratiutredningens småskrifter Demokratiopinioner (SOU 1999:80) av Henrik Oscarsson.

ningen om medier och demokrati bedrivs den till största delen inom ramen för den samhällsvetenskapliga subdisciplinen journalistik och masskommunikation (t.ex. JMK i Stockholm och JMG i Göteborg). På så sätt faller denna forskningsgren i stora stycken utanför avgränsningen för statsvetenskaplig forskning, även om det förekommer flera forskare med statsvetenskaplig grundexamen (t.ex. Kent Asp, Lennart Weibull och Stig Hadenius för att nämna några av de mest namnkunniga).²⁵ Delar av denna forskning presenteras i demokratiutredningens forskarvolym Politikens medialisering.²⁶ I övrigt är media och demokrati ett centralt tema i flera av de publikationer som getts ut av Demokratiinstitutet i Sundsvall²⁷ – vilket delvis inkluderar statsvetare²⁸ – och det förekommer också som ett viktigt tema i arbeten av statsvetare verksamma vid andra institutioner.²⁹

²⁵ Deras arbeten ingår alltså inte i kartläggningen. Här kan dock nämnas att bland de tongivande forskarna inom massmedie- och kommunikationsvetenskap som direkt har fokuserat på medier och demokrati återfinns man t.ex. Peter Dahlgren i Lund och Jan Ekecrantz i Stockholm. Se t.ex. Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom. 1994. *Det redigerade samhället: Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftsens historia*. Stockholm: Carlssons förlag; Dahlgren, Peter. 1995. *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.

²⁶ SOU 1999:126 *Politikens medialisering*.

²⁷ Nord, Lars och Strömbäck, Jesper. 2002. *Valfeber och nyhetsfrossa*. Sundsvall: Demokratiinstitutet; Hvitfelt, Håkan & Karvonen, Lauri (red.) 1999. *Den svala demokratin*. Sundsvall: Demokratiinstitutet; Mithögskolan; Hvitfelt, Håkan & Karvonen, Lauri (red.). 2001. *Demokratiens konflikter*. Sundsvall: Demokratiinstitutet; Hvitfelt, Håkan & Karvonen, Lauri (red.). 2000. *Den personliga politiken*. Sundsvall: Demokratiinstitutet; Hvitfelt, Håkan & Karvonen, Lauri (red.). 2000. *Nygamla opinionier*. Sundsvall: Demokratiinstitutet.

²⁸ I första hand Lars Nord som är knuten till Mithögskolan.

²⁹ Ljunggren, Stig-Björn. 2003. *När medierna tar makten: ett demokratiskt omställningsprogram i upplevelseindustrins skugga*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg; Esaïsson, Peter och Håkansson, Nicklas. 2002. *Besked ikväll! Valprogrammen i svensk radio och TV. Stiftelsen Etermedierna i Sverige*. Värnamo: Fälth & Hässler; Johansson, Folke. 1995. *Riksdagen och massmedia*. Göteborg. Göteborg University; Sjölin, Mats. 1994. "Massmedier och opinionsbildning" i Sannerstedt, Anders & Jerneck, Magnus (red.). *Den moderna demokratis problem*. Lund: Studentlitteratur; Pettersson, Lucas. 2002. *Information och identitet. Synen på televisionens politiska roll i Sverige och EU. Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet*; Robertson, Alexa. 1999. "Depictions of the European Union in 19 Swedish Media 10 May–20 June and 1–14 November 1999." *The Media Group, Department of Political Science, Stockholm University*. Se även Bengtsson, Hans (red.). 2001. *Politisk kommunikation och demokrati*. Lund: Studentlitteratur, där en rad olika aspekter på politisk kommunikation tas upp.

Hit kan även forskning om IT och demokrati räknas.³⁰ Slutligen rymmer detta tema även forskning som på olika sätt berör frågor om demokrati, marknad och civilsamhälle.³¹ Även detta är ett tema som på olika sätt tas upp i demokratiutredningen.³²

Det fjärde huvudtemat i forskningen om demokrati rör frågor om genus på olika sätt – där vi inkluderar allt från studier om svensk jämställdhetspolitik till arbeten om feministisk teori.³³ Även frågor om kvinnors representation i poli-

³⁰ Se t.ex. Demokratiutredningens forskarvolym IT i demokratins tjänst (SOU 1999:177); Nord, Lars. 2002. IT och demokrati. Lund: Studentlitteratur; Sundström, Mikael. 2001. Connecting Social Science and Information Technology. Democratic Privacy in the Information Age. Lund: Statsvetenskapliga Institutionen; Ljunggren, Stig-Björn. 1998. Demokratien i det högfrekventa samhället: från en ATP-fråga på tio år till tio ATP-frågor på ett år. Stockholm: Kommunikationsforskningsberedningen (KFB) & Teldok. Inom ramen för Teldok har flera publikationer som berör IT och demokrati givits ut, t.ex. Grönlund, Åke. 2001. IT, demokrati och medborgarnas deltagande. Stockholm: TELDOK och VINNOVA – Verket för Innovationssystem. För mer information, se www.teldok.org.

³¹ Badersten, Björn. 1995. Marknadsekonomins och demokratins informella institutioner. Stockholm: Timbro; Naurin, Daniel. 2001. Den demokratiska lobbyisten. Umeå: Boréa Bokförlag; Micheletti, Michele. 1994. Det civila samhället och staten. Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik. Göteborg: Fritzes; Micheletti, Michele. 2003. Political Virtue and Shopping: Individuals, Consumerism, and Collective Action. New York: Palgrave; Dahlkvist, Mats. 1995. ”’Det civila samhället’ i samhällsteori och samhällsdebatt. En kritisk analys” i Trägårdh, Lars (red). Civilt samhälle kontra offentlig sektor. Stockholm: SNS; Dahlerup, Drude. 1994. ”Difference and Commonalities. Learning to Live with the State. State, Market, and Civil Society: Women’s Need for State Intervention in East and West.” *Women’s Studies International Forum*, Vol. 17, No. 203.

³² Se särskilt Forskarvolymerna: SOU1999:84 Civilsamhället; och SOU1999:131 Marknaden som aktör; samt småskriften SOU 1999:112 Civilsamhället som demokratins arena; och SOU 1998:146 Lobbying.

³³ T.ex. Lundström, Mats. 1996. Jämställdhet eller sexistisk rättvisa? – en kritisk studie av svensk jämställdhetspolitik. Stockholm: SNS Förlag; respektive Wendt Höjer, Maria & Åse, Cecilia. 1996. Politikens paradoxer: en introduktion till feministisk politisk teori. Bjärred: Academia adacta och Eduards, Maud. 2002. Förbjuden handling: om kvinnors organisering och feministisk teori. Malmö: Liber ekonomi (vilken förövrigt ingår i forskningsprogrammet ”Demokrati i förändring”). Se i övrigt Jónasdóttir, Anna. G. 1994. Why women are oppressed. Philadelphia: Temple University Press; (Ursprungligen publicerad som Love power and political interests. Örebro, Sweden: University of Örebro, 1991); Wendt Höjer, Maria. 2002. Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratien. Malmö: Liber ekonomi (Stockholm studies in politics 87); Oskarson, M. & Wängnerud, L. 1995. Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik. Göteborg: Studentlitteratur; Dahlerup, Drude. 1994. ”Difference and Commonalities. Learning to Live with the State. State, Market, and Civil Society: Women’s Need for State Intervention in East and West.” *Women’s Studies International Forum*, Vol. 17, No. 203; Eduards, M., Rönnblom M. och Gustafsson G. (eds.). 1997. Towards a New Democratic Order? Women’s Organizing in Sweden in the 1990s. Stockholm: Publica; Sainsbury, Diane. 1996. Gender, Equality, and Welfare States. Cambridge: Cambridge University Press; Sainsbury, Diane. (ed.). 1999. Gender and Welfare State Regimes. Oxford: Oxford University Press; Sainsbury, Diane. (n.a.). ”The Politics of Increased Women’s Representation: The Swedish Case.” In J. Lovenduski/P. Norris (eds.). Gender and Party Politics. (n.a.); Bergqvist, C. 1994.. Mäns makt och kvinnors intressen. Uppsala: Gotab.

tiska beslutsföra kan räknas hit, även om denna forskning överlappar frågor om representation i allmänhet.³⁴

Ett femte huvudtema i demokratiforskningen utgörs av forskningen kring valen och val i allmänhet. Valforskningsprogrammet i Göteborg intar här en särställning med en kontinuerlig ström av publikationer och analyser av riksdagsvalen samt av valen till Europaparlamentet och EU-folkomröstningen.³⁵ Även i övrigt har forskning om val dominerats av Göteborg, om än inte helt.³⁶

- ³⁴ Wängnerud, L. 1998. Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag. Göteborg: Göteborg University; Wängnerud, L. 2000. "Chapter 7 – Representing Women." i K. Heidar/P. Esaiasson (red.) *From Westminster to Congress and Beyond. The Nordic Experience*. Columbus: Ohio State University Press; Wängnerud, L. 2000. "Testing the Politics of Presence. Women's Representation in the Swedish Riksdag." *Scandinavian Political Studies*, No. 1.
- ³⁵ Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören, (red). 1990. Rött, Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval. Rapport 12. Stockholm: Bonniers; Gilljam, Mikael, Holmberg, Sören, och Bennulf, Martin. 1991. Valundersökningen 1988. Teknisk rapport. Stockholm: Statistiska centralbyrån; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. 1990. "Miljövalet 1988". Allmänna valen 1988. Del 3 (SOS). Stockholm: Statistiska centralbyrån; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. 1993. Våljarna inför 90-talet. Rapport 14. Stockholm: Nordstedts; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. 1993. "Bångstyriga väljare". Allmänna valen 1991. Del 3 (SOS). Stockholm: Statistiska centralbyrån; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. 1995. Våljarnas val. Rapport 15. Stockholm: Fritzes Förlag AB; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. 1993. "Så röstade väljarna. Valundersökning 1994, intervjuundersökning". Allmänna valen 1994. Del 3 (SOS). Stockholm: Statistiska centralbyrån; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören, (red). 1996. Ett knappt ja till EU. Våljarna och folkomröstningen 1994. Rapport 16. Stockholm: Nordstedts Juridik AB; Mikael Gilljam och Holmberg, Sören. 1996. "Våljarna folkomröstade". Folkomröstningen om medlemskap i EU (SOS). Stockholm: Statistiska centralbyrån; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. 1998. Sveriges första Europaparlamentsval. Rapport 17. Stockholm: Nordstedts Juridik; Mikael Gilljam och Holmberg, Sören. 1997. "Så röstade väljarna vid Europaparlamentsvalet 1995". Valet till Europaparlamentet 1995 (SOS). Stockholm: Statistiska centralbyrån; Holmberg, Sören. 2000. Välja parti. Stockholm: Nordstedts; Holmberg, Sören m.fl. 2001. EuropaOpinionen. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- ³⁶ Esaiasson, Peter. 1990 Svenska valkampanjer 1866–1988 Stockholm: Allmänna förlaget Göteborg studies in politics 22 (avh); Choe, Y. 1997. How to manage free and fair elections: A comparison of Korea, Sweden and the UK. Göteborg: Göteborg University; Gilljam, M. & Granberg, D. 1993. "Should we take don't know for an answer?" *Public Opinion Quarterly*, Vol. 57; Håkansson, N. 1996. Valbudskap med variation. Ja – och Nej – propaganda i folkomröstningsdebatten 1994. Göteborg: Göteborg University; Håkansson, N. 1999. Valretorik. Om politiskt språk i partipropagandan. Göteborg: Göteborg University; Oskarson, M. 1994. Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian? Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag AB; Bjurulf, B. 1994. "Riksdagsvalet 1991" i Bäck, Henry & Håkansson, Anders. 1994. Väljare i kommunalvalet. Stockholm SNS; Möller, T. & Holmberg, S. 1999. Premiär för personval. SOU 1999:92; Teorell, J. & Westholm, A. 1999. "Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre." I Amnå, E (red). Valrörelse i förändring. Demokratiutredningens forskarvolym XII. SOU 1999:132; Westholm, A. (1997). "Distance versus Direction: The Illusory Defeat of the Proximity Theory of Electoral Choice." *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4.; Molander, Per och Nurmi, Hannu. 2003. På spaning efter folkviljan. Röstning bland osäkra väljare. Stockholm: SNS; Härd, Sverker, Den godtyckliga demokratin, en studie av olika metoder att tillgodose kravet på proportionell rättvisa. Uppsala 1999.

Slutligen har valfrågor även varit ett tema i såväl demokratiutredningens publikationer som i demokratirådets rapporter.³⁷

Det sista huvudtemat i demokratiforskningen gäller demokrati som tema i politisk teori, demokratiteori, frågor om demokratibegrepp och idéanalys. Kartläggningen av denna kategori är, vilket bör betonas, ofullständig. Gränsen mellan demokratiteori och andra teman i politisk teori är allt annat än skarp och med de tämligen snäva urvalskriterier som fått styra denna kartläggning hamnar en del forskning antagligen utanför, även om den inte är oviktig. Den mest centrala inriktningen under temat är dock de arbeten som har fokuserat direkt på olika demokratiteorier, demokratibegrepp eller demokratimodeller.³⁸ Till temat hör även arbeten där en diskussion av demokratiteori är ett centralt inslag³⁹ eller med idéanalyser där demokrati som idé är centralt.⁴⁰

Ytterligare en inriktning kan vara av intresse att nämna. Det gäller forskning om deliberativ demokrati. Det har visserligen publicerats relativt få arbeten där deliberativ demokrati står i fokus,⁴¹ men det är sannolikt en aspekt som kommer

³⁷ Se Demokratiutredningens forskarvolym Valdeltagande i förändring (SOU 1999:132); respektive Petersson, Olof (red) 2002. *Demokrati utan ansvar*. Stockholm: SNS.

³⁸ T.ex. Hallberg, Peter. 1997. "Samtida demokratiteoretisk debatt", i *Folkomröstningar och demokrati*, Bilaga 2 till Folkomröstningsutredningens betänkande, SOU1997:56.; Premfors, Rune. 2000. *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas.; Lindensjö, Bo. 1999. "Demokrati." *Demokratiutredningen, Demokrati och medborgarskap*, SOU, 1999: 77.; Lundström, Mats, 2001. "Tre demokratibegrepp i svensk statskunskap" i Karlson, Nils; Berggren, Niclas och Nergelius, Joakim (red). 2001. *Demokratis konstitutionella val*. Stockholm: City Univ. Press. Se även Hermansson, Jörgen. 2003. *Politik på upplysningens grund: om den demokratiska reformismens möjligheter och problem*. Malmö: Liber.

³⁹ Se t.ex. Axberg, M. 1997. *Rättvisa och demokrati*. Stockholm: Gotab; Lindensjö, Bo. 1992. "Välfärdsdemokrati och rättvisa." *Statsvetenskaplig Tidskrift*, No. 4.; Strandbrink, P. 1999. *Kunskap och politik teman i demokratisk teori och svensk EU-debatt*. Stockholm Studies and Politics No. 64: Stockholms universitet; Jagers, C. Sverker. 2003. *Justice, Liberty and Bread – For All? On the Comparability between Sustainable Development and Liberal Democracy*. Göteborg University: Department of Political Science; Lindensjö, Bo, Mörkenstam, Ulf och Reinikainen, Jouni (red). 1996. *Liberalism och den moderna demokratin*. Lund: Studentlitteratur

⁴⁰ Se t.ex. Aronson, Torbjörn, 1990. *Konservatism och demokrati: en rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Stockholm: Norstedt (Lund political studies); Lundmark, Carina, 1998. *Eco-democracy: a green challenge to democratic theory and practice*. Umeå universitet, Statsvetenskapliga institutionen (avh).

⁴¹ Se t.ex. Räftegård, Curt. 1998. *Pratet som demokratiskt verktyg. Om möjligheten till en kommunikativ demokrati*. Hedemora: Gidlunds Förlag. (Göteborg studies in politics); Naurin, Daniel. 2003 "Offentlighet – renar, försenar och väcker känslor" i Gilliam & Hermansson (red) *Demokratis Mekanismer*, Liber Förlag: Stockholm; Theodorsson, Annika. 2003. *Samtala både länge och väl: deliberativ demokrati i tre föräldrakooperativ och dess effekter på deltagarna*. Göteborg: Förvaltningshögsk; Jan Teorell. 2001. *Kan folkviljan förfinas? Om medborgarpaneler och samtalsdemokrati* Rapport. SNS; Hallberg, Peter. 1999. "Institutionalizing Deliberative Democracy: Do Citizens Juries Afford Citizen Competence and Rationality?", opubl. manuskript, Department of Political Science, University of Stockholm.

att få större genomslag framöver. I demokratutredningen lyfts denna demokratisyn fram och i flera pågående forskningsprojekt är deliberativ demokrati något som studeras.⁴² Inom ramen för detta tema kan även ett antal arbeten som fungerar som introduktioner till större projekt nämnas.⁴³

Avslutningsvis kan det också finnas skäl att nämna att delar av demokrati-forskningen också återfinns dels i antologier som berör diverse demokratiteman⁴⁴ eller där olika beslutsnivåer tas upp (t.ex. både nationell och internationell),⁴⁵ dels i arbeten med en jämförande ansats.⁴⁶

Forskning om lokal demokrati och förvaltning

Det finns i Sverige en tradition av forskning om lokala politiska förhållanden och lokal demokrati. Denna forskning har varit koncentrerad kring den kommunala nivån i det svenska politiska systemet. Från 60- till tidigt 80-tal genomfördes två stora forskningsprojekt som behandlade den kommunala nivån. Dessa forskningsprogram var koncentrerade kring frågeställningar om de kommunblocks-reformer som genomfördes fram till 1974, det vill säga de sammanslagningar av kommuner som medförde att kommunantalet minskade från ca 2500 till ca 280 stycken.⁴⁷ Under 90-talet och framåt har flera offentliga utredningar behandlat demokratifrågor som föranlett mindre forskningsinsatser.⁴⁸

⁴² Särskilt inom ramen för forskningsprojektet ”Demokratins mekanismer”.

⁴³ Se Petersson, Olof. 1999. Samhällskonsten. Stockholm: SNS viket utgör ett slag introduktion till SNS författningsprojekt; samt Gilljam, Mikael & Hermansson, Jörgen (red). 2003. Demokratins mekanismer. Malmö: Liber; och Gustafsson, Gunnel. 1993. Demokrati i förändring. Stockholm Publica, som båda har tillkommit inom ramen för större demokratiprojekt med samma namn (se nedan).

⁴⁴ T.ex. Sannerstedt, Anders & Jerneck, Magnus (red). 1994. Den moderna demokratins problem; Lund: Studentlitteratur; Blom, Agneta P & Olsson, Jan (red). 1997. Demokrati i en ny tid. Ds 1997:35. Utgiven av Arbetsgruppen för forskningsfrågor, Inrikesdepartementet; Lena Agevall & Torgny Klasson (red.) 2000. Demokrati i praktiken: Studentlitteratur;

⁴⁵ Se t.ex. Jerneck, Magnus & Stenelo, Lars-Göran (eds). 1996. The bargaining democracy. Lund: Lund political studies

⁴⁶ Se t.ex. Hadenius, Axel. 2001 Demokrati: en jämförande analys. Stockholm: Liber; Lane, Jan-Erik and Ersson, Svante. 2003. Democracy: a comparative approach. London: Routledge

⁴⁷ Dels den s.k. kommunforskningsgruppen led av professor Jörgen Westerståhl och dels den kommunal-demokratiska kommittén från början av 80-talet.

⁴⁸ De viktigaste är: SOU 1993:90, Lokal demokrati i utveckling; slutbetänkande av Lokaldemokratikommittén, SOU 1996:169, Förnyelse av kommuner och landsting; slutbetänkande av Kommunala förnyelsekommittén, SOU 1996:162, På medborgarnas villkor: en demokratisk infrastruktur. SOU 2001:48 Att vara med på riktigt: demokratiutveckling i kommuner och landsting

Det av Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet (HSFR) stödda statsvetenskapliga disciplinprogrammet *Demokrati i förändring* kan dock delvis betraktas som en fortsättning på de äldre forskningsprogrammen.⁴⁹ En viktig skillnad är att Demokrati i förändring inte var lika sammanhållet vare sig vad gäller frågeställningar eller metoder. Inom programmet har frågor om kritik av den offentliga sektorn, organisationsförändringar, miljöproblem, jämställdhetsfrågor m.m. studerats. Inom programmet genomfördes en medborgarundersökning som liknade 60- och 70-talets undersökningar. Detta har möjliggjort jämförelser över tid när det gäller sådant som medborgarnas deltagande, partiaval, systemförtroende m.m.⁵⁰ Forskningen om lokal demokrati och förvaltning spretar likt Demokrati i förändring åt olika håll. Det finns dock vissa gemensamma teman som vi skall se nedan.

Utvecklingen i Sverige präglas under efterkrigstiden av expansionen av den offentliga sektorn. Denna expansion kom att koncentreras till den kommunala och landstingskommunala politiska nivån. Statsvetarprofessorn Jörgen Westerstahl myntade redan på 50-talet begreppet "servicedemokrati" för att benämna den form av demokrati som kom att karakterisera kommunalpolitiken. Den kommunala politiken kom i stor utsträckning att handla om hur man skulle realisera de högt ställda ambitioner man hade för Sverige som en välfärdsnation. De finansiella problem som uppkom under 80-talet gjorde dock att många uppfattade att den form den lokala välfärdsstaten tagit i kommunerna var tvungen att reformeras. Mycket av den forskning som bedrivits under 90-talet och framåt hänger på ett eller annat sätt samman med utveckling av den svenska välfärdsstaten.⁵¹ Detta gör också forskningen om kommuner och landsting tenderar att inte göra någon tydlig skillnad mellan politik och förvaltning. Därför presenteras också forskning om lokal demokrati och lokal förvaltning tillsammans.

Ett vanligt tema i forskningen är studier av den kommunala självstyrelsen och relationen mellan stat, kommun och landsting. Forskningen handlar om att uttröna gränserna för den kommunala kompetensen och förstå kommuner

⁴⁹ Se Gustafsson, Gunnel, *Demokrati i förändring: svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdssamhället*, Stockholm 1993

⁵⁰ Se Johansson, Folke / Nilsson, Lennart / Strömberg, Lars, *Kommunal demokrati under fyra decennier*, Liber. Malmö 2001.

⁵¹ Bergström, Tomas, *Organisationskultur och kommunal förnyelse?: förändring i gamla hjulspår*. Malmö 2002 Johansson Vicki, *Vem gör vad, när och var?: omsorgens organiseringsformer i kommunerna och kvinnors och mäns omsorgsarbetsdelning*. Stockholm 1996, Möller, Tommy, *Brukare och klienter i välfärdsstaten: om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och äldreomsorg*. Stockholm 1996, Fridolf, Marie, *Att skapa politik över sektorsgränser i det lokala välfärdssystemet*. Göteborg 2000

och landstings roll i välfärdsstaten. Ur ett demokratiskt perspektiv är frågan om självstyrelse central, eftersom graden av självstyrelse sätter ramarna för det politiska arbetet. Ju större självstyre desto större handlingsutrymme för den kommunala demokratin. Med ett statligt perspektiv har det samtidigt funnits ett intresse av likformighet, vad gäller de tjänster som kommunerna och landstingen tillhandahåller. Att dessa intressen tenderar att kollidera torde vara ett viktigt skäl till att frågan om kommunal självstyrelse blivit föremål för så mycket uppmärksamhet. Förutom forskningen vid de akademiska institutionerna⁵² har kommunförbundet⁵³ och flera offentliga utredningar initierat studier på området.⁵⁴ Utredningarna innehåller analyser av statsvetare men är ofta dominerade av företrädare för andra discipliner, främst rättsvetenskap.

Många statsvetenskapliga studier har ägnats de förändringsprocesser och demokratiexperiment som ägt rum i kommuner och landsting under de senare decennierna. En sådan reformtyp som har blivit föremål för studier är stadsdelsreformer och liknande former av decentraliseringsexperiment. Experimenten med stadsdelsnämnder i, bland annat, Stockholm, Göteborg och Malmö har analyserats av forskare. Resultaten av studierna pekar i olika riktning där forskningsgruppen från Stockholm fann mer positiva demokratiska effekter av experimenten än forskningsgruppen i Göteborg.⁵⁵

- ⁵² Hjelmqvist, Ingvar: *Relationer mellan stat och kommun*. Stockholm 1994, Pierre, Jon, *Den lokala staten: den kommunala självstyrelsens förutsättningar och restriktioner*. Stockholm 1994, Sundin, Alf, *Självstyrelsens paradoxer: en studie av den kommunala självstyrelsens förutsättningar och restriktioner inom plan- och byggsektorn*; Strandberg, Urban, *Debatten om den kommunala självstyrelsen 1962–1994*. Hedemora 1998. Hudson, Christine *Against all odds: local economic development policies and local government autonomy in Sweden and Britain*. Umeå 1993.
- ⁵³ Hjern, Benny: *Självförvaltning eller lokal demokrati?: svensk kommunal självstyrelse inom EU*. Stockholm 1995, *Projektet: Kommunal självstyrelse och lokal demokrati i Svenska kommunförbundets regi*, 1996.
- ⁵⁴ SOU 1990:107: *Den kommunala självkostnadsprincipens gränser: delbetänkande av Stat-kommunberedningen*, Ds 1990: 20, *Inför 90-talet: kommunal självstyrelse och demokrati i utveckling* Ds 1992:10, EG och den kommunala självstyrelsen: en institutionell analys SOU 1996:129, *Den kommunala självstyrelsen och grundlagen: betänkande av Kommittén om den kommunala självstyrelsens grundlagsskydd*
- ⁵⁵ Premfors, Rune/Sandqvist, Jonas/Sanne, Marika, *Demokrati i storstad: stadsdelsnämnder i Stockholm*. Stockholm 1994. Jönsson, Sten/Rubenowitz, Sigvard/Westerståhl, Jörgen (red), *Decentraliserad kommun: exemplet Göteborg*. Stockholm 1995, Bäck Henry/Johansson Folke, *Medborgarna, politikerna och stadsdelsnämndsreformen*. Stockholm 1997, Fridolf, Marie / Rydberg, Gunnel, *Decentralisering i kommunen: möjligheter och konsekvenser*, Stockholm 1995. Bäck, Henry/Gjelstrup, Gunnar./Johansson, Folke, *Lokal politik i storstad: stadsdelar i skandinaviska storstäder Göteborg 2002*, Hagström, Bo/Petersson, Harry, *Stadsdelarnas Malmö: en demokratiutvärdering*. Lund 2000, Bäck, Henry/Johansson, Folke/Jonsson, Ernst/Samuelsson, Lars, *Stadsdelsnämnder i Stockholm- Demokrati och effektivitet Slutrapport*. Stockholm 2001. Sandqvist, Jonas, *Hur Stockholm fick Stadsdelsnämnder – den historiska bakgrunden till SDN-reformen och beslutet om indirekta val*. Stockholm 2000, Nilsson, Lennart, *Stadsdelspolitikerna i Göteborg 1989–1991*. Göteborg 1993.

Många förändringsprocesser i kommuner och landsting har, som sagt, med rollen som serviceproducent av välfärdstjänster att göra. Förändringarna kan uppfattas som svar på upplevda problem i den s.k. servicedemokratin. Kommunernas och landstingens verksamhet uppfattades på 80-talet vara byråkratiskt styrda, behäftad med effektivitetsproblem m.m. Ett svar är de s.k. New Public Management (NPM) reformerna. NPM är en paraplybeteckning på ett antal reformer som bland annat inkluderar managementinspirerade reformer som mål- och resultatstyrning, beställar/utförarmodeller, bolagisering av verksamhet, entreprenaddrift, m.m.

Ett flertal uppföljningar och utvärderingar har genomförts av dessa reformer kanske främst vid de kommunalekonomiska instituten IKE, KEFU och KFI. Dessa utvärderingar har främst genomförts av företagsekonomer, ofta ur ett effektivitetsperspektiv, dvs. om reformerna medfört de effektiviseringar som motiverade reformernas genomförande. Statsvetare har intresserat sig för bakgrunden och orsakerna till denna förändringsvåg. De har även studerat hur de nämnda reformerna påverkat den politiska processen i olika avseenden, t.ex. hur den medborgerliga insynen i verksamheten, politikernas arbetsvillkor, relationen mellan politiker och tjänstemän m.m. förändrats. Bland annat inom forskningsprogrammet *Demokrati i förändring* har analyser av hur villkoren för kommunal politik förändrats med anledning av NPM-reformerna genomförts. NPM relaterade reformer har även tagit sig uttryck i introducerandet av nya budgetprinciper.⁵⁶ Frågorna har även berörts i olika offentliga utredningar.⁵⁷

Ett mer heterogent tema i forskningen handlar om villkoren för den lokala demokratin. Forskningen berör sådant som lokalt engagemang, interkommun-

⁵⁶ Håkansson, Anders (red). *Folket och kommunerna: systemskiftet som kom av sig*. Stockholm 1997; Lane, Jan-Erik / Back, Stefan, *Kommunernas affärer: ekonomi, verksamhet och organisation* Stockholm 1991; Bäck Henry, *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Malmö 2000; Bäck, Henry *Hur många och hurudana?: om organisationsförändringar, politikerantal och representativitet i kommunerna*. Stockholm 1993; Montin, Stig, *Swedish Local Government in Transition. A matter of rationality and legitimacy*. Örebro 1993; Bäck, Henry, Sandqvist, Jonas, Wallin, Gunnar, *Sollentuna – en kreativ kommun?: utvärdering av ett reformprojekt i den kommunala förvaltningen*. Stockholm 1991; SOU 1996:169, *Kommunala förnyelseproblem: en statsvetenskaplig betraktelse* / Stig Montin, Olsson, Jan / Montin, Stig, *Demokrati som experiment. Anpassning och lärande i svenska kommuner*. Örebro 1999; Bokenstrand, Cecilia, *Den politiska budgeten. Om nya kommunala budgetprinciper och budgeten som process för dialog*. Göteborg 2000.

⁵⁷ Ds 1991:25 *Demokrati och effektivitet: en balansgång: erfarenheter från förnyelsearbete i kommuner*, Ds 1992:7, *Marknadsorientering av kommunal verksamhet: konsekvenser och möjligheter*, SOU 1993: 90, *Lokal Demokrati i utveckling*

nalt samarbete, regionaliseringen av lokalpolitiken m.m.⁵⁸ Denna typ av forskning har vuxit i betydelse under senare år och kommunförbundet har initierat studier på området.⁵⁹ Detta torde ha att göra med den regionaliseringsprocess, som bland annat blivit en konsekvens av EU-medlemskapet. I detta sammanhang kan man även nämna forskning om lokala demokratiföreteelser inom kommunerna, t.ex. lokala aktionsgrupper, byalag, m.m.⁶⁰

Det finns ett antal studier som handlar om kommunalpolitikernas rekrytering, villkor, m.m.⁶¹ Här finner man även forskning som behandlar kommunalpolitiken ur ett genusperspektiv.⁶² Andra ämnen som behandlats är parlamentarism på kommunal nivå,⁶³ kommunalt och politiskt ledarskap,⁶⁴ näringspolitik⁶⁵ och lokala folkomröstningar.⁶⁶

⁵⁸ Pierre, Jon, Kommunerna, näringslivet och näringspolitiken: Sveriges lokala politiska ekonomier. Stockholm 1992; Svenska kommuner i omvandling: artiklar och uppsatser som ingår i sammanläggningsavhandling i statskunskap: Swedish Local Government in Transition. A matter of rationality and legitimacy/Stig Montin 1993. Gustafsson, Gunnel (red) Demokrati i förändring: svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdssamhället, Stockholm 1993, 2000; Theodorsson, Niklas, Det lokalas uppror: om aktionsgrupper i den kommunala demokratin. Göteborg 2001, Wide, Jessika / Gustafsson Gunnel, Lokal demokrati i förändring: medborgerliga och kommunala initiativ under nya villkor: en översikt. Stockholm 2001,

⁵⁹ Uppgift från Stig Montin

⁶⁰ Herlitz, Ulla, Platsideologi: bygderörelsen och demokratiska perspektiv i det postindustriella samhället. Östersund 2000; V Theodorsson, Niklas, Det lokalas uppror: om aktionsgrupper i den kommunala demokratin. Göteborg 2001; Herlitz Ulla, Hela landet röstar: en studie av valdeltagandet på landsbygden i kommunalvalet 1998. Sundsvall 1999.

⁶¹ SOU 1999:130, Demokratins trotjänare: lokalt partiarbete förr och nu / Gullan Gidlund, Tommy Möller, SOU 2001:48, Att vara med på riktigt. (Bilagor), Sanne, Marika, Att se till helheten: svenska kommunalpolitiker och det demokratiska uppdraget. Stockholm 2001; Nielsen Peder, Vem älskar den lokala demokratin?: om väljare och valda i kommuner och landsting. Stockholm 1998; Bäck, Henry, Håkansson, Anders, (red), Väljare i kommunalvalet: om missnöje, misstroende och politisk kultur, Stockholm, 1994, Hallström, Nils-Eric, Bristen på politiker – ett demokratiskt dilemma: en undersökning av fullmäktigeledamöters attityder till sin roll som politiker. Linköping 2001.

⁶² Hedlund Gun, "Det handlar om prioriteringar": kvinnors villkor och intressen i lokal politik. Örebro 1996; Gustafsson, Gunnel, Den lokala demokratins renässans?: kvinnor och förtroendevalda som problemlösare och kaospiloter. Hedemora 2000.

⁶³ Bäck, Henry Johansson, Folke, Sandqvist, Jonas, "Stadsregering" i Stockholm: införandet av begränsat majoritetsstyre i Stockholms stad. Stockholm 1998.

⁶⁴ Szücs, Stefan, , Democracy in the head: a comparative analysis of democratic leadership orientations among local elites in three phases of democratization. Göteborg 1998; Blom, Agneta P., Kommunalt chefskap: en studie om ansvar, ledarskap och demokrati, Lund 1994, Strömberg, L / Eldersveld, S.J. / Derksen, W, Local elites in Western Democracies. A comparative analysis of urban political leaders in

Den mesta forskningen om lokal demokrati och förvaltning berör den kommunala nivån. Det finns dock några exempel på forskning som direkt berör landstingen. Skälet till att det finns så lite forskning om landstingen är att sådan forskning tenderar att handla om sjukvård och sjukvårdens organisering, varför denna forskning med några undantag hamnat utanför kartläggningen.⁶⁷ Slutligen finns antal studier och böcker som på ett mer allmänt plan behandlar den lokala demokratin eller kommunalpolitiken. En del av denna litteratur är av lärobokskaraktär.⁶⁸

Demokratiforskning med fokus på EU och internationalisering

Statsvetenskaplig europaforskning har kommit i fokus först mot slutet av 1990-talet. Idag publiceras en betydande mängd studier där EU och Europa i övrigt är ett centralt tema och det finns särskilda centrum för europaforskning vid flera statsvetenskapliga institutioner, ett nationellt nätverk för statsvetenskaplig europaforskning samt ett statligt institut för europapolitiska studier (SIEPS). Delar av denna europaforskning tar i olika grad också upp olika demokrati-frågor eller demokratidimensioner. Nedan följer en sammanställning av olika huvudinriktningar i forskningen, nätverk och forskningscentrum samt finansieringskällor för större projekt.

Å ena sidan har det publicerats ett antal arbeten som *primärt behandlar EU och demokrati*, särskilt genom att EU:s s.k. demokratiska underskott studeras

the U.S., Sweden and the Netherlands, Oxford 1995; Blom, Agneta P, Chefliv. Landstingschefer ur ett genusperspektiv. Stockholm 1998.

⁶⁵ Olsson, Jan, Den lokala näringspolitikens politiska ekonomi: en jämförande kommuntypsstudie. Örebro 1995.

⁶⁶ Wallin, Gunnar, Att inhämta synpunkter från medborgarna: det kommunala omröstningsinstitutet i tillämpning: rapport till Lokaldemokratikommittén. Stockholm 1993.

⁶⁷ Wallenberg, Jan, Decentralisering, ledarskap, medbestämmande om sjukvårdens Lund. Studentlitteratur. Stockholm 1991; Norrving, Bengt, Ned med demokratin!: demokrati, decentralisering och lokala organ i Stockholms läns landsting. Stockholm 1991; Andersson, Ronny, Medborgarna, politikerna och sjukvården: en studie av attityder och demokrati. Lund 1997; Pettersson, Henry, Landstingsdemokrati: hanteringen av demokrativården i "hushållningsarbetet" i landstinget i Värmland (LiV) och i "utvecklingsplan för ekonomisk balans" i landstinget Dalarna (LD) Örebro, Novemus, 1998; Ternblad Klas, Planering i norm och handling: studier av en epok av landstingsplanering. Lund 1992.

⁶⁸ Petersson, Olof, Kommunalpolitik. Stockholm 1992; Montin, Stig, Moderna kommuner. Malmö 2002; Fridolf, Marie (red), Vem formar politiken i kommunerna? Stockholm 2000; Hanberger, Anders, Lokalpolitikens möjligheter: historisk policyanalys av problemnärlighet och effektivitet i kommunal policy och dess betydelse för politisk legitimitet. Umeå 1997; Montin, Stig (red.) Lokala politiska dialoger: slutrapport. Örebro 1998; Andersson, Karolina, Medvind, motvind: åtta forskare om nya villkor för samspel mellan medborgerligt deltagande och lokala initiativ. Stockholm 1999.

och/eller diskuteras på olika sätt. Det gäller särskilt en rad arbeten från Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala av Sverker Gustavsson och Christer Karlsson,⁶⁹ men även flera bidrag av forskare från andra institutioner.⁷⁰ Demokrati i EU är även huvudtemat i en rapport från SNS demokrataråd⁷¹ och har till och från lyfts fram som ett centralt tema i böcker om den europeiska integrationen

⁶⁹ T.ex. Gustavsson, Sverker. 2002. "Demokrati, legitimitet eller sakpolitik?" i Ulf Bernitz, Sverker Gustavsson & Lars Oxelheim (red). *Europaperspektiv 2002 – Konkurrens på tre nivåer*. Stockholm: Nerenius & Santérus; Gustavsson, Sverker. 2000. "Reconciling Suprastatism and Accountability" i Hoskyns, Catherine & Michael Newman *Democratizing the European Union*. Manchester: Manchester University Press; Gustavsson, Sverker. 1998. "Defending the democratic deficit" i A. Weale & M. Nertwich (eds) *Political Theory and the European Union*. London: Routledge; Gustavsson, Sverker. 1998. "Varför överstat utan demokrati?" i Bernitz, Ulf, Sverker Gustavsson & Lars Oxelheim (red). *Europaperspektiv 1998*. Stockholm: Nerenius & Santérus; Gustavsson, Sverker. 1997. "Double asymmetry as Normative Challenge" i A. Föllesdal & P. Koslowski (red). *Democracy and the European Union*. Berlin: Springer-Verlag; Gustavsson, Sverker. 1996. "Preserve or Abolish the Democratic Deficit?" i Smith, Eivind (red). *National Parliaments as Cornerstones of the European Union*. London: Kluwer International; Karlsson, Christer. 2002. "Europeiska unionens nuvarande problem och framtida vägval" i EU – demokratiskt och effektivt?: två expertrapporter till EU 2004-kommittén SOU 2002:82. Stockholm: EU 2004-kommittén; Karlsson, Christer. 2001. "Utökad tillämpning av majoritetsbeslut – frälsning eller undergång?" i Ulf Bernitz, Sverker Gustavsson & Lars Oxelheim (redaktörer). *Europaperspektiv 2001 – Östutvidgning, majoritetsbeslut och flexibel integration*. Stockholm: Nerenius & Santérus; Karlsson, Christer. 2001. *Democracy, legitimacy and the European Union*: Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

⁷⁰ T.ex. Agné, Hans. 2002. "Demokratins former i den internationella politiken och EU" i EU – demokratiskt och effektivt?: två expertrapporter till EU 2004-kommittén SOU 2002:82. Stockholm: EU 2004-kommittén; Agné, Hans. 1998. "Demokrati på europeisk nivå" i Agné, H. m fl. *Demokrati på europeisk nivå?* Stockholm: Fritzes; Agné, Hans. 1999. "To Share Democratic Legitimacy Between Different Political Levels" i Agné, H., van der Eijk, C., Laffan, B., Lejon, B., Norris, P., Schmitt, H. & Sinnott, R. *Citizen Participation in European Politics*. SOU 1999:151. Stockholm: Fritzes; Bergman, Torbjörn. 2000. "Delegation and Accountability in European Integration: Introduction", *Journal of Legislative Studies*, Vol. 6 No.1, 1–14.; Bergman, Torbjörn. 2000. "The European Union as the Next Step of Delegation and Accountability", *European Journal of Political Research*, Vol. 37, 3, 415–429.; Goldmann, Kjell. 1998. "Skilda identiteter – gemensam demokrati." i EU – ett demokratiprojekt? SOU 1998:145. Stockholm: Fritzes; Olsson, Jan. 1999. *EU och demokratin: från svensk horisont*. Lund: Studentlitteratur; Sjövik, Kristian. 2000. *Tredje transformationen? En studie av demokratifrågan i EU*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen; Sjövik, Kristian. 2002. *Det demokratiska dilemma*, i Karl Magnus Johansson (red.), *Sverige i EU*. Stockholm: SNS Förlag; Sjövik, Kristian. 2000. *Tredje transformationen? En studie av demokratifrågan i EU*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen; Eklund, N. 1993. "Svensk demokrati i förhandling." i Gidlund, J. (red.), *Den nya politiska konserten. Identitet, suveränitet och demokrati i den europeiska integrationen*. Stockholm: Liber.

⁷¹ Olof Petersson (red). 2003. *Demokrati i EU*. Stockholm: SNS förl. I 1999 års rapport från SNS Demokrataråd, Olof Petersson (red). *Demokrati på svenskt vis, var också Europa i fokus, på så sätt att den svenska demokratin studerades i ett europeiskt perspektiv (av europeiska forskare)*.

i allmänhet.⁷² Forskningen om EU:s demokratiproblem har i viss mån också handlat om EMU och de demokratifrågor som kopplas till EMU projektet, inklusive den europeiska centralbankens roll.⁷³ Å andra sidan finns det också en väl etablerad forskningsinriktning, särskilt i Lund och Stockholm, som fokuserar på demokrati och europeisering, internationalisering eller globalisering i allmänhet.⁷⁴ Här står alltså inte EU:s specifika demokratiproblem i centrum utan frågor om hur traditionella demokratier eller demokrati i allmänhet berörs och påverkas av de aktuella förändringsprocesserna. Även detta tema har lyfts fram av SNS demokratiråd.⁷⁵

⁷² Se t.ex. Gidlund, Janerik (red). 1993. Den nya politiska konserten: identitet, suveränitet och demokrati i den europeiska integrationen. Malmö: Liber-Hermods.

⁷³ Se särskilt Hermansson, Jörgen. 1996. "Om möjligheten att demokratiskt rättfärdiga den ekonomiska och monetära unionen" i Sverige och EMU. EMU-utredningen, Bil. 15. Stockholm: Fritzes. Se även Agné, Hans. 1999. "Väktarteorin. En lösning på problemet att demokratiskt rättfärdiga den europeiska centralbankens konstitutionella särställning" i Statsvetenskaplig tidskrift 1999:2; Gustavsson, Sverker. 1996. "Myntunionen som demokratiskt problem" i Skall Sverige ansluta sig till valutaunionen EMU? Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan; Naurin, D. 2003. "Den Europeiska Centralbanken – oberoende med ansvarsutkrävande?" i Valutaunionen, författningsfrågan och östutvidgningen: Europaperspektiv 2003. Stockholm: Santérus Förlag.

⁷⁴ Erlingsson, Gissur. 2001. "Globaliseringen, välfärdsstaten och demokratins förutsättningar", i Magnus Jerneck, Christer Jönsson och Lars-Göran Stenelo (red.), Politik i globaliseringens tid. Lund: Studentlitteratur; Fernández, Christian, Jonas Johansson & Magnus Jerneck. 2001. "Globalisering, medborgarskap och demokrati", i Christer Jönsson (red.), Rösträtten 80 år. Stockholm: Justitiedepartementet, 2001; Goldmann, Kjell. 1995. "Demokrati och internationalism". i C. Arvidsson (red.), Sverige och det nya Europa. Stockholm: Ekerlids Förlag; Goldmann, Kjell. 1999. "Internationalisation and Democracy." i Governance and Citizenship in Europe: Some Research Directions. Brussels: European Commission; Goldmann, Kjell 1994. "Sverige, EG och politikens internationalisering". i Suveränitet och demokrati. Bilagedel med expertuppsatser. Stockholm: Statens offentliga utredningar, SOU 1994:12; Goldmann, Kjell. 1999. Politikens internationalisering (med J. Hallenberg, B. Jacobsson, U. Mörth och A. Robertson). Lund: Studentlitteratur, 1999; Goldmann, Kjell. 2001. The Transformation of the European Nation-State. London: Sage; Jerneck, Magnus. 1994. "Demokrati och internationalisering", i Anders Sannerstedt & Magnus Jerneck (red.), Den moderna demokratins problem. Lund: Studentlitteratur; Jerneck, Magnus. 1994. "Demokratisk förankring" i Suveränitet och demokrati. Bilagedel med expertrapporter. SOU 1994:12 (EG-konsekvensutredningen); Johansson, Jonas. 2001. "Globalisering och demokrati – ett försök att systematisera en komplex relation", i Christer Jönsson, Magnus Jerneck & Lars-Göran Stenelo (red.), Politik i globaliseringens tid. Lund: Studentlitteratur; Näsström, S. 2002. "Demokrati – ett högsta värde? En diskussion om demokrati och globalisering", i Hallberg, P. och Lernerstedt, C. (red) Svenska Värderingar? Stockholm: Carlsson, Stenelo, Lars-Göran. 1990. "Den internationaliserade demokratin" i Hansson, Göte & Stenelo, Lars-Göran (red). Makt och internationalisering. Stockholm: Carlsson; Stenelo, Lars-Göran. 1991. "Demokratisk politik och internationalisering", i Johan P. Olsen (red.), Svensk demokrati i förändring. Stockholm: Carlssons.

⁷⁵ Petersson, Olof (red.). 1997. Demokrati över gränser: Demokratirådets rapport 1997. Stockholm: SNS; Petersson, Olof (red.). 2001. Demokrati utan utland: Demokratirådets rapport 2001. Stockholm: SNS.

Ett annat tema i forskningen om EU och demokrati berör de politiska partiernas integration och utveckling. Här finns det dels forskning om partiernas europeiska kontaktnät, dels forskning om regionala partiers utveckling.⁷⁶ Vad gäller regionernas demokratiska betydelse i EU är det något som också stått i fokus i flera arbeten av Janerik Gidlund och Magnus Jerneck, inom ramen för HSFR-programmet ”Demokrati i förändring”.⁷⁷

Ytterligare en inom EU-forskningen med anknytning till demokratiproblematiken, särskilt stark i Lund, fokuserar på EU:s förhandlingssystem och beslutsproceduren inom EU beskrivs i här termer av förhandlingar i nätverk.⁷⁸ På flera håll har på liknande sätt de nationella parlamentens roll – särskilt riks-

⁷⁶ Partiernas kontaktnät stod i fokus i Gullan Gidlunds forskning redan i början av 1990-talet. Se Gidlund, Gullan. 1992. *Partiernas Europa*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier och Natur och Kultur; Se även Gidlund, Gullan. 1999. ”IT och demokrati: de europeiska partinäten” i Ulf Bernitz, Sverker Gustavsson & Lars Oxelheim (red). *Europaperspektiv 1999*. Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag; Jerneck, Magnus. 1997. ”De svenska partiernas utlandsförbindelser – från internationalisering till europeisering” i Heidar, Knut och Svåsand, Lars (red) *Partier uten grenser?* Oslo: Tano; Johansson, Karl Magnus. 1997. *Transnational Party Alliances*. Lund: Lund University Press/Bromley: Chartwell-Bratt; Sandström, Camilla. 2003. *Liberalt partisamarbete i Europa. ELDR en ny typ av parti?* Umeå universitet. Se även Blomgren, Magnus. 2003. *Cross-pressure and political representation in Europe: A comparative study of MEPs and the intra-party arena*. Umeå; Bryder, Tom. 1998. ”Party Groups in the European Parliament and the Changing Recruitment Patterns of MEPs.” In D. S. Bell/C. Lord (eds.), *Transnational Parties in the European Union*. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.; Regionala partier studerades av Cecilia Malmström i hennes doktorsavhandling, se Malmström, Cecilia. 1998. *Regionen, makten och härligheten: Regionala partier i Västeuropa*. Stockholm: SNS; Se även Malmström, Cecilia. 1999. ”Partiernas regionalisering eller regional partibildning?” i Ulf Bernitz, Sverker Gustavsson & Lars Oxelheim (red). *Europaperspektiv 1999*. Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag; Osthol, A. 1996. *Politisk integration och gränsöverskridande regionbildning i Europa*, Ph.D. Dissertation, Department of Political Science, Umeå University.

⁷⁷ Se särskilt Gidlund, Janerik och Jerneck, Magnus. 2001. *Komplex flernivådemokrati: Regional lobbying i Bryssel*. Stockholm: Liber. Även bl.a. Gidlund, Janerik & Jerneck, Magnus (eds.). 2000. *Local and Regional Governance in Europe. Evidence from Nordic Regions*. Cheltenham: Edward Elgar; Jerneck, Magnus & Gidlund, Janerik. 1993. ”Transnationalisering och lokal autonomi”, i Gunnel Gustafsson (red.), *Demokrati i förändring. Svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdssamhället*. Stockholm: Publica; Jerneck, Magnus. 1994. ”Subsidiaritetsprincipen och den kommunala självstyrelsen”, i *Kommunerna, landstinget och Europa. Bilagedel SOU 1994:2*. Stockholm: Fritzes.

⁷⁸ Elgström, Ole och Jönsson, Christer. 2002. ”EU som förhandlingssystem” i *Europaperspektiv 1999*. Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag; Jönsson, Christer, Bo Bjurulf, Ole Elgström, Anders Sannerstedt & Maria Strömvik. 1998. ”Negotiations in Networks in the European Union.” *International Negotiation* 3 (1998:1); Stenelo, Lars-Göran & Magnus Jerneck (eds.). 1996. *The Bargaining Democracy*. Lund: Lund University Press. Stenelo, Lars-Göran. 1999. ”Samråd och tystnad I förhandlingsdemokratin” I *Globalisering. Demokratiutredningen*, SOU 1999:83.

dagens roll – i EU:s beslutsprocess uppmärksammats i forskningen och här har demokratifrågor tydligt stått i fokus.⁷⁹

Ännu ett tema som fokuserar på nationella förhållanden och som berör frågor om EU och demokrati är forskningen om EU-valen – såväl folkomröstningen till EU som valen till Europaparlamentet. Här är det, precis som i de svenska valen, framförallt valforskningsprogrammet i Göteborg, som står bakom merparten av forskningsresultaten, men valen har uppmärksammats på olika sätt även på andra håll.⁸⁰

⁷⁹ Bergman, Torbjörn. 1997. "Utrikes inrikespolitik: Riksdagen och EU-nämnden i EU" i Ingvar Mattson och Lena Wängnerud (red) Riksdagen på nära håll. Stockholm: SNS.; Bergman, Torbjörn. 2003. "Demokrati på två nivåer" i Valutaunionen, författningsfrågan och östutvidgningen: Europaperspektiv 2003. Stockholm: Santérus Förlag.; Bergman, T. 1997. "National Parliaments and EU Affairs Committees: Notes on Empirical Variation and Competing Explanations." *Journal of European Public Policy*, Vol. 4, No. 3; Bergman, Torbjörn and Damgaard, Erik, (eds). 2000. *Delegation and Accountability in European Integration: The Nordic Parliamentary Democracies and the European Union*. London: Frank Cass; Bergman, Torbjörn och Gullan Gidlund. 1996. "Den demokratiska legitimiteten – de folkvalda parlamentens roll i EU". Expertrapport i Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU (SOU 1996:42). Stockholm: EU 96-kommittén; Hegeland, Hans och Ingvar Mattson. 1997. "The Swedish Riksdag and the EU: Influence and Openness" i Wiberg, Matti *Trying to Make Democracy Work: The Nordic Parliaments and the European Union*. The Bank of Sweden Tercentenary Foundation and Gidlunds Förlag; Hegeland, Hans. 200X. Riksdagen, europeiska unionen och demokratin. En studie av riksdagens arbete med EU-frågor. (Lic. avhandling). Statsvetenskapliga institutionen, Lunds Universitet.; Jungar, Ann-Cathrine. 2002 "Parlament i bakvatten? Den svenska och finländska riksdagens inflytande över EU-politiken" i Riksdagens roll i EU – Två expertrapporter till EU2004-kommittén. SOU 2002:81. Stockholm: Fritzes; Langdal, Fredrik. 2003. Nationella parlament och beslutsfattande på europeisk nivå. Stockholm: Sieps. Rapport 2003:12. Liknande frågor berörs i Brothén, Martin. 1997. "Svenska EU-parlamentarikers representativitet" i Riksdagen på nära håll. Ingvar Mattson och Lena Wängnerud (red). Stockholm: SNS.

⁸⁰ Gilljam, Mikael. & Holmberg, Sören. 1998. Sveriges första Europaparlamentsval. Rapport 17. Stockholm: Norstedts Juridik; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. (red). 1996. Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994. Rapport 16. Stockholm: Nordstedts Juridik AB.; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören. 1996: "Väljarna folkomröstade". Folkomröstningen om medlemskap i EU (SOS). Stockholm: Statistiska centralbyrån.; Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören 1997: "Så röstade väljarna vid Europaparlamentsvalet 1995". Valet till Europaparlamentet 1995. (SOS). Stockholm: Statistiska centralbyrån.; Holmberg, Sören m.fl. 2001. EuropaOpinionen. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.; Lindahl, Rutger. 2000. "Svenskarna och EU: kraftmätningar om folkopinionen inleder det nya millenniet", i Ulf Bernitz, Sverker Gustavsson & Lars Oxelheim (red). Europaperspektiv 2000. Stockholm: Nerenius & Santérus; Premfors, Rune, 1996. "Folkomröstningar och europeisk integration", i Förankring och rättigheter. SOU 1996:16. Stockholm: Fritzes; Rådet för utvärdering av 1998 års val 2000. Valdeltagande och Europaparlamentsval: slutbetänkande av Rådet för utvärdering av 1998 års val. SOU 2000:81. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer; Strandbrink, Peter. 1999. Kunskap och politik: teman i demokratisk teori och svensk EU-debatt. Stockholm studies in politics 64. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

I övrigt kan det finnas skäl att nämna att det också finns forskning där kopplingen till demokrati är mer indirekt eller perifer. Det gäller bl.a. forskning om konstitutionen, både frågan om en europeisk konstitution och frågan om EU:s betydelse för den svenska konstitutionen,⁸¹ eller forskning om EU i allmänhet, där demokratifrågor bara berörs kort.

Övrigt om EU och demokrati⁸²

Delar av den forskning som presenteras här har samtidigt utgjort delar av olika utredningar om EU- och EMU-medlemskapet, i regel i form av oberoende expertrapporter. De viktigaste utredningarna på detta område är EMU-utredning, EG-konsekvensutredningen, EU96-kommittén samt EU2004-kommittén.

Förvaltningsforskningens inriktning

I den representativa demokratin har förvaltningen eller byråkratin en central roll. Den skall dels administrera och verkställa de beslut som politikerna fattar, dels ta fram beslutsunderlag för de beslut politikerna fattar. Eftersom förvaltningen i båda dessa roller kan påverka politikens innehåll utgör den ett centralt studieobjekt för statsvetenskaplig forskning. Man kan dock fråga sig hur begreppet förvaltningen skall avgränsas. En vid definition av förvaltning innebär att hela styrningskedjan från det politiska beslutsfattandet till det verkställandet av olika tjänster täcks in. Med denna definition är t.ex. grundskolan och närpolisens en del av förvaltningen och kan alltså bli föremål för förvaltningsforskning. Under 70- och 80-talet var det relativt populärt att studera hela den politiska styrningskedjan, från beslut till genomförande. Denna typ av forskning betecknas som implementeringsforskning. Under 90-talet har dock denna forskning förlorat i popularitet.⁸³ Detta hindrar inte att det finns statsvetare som ägnar sig åt att studera olika sektorer av den offentliga sektorn, t.ex. skolan, hälso- och sjukvården m.m. Forskning på dessa specialområden tenderar att vara mångdis-

⁸¹ T.ex. Algotsson, Karl-Göran. 2001 "From Majoritarian Democracy to Vertical Separation of Powers: Sweden and the European Union." i *Scandinavian Political Studies* Vol. 24. No. 1; Algotsson, Karl-Göran. 2000. *Sveriges författning efter EU-anslutningen*. Stockholm: SNS; Karlson, Nils & Nergelius, Joakim (red.). 2002. *EU-skvadern: Om den europeiska unionens konstitutionella framtid*. Stockholm: City University Press.

⁸² T.ex. Gidlund, Janerik och Sörlin, Sverker. 1991. *Ett nytt Europa*. Stockholm: SNS; Johansson, Karl Magnus (red.). 2002. *Sverige i EU*. Stockholm: SNS Förlag.

⁸³ Ett exempel på sådan forskning är dock: Bengtsson, Hans, *Förskolereformen. En studie i implementering av svensk välfärdspolitik 1985–1991*, Lund 1995.

ciplinära utan direkt koppling till statsvetenskap eller någon annan akademisk disciplin.

Den för kartläggningen snävare definitionen av förvaltning innebär dock, att forskning om sektorsområden inte ingår. Det innebär att forskning som ingår i kartläggningen är sådan forskning, som antingen berör förvaltningen mer generellt eller sådan som berör relativt ”regeringsnära” förvaltning. Detta innebär alltså att vi här endast kartlagt den statliga förvaltningen.⁸⁴ En sådan avgränsning ger vid handen att det försiggår relativt lite akademisk forskning på området. Det bör dock påpekas att den mest omfattande kunskapen om offentlig förvaltning torde finnas inom förvaltningen själv, dvs. inom myndigheter och stabsorganisationer som Statskontoret och tidigare Riksrevisionsverket.⁸⁵ En del av studierna vi kommer att referera nedan har genomförts inom det statsvetenskapliga sektorsprogrammet *Demokrati i förändring*.

Det finns även ett antal böcker av lärobokskaraktär som behandlar förvaltningen. I dessa beskrivs och förklaras, dels hur staten är organiserad dels centrala teman i den förvaltningspolitiska debatten. Dessa böcker fungerar delvis som forskningsöversikter.⁸⁶

Den svenska statsförvaltningen har vissa kännetecken och traditioner som särskiljer den från andra staters förvaltning. En del av forskningen som bedrivits under 90-talet och framåt har fokuserat på sådana särdrag. Ett sådant särdrag som sedan länge uppmärksammas är de korporativa drag som kännetecknat den svenska välfärdsstaten och en eventuell avkorporatisering som skett under 90-talet. Inom *projektet Riksdagen och de organiserade intressena* som främst engagerade forskare vid Uppsala universitet genomfördes ett antal större studier som behandlade detta tema.⁸⁷

⁸⁴ Förvaltning på kommunal och landstingskommunal nivå finns med i avsnittet om lokal demokrati.

⁸⁵ Källa: Rune Premfors (Kartläggningen inkluderar ej studier genomförda av RRV eller statskontoret).

⁸⁶ Petersson, Olof / Söderlind, Donald, Förvaltningspolitik. Stockholm 1992; Lundquist, Lennart, Förvaltning, stat och samhälle. Lund 1992; Premfors, Rune / Ehn, Peter / Haldén, Eva / Sundström, Göran, Demokrati och Byråkrati. Lund 2003; Petersson, Olof Statsbyggnad: den offentliga maktens organisation. Stockholm 1998; Rothstein, Bo / Bergström, Tomas (red). Politik som organisation: förvaltningspolitikens grundproblem. Stockholm 1991; Grimlund, Bengt E / Gustafsson, Agne / Zanderin, Lars, Förvaltning i stat, kommun, landsting en introduktion. Stockholm 1993.

⁸⁷ Bo Rothstein, Den korporativa staten: intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik Stockholm 1992; Öberg, PerOla, Särintresse och allmänintresse: korporatismens ansikten. Stockholm 1994; Bergqvist, Christina, Mäns makt och kvinnors intressen, Stockholm 1994; Hermansson, Jörgen, Politik som intressekamp: parlamentariskt beslutsfattande och organiserade intressen i Sverige. Stockholm 1993; Lewin, Leif, Samhället och de organiserade intressena. Stockholm 1992.

Ett med korporativismen sammanhängande drag i den svenska modellen är det statliga kommittéväsendet. Kommittéväsendet är en för Sverige relativt unik företeelse som ofta förknippas med den samförstånds- och samarbetskultur som sägs präglade svensk politik. Kommittéväsendets funktioner och eventuella korporativa drag har varit föremål för statsvetenskaplig forskning.⁸⁸

Ett annat svenskt särdrag som studerats är dualismen mellan ämbetsverk och regeringens beslutsorgan. Dualismen innebär att ämbetsverken är relativt fristående eller autonoma i förhållande till regeringen och tar sig t.ex. uttryck i förbudet mot ministerstyre. Samtidigt skall ämbetsverken vara en del av den parlamentariska styrningskedjan vilket gör att dualismen är intressant ur såväl teoretisk som praktisk synvinkel. Betydelsen av dessa frågeställningar har ytterligare accentuerats av det svenska medlemskapet i EU, då det numera blivit ännu tydligare att den svenska förvaltningsmodellen avviker från flertalet modeller på kontinenten.⁸⁹

I anslutning till diskussionen om förvaltningens roll i demokratin finns en diskussion om hur man bör betrakta ledarskap i offentlig sektor och vilken roll tjänstemannen bör spela i politiken. Den traditionella synen, inspirerad av bland annat Max Weber, är att förvaltningen och dess tjänstemän neutralt bör ägna sig åt att implementera fattade beslut. Denna uppfattning bygger på att det är möjligt och önskvärt att dra en skarp gräns mellan politik och förvaltning. Oberoende av om detta är ett önskvärt ideal torde det av flertalet statsvetare uppfattas som en naiv beskrivning av den roll förvaltningen och tjänstemännen har i den politiska processen. Tjänstemännen är inte neutrala instrument som verkställer politikernas beslut, utan de påverkar aktivt politikens innehåll.

I den statsvetenskapliga forskningen finns både en mer normativt präglad diskussion om förvaltningens roll och empiriska studier av området. I Lund har forskning om offentligt ledarskap och beslutsfattande bedrivits.⁹⁰ Lennart Lundquist har också i ett flertal skrifter analyserat relationen mellan demokrati och förvaltning och tjänstemannens roll i demokratin. Lundquist har pläderat

⁸⁸ Johansson, Jan, *Det statliga kommittéväsendet: kunskap, kontroll, konsensus*, Stockholm 1992; Holm, Stefan, *Avkorporatisering?: en empirisk undersökning rörande sårbarheten i statliga kommittéer*. Uppsala 1998; Nyman T, *Kommittépolitik och parlamentarism*, Uppsala 1999.

⁸⁹ Andersson, Catrin. *En tudelad stat? En studie av debatten om dualismen*. Stockholms universitet, Statsvetenskapliga institutionen 2003 (Avhandlingsmanus); Wockelberg, Helena: *Den svenska förvaltningsmodellen: parlamentarisk debatt om förvaltningens roll i styrelseskicket*. Uppsala 2003.

⁹⁰ Se Hagström Bo, *Chef i offentlig verksamhet: forskning kring offentligt ledarskap*, Lund 1990; Agevall, Lena, *Tumregler – rutiner: tyst kunskap – praxis: en referensram för studier av beslutsfattande i offentlig förvaltning*. Lund 1992.

för att tjänstemännen inte bara skall vara demokratins tjänare utan även utgöra dess väktare och ta etiska hänsyn i sin yrkesutövning.⁹¹ Vid Stockholms universitet har statsvetare inom det s.k. ELSA-projektet genomfört relativt omfattande empiriska studier av attityder och föreställningar hos högre tjänstemän i den svenska statsförvaltningen.⁹² Projektet ingår i ett internationellt program som syftar till att kunna jämföra utvecklingen mellan länder.

I likhet med den lokala förvaltningen har statsförvaltningen genomgått organisationsförändringar och förändringar av arbetsätt bland annat till följd av ekonomiskt kärvarare tider.⁹³ En sådan förändring som blivit föremål för studier är den tilltagande användningen av utvärderingar och uppföljning som styrmedel i förvaltningen.⁹⁴ Internationaliseringen av förvaltningen och påverkan av EU-anslutningen har också varit föremål för studier.⁹⁵

Andra delar av den centrala statsförvaltningen som blivit föremål för särskilt akademiskt intresse är revisionen⁹⁶ och regeringens departementsindelning.⁹⁷ Den centrala förvaltningen har även varit föremål för ett antal offentliga utredningar varav den mest centrala torde vara den förvaltningspolitiska kommissionens utredning från 1997.⁹⁸

⁹¹ Skrifter av Lennart Lundquist: Lundquist, Lennart: Demokratins väktare: ämbetsmännen och vårt offentliga etos, Lund 1998, Lundquist, Lennart, Etik i offentlig verksamhet, Lund 1991, Lundquist, Lennart, Förvaltning och demokrati, Stockholm 1991, Lundquist, Lennart, Statsvetenskaplig förvaltningsanalys. Problem, trender, program, Lund 1994.

⁹² Wallin, Gunnar / Ehn, Peter / Isberg, Magnus / Linde Claes, Makthavare i fokus: attityder och verklighetsuppfattningar hos toppskikten inom politik och förvaltning. Stockholm 1999; Ehn, Peter, Maktens administratörer: ledande svenska statstjänstemäns och politikernas syn på tjänstemannarollen i ett förändringsperspektiv. Stockholm 1998.

⁹³ Haldén Eva, Den föreställda förvaltningen: en institutionell historia om central skolförvaltning. Stockholm 1997; Premfors Rune, "Reshaping the democratic state: Swedish experiences in comparative perspective" I Public Administration – an International Quarterly, Vol. 76, No 1.

⁹⁴ Dahlberg, Magnus/Vedung, Evert, Demokrati och brukarutvärdering. Lund 2001, Vedung, Evert, 1997, Public Policy and Program Evaluation. London 1997.

⁹⁵ Vifell, Åsa, Enklaver i staten: internationaliseringen av den svenska statsförvaltningen: fallstudier av asyl-, bistånds- och klimatområdena. Stockholm 2002.

⁹⁶ Ahlbäck, Shirin, Att kontrollera staten: den statliga revisionens roll i den parlamentariska demokratin. Uppsala 1999.

⁹⁷ Persson, Thomas, Normer eller nytta?: om de politiska drivkrafterna bakom Regeringskansliets departementsindelning. Uppsala 2003.

⁹⁸ SOU 1997:57, I medborgarnas tjänst: en samlad förvaltningspolitik för staten: slutbetänkande / av Förvaltningspolitiska kommissionen,

Finansieringen av statsvetenskaplig forskning

En del av finansieringen av forskning om demokrati och förvaltning omfattas av de statsvetenskapliga institutionernas reguljära budget – t.ex. finansiering av doktorandprojekt och den forskningsandel som ingår i många tjänster – och det är svårt att få fram exakta uppgifter om hur mycket av budget som finansierar just demokratiforskningsprojekt eller forskning om offentlig förvaltning. Därmed går det inte heller att uppskatta den totala kostnaden för statsvetenskaplig forskning om demokrati och förvaltning. Nedan följer istället en redogörelse för finansieringen av ett antal större forskningsprogram och forskningsprojekt som handlar om demokrati eller förvaltning.

Finansiering av demokratiforskningen i allmänhet

Först och främst bör forskningsprogrammet ”*Demokrati i förändring*” nämnas. Inom ramen för programmet, som inleddes 1992 och har lett av Gunnel Gustavsson i Umeå, har statsvetare från fem universitet bedrivit forskning om förutsättningarna för folkstyret vid 1900-talet slut. Tyngdpunkten har legat på lokal nivå, men även forskningsprojekt som fokuserar på såväl nationell som europeisk har ingått.⁹⁹ Programmet har finansierats av HSFR som bidragit med ca 24 MSEK. Det utgör på så sätt det mest centrala forskningsprogrammet inom svensk demokratiforskning under 1990-talet.

I Januari 2002 startade ett annat större demokratiforskningsprogram, *Demokratins mekanismer*, med Riksbankens Jubileumsfond som huvudfinansiar.¹⁰⁰

⁹⁹ Böcker utgivna inom ramen för projektet: Gustafsson, Gunnel (red), 1993. *Demokrati i förändring*. Svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdssamhället. Stockholm: Publica; Möller, Tommy, 1996. *Brukare och klienter i välfärdsstaten*. Stockholm: Publica; Lidström, Anders, 1996. *Kommunsystem i Europa*. Stockholm: Publica; Johansson, Vicki, 1996. *Vem gör vad, när och var?* Stockholm: Publica; Gustafsson, Gunnel; Eduards, Maud och Rönnblom, Malin, 1997. *Towards a New Democratic Order*. Stockholm: Publica; Gidlund, Janerik and Jerneck, Magnus, 2000. *Local and Regional Governance in Europe. Evidence from Nordic Regions*. Aldershot: Edward Elgar; Bäck, Henry, 2000. *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Malmö: Liber; Möller, Tommy, 2000. *Politikens meningslöshet. Om misstro, cynism och utanförskap*. Malmö: Liber; Jerneck, Magnus och Gidlund, Janerik, 2001. *Komplex flernivådemokrati. Regional lobbying i Bryssel*. Malmö: Liber; Gustafsson, Gunnel och Wide, Jessika, 2001. *Lokal demokrati i förändring. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Kommunförbundet; Johansson, Folke, Nilsson, Lennart och Strömberg, Lars, 2001. *Kommunal demokrati under fyra decennier*. Malmö: Liber; Eduards, Maud, 2002. *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Malmö: Liber; Bergström, Tomas, 2002. *Organisationskultur och kommunal förnyelse. Förändring i gamla hjulspår?* Malmö: Liber; Vedung, Evert och Klefbom, Erik, 2002. *Ozonhålet. Globalt, nationellt, lokalt*. Malmö: Liber; Vedung, Evert, Vattenkraften, staten och de politiska partierna. Nora 2001. Lidström, Anders. *Kommunsystem i Europa (2:a uppl.)* Malmö: Liber (under utgivning); Richardson, Jeremy and Gustafsson, Gunnel (eds). *Swedish Governance under Pressure*. Edward Elgar (under utgivning).

¹⁰⁰ Hittills c:a 6 MSEK.

Programmet är ett samarbete mellan statsvetenskapliga institutionerna vid Uppsala universitet och Göteborgs universitet samt Psykologiska institutionen vid Stockholms universitet.

Riksbankens Jubileumsfond (RJ) har även finansierat projektet *Institutioner, organisering och demokratisk kultur. Kontinuitet och förändring i Ryssland* lett av Axel Hadenius vid Uppsala universitet¹⁰¹ och ett projekt om demokratins villkor i Europa, lett av Sten Berglund vid Örebro universitet.¹⁰² Härutöver har RJ även beviljat medel till enstaka postdoktorala projekt. På motsvarande sätt har en rad mindre demokratiforskningsprojekt finansierats av Vetenskapsrådet.¹⁰³

Utöver det kan nämnas att Svenska valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, som genomför undersökningar i samband med riksdagsval, folkomröstningar och Europaparlamentsval i Sverige, finansieras av riksdagen via anslaget till valstatistiken liksom av olika forskningsanslag. Väljarundersökningarna genomförs i samarbete mellan Statsvetenskapliga institutionen och Statistiska Centralbyrån.

Slutligen har en del av forskningen åtminstone delvis, också finansierats av att flera utredningar på demokratiområdet har anlitat experter för att skriva expertrapporter till utredningarna. Det gäller i första hand maktutredningen och demokratiutredningen, men även 1996 års folkomröstningsutredning.¹⁰⁴ Merparten av maktutredningens expertrapporter kom dock till före 1990.

Finansiering av forskning om lokal demokrati och förvaltning

Finansieringen av forskningen som inte bedrivs av de akademiska institutionerna varierar men vid de institut som är specialiserad på lokala och kommunala frågor är forskningen huvudsakligen externt finansierad antingen via forskningsråd eller kommun- eller landstingsförbund och/eller enskilda kommuner.

CEFOS har ett grundanslag på ca 3,5 miljoner från Vetenskapsrådet men fungerar som ett forskningsinstitut med i huvudsak extern finansiering från olika forskningsråd.

¹⁰¹ Totalt ca 5 MSEK.

¹⁰² Totalt ca 11,5 MSEK.

¹⁰³ Se t.ex. projekten ”Demokratins inre gränser – konstruktionen av invandrare i svensk politik”, ”Den kompetenta makten? Statsråden, demokratin och den politiska kompetensen”.

¹⁰⁴ SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport 1990; SOU 2000: 1 En uthållig demokrati: Politik för folkstyrelsen på 2000-talet. Demokratiutredningens betänkande; respektive SOU1997:56 Folket som rådgivare och beslutsfattare: betänkande av 1996 års folkomröstningsutredning.

Novemus och Centrum för stadsmiljöforskning är i huvudsak externfinansierade. De kommunalekonomiska forskningsinstituten, IKE, KEFU, och KFI finansieras i stor utsträckning enskilda kommuner och kommunförbundets länsavdelningar.

Svenska kommun- och landstingsförbundet finansierar forskning på olika områden och har för närvarande en budget på ca 9 miljoner. Förbundet finansierar eller har finansierat forskning bland annat om medborgerligt deltagande, lokala initiativ samt ledarskap i kommunerna och flernivådemokrati. Pengarna har, bland annat, gått till forskare vid de ovan nämnda instituten som Novemus och CEFOS men även till forskningsansattningar inom kommuner och landsting, regionala kommunförbund och länsstyrelser. En relativt stor del av forskningen om lokal demokrati och förvaltning är sålunda finansierad av externa anslag via forskningsråd eller kommuner och kommunförbund/landstingsförbund.

Finansiering av EU-forskning om demokrati

Vad gäller forskning om demokrati och EU har i stort samma finansieringskällor som gäller nationell demokratiforskning funnits. Så har t.ex. flera projekt finansierats av Riksbankens Jubileumsfond¹⁰⁵ eller av HSFR inom ramen forskningsprogrammet ”Demokrati i Förändring”.

Vad gäller *Nätverket för Europaforskning* är inte syftet att finansiera forskningsprojekt eller doktorander, utan nätverkets medel användas primärt för kurser, konferenser och arbetsmöten i syfte att öka kontakterna mellan universitetet. Såväl EU96-kommittén som EU2004-kommittén har dock bidragit med begränsade resurser, genom att finansiera enstaka expertrapporter.

Finansiering av forskning om offentlig förvaltning

Förutom institutionernas egen finansiering av forskning om offentlig förvaltning har sådan forskning finansierats av det s.k. FOS programmet. FOS-programmet har delfinansierat SCORE:s och CEFOS' verksamheter samt ett statsvetenskapligt och företagsekonomiska disciplinprogram.

SCORE och CEFOS hade år 2002 ett fakultetsanslag på ca 3,5 miljoner vardera. Totalt under perioden 1992–2002 har CEFOS erhållit drygt 36 miljoner kronor i fakultetsanslag och SCORE drygt 40 miljoner kronor. Centrumen har under perioden även fått externa medel från olika finansiärer av ungefär lika stor omfattning. Andelen externa medel har dock ökat under perioden och står idag för en större del av SCORE:s och CEFOS' budget. För SCORE:s del utgör den externa finansieringen av pengar från Vetenskapsrådet, HSFR och olika myndigheter.

¹⁰⁵ T.ex. EUs återverkningar på nordisk demokrati (Jungar), European Suprastatism and Democratic Accountability (Gustavsson).

Offentliga informationskällor och demokratidiskussioner

Bland de organ som bidrar till att sprida forskningsresultaten bör först och främst universiteten lyftas fram, de viktigaste forskningsutövande institutionerna. Uppgiften att sprida forskningsresultaten ingår idag som en del av universitetens och högskolornas verksamhet – den så kallade ”tredje uppgift”. En viktig källa för information om aktuella forskningsresultat och forskningsprojekt är institutionernas hemsidor.¹⁰⁶ Här går det i regel att få fram uppgifter om forskningsprofiler, publikationer och forskningsprojekt. Större forskningsprojekt har dessutom egna hemsidor med uppgifter om projektets syfte, inriktning och publikationer presenteras.¹⁰⁷

Även andra forskningsutövande organ bidrar i hög grad till att sprida information om forskningen, framför allt den man själv genomför, men även till att uppmuntra debatt och diskussion kring demokratifrågor. Demokratiinstitutet¹⁰⁸ i Sundsvall anger att föreningens viktigaste uppgift, vid sidan av att bedriva forskning om aktuella demokratifrågor, är ”att genom möten och konferenser uppmuntra till demokratiska samtal”. Utåt märks institutet kanske mest genom det årligen återkommande arrangemanget Demokrativeckan i Sundsvall. På liknande sätt har SNS en så kallad ”demokratidebatt”¹⁰⁹ där en rad frågor som rör demokrati tas upp och kommenteras. Här finner man även t.ex. recensioner av demokratilitteratur och länkar till viktiga politiska dokument.

Utöver dessa källor finns det ett antal projekt och organ som på olika sätt bidrar till att sprida kunskap om demokrati och – i olika grad – om statsvetenskaplig demokratiforskning. För det första bör *Demokratitorget* nämnas, en hemsida som skapades av justitiedepartementet i samband med demokratiutredningen. Här finns bl.a. tillgång till demokratiutredningens samtliga publikationer, elektroniska debattforum och länkar till olika demokratiprojekt som genomförts inom ramen för projekt ”Tid för demokrati”. Projektet lanserades av regeringen efter demokratiutredningen. Med en budget på 30 miljoner kr mellan 2000–2002 skulle projektet ägna sig åt tre huvudaktiviteter:

1. Ett rådslag om demokrati och delaktighet, vilket innebar en omfattande remissrunda av demokratiutredningens betänkande.

¹⁰⁶ Se Uppsala: www.statsvet.uu.se, Stockholm: www.statsvet.su.se, Umeå: www.pol.umu.se, Lund: www.svet.lu.se, Göteborg: www.pol.gu.se, Linköping: www.tema.liu.se, Växjö: www.vxu.se/svi/, Örebro: www.oru.se/org/inst/sam, Karlstad: www.sam.kau.se

¹⁰⁷ <http://dm.statsvet.uu.se/>

¹⁰⁸ <http://www.mkv.mh.se/dmi/>

¹⁰⁹ www.const.sns.se/demokratidebatt/

2. Stöd för demokratiutveckling, vilket omfattade ettåriga projektstöd i syfte att stärka valdeltagande och delaktighet. Det var pengar som kunde sökas av i princip vilken förening eller organisation som helst. 142 projekt beviljades stöd.
3. 80-års jubileum för den allmänna rösträtten, vilket bl.a. innebar att seminarier anordnades samt att man gav ut dels magasinet *Röster* (som riktade sig till gymnasieungdomar), dels en forskarantologi *Rösträtten 80 år – Forskarantologi*.¹¹⁰

För det andra kan även Ordfronts DemokratiAkademin nämnas.¹¹¹ Demokrati-Akademin syftar till att skapa en bildningsväg i demokrati och mänskliga rättigheter. Nätverket skapades 1993 på initiativ av Föreningen Ordfront. Idag består det av drygt 60 samverkande organisationer; folkhögskolor, studieförbund, företag, institut, gymnasieskolor och föreningar som ”delar uppfattningen att demokratin måste ifrågasättas för att försvaras och att den demokratiska diskussionen behöver fördjupas och intensifieras” som det heter på hemsidan. Nätverket har ett litet kansli på Ordfront.

Vad gäller frågor om lokal demokrati har Svenska kommun- och Landstingsförbundet en särskild enhet för demokratifrågor.¹¹² Enheten för Demokrati och Självstyrelse syftar till att främja den lokala och regionala demokratins förnyelse bl.a. genom att skapa forum för samtal och reflektion och göra kunskaper och erfarenheter tillgängliga, begripliga och användbara. Enheten ansvarar för ett nyhetsbrevet Tema Demokrati.

Vad gäller EU bidrar såväl Sieps¹¹³ som EU2004-kommittén¹¹⁴ till att sprida kunskap och forskning om EU och demokrati, bl.a. genom att anordna seminarier och publicera rapporter av olika slag. EU2004 kommittén har t.ex. som huvuduppgift att stimulera debatt om EU:s framtidsfrågor, vilket inkluderar just demokratifrågor. Detta görs bl.a. genom en omfattande skolsatsning, projektstöd till projekt som skall bidra till att stimulera EU-debatten och anordnandet av konferenser.

¹¹⁰ För en utvärdering av projektet, se Lindqvist, Sara & Nord, Lars Demokrati tar tid – Utvärdering och analys av justitiedepartementets demokratiutvecklingsarbete 2000–2002.

¹¹¹ www.ordfront.se. Se även <http://www.demokratiskaprocessen.se/>

¹¹² www.lf.svekom.se/demos/default.asp.

¹¹³ www.sieps.se

¹¹⁴ www.eu2004.se

Slutligen kan även projekten ”Öppna Sverige” och ”Det offentliga rummet” nämnas i det här sammanhanget.¹¹⁵ *Öppna Sverige* var en kampanj för öppenhet och insyn i offentlig förvaltning som pågick tiden november 2000 – juni 2002. *Det offentliga rummet* är en serie konferenser som anordnas för att belysa hur den offentliga sektorn – statliga myndigheter, landsting och kommuner – kan använda Internet interaktivt för att fördjupa och bredda den demokratiska dialogen och öka allmänhetens tillgång till offentliga tjänster.

Politisk ekonomi och forskning om demokrati och offentlig förvaltning

Inledning

Denna kartläggning redovisar forskning om demokratifrågor och offentlig förvaltning inom den gren av nationalekonomin som kallas politisk ekonomi.¹¹⁶ Politisk ekonomi är ett multidisciplinärt forskningsfält som ligger i gränslandet mellan statskunskap och nationalekonomi. Den har sina rötter i teorin om rationella val,¹¹⁷ public choice-skolan,¹¹⁸ och makroekonomisk teori med sektentiellt beslutsfattande.¹¹⁹ För en översikt av ämnet politisk ekonomi se Torsten Persson och Guido Tabellinis bok ”Political Economics: Explaining Economic Policy”.¹²⁰

Inom detta forskningsfält arbetar både nationalekonomer och statsvetare. T.ex. på några av de främsta amerikanska universiteten finns det gemensamma doktorandutbildningar i politisk ekonomi där ekonomer och statsvetare arbetar sida vid sida.¹²¹ I Sverige är det dock främst nationalekonomer som bedriver

¹¹⁵ www.offentligarummet.nu/

¹¹⁶ Den engelska termerna är ”political economics” eller ”political economy.”

¹¹⁷ Det klassiska verket inom rational choice litteraturen är Arrows, Kenneth, *Social Choice and Individual Values*, New Haven 1951.

¹¹⁸ Klassiska verk inom public choice-skolan är Downs, Anthony, *An economic theory of democracy*. New York 1957, Black, Duncan, *The theory of committees and elections*. Cambridge 1958, Riker, William, *The theory of political coalitions*. New Haven 1962, Buchanan, James & Tullock, Gordon, *The calculus of consent*. Ann Arbor 1962, och Olson, Mancur, *The Logic of Collective Action*. Cambridge, Mass. 1965.

¹¹⁹ Se t.ex. Kydland, Finn, & Prescott, Edward, ”Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans”, *Journal of Political Economy*, 85, 1977.

¹²⁰ Persson, Torsten och Tabellini, Guido, *Political Economics: Explaining economic policy*. MIT Press, Cambridge, Mass. 2000.

¹²¹ Princeton universitet (<http://www.princeton.edu/~pegrad/>) och Stanford universitet (<http://www.gsb.stanford.edu/phd/fields/pe/index.html>) har doktorandprogram i politisk ekonomi.

forskning inom detta område. Många av de svenska forskarna har också gemensamma samarbetsprojekt med forskare i Europa såväl som i Nordamerika.

Politisk ekonomi skiljer sig från traditionell statskunskap både i ämnesval och i metoder. I den statsvetenskapliga forskningen belyses ofta enbart den politiska aspekten av ett visst forskningsproblem. Inom politisk ekonomi så är det däremot samspelet mellan ekonomiska storheter och politiska aktörer som är det centrala analysobjektet. Med andra ord, i den politisk ekonomiska analysen betonas politikens innehåll, medan traditionell statsvetenskap ser mer till politikens former. Det politisk ekonomiska synsättet genomsyrar bland annat den s.k. Lindbeckkommissionens rapport *"Nya villkor för ekonomi och politik"* och rapporten från SNS' Ekonomiråd *"Politisk makt med oklart ansvar."*¹²²

Spelteori och kvantitativa analys är de metoder som används för att analysera interdependensen mellan de ekonomisk och politiska systemen. Med hjälp av spelteori så kan man på ett matematiskt sätt analysera hur politiska aktörer påverkas av skillnader i ekonomiska och politiska drivkrafter. En fördel med att använda en spelteoretisk analysapparat är att man tillför nya insikter om de ekonomisk politiska samspelet som man inte skulle erhålla från en mera resonerande analys.

Kvantitativ metod eller statistisk analys är det gängse sättet inom politisk ekonomi att nå kunskap om empiriska samband, det vill säga om orsak och verkan. Kausalitetsproblemet är dock ett av de svåraste problemen att lösa inom samhällsvetenskaperna. Experiment är i många avseenden den bästa vetenskapliga metoden att nå kunskap om orsakssamband. Ofta är dock experimentalternativet uteslutet i samhällsvetenskaplig forskning men några svenska forskare inom politisk ekonomi försöker istället att lösa kausalitetsproblemet genom att hitta situationer eller omständigheter som liknar de som gäller vid renlärliga experiment, s.k. pseudoexperiment.¹²³

¹²² Lindbeck, Assar m. fl., (2000), *Politisk makt med oklart ansvar*, Ekonomirådets rapport, SNS förlag, Stockholm 2000, Lindbeck, Assar m. fl. *Nya villkor för ekonomi och politik*, SOU 1993:16. Andra som också har ett politisk ekonomiskt synsätt är Myrman, Johan, *Hur fattas långsiktigt värdefulla beslut i en demokrati?* (i Makten över framtiden – tolv inlägg om långsiktiga politiska beslut). Ingenjörvetenskapsakademien, Stockholm 1994., Åberg, Carl Johan, *Ett svårskött pastorat*, SNS förlag, Stockholm 1997., och Swedenborg, Birgitta m fl. *Makten över politiken: Om konstitutionella spelregler och politikens innehåll*, SNS förlag, Stockholm 1999.

¹²³ För studier som använder sig av pseudoexperiment se t.ex. Pettersson-Lidbom, Per, *"Do parties matter for fiscal policy choices? A regression-discontinuity approach,"* manuskript, Stockholms universitet 2003, Pettersson-Lidbom, Per, *"Does the size of the legislature affect the size of government? Evidence from a natural experiment,"* manuskript, Stockholms universitet 2003, och Persson, Torsten och Tabellini, Guido, *The economic effects of constitutions*, MIT Press, Cambridge Mass. 2003.

En kartläggning kan ske utifrån många aspekter, men här kommer betoningen att ligga på forskningens innehåll. Eftersom nationalekonomin har anammade det naturvetenskapliga sättet att skriva korta rapporter och publicera dessa i internationella vetenskapliga tidskrifter så utgörs den allra största delen av referenserna av artiklar i relevanta tidskrifter eller omnämns som opublicerade manuskript som är avsedda att publiceras. Huvuddelen av referenserna är på engelska, eftersom det är nationalekonomernas arbetspråk.

Forskning baserad på ett politisk ekonomiskt synsätt

Politiska institutioners påverkan på ekonomisk politik

Vilka effekter har de spelregler eller institutioner som styr politiskt beslutsfattandet i ett land på politikens innehåll, dvs. på ekonomisk politik? Det är den övergripande frågeställningen för en rad artiklar som betonar sambandet mellan politiska institutioner och politikens innehåll.

Torsten Persson¹²⁴ har i ett flertal artiklar och böcker tillsammans med sina medförfattare Guido Tabellini och Gerard Roland analyserat hur konstitutionella spelregler såsom valsystem påverkar utformandet av ekonomisk politik. De har gått i bräschen för ett helt nytt forskningsfält där deras arbeten inkluderar både teoretiska såväl som empiriska bidrag. T.ex. så visar de både teoretiskt och empiriskt att länder med proportionella valsystem tenderar att ha större offentliga utgifter än länder med majoritetsvals-system. De visar också att länder med presidentmakt tenderar att ha mindre offentliga utgifter än länder med parlamentariskt styrelseskick. Torsten Persson¹²⁵ och Guido Tabellini har också

¹²⁴ Torsten Persson har tillsammans med sina medförfattare skrivit följande artiklar och böcker som berör sambandet mellan konstitutioner och politikens innehåll: Persson, Torsten & Tabellini, Guido, "Constitutional rules and fiscal policy outcomes" *American Economic Review*, 2004., Persson, Torsten, Tabellini Guido & Francesco Trebbi "Electoral rules and corruption," *Journal of the European Economic Association*, 2003., Persson, Torsten, & Tabellini, Guido, "Do constitutions cause large governments? Quasi-experimental evidence?" *European Economic Review*, 46, 2002., Persson, Torsten "Do political institutions shape economic policy?" *Econometrica*, 70, 2002., Persson, Torsten, & Tabellini, Guido, "Comparative politics and public finance," *Journal of Political Economy* 108, 2000., Persson, Torsten, "The size and scope of government: Comparative politics with rational politicians", 1998 Marshall Lecture, *European Economic Review* 43, 1998., Persson, Torsten & Tabellini, Guido, *The Economic Effect of Constitutions*, MIT Press: Cambridge, Mass. 2003., Persson, Torsten, Roland, Gerard & Tabellini, Guido, "Separation of powers and political accountability", *Quarterly Journal of Economics* 112, 1997., Persson, Torsten, Roland, Gerard & Tabellini, Guido, "How do electoral rules shape party structure, government coalition and economic policies?", manuskript, Stockholms universitet 2003., och Persson, Torsten, Consequences of Constitutions", Presidential Address European Economic Association 2003.

¹²⁵ Persson, Torsten, & Tabellini, Guido, "Federal fiscal constitution: Risk sharing and moral hazard", *Econometrica*, 1996., och Persson, Torsten, & Tabellini, Guido, "Federal fiscal constitutions: Risk sharing and redistribution," *Journal of Political Economy* 104, 1996.

analyserat de politiska och ekonomiska effekterna av att införa olika typer av beslutsregler på federala stater. En liknade typ av analys har också gjorts av Bård Harstad.¹²⁶

De finns även andra empiriska studier som också har berört sambandet mellan politiska spelregler och politikens innehåll. T.ex. visar Per-Anders Edin och Henry Ohlsson¹²⁷ att minoritetsregeringar tenderar att ge upphov till större budgetunderskott medan Gunnar Jonsson¹²⁸ undersöker hur graden av centralbanksberoende och typer av växelkursregimer påverkar inflation, budgetunderskott och arbetslöshet. Per Pettersson-Lidbom¹²⁹ tar hjälp av ett pseudoexperiment i svenska kommuner när han studerar hur antalet beslutsfattare påverkar de offentliga utgifterna.

Politiska konjunkturcykler

Väljer politiker att manipulera ekonomisk politik för att påverka utsikterna att bli återvald? Det är en klassisk frågeställning inom politisk ekonomi som hittills fått lite empiriskt stöd trots det stora antalet undersökningar som har gjorts. Den äldre litteraturen om politiska konjunkturcykler utgår från att väljarna inte är rationella och därmed inte förstår att politiker som skapar budgetunderskott under valår måste strama åt efter valet. Om väljarna vore rationella så borde inte dylika manipuleringar av ekonomisk politik hjälpa den sittande regeringen att bli återvald. Men ny forskning visar att det kan vara ett rationellt beteende av väljarna att låta sig påverkas av politiska konjunkturcykler om dessa cykler innehåller information om regeringens framtida duglighet. Med andra ord så fungerar val som en slags utvärderingsmekanism, där endast de regeringar som kan tillhandahålla en god offentlig service kommer att bli återvalda. Nedan följer en beskrivning av ett antal artiklar som mer eller mindre bygger på dessa nyare teorier om politiska konjunkturcykler.

Torsten Persson¹³⁰ och Guido Tabellini analyserar data från ett 60 länder och finner stöd för politiska konjunkturcykler. Min Shi och Jakob Svensson¹³¹

¹²⁶ Harstad, Bård, "Majority rule and incentives" manuskript, Stockholms universitet 2003.

¹²⁷ Edin, Per-Anders & Ohlsson, Henry, "Political determinants of budget deficits: Coalition effects versus minority effects," *European Economic Review*, 35, 1991.

¹²⁸ Jonsson, Gunnar, "Institutions and macroeconomic outcomes: The empirical evidence," *Swedish Economic Policy Review*, 2, 1995.

¹²⁹ Pettersson-Lidbom, Per, "Does the size of the legislature affect the size of government: Evidence from a natural experiment," manuskript, Stockholms universitet 2003.

¹³⁰ Persson, Torsten & Tabellini, Guido, "Do electoral cycles differ across political systems?" manuskript, Stockholms universitet 2002.

¹³¹ Shi, Min & Svensson, Jakob, "Political business cycles in developed and developing countries," manuskript, Stockholms universitet 2002.

undersöker om politiska budgetcykler skiljer sig åt mellan utvecklingsländer och utvecklade länder. Henry Ohlsson¹³² och Anders Vredin analyserar om det finns politiska konjunkturcykler i Sverige på nationell nivå, medan Per Pettersson-Lidbom¹³³ studerar om det finns cykler i det kommunala budgetutfallet.

Påverkas väljarnas beteende av ekonomiska faktorer?

Det finns några uppsatser av svenska forskare där väljarnas beteende är i fokus. Det gemensamma för dessa uppsatser är betoningen av ekonomiska faktorer inverkan på röstningsbeteendet. Att ekonomiska faktorer kan ha stor betydelse för valutfall är inte helt okontroversiellt. En särskilt omtvistad frågeställning är om väljarna röstar utifrån egenintresset, s.k. plånboksröstning, eller allmänintresset.¹³⁴

Henrik Jordahl¹³⁵ undersöker om väljarbeteendet påverkas av individfaktorer eller av nationella influenser med hjälp av svenska valundersökningar mellan åren 1985–1994. Mattias Erlandsson¹³⁶ undersöker om ekonomiska faktorer påverkar ställningstagandet för och emot EMU. Per Pettersson-Lidbom¹³⁷ undersöker om svenska kommunalväljare reagerar på det kommunala budgetutfallet. Han finner att ökning av de kommunala utgifterna har en positiv inverkan på att bli återvald medan förändringar av kommunalskatten inte har någon inverkan alls. Douglas Hibbs¹³⁸ finner stöd för att den amerikanska valmanskåren påverkas av storleken på disponibel inkomst. En president som har lyckats öka den disponibla inkomsten har bättre utsikter att bli omvald.

Inflytande av partier, kön och väljare på ekonomisk politik

En fundamental fråga i alla demokratier är om politikens innehåll överensstämmer med folkviljan. Med andra ord, är det så att väljarpreferenser helt styr den

¹³² Ohlsson, Henry & Vredin, Anders, "Political cycles and cyclical policies," *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 98, 1996.

¹³³ Pettersson-Lidbom, Per, "An Empirical Test of the Rational Electoral-Cycle Hypotheses," manuskript. Stockholms universitet 2003.

¹³⁴ För en kritisk syn se Lewin, Leif, *Det gemensamma bästa: om egenintresset och allmänintresset i västerländsk politik*, Stockholm 1988.

¹³⁵ Jordahl, Henrik, "An economic analysis of voting in Sweden," manuskript, Uppsala universitet 2002.

¹³⁶ Erlandsson, Mattias, "Economic determinants of public opinion about joining the EMU: The case of Sweden," manuskript, Göteborgs universitet 2002.

¹³⁷ Pettersson-Lidbom, Per, "An empirical test of the rational electoral-cycle hypothesis," manuskript. Stockholms universitet 2003.

¹³⁸ Hibbs, Douglas, "Bread and peace voting in the U.S. presidential elections," *Public Choice*, vol 104, 2000.

ekonomiska politiken eller spelar politiska partier någon roll också? Att väljarpreferenser helt kan styra den ekonomiska politiken kan teoretiskt härledas från den s.k. medianväljarmodellen, vilken har testats på svenska kommuner av Thomas Aronsson¹³⁹ och Magnus Wikström. Andra forskare som också har använt svenska kommuner som undersökningsmaterial är David Strömberg¹⁴⁰ som testar om medianväljarens ålder kan påverka fördelningen av resurserna. Per Pettersson-Lidbom¹⁴¹ undersöker istället om politiska partierna spelar någon roll för storleken på budgetutfallet med hjälp av ett pseudoexperiment. Matz Dahlberg,¹⁴² Eva Mörk och Hanna Ågren studerar åsiktsrepresentativiteten mellan politiker och väljare medan Helena Svaleryd¹⁴³ undersöker om graden av kvinnorepresentation i kommunfullmäktige har någon påverkan på de kommunala budgetutfallet.

Likartade frågeställningar har också testats på nationell nivå. T.ex. undersöker Douglas Hibbs¹⁴⁴ om socialistisk regeringar lägger större vikt vid arbetslöshet och mindre vikt vid inflation än borgerliga regeringar, den s.k. partisan teorin.¹⁴⁵ Mattias Erlandsson¹⁴⁶ använder sig också av Douglas Hibbs partisan teori för att undersöka om det finns skillnader mellan borgerliga och socialistisk regeringar med avseende på tillväxt, arbetslöshet och inflation i Sverige mellan åren 1958 till 1988.

¹³⁹ Aronsson, Thomas & Wikström, Magnus, "Local public expenditure in Sweden. A model where the median voter is not necessarily decisive," *European Economic Review*, 40, 1996.

¹⁴⁰ Strömberg, David, "Demography, voting, and local public expenditures: Theory and evidence from Swedish municipalities", manuskript, Stockholms universitet 1999.

¹⁴¹ Pettersson-Lidbom, Per, "Do parties matter for fiscal policy choices? A regression discontinuity approach," manuskript, Stockholms universitet 2003.

¹⁴² Dahlberg, Matz, Mörk, Eva, & Ågren Hanna, "Do politicians' preferences correspond to those of the voters? An investigation of political representation," manuskript, Uppsala universitet 2003.

¹⁴³ Svaleryd, Helena, "Female representation: is it important for policy decisions," manuskript, Stockholms universitet 2002.

¹⁴⁴ Hibbs, Douglas, "Partisan theory after fifteen years," *European Journal of Political Economy*, 8, 1992, och Hibbs, Douglas, "The partisan theory of macroeconomic cycles: More theory and evidence", *Economics and Politics*, vol. 6, 1994.

¹⁴⁵ Douglas, Hibbs, "Political parties and macroeconomic policy," *American Political Science Review*, 1977. Douglas, Hibbs, *The American political economy: Macroeconomics and electoral politics*. Cambridge, Mass. 1987.

¹⁴⁶ Erlandsson, Mattias, "Partisan differences in Swedish macro economic policy," manuskript, Göteborgs Universitet 2001.

Tillväxt och offentlig sektor

Sverige har en stor offentlig sektor och har sedan 1970-talet haft en ganska låg ekonomisk tillväxt. Detta faktum har gett upphov till en diskussion huruvida det finns ett negativt samband mellan offentlig sektor och ekonomisk tillväxt. Empiriska studier av Stefan Fölster,¹⁴⁷ Magnus Henriksson och Åsa Hansson¹⁴⁸ visar på ett negativt samband, men dessa samband ifrågasätts starkt av Jonas Agell,¹⁴⁹ Thomas Lind och Henry Ohlsson. Teoretisk analys av sambandet har också gjorts av Pontus Hanson.¹⁵⁰ Torsten Persson¹⁵¹ och Guido Tabellini studerar istället sambandet mellan graden av jämlikhet i inkomstfördelning och tillväxt.

Integration eller separation av politiska enheter

Vilka är de politiska och ekonomiska orsakerna bakom att politiska enheter såsom länder och kommuner väljer att separera eller integreras med andra politiska enheter? Med andra ord, varför splittrades Sovjetunionen upp och varför bildades den Europeiska Unionen? Traditionell ekonomisk teori betonar att valet av integration eller separation beror på förekomsten av externaliteter, vilka t.ex. kan bestå av olika former av miljöpåverkan. Analys baserad på ett politisk ekonomiskt angreppssätt betonar andra faktorer också. T.ex. analyserar Anders Olofsgård¹⁵² hur graden av mobiliteten hos etniska grupper påverkar risken att politiska enheter separerar medan Tore Ellingsen belyser faktorer som storleken på de politiska enheterna och graden av åsiktsskillnader mellan dessa enheterna.¹⁵³ Bård Harstad¹⁵⁴ och Karl Wärneryd¹⁵⁵ har också bidragit till teo-

¹⁴⁷ Fölster, Stefan, & Henriksson, Magnus, "Growth and the public sector: A critique of the critics," *European Journal of Political Economy*, Vol. 15, 1999., Fölster, Stefan, & Henriksson, Magnus, "Growth effects of government expenditure and taxation in rich countries," *European Economic Review*, Vol. 45, 2001.

¹⁴⁸ Hansson, Åsa, *Limits of tax policy*, doktorsavhandling, Lunds universitet 2002.

¹⁴⁹ Agell, Jonas, Lindh, Thomas, & Ohlsson, Henry, "Growth and the public sector: A critical review essay," *European Journal of Political Economy* 13, 1997., Agell, Jonas, Lindh, Thomas, & Ohlsson, Henry, "Growth and the public sector: A reply," *European Journal of Political Economy* 15, 1999.

¹⁵⁰ Hansson, Pontus, "*Economic growth and fiscal policy*", doktorsavhandling, Lunds Universitet 2002.

¹⁵¹ Persson, Torsten & Tabellini, Guido, "Is inequality harmful for growth", *American Economic Review* 84, 1994.

¹⁵² Olofsgård, Anders, *Essays on Interregional and International Political Economics*, doktorsavhandling, Stockholms universitet 2001.

¹⁵³ Ellingsen, Tore, "Externalities vs internalities: A theory of political integration," *Journal of Public Economics* 68, 1998.

¹⁵⁴ Harstad, Bård, "*Uniform or different policies: Improving negotiations by reducing discretion*" manuskript, Stockholms universitet 2002.

¹⁵⁵ Wärneryd, Karl, "Distributional conflict and jurisdictional organization," *Journal of Public Economics*, 69, 1998.

retisk analys av integrationsproblematiken. Anna Brink¹⁵⁶ och Jonas Vlachos¹⁵⁷ har bidragit med empiriska arbeten genom att undersöka vilka ekonomiska och politiska faktorer som påverkar inställningen till EU medlemskap och om en kommun skall splittras eller ej.

Ekonomisk politik och sekventiella politiska beslut

När beslut om ekonomisk politik tas sekventiellt av beslutsfattare så uppstår s.k. trovärdighetsproblem. Kärnan i trovärdighetsproblemet är beslutsfattarens incitament för att bedriva en viss typ av ekonomisk politik förändras över tiden. Ett exempel på detta är teorin om strategisk skuldsättning inför maktskifte. Inför sannolikheten att inte längre sitta kvar vid makten, kan den sittande regeringen vilja påverka den politik som kan föras efter att deras mandatperiod tagit slut. Om t.ex. den borgerliga regeringen förväntar att förlora makten vid nästa val så kan den fortfarande påverka den politik som kan föras efter valet. Genom att skuldsätta sig så påverkar den nyvalda regeringens handlingsutrymme. När den nya regeringen (dvs. en socialistisk regering) väl kommer till makten så måste de först betala av skulden innan de kan öka de offentliga utgifterna. Per Pettersson-Lidbom¹⁵⁸ testar denna teori med Sveriges kommuner som undersökningsmaterial och finner starkt stöd för dess relevans. Mer teoretiska bidrag om effekterna av sekventiella politiska beslut på ekonomisk politik har gjorts av Per Krusell och Victor Rios-Rull¹⁵⁹ samt John Hassler med flera.¹⁶⁰

Massmedias påverkan på ekonomisk politik

Massmedia fyller en central roll i vår demokrati som förmedlare av information och som granskare av det politiska etablissemangen. Massmedias roll som

¹⁵⁶ Brink, Anna, *On the political economy of municipality break-ups*, doktorsavhandling, Göteborgs universitet 2003.

¹⁵⁷ Vlachos, Jonas, "Who wants political integration? Evidence from the Swedish EU-membership referendum," *Journal of Public Economics*, 2004.

¹⁵⁸ Pettersson-Lidbom, Per, "An empirical test of the strategic use of debt," *Journal of Political Economy*, 2001.

¹⁵⁹ Krusell, Per & Rios-Rull, Victor, "Vested interests in a positive theory of Stagnation and growth," *Review of Economic Studies*, 63, 1996., och Krusell, Per & Rios-Rull, Victor, "On the size of U.S. government: Political Economy in the neoclassical growth model," *American Economic Review*, 1999.

¹⁶⁰ Hassler, J., Krusell, P., Storesletten, K., & F. Zilibotti, "The dynamic of government", manuskript, Stockholms universitet 2003. Hassler, J., Krusell, P., Rodriguez Mora, J. V., Storesletten, K., & Zilibotti, F. "The Survival of the welfare State," *American Economic Review*, vol. 93, 2003., Hassler, J., Storesletten, K., & F. Zilibotti, "Democratic Public Good Provision," manuskript, Stockholms universitet 2003., Hassler, J., Storesletten, K., & Zilibotti, Fabrizio, "Dynamical Political Choice in Macroeconomics," *Journal of European Economic Association*, 2003.

informationsbärare innebär att den också påverkar vilka som har tillgång till information såväl som innehållet. Eftersom den politiska processen ofta tenderar att favorisera politikområden, som har ett stort massmedialt intresse och att ge politiska fördelar till väljare som är välinformerade så kommer massmedia också indirekt att kunna påverka utformningen av ekonomisk politik. Det är själva utgångspunkten i en serie av artiklar av David Strömberg.¹⁶¹ T.ex. visar Strömberg, att det ekonomiska stödet som USA:s president Roosevelt delade ut i början av 1930-talet, det s.k. New Deal-programmet, påverkades av förekomsten av radio. Väljare som höll sig informerade via radio erhöll mer stöd än de som inte hade tillgång till radio.

Intressegrupper påverkan på ekonomisk politik

Många politiska beslut skapar fördelar för vissa grupper på bekostnad av samhället i stort. Ett klassiskt exempel på dylika politiska beslut är jordbrukspolitik där staten årligen ger stora ekonomiska bidrag till jordbruket. Den här typen av politiska beslut föranleder individer att organisera sig i intressegrupper och att agera strategiskt för att försöka förbättra den situation som uppstår till följd av dessa politiska beslut. Det finns flera sätt för intressegrupper att påverka politiken. Till exempel kan de försöka att övertyga politiska beslutsfattare om den egna gruppens ställning, att utbilda och informera allmänheten, och att bidra finansiellt till politiska kandidater genom kampanjbidrag. Torsten Persson,¹⁶² Elhanan Helpman och Torsten Persson,¹⁶³ liksom Fredrik Andersson¹⁶⁴ analyserar intressegruppers påverkan på ekonomisk politik ur ett teoretiskt perspektiv.

Politiska och ekonomiska effekter av statsbidrag

Det finns en rad uppsatser som studerar kommunala statsbidrag ur en politisk ekonomisk synvinkel. Utgångspunkten är att statsbidragen inte bara ges för

¹⁶¹ Strömberg, David, "Radio's impact on public spending," *Quarterly Journal of Economics*, 2004., Strömberg, David, "Mass media competition, political competition and public policy," *Review of Economic Studies*, 2004., Strömberg, David, "Distributing news and political influence, i, *The Media's Right to Tell*, redigerad av Simeon Djankov och Caralee McLiesh för Världsbanken, 2002, och Strömberg, David, "Mass media and public policy, *European Economic Review*, vol. 45, 2001.

¹⁶² Persson, Torsten, "Economic policy and special interest politics," *Economic Journal*, 108, 1998.

¹⁶³ Persson, Torsten, och Helpman, Elhanan, "Lobbying and legislative bargaining," *Advances in Economic Analysis and Policy* 1, 2001.

¹⁶⁴ Andersson, Fredrik, *Interest groups and government policy. A political economy analysis*, doktorsavhandling, Lunds universitet 2003.

att utjämna kostnader eller inkomstskillnader mellan kommuner utan också för att främja politiska ändamål. En av hypoteserna är att partier som innehar regeringsmakten kan ”köpa” röster genom att stödja kommuner med många lätttrörliga väljare. En annan hypotes är att en regering kan försöka stödja kommuner med samma politiska färg, dvs. att socialdemokratiska regeringar stödjer socialistiskt styrda kommuner medan borgerliga regeringar stödjer borgerligt styrda kommuner. De empiriska resultaten från dessa undersökningar är inte entydiga. T.ex. får Matz Dahlberg¹⁶⁵ och Eva Mörk¹⁶⁶ stöd för hypotesen om röstköp medan Niklas Hanes¹⁶⁷ och Henrik Jordahl¹⁶⁸ inte finner något stöd. Eva Mörk¹⁶⁹ och Sören Blomqvist och Vidar Christiansen¹⁷⁰ har också lämnat teoretiska bidrag till denna litteratur.

Analysen av det kommunala stödet har hittills fokuserat på vilka politiska drivkrafter som kan påverka hur en regering väljer att fördela kommunala statsbidrag. I kontrast till att använda regeringen som analysobjekt, så kan vi istället välja att fokusera på hur kommuner påverkas av det statliga stödet. Det finns en pågående debatt om effekterna av statliga stödåtgärder som har sin upprinnelse i Kommun- och Bostadsdelegationerna som instiftades åren 1998 och 1999. Kritikerna av själva existensen av dessa delegationer menar, att dylika stödarrangemang kan ge upphov till finansiellt risktagande bland kommuner.¹⁷¹ Regeringen å andra sidan hävdar att kommundelationen är ett framgångsrikt medel för kommuner med strukturella problem.¹⁷² Per Pettersson-Lidbom¹⁷³ och Matz Dahlberg undersöker hur statliga stödåtgärder påverkar beteendet hos ekonomiskt utsatta kommuner. Resultatet av deras analys pekar starkt på att

¹⁶⁵ Dahlberg, Matz, och Johansson, Eva, ”On the vote purchasing behavior of incumbent governments,” *American Political Science Review*, 96, 2002.

¹⁶⁶ Mörk (f.d. Johansson), Eva, ”Intergovernmental Grants as a Tactical Instrument: Empirical Evidence from Swedish Municipalities,” *Journal of Public Economics*, 87, 2003.

¹⁶⁷ Jordahl, Henrik, ”The impact of grants on election outcomes: Evidence from Swedish municipalities,” manuskript, Uppsala universitet 2002.

¹⁶⁸ Hanes, Niklas, ”Temporary grant programmes in Sweden and central governments tactics”, manuskript Umeå universitet 2002.

¹⁶⁹ Mörk, Eva, ”Tactical Redistribution Between Regions when Parties and Voters Care about Ideology”, *Journal of Public Economic Theory* 5, 95–120, 2003.

¹⁷⁰ Blomqvist, Sören, & Christiansen, Vidar, ”Why politicians favour redheads: A theory of tactical horizontal redistribution”, manuskript, Uppsala universitet 2000.

¹⁷¹ Se riksdagens revisorsrapport ”Akut eller långvård? – statens stöd till kommuner med ekonomiska problem”, Stockholm 2001.

kommuner som får stödåtgärder ökar sitt finansiella risktagande jämfört med de kommuner som inte får stöd.

Huvudmannaskap och finansiering

Huvudmannaskapet för forskningen är främst de traditionella lärosätena Lund, Uppsala, Stockholm och Göteborg, liksom i Umeå. Finansieringen sker genom statliga medel via forskningsråd och universitetens fakultetsmedel. Andra viktiga finansiärer är privata stiftelser som Jan Wallanders stiftelse och Hedelius stipendiefond via Handelsbankens forskningsstiftelser. Bidrag från Europeiska unionen har förekommit men också från andra utländska finansiärer som t.ex. Harvarduniversitetet.

Sociologisk forskning med relevans för demokrati och välfärdspolitik

En central faktor bakom skapandet av välfärdsanordningar är att minska risker förknippade med försörjningsproblem orsakade av sjukdom, olycksfall, barnafödande, arbetslöshet, samt ålderdom. I Sverige är dessa nästan uteslutande underställda demokratisk kontroll. Det omfattande institutionella ramverk som söker tackla dessa riskfaktorer brukar i dagligt tal kallas välfärdsstaten. Men det är ingalunda givet att staten skall ta detta ansvar. Sett ur ett internationellt perspektiv tycks synen på statens ansvar för dessa frågor variera kraftigt mellan länder. I de nordiska länderna organiseras välfärdspolitiken främst av staten, i Nordamerika dominerar marknadslösningar, i Central- och Sydeuropa har kyrkan och familjen en mer dominerande ställning jämfört med många andra västländer. När det gäller välfärdspolitik är det därför kanske mer passande att tala om olika typer av välfärdsregimer snarare än olika typer av välfärdsstater. Välfärdspolitik i bred bemärkelse kan således beskrivas som en konfiguration av riskreduceringsanordningar inom följande domäner: stat, marknad, familj och kyrka.

Med avseende på relationen mellan demokrati och välfärdspolitik torde välfärdsforskningen ha sin största relevans inom de områden där det analytiska intresset inriktats mot statens roll i välfärdspolitiken. Hur uppsättningen av väl-

¹⁷² Pressmeddelande från kommun och bostadsminister Lars-Erik Lövdén.

¹⁷³ Petterson-Lidbom, Per & Dahlberg, Matz, *"The bailout problem: An empirical approach,"* manuskript, Stockholms universitet 2003.

färdsinstitutioner ser ut, samt hur de fungerar i praktiken antas spela en relativt stor roll för människors bedömning huruvida ett problem eller företeelse faller inom politikens sfär eller ej.¹⁷⁴ Vårdsinstitutioner är med andra ord normsättande. De influerar människors uppfattning om vilka företeelser som bör/kan definieras som kollektiva problem, samt hur dessa kollektiva problem bör lösas, vilket även innefattar åsikter kring statens kapacitet att lösa dessa problem.¹⁷⁵

En kartläggning av svensk sociologisk forskning kring demokratifrågor och offentlig förvaltning kommer företrädesvis att behandla två närbesläktade områden. Det första området rör forskning där välfärdsstaters institutionella uppbyggnad står i fokus. Hur och varför dessa konfigurationer varierar mellan länder har länge varit ett centralt problemområde inom välfärdsforskningen.¹⁷⁶ Att kartlägga de materiella effekter som olika typer av välfärdsregimer ger upphov till förknippas också med detta område. Det andra området behandlar också välfärdsinstitutioners effekter. Här är det dock den institutionaliserade välfärds politikens återverkningar på medborgarnas föreställningar och preferenser som står i fokus. Teoretiska influenser synes främst härstamma från sociologi och statsvetenskap.

¹⁷⁴ 'Institution' som begrepp är inte enhetligt. Olika författare har gett det skilda innebörder (Rothstein B (1996) 'Political Institutions: An Overview' in Goodin R E & H D Klingemann (eds.) *A New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.). En fruktbar position intas av Levi, M (1990:405) 'A Logic of Institutional Change' in Schweers Cook K & M Levi (eds.) *The Limits of Rationality*. Chicago: The University of Chicago Press.), där institutioner definieras som "formella anordningar för att aggregera individer och reglera deras beteende genom bruket av explicita regler och beslutsprocesser upprätthållna av en aktör eller en grupp av aktörer vilka formellt är bemyndigade att inneha sådan makt". Institutioner kan förstås som formella system av regler och rutiner, förkroppsligade t.ex. i socialförsäkringssystem, arbetslagstiftning och valordningar. De är resultatet av politiska beslut och dessas praktiska tillämpning.

¹⁷⁵ Institutioner antas påverka normbildningen i ett samhälle genom att de har betydelse för (a) företeasers synlighet, (b) föreställningar om vad som är möjligt att genomföra och (c) vad som betraktas som önskvärt ifråga om beteenden och förhållningssätt. Vidare påverkar institutioner samhällets incitamentsstruktur och får därför en stratifierande effekt (Stefan Svallfors "Welfare Regimes and Welfare Opinions: a Comparison of Eight Western Countries" in Vogel, Joachim (ed), *European Welfare Production: Institutional Configuration and Distributional Outcome*, Kluwer, 2003).

¹⁷⁶ Se exempelvis: Korpi, W. "Social Policy and Distributional Conflict in the Capitalist Democracies. A Preliminary Comparative Framework", *West European Politics*, Vol. 3, No. 3, October 1980. Esping-Andersen, Gösta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press. Korpi, W & Esping-Andersen, G. "From Poor Relief to Institutional Welfare States". In R. Erikson et al. (eds.), *Welfare Research and Welfare Societies: The Scandinavian Model*. New York: M.E. Sharpe, 1987. Korpi, W. *The Democratic Class Struggle. Swedish Politics in a Comparative Perspective*. London: Routledge 1983. Baldwin, P (1990) *The Politics of Social Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press. Castles F & D Mitchell (1993) 'Worlds of Welfare and Families of Nations' in Castles F (ed.) *Families of Nations. Patterns of Public Policy in Western Democracies*. Aldershot: Dartmouth.

Forskning om välfärdsstater

Inom detta område har en betydande kunskapsutveckling skett. Tidig empirisk forskning på området kännetecknas av bristfälliga data och relativt snäva teorier där förklaringar bakom länderskillnader i sociala utgifter dominerar. Förklaringsfaktorerna tenderar att vara av strukturellt slag. Politiska faktorer spelar en underordnad roll.¹⁷⁷ Av olika skäl – främst därför att de strukturfunktionalistiska teorierna i många stycken inte kunde erbjuda nöjaktiga förklaringar av skillnader mellan länder och förändring över tid – kom välfärdsstatsforskningen med tiden att bredda sin analytiska fokus – både vad gäller drivande krafter bakom välfärdsstatens expansion och vad som konstituerar välfärdsstaten. Den endimensionella föreställningen om välfärdsstaters ursprung och utvecklingsmönster övergavs till förmån för mer typologiorienterade teoretiska utgångspunkter. Inom området har svensk och skandinavisk välfärdsforskning lämnat viktiga bidrag.

Under nittioalet växte intresset för välfärdstypologier. En av de mest framträdande i detta sammanhang är Esping-Andersens typologi som urskiljer tre olika typer av välfärdsregimer.¹⁷⁸ Argumentet är att välfärdsregimer inte går att klassificera utifrån något endimensionellt mått utan bör istället betraktas som kvalitativt skilda institutionella konfigurationer. Olika historiska aktörer har skapat kvalitativt skilda välfärdsstater.

Beteckningarna bakom regimtyperna anger vilka politiska aktörer som varit dominerande. Den första typen är den *liberala* välfärdsregimen. Marknadslösningar dominerar både ifråga om resursfördelning och socialt skydd i form av försäkring och service. Den statliga välfärdspolitiken har låga ambitioner och är inriktad på stöd till dem som inte kan ordna sitt sociala skydd via marknaden. Ersättningar är behovsprövade eller ges som låga 'flat-rate benefits'. Den andra typen är den *konservativa*. Familjens roll som serviceproducent betonas. Kvinnligt förvärvsarbete uppmuntras inte, utan enförsörjarmodellen dominerar. Socialförsäkringssystemet är omfattande men ersättningar fördelas relativt strikt efter inbetalade avgifter. Socialförsäkringssystemet är snarare sektor/branschsegmenterat än universellt. Den tredje regimen är den *socialdemokratiska*. Här är den sociala servicen utbyggd efter universellt mönster. Socialförsäkringarna är inkomstrelaterade kompletterat med ett medborgarskapsbaserat allmänt stöd. Individen snarare än familjen står i fokus.

¹⁷⁷ Se exempelvis: Wilensky, Harold L. 1975. *The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditure*. Berkeley CA: University of California Press. O'Connor, James. 1973. *The Fiscal Crisis of the State*. New York: St Martin's.

¹⁷⁸ Esping-Andersen, G. 1990. *The three worlds of welfare-capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Walter Korpi med medarbetare fokuserar på socialförsäkringsinstitutioner där klassificeringen bygger på två grundläggande aspekter: i) vilka kriterier som tillämpas när det gäller att bestämma rättigheter till ersättning, ii) samt vilka principer som ligger till grund för att bestämma ersättningsnivån.¹⁷⁹

Fem idealtyper beskrivs: a) behovsprövad, b) frivilligt statsunderstödd, c) korporativ, d) generell grundtrygghet, e) generell standardtrygghet. Dessa fem är idealtyper vilket medför att länderklassificeringen hänger samman med vilka socialförsäkringar som är i fokus. Generellt tycks dock den behovsprövade modellen sammanfalla med Esping-Andersens liberala regim. Likaså hänger den korporativa samman med den konservativa, och den generella standardtrygghetsmodellen med den socialdemokratiska regimtypen. Den regimbaserade typologin har även inspirerat till andra typologier baserade mer specifikt på kön (gender) då de ursprungliga kritiserats för en styvmoderlig behandling av social service och istället överbetonat försäkringssystemen ur ett klassperspektiv.¹⁸⁰

När det gäller svensk forskning under nittioalet synes forskningsprogrammet *Välfärdsstat i brytningstid: Ett historiskt-samhällsvetenskapligt forskningsprogram om välfärdsstatens omdaning i Sverige och andra västländer* inta en särställning. Programmet är ett ambitiöst samarbete mellan historiker vid Stockholms universitet och sociologer vid SOFI och söker belysa välfärdsstatens utveckling ur ett långt tidsperspektiv – från sent 1800-tal till nutid.¹⁸¹ Det övergripande syftet för programmet är att studera välfärdsstatens omdaning genom att analysera drivkrafter bakom dess framväxt och utveckling, orsaker till skillnader mellan västländer i välfärdsstatens utformning, samt vilka konsekvenser dessa skillnader i utformning får för människors levnadsförhållanden. Välfärdsstaten analyseras ur ett flertal perspektiv och bland de mer framträdande områdena finner vi socialpolitik, arbetslöshet, och jämställdhet.¹⁸²

Utän att begränsa sig till de skrifter som producerats inom programmet, synes i stort sett alla av de viktigaste socialförsäkringsbaserade institutionerna ha varit föremål för analys, t.ex. pensionssystemet, arbetslöshetsförsäkringen och sjukförsäkringen. Socialförsäkringarnas konsekvenser för medborgarnas livsvillkor har även de analyserats utifrån olika aspekter. Här finner vi nationsspecifika

¹⁷⁹ Korpi, W. & Åmark, K. *Välfärdsstat i brytningstid*. Ansökan till Riksbankens jubileumsfond. 1995.

¹⁸⁰ Se exempelvis Sainsbury, D (ed.), *Gendering Welfare States*. London: Sage. 1994.

¹⁸¹ Korpi, W. & Åmark, K, "The Welfare State at the Crossroads: A Historical and Social Scientific Research Program on the Transformation of the Welfare State in Sweden and in the OECD Countries". Bank of Sweden Tercentenary Foundation Annual Report, 45–60, 2000.

¹⁸² Programansökan listar följande fem nyckelområden: a) förändringar av sociala rättigheter, b) välfärdsstatens effekter på inkomstfördelning och fattigdom, c) förändringar i familjepolitik, barns villkor, samt jämställdhet mellan könen, d) arbetslöshetens bakgrund, förlopp och konsekvenser, f) välfärdsstatens incitamentseffekter.

och komparativa ansatser där olika former av ojämlikhet (inkomstskillnader, fattigdom, arbetslöshetsrisker) baserat på klass, kön, ålder, familjeförhållanden, arbetsmarknadsstatus är i fokus. Ytterligare ett projekt som bör nämnas är kommittén Valfärdsbokslut under ledning av Joakim Palme.¹⁸³ Andra sociologiinstitutioner med valfärdsforskning som kretsar kring frågor rörande valfärdspolitiska effekter, arbetsmarknad, kön och familj finner vi i Stockholm, Göteborg och Umeå.

Listan över refererade arbeten är inte uttömmande men representativ för svensk forskning under nittioalet. Graden av demokratirelevans bland dessa arbeten varierar också. Dock fyller de alla en värdefull funktion för den andra demokratirelevanta typen av forskning, då de tjänar som kontextbeskrivningar och möjliga förklaringsfaktorer bakom funna värderings- och attitydmönster. Publiceringsformerna inom fältet är främst tidskriftsartiklar, artiklar i antologier samt monografier. Arbetena är uppdelade efter ort (Stockholm – inklusive SOFI – Göteborg, Umeå), och har grovt sorterats in under följande områden: valfärdsstat och socialpolitik,¹⁸⁴ valfärdsstat och ekonomisk utveckling,¹⁸⁵ valfärdsstat och utbildning,¹⁸⁶ valfärdsstat, arbetsmarknad och arbetslöshet,¹⁸⁷ valfärdsstat, kön och familj,¹⁸⁸ valfärdsstat, inkomstfördelning och fattigdom.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Stockholm: Bäckman, O. 1998. Longitudinal Studies on Sickness Absence in Sweden. Avhandling Stockholms Universitet.

Carroll, E. 1999. Emergence and Structuring of Social Insurance Institutions: Comparative Studies on Social Policy and Unemployment Insurance. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.

Ferrarini, T. 2002. Parental Leave Institutions in Eighteen Post-war Welfare States. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.

Hansen, E.J., Ringen, S., Uusitalo, H., Erikson, R. (eds.). 1993. Welfare Trends in the Scandinavian Countries, M.E. Sharpe.

Jonsson, J.O., Mills, C. (eds.). 2001. Cradle to Grave – Life-course Change in Modern Sweden, Durham: Sociology press.

Kangas, O. 1991. The Politics of Social Rights. Studies on the Dimensions of Sickness Insurance in OECD Countries. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.

Kangas, Olli and Joakim Palme. 1991. 'The Public/private Mix in Pension Provision.' International Journal of Sociology 20:78–116.

Kangas, Olli, and Joakim Palme. 2000. 'Does Social Policy Matter? Poverty Cycles in the OECD Countries.' International Journal of Health Services 30:335–52.

Kautto, M., Fritzell, J., Hvinden, B., Kvist, J. & Uusitalo, H. (red.), 2001. Nordic Welfare States in the European Context, Routledge.

Korpi, W., Welfare-State regress in Western Europe: Politics, Institutions, Globalization, Europeanization. Annual Review of Sociology 29, 589–609. 2003.

- Korpi, W., "Contentious Institutions. An Augmented Rational-Action Analysis of the Origins and Path Dependency of Welfare State Institutions in the Western Countries." *Rationality and Society*, 13 (2): 235–283, 2001.
- Korpi, Walter and Joakim Palme. 1998. 'The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality and Poverty in the Western Countries.' *American Sociological Review* 63: 661–87.
- Olsson, S E. 1990. *Social Policy and Welfare State in Sweden*. Avhandling Stockholms Universitet.
- Palme, J., Wennemo, I. (red.), 1996. *Generell välfärd. Hot och möjligheter*, Norstedts.
- Palme, J., Wennemo, I. 1997. "The Swedish Case: Social Security Under Reform", in Hirsch, D. (ed.), *Social Protection and Inclusion. European Challenges for the United Kingdom*, The Joseph Rowntree Foundation.
- Palme, Joakim, Åke Bergmark, Olof Bäckman, Felipe Estrada, Johan Fritzell, Olle Lundberg, Ola Sjöberg, and Marta Szebehely. 'Welfare Trends in Sweden: Balancing the Books for the 1990s.' *Journal of European Social Policy* 12 (4):329–46.
- Palme, Joakim. 1990. *Pension Rights in Welfare Capitalism. The Development of Old-Age Pensions in 18 OECD Countries 1930–1985*. Dissertation. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Palme, Joakim., Åke Bergmark, Olof Bäckman, Felipe Estrada, Joahn Fritzell, Olle Lundberg, Ola Sjöberg, Lena Sommestad and Marta Szebehely. In press. *Welfare in Sweden: The Balance Sheet for the 1990s*. Stockholm: Fritzes.
- Sjöberg, O. 1999. "Paying for Social Rights", *Journal of Social Policy*, 28, (2), 275–297. Sjöberg, O. 2000. "Unemployment and Unemployment Benefits in the OECD 1960–1990 – An Empirical Test of Neo-Classical Economic Theory", *Work, Employment, and Society*, 14, (1), 51–76.
- Sjöberg, O. 2000. *Duties in the Welfare State. Working and Paying for Social Rights*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Välfärdsstat i brytningstid. Sociologisk Forskning, Supplement. 1999.
- Umeå: Boje, Th P & Arnlaugu, L (eds), *Gender, Welfare State and the Market – Towards a new division of labour?* London: Routledge/ Taylor & Francis 2000.
- Boje, Th P. 1995. *Welfare States Models in Comparative Research: Do the comparative models describe the reality*. In: Bent Greve (ed), *Comparative Welfare Systems: The Scandinavian Model in a Period of Change*. London: MacMillan; Boje, Th P. 1999. "Welfare, Citizenship and Social Solidarity". In: B Greve (ed) *What constitutes a good Society?* London: MacMillan 1999.
- Boje, Th P., (ed), 1994. "Work and Welfare in a Changing Europe; Part I: Transformation of the European Societies. In: *International Journal of Sociology*, Winter 1994–95. Vol. 24, No. 4.
- Boje, Th . (ed). 1995. "Work and Welfare in a Changing Europe; Part II: Reshaping the European Welfare States." In: *International Journal of Sociology*, Spring 1995. Vol 25, No. 1.
- Boje, Th P (ed). 1995. "Work and Welfare in a Changing Europe; Part III: European Labor Markets in a Gender Perspective." In: *International Journal of Sociology*, Summer 1995. Vol 25. No. 2.
- Boje, Th P, van Steenberg, B & Walby, S (eds). 1999. *European Societies. Fusion and Fission*. Studies in European Societies. London: Routledge.
- Boje, Thomas P. 1999. "Social Citizenship, Gender and Labour Market Differentiation in an EU-Context". In: Max Haller (ed), *The Role of Social Sciences in the Making of the European Union: A critical survey*. Berlin-New York: Springer Verlag 2000.

Evertsson, L., Valfärdsolitik och kvinnoyrken. Organisation, välfärdsstat och professionaliseringens villkor, in Doctoral theses at the Department of Sociology, Umeå University, Nr 25. 2002.

Lindqvist, R (red). 1997. Medikalisering, professionalisering och hälsa – Ett sociologiskt perspektiv. Lund: Studentlitteratur

Grape, O. 2001. Mellan morot och piska. En fallstudie av 1992 års rehabiliteringsreform. Umeå: Akademiska avhandlingar vid sociologiska institutionen, No 23.

Jørgen Goul Andersen, Per Arnt Pettersen, Stefan Svallfors & Hannu Uusitalo 'The Legitimacy of the Nordic Welfare States: Trends, Variations and Cleavages' in Kautto, M., Heikkilä, M., Hvinden, B., Marklund, S. and Ploug, N. (eds.), *Nordic Social Policy. Changing welfare states*. London: Routledge, 1999.

Lindqvist, R. (red), *Organisation och välfärdsstat*. Lund: Studentlitteratur.

Nordlund, A., *Resilient Welfare States – Nordic Welfare State Development in the Late 20th Century*, in Doctoral theses at the Department of Sociology, Umeå University, No. 27. 2002.

Vogel, J. 1999. The European Welfare Mix: Institutional Configuration and Distributive Outcome in Sweden and the European Union. A Longitudinal and Comparative Perspective. *Social Indicators Research* Vol. 48, 1999.

Vogel, J., *European Welfare regimes and the transition to adulthood: A comparative and longitudinal perspective*. *Social Indicators Research*, 2002. 59(3): p. 275–299.

- ¹⁸⁵ Stockholm: Korpi, W., "Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity", *The Economic Journal*, vol. 106 (439): 1727–46, 1996. Also in H. D. Dixon (ed.): *Controversies in Macroeconomics: Growth, Trade and Policy*. Oxford: Blackwell, 2000.

Korpi, W., "The Economic Consequences of Sweden's Welfare State: Does the Causal Analysis Hold?", *Challenge*, vol. 44(6): 104–112, 2001.

Korpi, W., "Welfare States, Economic Growth, and Scholarly Objectivity", *Challenge*, vol. 43 (2): 49–66, 2000.

Korpi, W., *Halkar Sverige efter? Sveriges ekonomiska tillväxt 1820–1990 i jämförande belysning*. (Does Sweden Fall Behind? Sweden's Economic Growth 1820–1990 in a Comparative Perspective.) Stockholm: Carlsson, 1992.

- ¹⁸⁶ Stockholm: Erikson, R., Jonsson, J.O. (eds.), 1996. *Can Education Be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*, Westview Press.

Erikson R & J H Goldthorpe. 1992. *The Constant Flux*. Oxford: Clarendon Press.

- ¹⁸⁷ Stockholm: Alm, S. 2001. *The Resurgence of Mass Unemployment. Studies on Social Consequences of Joblessness in Sweden in the 1990s*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.

Axelsson, C. 1992. *Hemmafrun som försvann. Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968–1981*. Avhandling Stockholms Universitet.

DiPrete, T. A., Paul M. de Graaf, Ruud Luijkx, Hans-Peter Blossfeld, and Tählin, M. 1997. "Collectivist vs. individualist mobility regimes? Structural change and job mobility in four countries", *American Journal of Sociology*, vol. 103, pp. 318–358.

Gallie, D., Alm, S. 2000. "Unemployment, Gender and Attitudes to Work", in Gallie, D., Paugman, S. (eds.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*, Oxford University Press.

Korpi, T. 1998. *The Unemployment Process. Studies of Search, Selection and Social Mobility in the Labor Market*. Avhandling Stockholms Universitet.

Palme, J. 2001. "Will Social Europe Work?" in Kohli, M., Novak, M. (eds.) *Will Europe Work?*, Routledge, 35–51.

- Palme, Joakim. 2001. 'Will Social Europe Work?'. Pp. 35–51 in *Will Europe Work? Integration, employment and social order*, edited by Martin Kohli and Mojca Novak. London: Routledge.
- Samuelsson, C. 2002. Att göra eller inte göra... Arbetslösas fritidsdeltagande, sökaktiviteter, anställningsmöjligheter och tidsstruktur. Avhandling Stockholms Universitet.
- Ström, S. 2002. A Shared Experience. Studies on Families and Unemployment. Avhandling Stockholms Universitet.
- Göteborg: Berglund, Tomas. Attityder till arbete i Västeuropa och USA. Teoretiska perspektiv och analyser av data från sex länder. Avhandling. Göteborg universitet. 2001.
- Furåker, B (ed), *Employment, Unemployment and Marginalisation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Johansson, L, van den Berg, A & Furåker, B. 1997. Labour Market Regimes and Patterns of Flexibility. A Sweden-Canada Comparison. Lund. Arkiv.
- Hansen, Lars. The Division of Labour in Post-Industrial Societies. Avhandling. Göteborg universitet. 2001.
- Umeå: Bihagen, E & Halleröd, B. 2000. The Crucial Aspects of Class. *Work, Employment & Society*, Vol. 14, 2, 307–330
- Bihagen, E. 2000. The Significance of Class: Studies of class inequalities, consumption and social circulation in contemporary Sweden. Doctoral theses at the Department of Sociology, No 17, Umeå University.
- Bolinder, M. 1999. Sökbeteendets betydelse för chansen att hitta ett jobb. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, Årgång 5, nr 1, sid. 45–62.
- Bolinder, M. 2000. Arbetslösas anspråk och anspråkens betydelse för chansen att hitta ett jobb. *Sociologisk Forskning*, Årgång 37, nr 2, sid 5–34.
- Carl Hult & Stefan Svallfors, 'Production Regimes and Work Orientations: A Comparison of Six Western Countries' *European Sociological Review*, Vol 18, no 3 (2002), pp 315–31.
- Cigéhn, G. 1995. Tjänstemännens klassidentitet och klassmedvetande. I: Svensson L G & Orban P (red) *Människan i tjänste-samhället*, Lund: Studentlitteratur.
- Cigéhn, G. 1999. Klassidentitet vid seklets slut. *Sociologisk Forskning*, Nr 1, 121–139.
- Halleröd, B. 2001. Unemployment and Economic Hardship: A Longitudinal Study of Labour Market Marginalization and Consumption. In: Furåker, B (ed), *Employment, Unemployment and Marginalisation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hult, C. and S. Svallfors, Production regimes and work orientations: A comparison of six western countries. *European Sociological Review*, 2002. 18(3): p. 315–331.
- Johansson, L, van den Berg, A & Furåker, B. 1997. Labour Market Regimes and Patterns of Flexibility. A Sweden-Canada Comparison. Lund. Arkiv.
- Lindqvist, R & Grape, O. 1997. Förtidspensioneringens dynamik. I: Lindqvist, R *Medikalisering, professionalisering och hälsa*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordenmark, M & Strand, M. 1999. Towards a Sociological Understanding of Mental Well being Among the Unemployed – The Role of Economic and Psychosocial Factors. *Sociology*, vol. 33, nr 3, s 577–597.
- Nordenmark, M. 1999. Arbetslöshetskoncentration: Ett resultat av negativa attityder gentemot arbete? *Sociologisk forskning*, No. 3, pp 4–21.
- Nordenmark, M. 1999. Employment commitment and psychological well-being among unemployed men and women. *Acta Sociologica*, vol 42, nr 2, s. 135–146.
- Nordenmark, M. 1999. Non-financial employment motivation and well-being in different labour market

situations – A Longitudinal Study. *Work Employment and Society*, vol. 13, nr 4, s 601–620.

Nordenmark, M. 1999. The concentration of unemployment within families and social networks. A question concerning attitudes or structural factors? *European Sociological Review*, vol 15, nr 1, s 49–59.

Nordenmark, M. 1999. Unemployment, Employment Commitment and Well-being. The Psychosocial Meaning of (Un)employment among Women and Men. Doctoral thesis, Department of Sociology, Umeå University.

Nordenmark, M. 2000. Familjesituation och arbetsmarknadsstatus: Vad förklarar ensamstående föräldrars låga sannolikhet att erhålla ett arbete? *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 2, 97–111.

Nordenmark, M. 2000. Unemployment and family life: The relationship among employment status, household division of labour and well-being. In: Harvey, C (ed) *Walking a Tightrope: Meeting the Challenges of Work and Family*. London: Ashgate.

Nordenmark, M., Multiple Social Roles – a Resource or a Burden: Is it Possible for Men and Women to Combine Paid Work with Family Life in a Satisfactory Way? *Gender, Work and Organization*, 2002. 9(2): p. 125–145.

Stefan Svallfors, Jørgen Goul Andersen & Knut Halvorsen 'Work orientations in Scandinavia: A Comparison of Denmark, Norway and Sweden' *Acta Sociologica*, Vol. 44 (2001), pp 139–56.

Stattin, Mikael. 1998. Yrke, yrkesförändring och utslagning från arbetsmarknaden – en studie av relationen mellan förtidspension och arbetsmarknadsförändring. Doctoral theses at the Department of Sociology, Umeå University, No. 8.

Strandh, M. 2000. Different exit routes from unemployment and their impact on mental well-being: the role of the economic situation and the predictability of the life course. *Work, Employment and Society*, Vol. 14: 459–479.

Strandh, Mattias. 2000. Varying Unemployment Experiences? The economy and mental well-being. Doctoral Theses at the Department of Sociology, No. 11. Umeå: Department of Sociology.

Åberg, R. 1997. Åtstrammingspolitik i återvändsgränd. Ingår i Johannesson & Wadensjö, 28 recept mot arbetslösheten, SNS.

Åberg, R. 1997. Är stigande jämviktsarbetslöshet huvudproblemet på arbetsmarknaden, *Ekonomisk Debatt*, Nr 1, 1997.

Åberg, R. 1998. Arbetslöshet och marginalisering. I: Palme, J & Stenberg, S-Å *Arbetslöshet och välfärd*. Stockholm: Norstedts.

Åberg, R. 2001. Equilibrium unemployment, search behaviour and unemployment persistency, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 25, No 2, March 2001, pp 131–147.

Åberg, R., Överutbildning – ett arbetsmarknadspolitiskt problem?, in *Utbildning, kompetens och arbete*, K. Abrahamsson, Editor. 2002, Studentlitteratur: Lund. p. 41–62.

Åberg, R. Unemployment Persistency, Over-education and the Employment Chances of the Less Educated. *Eur. Sociol. Rev.* 2003 19: 199–216.

¹⁸⁸ Stockholm: Jonsson, J.O., Gähler, M. 1997. "Family Dissolution, Family Reconstitution, and Children's Education Careers: Recent Evidence for Sweden", *Demography*, (2), 277–293.

Korpi, W. "Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States", *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 7 (Summer): 127–191, 2000.

Korpi, W. 2001. "Class, gender, and inequality: The role of welfare states", in Kohli, M., Novak, M. (eds.) *Will Europe Work?*, Routledge, 52–72.

- Montanari, I. 2000. "From family wage to marriage subsidy and child benefits: controversy and consensus in the development of family support", *Journal of European Social Policy*, 10 (4), Sage Publications, London, 307–333.
- Montanari, I. 2000. *Social Citizenship and Work in Welfare States. Comparative Studies on Convergence and on Gender*. Avhandling Stockholms Universitet.
- Montanari, I. 2001. "Modernization, globalization and the welfare state: a comparative analysis of old and new convergence of social insurance since 1930", *British Journal of Sociology*, 52 (3), 469–494.].
- Nermo, M. 2000. *Structured by Gender. Patterns of sex segregation in the Swedish labour market Historical and cross-national comparisons*. Avhandling Stockholms Universitet.
- Wennemo, I. 1994. *Sharing the Costs of Children. Studies on the Development of Family Support in the OECD Countries*. Avhandling Stockholms Universitet.
- Göteborg: Björnberg, Ulla. *Familj mellan marknad och stat/politik. En fråga om kön, klass och makt*. Sociologisk Forskning; 1994, 31, 2, 26–37.
- Björnberg, Ulla. *Familjepolitik i EG-länderna ur ett kvinnoperspektiv*. Sociologisk Forskning; 1993, 30, 3, 3–29.
- Björnberg, Ulla. *Ideology and Choice between Work and Care: Swedish Family Policy for Working Parents*. *Critical Social Policy*; 2002, 22, 1(70), Feb, 33–52.
- Umeå: Boje, Th P. *Women between Work and care: Welfare Policy and family Friendly Employment*. To be published in Boje and Leira (eds.) *Welfare and Family*. London and New York 2002.
- Sundström, E. 2000. *Gender attitudes towards female employment in Germany, Italy and Sweden*. I: Pfenning, Astrid and Bahle, Thomas: *Families and Family Policies in Europe. Comparative Perspectives*. Frankfurt a.M./New York, Peter Lang
- Sundström, Eva. 1999. *Should mothers work? Age and attitudes in Germany, Italy and Sweden*. *International Journal of Social Welfare* 8:193–205.
- Sundström, E. 2003. *Gender Regimes, Family Policies and Attitudes to Female Employment: A comparison of Germany, Italy and Sweden*. Dissertation, Umeå University.
- Nyman, C., *Mine, yours or ours? Sharing in Swedish couples*, in *Doctoral theses at the Department of Sociology, Umeå University, No 24*. 2002.
- ¹⁸⁹ Stockholm: Fritzell, J. 1991. *Icke av marknaden allena: Inkomstfördelningen i Sverige*. Avhandling. Stockholms Universitet.
- Fritzell, J., *Income Inequality Trends in the 1980s: A Five-Country Comparison*, ur *Acta Sociologica*, Vol. 36, No 1, 1993. Fritzell, J., Lundberg, O. (red.) 1994. *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*,
- Brombergs Bokförlag. Göteborg: Schedin, Stefan. *Ekonomisk ojämlikhet. Inkomstfördelning och inkomstskillnader i Sverige under 1980- och 1990-talen*. Avhandling. Göteborgs universitet. 2003.
- Umeå: Bihagen, E. 1999. *How Do Classes Make use of Their Incomes? Social Indicators Research*, Vol. 27, iss. 2, 119–151.
- Halleröd, B. 1996. *Deprivation and Poverty: A Comparative Analysis of Consensual Poverty in Sweden and Great Britain*. *ACTA Sociologia*, Vol. 39, No. 2:141–168.
- Halleröd, B. 1995. *Making Ends Meet: Perception of Poverty in Sweden*. *Scandinavian Journal of Social Welfare*. No. 4: 174–89.
- Halleröd, B. 1995. *The Truly Poor: Indirect and Direct Measurement of Consensual Poverty in Sweden*. *Journal of European Social Policy* Vol. 5, No. 2:111–29.

Forskning om välfärdsstat och attityder

Attitydforskningen inom området har sina teoretiska rötter förankrade främst inom ämnesområdena sociologi och statsvetenskap. Den sociologiska teoribildningens byggstenar är i många stycken gemensamma med de forskningsgrenar som redovisades i det tidigare avsnittet. Välfärdsstatens institutionella ramverk och materiella effekter antas vara viktiga förklaringsfaktorer bakom människors attityder och föreställningar. Bland annat påverkar institutionerna ett samhälles incitamentsstruktur och påverkar därigenom dess stratifieringsstruktur och politiska konfliktlinjer. Ett flertal arbeten utgår från skolbildningen kring välfärdsregimer¹⁹⁰ (refererad ovan) och dess teoretiska implikationer och söker empiriskt besvara frågor av följande karaktär:

Halleröd, Björn & Heikkilä, Matti. 1999. Poverty and Social Exclusion in the Nordic Countries. In: Kautto, M, Heikkilä, M, Hvinden, B, Marklund, S & Ploug, N (eds). *Nordic Social Policy*. London: Routledge.

Halleröd, Björn. 1998. Poor Swedes, Poor Britons: A Comparative Analysis of Relative Deprivation. I: Andress H J (ed) *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*. Ashgate, Aldershot.

Halleröd, Björn. 2000. Poverty, Inequality and Health. I: Gordon, D and Townsend, P (eds) *Developing Poverty Measures: Research in Europe*. London: Macmillan Press.

Halleröd, Björn, Bradshaw, Jonathan & Holmes, Hilary. 1997. 'Adapting the Consensual Definition of Poverty'. I: Gordon & Pantazis (ed.) *Bredline Britain in the 1990's*. London: Ashgate Avebury.

Saunders, P, Halleröd, B & Matehson, G. 1994. Making Ends Meet in Australia and Sweden: A Comparative Analysis Using the Subjective Poverty Line Methodology. *Acta Sociologica* Vol. 37 Nr 1:3–22.

¹⁹⁰ Umeå: Edlund J. 1999. Citizens and Taxation: Sweden in Comparative Perspective. Doctoral Theses at the Department of Sociology, No 11, Umeå University. Umeå: Department of Sociology.

Edlund J. 1999. 'Progressive Taxation Farewell? Attitudes to Income Redistribution and Taxation in Sweden, Great Britain and the United States' i Svallfors S & P Taylor-Gooby (eds.) *The End of the Welfare State? Public Responses to State Retrenchment*. London Routledge.

Stefan Svallfors (Ed). *In the Eye of the Beholder – Opinions on Welfare and Justice in Comparative Perspective*. Stockholm: Bank of Sweden Tercentenary Foundation, 1995.

Stefan Svallfors, 'Dimensions of Inequality: A Comparison of Attitudes in Sweden and Britain' *European Sociological Review*. Vol. 9. 1993, pp 267–87.

Stefan Svallfors, 'Policy Regimes and Attitudes to Inequality: A Comparison of Three European Nations' in Thomas P Boje & Sven E Olsson Hort (eds). *Scandinavia in a New Europe*. Oslo: Scandinavian University Press, 1993, pp 87–133.

Stefan Svallfors, 'Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution: A Comparison of Eight Western Nations' *European Sociological Review*, Vol 13. 1997, pp 283–304.

Stefan Svallfors, 'Välfärdsregimer och välfärdsopinioner: en jämförelse mellan åtta västländer' [*Welfare Regimes and Welfare Opinions: A Comparison of Eight Western Countries*] *Sociologisk Forskning*, nr 1, 1999, pp 93–119.

- Tenderar vissa typer av välfärdspolitiska anordningar att erhålla starkare stöd i befolkningen än andra (universella vs. behovsprövade, försäkring vs. service)?
- Hur varierar stödet för en offentlig och kollektivt finansierad välfärdsstat mellan länder? Ger skilda välfärdsanordningar olika utfall i hur medborgarna ser på statens kapacitet vad som är möjligt att genomföra i politiken? Finns det någon systematik i variationen som går att förklara utifrån skillnader i institutionella ramverk?
- Finns det en systematisk variation mellan länders politiska konfliktlinjer och välfärdsstatliga institutioner? Är t.ex. politiska klassmotsättningar mindre i länder med generella system jämfört med länder där behovsprövade program dominerar?

Ett flertal studier rör svenska förhållanden mer specifikt: attityder till välfärdsstat och skatter,¹⁹¹ samt nationell identitet.¹⁹² Ett annat fält där forskning

Stefan Svallfors, "Welfare Regimes and Welfare Opinions: a Comparison of Eight Western Countries" in Vogel, Joachim (ed) *European Welfare Production: Institutional Configuration and Distributional Outcome*, Kluwer, 2003.

Svallfors, Stefan & Peter Taylor-Gooby (eds) *The End of the Welfare State? Responses to State Retrenchment*. London: Routledge, 1999.

¹⁹¹ Stockholm: Korpi W. 1993. 'Politik och väljare bakom valutgången 1991' *Sociologisk forskning* 30:3–28.

Österman, T. 1998. *Opinionens mekanismer. Om värderingar och verklighet*. Avhandling Stockholms Universitet.

Umeå: Edlund J. 2001. 'Dimensions of Attitudes Towards Taxation During Times of Welfare Retrenchment: Evidence From Sweden' in Tavidze A (ed.) *Progress in International Economics Research*. New York: Nova.

Edlund J. 1999. 'Attitudes Towards Tax Reform and Progressive Taxation: Sweden 1991–1996' *Acta Sociologica* 42(4): 337–355.

Stefan Svallfors, 'The Class Politics of Welfare Policies: Structural Cleavages and Attitudes to the Swedish Welfare state' in Geoffrey Evans (ed) *The End of Class Politics? Class Voting in Comparative Context*. Oxford university press, 1999.

Stefan Svallfors, 'The Middle Class and Welfare State Retrenchment: Attitudes to Swedish Welfare Policies' i: Svallfors, Stefan & Peter Taylor-Gooby (eds) *The End of the Welfare State? Responses to State Retrenchment* London: Routledge, 1999.

Stefan Svallfors, 'The Politics of Welfare Policy in Sweden: Structural Determinants and Attitudinal Cleavages' *British Journal of Sociology*. Vol 42. 1991, pp 609–634.

Stefan Svallfors, *Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige*. ["The Moral Economy of the Welfare State. Public Opinion on Welfare Policies in the 1990s Sweden"], Umeå: Boréa, 1996.

Åberg, R. 1994. *Politik och opinion kring 1990–1991 års skattereform* i Holmlund, B (red) *Arbete, löner och politik*, Stockholm: Publika.

¹⁹² Umeå: Hjern, M. 1998. *National Identities, National Pride and Xenophobia: A Comparison of Four Western Countries*. *Acta Sociologica*, Vol 41 (24).

bedrivs rör politik och demokrati. Forskningen ligger mycket nära statsvetenskap ämnesmässigt och den teoretiska arsenalen har följaktligen rötterna inom statsvetenskap. Återigen är det institutionella effekter som är i fokus. Som tidigare nämnts anger institutioner spelregler och influerar därmed olika aktörers strategier och intressen.

Även om den statsvetenskapliga forskningen främst varit upptagen med att analysera och förstå politiska eliters strategier och handlanden i olika sammanhang,¹⁹³ är ett gemensamt drag bland de arbeten som berör välfärdsstaten betoningen på hur medborgarnas tilltro till politik i allmänhet och välfärdspolitik i synnerhet är avhängig institutionernas sätt att fungera.¹⁹⁴ Nyckelorden förefaller vara *tilltro* och *tillit* till politikens möjligheter att organisera olika sociala angelägenheter. Välfärdsstatens legitimitet bestäms med andra ord i stor utsträckning av hurvida det finns en tillit bland medborgarna att de välfärdspolitiska anordningarna kan lösa de uppgifter de blivit inrättade för att lösa. Sociologiska arbeten har här främst fokuserat på relationen på politisk tilltro och attityder till välfärdspolitik.¹⁹⁵

Hjerm, M. 2000. *My People Right or Wrong? A Comparative Analysis of National Sentiments and their Meaning*. Dissertation, Umeå University.

Stefan Svallfors, 'National differences in national identities? An Introduction to the International Social Survey Program' *New Community*, Vol 22 (1996), pp 127–34.

¹⁹³ Skocpol T. 1992. *Protecting Soldiers and Mothers*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Steinmo S. 1993. *Taxation and Democracy*. New Haven: Yale University Press.

Steinmo S, K Thelen & F Longstreth (eds.). 1992. *Structuring Politics. Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁹⁴ Rothstein B. 1994. *Vad bör staten göra?* Stockholm: SNS.

Rothstein B. 1998. *Just Institutions Matter. The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁹⁵ Umeå: Edlund J & Åberg R. 2002. 'Social Norms and Tax Compliance' *Swedish Economic Policy Review* 9(1): 201–228.

Edlund J. 1999. 'Trust in Government and Welfare Regimes: Attitudes to Redistribution and Financial Cheating in the United States and Norway'. *European Journal of Political Research* 35:341–370.

Edlund J. 2003. 'Attitudes Towards Taxation: Ignorant and Incoherent?' *Scandinavian Political Studies* 26(2): 145–167.

Edlund J. 2003. 'The Influence of the Class Situations of Husbands and Wives on Class identity, Party Preference, and Attitudes Towards Redistribution: Sweden, Germany, and the United States'. *Acta Sociologica* 46(3): 195–214.

Stefan Svallfors, 'Political Trust and Attitudes Towards Redistribution: A Comparison of Sweden and Norway' *European Societies*, Vol 1, 1999, pp 241–68.

Stefan Svallfors, 'Political Trust and Support for the Welfare State: Unpacking a Supposed relationship', pp 184–205, i: Bo Rothstein & Sven Steinmo (Eds). *Restructuring the Welfare State: Political Institutions and Policy Change* New York: Palgrave, 2002.

Forskning om välfärdspolitiska attityder bedrivs främst vid Sociologiska institutionen i Umeå. Den nära kopplingen mellan statsvetenskap och sociologi i dessa frågor har resulterat i ett forskningsprogram mellan Sociologiska institutionen i Umeå och Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Programmets analytiska ramverk har *institutioner*, *skiljelinjer* och *preferenser* som tre bärande inslag. Programmets inriktning är komparativ och söker nå en fördjupad förståelse av hur institutioner griper in i preferensbildningen. Programmet är tänkt att löpa under sex år och startade den 1 januari 2003.¹⁹⁶

Komparativa databaser

En unik databas rörande medborgarnas sociala rättigheter och skyldigheter för 18 OECD-länder har byggts upp vid SOFI (Social Citizenship Indicator Program).¹⁹⁷ Databasen är kvantitativt uppbyggd och sträcker sig över en mycket lång tidsperiod. Åtkomsten för forskarsamhället i stort är dock begränsad. Bland de internationella databaser som rör medborgares attityder och värderingar finner vi European Social Survey (ESS), International Social Survey Program (ISSP) och World Values Survey (WVS).¹⁹⁸ För samtliga gäller att data är fritt tillgängliga för forskarsamhället. Både ISSP och ESS har ett system med roterande moduler vilket innebär att speciella områden av relevans för demokratiforskning kan eller kommer att kunna studeras relativt detaljerat över tid samt mellan länder. Följande moduler framstår som relevanta för välfärdsforskningen:

Stefan Svallfors, 'Antipoder? Politisk tilltro och attityder till välfärdsstaten i Sverige och Nya Zeeland' [Antipodes? Political Trust and Attitudes To Welfare Policies in Sweden and New Zealand] in Erik Amnå (ed) Medborgarnas erfarenheter Stockholm: SOU.

Stefan Svallfors, "Kan man lita på välfärdsstaten? Risk, tilltro och betalningsvilja i den svenska välfärdsopinionen 1997–2000" [Can you trust the welfare state? Risk, trust and willingness to pay in the Swedish Welfare Opinion 1997–2000], pp 357–390 in Fritzell, Johan & Joakim Palme (eds) Välfärdens finansiering och fördelning SOU 2001: 57.

Stefan Svallfors, Mellan risk och tilltro: opinionsstödet för en kollektiv välfärdspolitik. [Between Risk and Trust: Public Support for Collective Welfare Policies] Umeå: Umeå Studies in Sociology, no 114, 1999.

Steinmo S & J Watts. 1995. 'It's the Institutions, Stupid! Why Comprehensive National Health Insurance Always Fails in America' *Journal of Health Politics* 20:329–372.

Steinmo S. 1994. 'Rethinking American Exceptionalism: Culture or Institutions?' in Dodd L & C Jillson (eds.) *The Dynamics of American Politics*. Boulder: Westview Press.

¹⁹⁶ Välfärdsstatens politiska sociologi: institutioner, skiljelinjer, preferenser (ISP-programmet). Huvudansvarig: Stefan Svallfors. Finansieras av FAS och Riksbanken.

¹⁹⁷ Se not 2 i Korpi, W., Welfare-State regress in Western Europe: Politics, Institutions, Globalization, Europeanization. *Annual Review of Sociology* 29, 589–609. 2003.

¹⁹⁸ www.issp.org, www.europeansocialsurvey.org, www.worldvaluessurvey.org.

- ISSP. Family and Gender (1988, 1994, 2002), The Role of Government (1985, 1990, 1996, 2006), Social Inequality (1987, 1992, 1999), National Identity (1995, 2003), Social Citizenship (2004).
- ESS. Citizenship, Involvement and Democracy (2002), Family, Work, and Well-being (2004).

Framtida forskning och utvecklingstendenser

Hitintills har forskningen utmärkts av en kontinuerligt förbättrad begreppsapparat och förståelse av välfärdsstatens drivkrafter och effekter samt av dess politiska implikationer – vilket främst kan tillskrivas det ömsesidiga utbytet mellan teori och empiriska iakttagelser. En kvalificerad gissning är dock att välfärdsstatsforskningen kommer att ytterligare bredda sitt fokus genom att rikta sökarljuset mot frågor som rör etnicitet och kön i ett komparativt perspektiv. Det är också troligt att välfärdsstatsforskningen kommer att närma sig forskning rörande arbetsmarknaden med dess regleringar och institutioner, vilket brukar sammanfattas under begreppet 'produktionsregimer'.¹⁹⁹

Historisk forskning om demokrati och offentlig förvaltning

Inledning

När det gäller historieforskning om demokrati inställer sig vissa problem med avgränsningen. "Demokratins genombrott" brukar förläggas till 1921, det år då den allmänna och lika rösträtten infördes i Sverige. Men det demokratiska genombrottet är snarare resultatet av skilda processer i en lång utveckling. Offentlighetsprincipen, sockensjälvstyret, mötesfriheten, folkskolan, representationsreformen, och så vidare, är andra hållpunkter på vägen mot ett demokratiskt styrelseskick i Sverige. Även efter 1921 var innebörden i det – formellt sett lika – medborgarskapet ändå olika för olika grupper i samhället: kvinnor, barn, handikappade. Den framväxande välfärdsstatens institutioner och regelverk skulle komma att visa sig innehålla bestämda uppfattningar om hur medborgarna skulle bete sig och om mäns och kvinnors plats och uppgifter i samhället.

Att här redogöra för all den forskning som behandlat olika skeenden i denna långa utveckling låter sig inte göra. Tyngdpunkten läggs därför på den historiska forskning som behandlar tiden runt förra sekelskiftet och fram till dags dato. Målsättningen är att ge en uppfattning om teman och tendenser i den historiskt inriktade forskning om demokrati och offentlig förvaltning som pågått under

1990-talet och fram till idag. Denna översikt gör således inte anspråk på att vara heltäckande.

Begreppet *demokrati* används, som Lennart Lundquist m.fl. påpekat, för att beteckna företeelser på många områden och nivåer av samhället. Demokrati kan omfatta allt från en speciell beslutsform till ett samhälle med speciella egenskaper. Vanligtvis avses den politiska demokratin, dvs. demokrati, som en styrelseform för staten för att ombesörja samhällets gemensamma angelägenheter.²⁰⁰ Samtidigt är det viktigt att påpeka, att en stor del av framför allt den genushistoriskt inriktade forskningen förespråkat ett vidare politikbegrepp och ifrågasatt dikotomin privat/offentligt, något som också påverkat uppläggningsen av den här översikten.

Offentlig förvaltning avser i sin tur, fortfarande enligt Lennart Lundquist, i bred mening all den organisation som bereder och verkställer statsmakternas beslut, dvs. framför allt departementen, statsförvaltningen, landstingen och kommunerna. I den offentliga förvaltningen ingår politiker, anställda tjänstemän och representanter för intresseorganisationer.²⁰¹ Historiskt sett har dock mycket av den offentliga verksamheten, som skola, vård och omsorg, växt fram ur privata initiativ, föreningsliv och folkrörelser. En avsevärd del av den historiska forskningen om demokrati handlar också om folkrörelsernas betydelse för den demokratiska processen och som dock redovisas separat.

Tidigare forskningsöversikter

I slutet av 1980-talet gjordes på uppdrag av HSFR och UHÄ en utvärdering av svensk historisk forskning: *Historia i belysning. Sex perspektiv på svensk historisk forskning* (1988). Utvärderingen, som var begränsad till den forskning som gjorts under 1980-talet, koncentrerades till en handfull teman, varav det som ligger närmast demokrati och offentlig förvaltning var ”makt och maktstrukturer”. Häri inbegreps forskning om beslutsprocesser, mobilisering och

¹⁹⁹ Hollingsworth, J. R. & R. Boyer. 1997. *Contemporary Capitalism. The Embeddedness of Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huber, E. & J. D. Stephens. 2001. *Development and Crisis of the Welfare State*. Chicago: University of Chicago Press.

Kitschelt, H., P. Lange, G. Marks & J. D. Stephens (eds.). 1999. *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁰⁰ Se t. ex. Lundquist, Lennart, Demokratins mångfald, i *Nationalencyklopedin*, uppslagsord ”demokrati” eller densamme *Förvaltning och demokrati*, Stockholm 1991.

²⁰¹ Lundquist, Lennart, Förvaltningsverksamhetens innehåll och omfång, i *Nationalencyklopedin*, uppslagsord ”förvaltning” eller densamme, *Förvaltning och demokrati*, t.ex. s 31 ff.

kontroll av resurser för maktutövning, betydelsen av strukturella faktorer för maktutövning och betingelser för maktutövning. Utvärderingen konstaterade att den historiska forskningen var bred och livaktig, tydligt påverkad av den s.k. teorirevolutionen, som lett till nya forskningsstrategier och nya forskningsfrågor. Utvärderaren (Rolf Danielsen, professor i historia i Bergen) noterade också kvinnohistoria och arbetslivshistoria som två nya och expanderande deldiscipliner på det historiska forskningsfältet.

I början av 1990-talet gjorde HSFR en särskild insats för att främja ny forskning om modern svensk politisk historia; ett forskningsfält som rymmer en hel del av forskningen om demokrati och offentlig förvaltning. Som ett led i detta utarbetades kommenterade litteraturöversikter för svensk politisk historia från 1809 till 1980 (Lövgren, Britta m.fl.: *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*, 1993). I översikten konstaterades att definitionen av det politiska fältet hade vidgats och kommit att omfatta nya forskningsområden som förhållandet mellan privat och offentligt, statligt och privat, lokalt och centralt.

Traditionell politisk historia, dvs. den forskning som sätter statens organ och de politiska institutionerna i centrum, hade däremot förlorat terräng. Den nyare forskningen behandlade istället associationer, föreningsväsende, folkrörelser, skola, fattigvård och det kommunala självstyret. Begrepp som *makt* och *professionalisering* hade vunnit insteg. Forskning om arbetarrörelsen hade expanderat kraftigt och kvinnohistoria var på stark frammarsch. Tydligt var också att "framstegskrönikorna" ifrågasatts och fått lämna plats för ett mer kritiskt och konfliktorienterat perspektiv.

Historisk forskning 1990–2003

I historisk forskning om demokrati och offentlig förvaltning från 1990 och fram till idag framträder några teman och tendenser med extra tydlighet. Det är forskning om kön och politik, medborgarskap, välfärdsstaten, samtids- och framtidsorienterad forskning samt forskning om lokal politik. Genusperspektivet genomsyrar mycket av forskningen. Kön, klass, etnicitet och andra kategorier betraktas inte som givna utan som sociala konstruktioner och därmed historiskt föränderliga.

I den här översikten ges en bild av historisk forskning med direkt eller ibland mer indirekt relevans för förståelse av de processer som har samband med demokratins utveckling och framträdelseformer. "Klassisk demokratiforskning" är forskning som ger historiska perspektiv på demokratins utveckling, institutionalisering och begränsningar. Hit hör självklart forskning om politiska partier, politiskt deltagande och representativitet. Denna forskning har under det senaste decenniet utmärkts av att den, till skillnad från tidigare forskning, i stor utsträck-

ning har ett uttalat genusperspektiv. Den rikhaltiga forskning som utgår från medborgarbegreppet får en egen rubrik liksom forskning om lokal demokrati och mediehistoria. Men att under olika rubriker indela forskningen i en om demokrati och en sådan om offentlig förvaltning är dock att dra en konstgjord gräns mellan två områden, som i stor utsträckning överlappar varandra. I skärningspunkten mellan de två fälten befinner sig även den rikhaltiga historiska forskning om välfärdsstaten som initierats och genomförts under 1990-talet fram till idag.

Statliga utredningar

Tre statliga utredningar bör nämnas i det här sammanhanget. I den svenska *Maktutredningen* som tillsattes av regeringen år 1985 och som kom med sitt slutbetänkande 1990 bidrog Yvonne Hirdman med ett historiskt perspektiv på maktförhållandet mellan män och kvinnor som fick stort genomslag.²⁰² Inte minst påverkades den svenska kvinno- och genusforskningen av de teorier om genussystemet och de historiskt föränderliga genuskontrakten som där presenterades. I princip har all forskning inom det fältet under 1990-talet på ett eller annat sätt förhållit sig till teorin om genussystemet.

Kvinnomaksutredningen som undersökte fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män kom med sitt slutbetänkande 1998.²⁰³ Många historiker och ekonomhistoriker medverkade i olika forskarvolymmer. Christina Carlsson-Wetterberg skrev t.ex. om kvinnor i 1900-talets politiska liv i en forskarantologi om historiska perspektiv på ämnet och ekonomhistorikern Anita Nyberg om kvinnors och mäns inkomster i historisk belysning.²⁰⁴

I Demokratiutredningen som år 2000 kom med sitt slutbetänkande *En uthållig demokrati* (SOU 2000:1) betonades det mångvetenskapliga perspektivet. I de skrifter och forskarvolymmer som producerades belystes flera olika aspekter av demokratin ur ett historiskt perspektiv. Så tecknade t.ex. historikern Peter Aronsson huvuddragen i det lokala medborgarskapets framväxt under flera århundraden, Kristina Engwall gav ett historiskt perspektiv på barn och medborgarskap, Lars Ilshammar på informationsteknikens demokratiska poten-

²⁰² Hirdman, Yvonne, Genussystemet, i *Demokrati och makt i Sverige*, SOU 1990:44 (Maktutredningens huvudrapport), s 73–116.

²⁰³ *Ty makten är din. Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. Betänkande av Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män*, SOU 1998:6.

²⁰⁴ Se t.ex. *Mot halva makten. Elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*, red Ingrid Hagman, SOU 1997:113; Nyberg, Anita, *Kvinnor, män och inkomster: jämställdhet och oberoende*, SOU 1997:87.

tial och Lars Trägårdh på begreppet ”det civila samhället”.²⁰⁵ Ett par bidrag gav historiska perspektiv på medierna som aktör och arena i en demokrati.²⁰⁶

Forskning om politiska partier

I HSFR:s översikt över forskning om svensk politisk historia (1993) påpekades att forskningen om arbetarrörelsen och de partier som räknar sig till arbetarrörelsen dittills var betydligt mer omfattande än forskningen om andra politiska rörelser som t.ex. högern och konservatismen.²⁰⁷ När det gäller högern och i mindre utsträckning liberalismen är denna lucka i forskningsläget nu på väg att fyllas. Övriga partier har däremot bara i blygsam utsträckning uppmärksamats i forskningen under de senaste årtiondet.²⁰⁸

Vad gäller liberal politik har det kommit en rad avhandlingar som t.ex. Jan Christensen, *Bönder och herrar i bondeståndet i 1840-talets liberala representationsdebatt. Exemplet Gustaf Hierta och J P Theorell* (Göteborg 1997), Mikael Sjögren, *Fattigvård och folkuppfostran. Liberal fattigvårdspolitik 1903–1918* (Umeå 1997) och Marika Hedin, *Ett liberalt dilemma: Ernst Beckman, Emilia Broomé, G H von Koch och den sociala frågan 1880–1930* (Stockholm 2002).²⁰⁹

I början av 1990-talet kom två avhandlingar som behandlade konservatismen: Torbjörn Aronson, *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner* (Lund 1990) och Jan Hylén, *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904–1985* (Stockholm 1991). En avhandling av Stina Nicklasson behandlade högerkvinnornas organisering: *Högerns kvinnor: problem och resurs för Allmänna Valmansförbundet perioden 1900–1936/37* (Uppsala 1992).

²⁰⁵ Aronsson, Peter, Lokala medborgarskap – det dolda kulturarvet, i *Demokrati och medborgarskap* (SOU 1999:77), Engwall, Kristina, *Gör barn till medborgare*, SOU 1998:97, Ilshammar, Lars, IT i demokratin eller IT-demokrati. Teknologi och demokratisering i historiskt perspektiv, i *IT i demokratins tjänst* (SOU 1999:117), Trägårdh, Lars, Det civila samhället som analytiskt begrepp och politisk slogan, i *Civilsamhället* (SOU 1999:84).

²⁰⁶ Weibull, Lennart & Gustafsson, Karl Erik, Svenskt medielandskap i förändring, en översikt, i *Politikens medialisering* (SOU 1999:126); Ekström, Mats & Andersson, Cathrin, När väljarna skall mobiliseras. Valrörelsen 1998 i ett jämförande perspektiv, i *Valdeltagande i förändring* (SOU 1999:132); Lööv, Hélène, Media och rasistiska organisationer – en historisk exposé, i *Demokratins förgörare* (SOU 1999:10).

²⁰⁷ Lövgren, Britta m fl, *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*, s 79.

²⁰⁸ Lundgren Rydén, Lizelotte, *Ett svenskt dilemma: Socialdemokraterna, Centern och EG-frågan 1957–1994*, diss., Göteborg 2000.

²⁰⁹ Se även ekonomhistorikern Stefan Carléns avhandling *Staten som marknadens salt. En studie i institutionsbildning, kollektivt handlande och tidig välfärdspolitik på en strategisk varumarknad i övergången mellan merkantilism och liberalism 1720–1862*, diss. Stockholm 1997.

Ett större projekt, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond och förlagt till Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola är *Högern 1904–2000: Moderniseringens vän eller fiende?* Projektet är nu inne i sin avslutande fas. Meningen är att böcker och längre artiklar inom de olika forskningsområdena ska publiceras mot slutet av år 2003. Året därefter ska enligt planerna en bok om partiets då hundraåriga historia komma ut. Men redan förra hösten utgavs en antologi där projektets alla forskare medverkar: *Anfall eller försvar? Högern i svensk politik under 1900-talet* (Stockholm 2002). Boken är ingen slutprodukt men pekar fram mot de resultat som successivt har växt fram inom forskargruppen, som består av fem historiker och två statsvetare. Undersökningarna gäller bl.a. högerns ideologi och demokratisyn,²¹⁰ partiets organisation, socialpolitik, jordbrukspolitik samt förhållande till företagarna och till omvärlden.

Det under 1980-talet växande intresset för arbetarrörelsens historia gav under 1990-talet utdelning i ett stort antal avhandlingar om det socialdemokratiska partiet, något som endast ska nämnas här, eftersom forskning om arbetarrörelsen kartlagts för sig och redovisas separat. En tydlig tendens vad gäller forskningen om SAP under 1990-talet är att den präglas av en problematisering av den socialdemokratiska ”framgångssagan”. Det gäller t.ex. socialdemokratiska partiets förhållande till kvinnorna inom de egna leden, till ungdomar, vänstersocialismen och kommunismen, antisemitismen och till partiets egen historieskrivning. Även partiets politiska och organisatoriska omvandling har problematiserats.²¹¹

Den politik som SAP tidigare fört i olika frågor under sin regeringstid behandlas också i en rad avhandlingar i historia, ekonomisk historia eller statsvetenskap, t.ex. gällande Baltikum, EG-frågan och den ekonomiska politiken.²¹² I en färsk avhandling av Urban Lundberg, *Juvelen i kronan. Socialdemokraterna och den allmänna pensionen* (Stockholm 2003), ställs frågan hur det var möjligt att det socialdemokratiska partiet utan strid, snarare som en pådrivande kraft

²¹⁰ Nilsson, Torbjörn, Med historien som ledstjärna – Högern och demokratin 1904–1940, i *Scandia* 1/2002. Se även Nilsson, Torbjörn, Högern och makten över moderniteten, i *Arbetarhistoria* 2002:3–4. Högerns demokratisyn har för övrigt även behandlats i en statsvetenskaplig avhandling: Stefan Olsson, *Den svenska högerns anpassning till demokratin*, Uppsala 2000.

²¹¹ Karlsson, Gunnel, *Från broderskap till systerskap: det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP*, diss., Lund 1996; Berggren, Henrik, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*, diss., Stockholm 1995; Schmidt, Werner, *Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum. En studie kring arbetarrörelsens historiska misslyckande*, diss., Stockholm 1996; Blomqvist, Håkan, *Socialdemokrat och antisemit? Den dolda historien om Arthur Engberg*, Stockholm 2001; Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, diss., Stockholm

och i största samförstånd med de borgerliga partierna kunde ersätta ATP-systemet med den omdebatterade pensionsreformen som riksdagen beslutade om 1998. Studien lyfter särskilt fram två demokratiska problem: dels motsättningen mellan den parlamentariska styrelseformen och medborgarnas möjligheter att påverka politiken, dels de förändrade villkoren för politisk verksamhet under nyliberalismen.

Det har det skrivits en rad vetenskapliga biografier om framträdande företrädare för socialdemokratin som på olika sätt bidragit till att kasta ljus över partiets politik.²¹³ För närvarande pågår ett projekt, *Olof Palme i sin tid*, i ett samarbete mellan Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola, Örebro universitet och Göteborgs universitet, delvis finansierat av Riksbankens jubileumsfond (2002–2004). I projektet studeras Olof Palme och hans tid som politiker ur en rad olika aspekter: politikens medialisering, Palmes Europapolitik, nätverk, argumentation och retorik.²¹⁴ Projektet är ett led i Samtidshistoriska institutets ambitioner att på olika sätt försöka angripa problemet med luckorna i de samtidshistoriska källorna. Det sker bl.a. genom att man vid institutet utvecklar metoder och strategier för dokumentation av samtidshistoriska skeden som till exempel vittnesseminarier. Detta arbete sker delvis tillsammans med The Institute of Contemporary British History (ICBH), och Nederlands Centrum voor Contemporaine Geschiedenis (NCCG) inom ramen för det europeiska nätverket *Contemporary History and Its Public Use*.

2001; Östberg, Kjell, *Byråkrati och reformism. En studie av svensk socialdemokratis politiska och sociala integrering fram till första världskriget*, diss., Lund 1990; Schüllerqvist, Bengt, *Från kosackval till kohandel: SAP:s väg till makten (1928–33)*, diss., Stockholm 1992; Svensson, Torsten, *Socialdemokratiens dominans. En studie av den svenska socialdemokratiens partistrategi*, diss., Stockholm 1994.

²¹² Larsson, Ulf, *Svensk socialdemokrati och Baltikum under mellankrigstiden*, Stockholm 1996; Appelqvist, Örjan, *Bruten brygga: Gunnar Myrdal och Sveriges ekonomiska efterkrigsolitik 1943–1947*, diss., Stockholm 2000; Lundgren Rydén, Lizelotte, *Ett svenskt dilemma: Socialdemokraterna, Centern och EG-frågan 1957–1994*, diss., Göteborg 2000; Bergström, Asta, *Åtstramning och expansion. Den ekonomiska politiken i Sverige 1971–1982*, diss., Lund 1995.

²¹³ Hansson, Gunnar, *Dogm eller arbetshypotes? Den unge Wigfors och det socialistiska samhällsprojektet*, diss., Eslöv 1997; Appelqvist, Örjan, *Bruten brygga: Gunnar Myrdal och Sveriges ekonomiska efterkrigsolitik 1943–1947*, diss., Stockholm 2000; Larsson, Ulf, *Olof Palme och utbildningspolitiken*, Stockholm 2003. Alva Myrdals liv och gärning har varit föremål för forskarnas intresse särskilt under de senaste åren – se t.ex. Vinterhed, Kerstin, *Kärlek i tjugonde seklet. En biografi över Alva och Gunnar Myrdal*, Stockholm 2003, *Arbetshistoria* nr 2003:2–3 (Temnummer: Om Alva Myrdals frågor till vår tid), Anders Isakssons biografi i tre band om Per Albin Hansson bör också nämnas här.

²¹⁴ För en projektbeskrivning se Östberg, Kjell, red, *Olof Palme i sin tid. En projektpresentation*, Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola 2000.

Efter Sovjetunionens fall har nya möjligheter öppnats för forskning om den svenska kommunismen och om dess relationer till Sovjetunionen. Som Klaus Misgeld påpekar i tidskriften *Arbetarhistoria* så har kommunismen – som dröm eller realitet, som frihetens ideal eller förtryckets verklighet – liksom antikommunismen många ansikten.²¹⁵ Den under 1970- och början av 1980-talet livliga men ofta mycket teoretiska forskningen om ideologier och program, organisationer och utopier är rätt sällsynt idag. Nu handlar forskningen istället mer om facklig verklighet på lokalplanet eller historiska självbilder. Där görs om- och nytolkningar av sociala eller internationella politiska samband. Frågor omkring sovjetkommunismens inflytande, som attraktionskraft och hotbild, behandlas i ett pågående forskningsprojekt vid Södertörns högskola: *Arbetarrörelsens roll i Östersjöområdet. Idéströmningar. vägar till inflytande och betydelse för samhällsutvecklingen under det "korta" 1900-talet*. Projektet finansieras huvudsakligen av Östersjöstiftelsen.²¹⁶

Från riksdagen kom hösten 1998 en interpellation som efterlyste upplysning om kommunismens brott mot mänskligheten, med hänvisning till den satsning regeringen gjort på upplysning och forskning om förintelsen. Nio miljoner avsattes i budgeten för en satsning på forskning om kommunismen och medlen fördes till dåvarande HSFR.

Utmaningar mot demokratin

Ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap vid Vetenskapsrådet fullföljer det uppdrag som regeringen gav dåvarande HSFR att genomföra ett forskningsprogram om *Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen*. Avsikten är att programmet ska få en bred utformning och spänna över flera vetenskapliga områden. Det behöver inte heller begränsas till perioden för nazismens maktinnehav, utan kan också omfatta dess förutsättningar och följdverkningar. Programmet skall pågå i fyra år. Forskningsprogrammet har nyligen publicerat en forskningsöversikt *Sweden's relations with Nazism, Nazi Germany and the Holocaust*.²¹⁷ Översikten innehåller förutom artiklar av olika forskare även en bibliografi, uppdelad på olika rubriker, varav flera har direkt relevans för demokratiforskning.

²¹⁵ *Arbetarhistoria* 2001:4 är ett temanummer om forskning om kommunism och antikommunism.

²¹⁶ Blomqvist, Håkan & Ekdahl, Lars, red, *Kommunismen – hot och löfte. Arbetarrörelsen i skuggan av Sovjetunionen 1917–1991*, Stockholm 2003. Se även *Arbetarhistoria* nr 2001:4 (Temanummer "Kommunism-antikommunism. Forskning i Sverige och Norden"). Se även Bolin, Jan, *Parti av ny typ? Omvandlingen av Sveriges kommunistiska parti 1917–1944* (kommande avhandling våren 2004, Historiska institutionen, Stockholms universitet).

Det har naturligtvis forskats om nazismen även före forskningsprogrammets tid. Idéhistorikern Lena Berggren har skrivit en avhandling med titeln *Nationell upplysning: Drag i den svenska antisemitismens idéhistoria* (Stockholm 1999). Heléne Lööw har bl.a. skrivit *Hakkorset och Wasakärven. En studie av national-socialismen i Sverige 1924–1950* (Göteborg 1990). Den svenska kyrklighetens och nykterhetsrörelsens förhållande till nazism och demokrati har blivit föremål för avhandlingar i historia.²¹⁸ Alf W Johansson har skrivit en forskningsöversikt över forskningen om nazismen och andra världskriget och socialisten, sedermera nazisten Nils Flyg har fått en biografi.²¹⁹ Betydligt fler exempel på forskning om nazismen finns redovisad i den ovan nämnda bibliografin.

HSFR fick 1997 regeringens uppdrag att initiera ett program för *forskning om militär underrättelse- och säkerhetstjänst*. Programmet löpte under åren 1998–2002 och befinner sig nu i publiceringsfasen. I HSFR:s forskningsprogram formulerades två teman: konstruktionen av ”samhällets rädsla” samt ”de övervakade” under kriget, det kalla kriget och fredstid. Bidragen har gått till flera tvärvetenskapliga forskarmiljöer. Projektet *Toleransens gränser* är framför allt förlagt till Historiska institutionen vid Lunds universitet i samarbete med statsvetare och sociologer. Projektet *Övervakningsverige* är främst ett samarbete mellan statsvetare vid Göteborgs universitet och historiker vid Södertörns högskola.

Sverige under kalla kriget (SUKK) är ett forskningsprogram i samarbete mellan historiker och statsvetare vid Historiska institutionen vid Stockholms universitet, Södertörns högskola och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Projektet som stötts av Riksbankens Jubileumsfond 1998–2001 syftar till en bred analys av svensk opinionsbildning och säkerhetspolitik under perioden 1945–69.²²⁰ I det här sammanhanget bör också nämnas den forskning som skedde på uppdrag av *Säkerhetstjänstkommissionen*. I ett antal forskarrapporter undersöktes Säkerhetstjänstens arbete med att kartlägga svenska politiska organisationer och grupper som bedömdes utgöra (eller kunna komma att utgöra) ett hot mot rikets säkerhet. Undersökningen gällde tiden från andra världskrigets slut fram till idag.²²¹

²¹⁷ Ekman, Stig & Åmark, Klas, red, *Sweden's relations with Nazism, Nazi Germany and the Holocaust*, Stockholm Studies in History 66, 2003. Se även *Forskning om Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen – en översikt*. Vetenskapsrådet, Stockholm 2001.

²¹⁸ Gunnarsson, Lars, *Kyrkan, nazismen och demokratin. Åsiktsbildning kring svensk kyrklighet 1919–1945*, diss., Stockholm 1995; Hubinette, Staffan, *Nykterhetsrörelsen, nazismen och demokratin: nykterhetsrörelsen och kampen för demokratin 1930–1945*, Stockholm 1999.

²¹⁹ Johansson, Alf W, *Den nazistiska utmaningen. Aspekter på andra världskriget*, Stockholm 2000; Blomqvist, Håkan, *Gåtan Nils Flyg och nazismen*, Stockholm 1999.

Medborgarskap i historieforskningen

Medborgarbegreppet blev åter aktuellt i samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning under 1990-talet i samband dels med den omfattande migrationen i världen, dels med uppkomsten av nya nationalstater och en ny nationalism. Det är uppenbart att samhällsutvecklingen har aktualiserat frågan om medborgarskapets legala sidor såväl som dess innebörder. Forskningen om medborgarskapet har uppmärksammat långa historiska processer präglade av motsättningar och konflikter omkring medborgarskapet status, praktik samt dess olika innebörder för människor av olika kön, klass, etnicitet och ålder. Till dags dato är det framför allt genusaspekter på medborgarskapet som har lyfts fram i den historiska forskningen, men också t.ex. barn som medborgare.

Kvinnor och medborgarskap

Forskningen om medborgarskap utgår ofta från den engelske sociologen T H Marshall som ser tre analytiska och historiskt urskiljbara men inbördes beroende aspekter av medborgarskapet – det civila, det politiska och det sociala medborgarskapet – men som problematiserar och utvecklar hans analys inte minst ur ett genusperspektiv.

Historikern Birgitta Jordansson betonar i sin avhandling *Den goda människan från Göteborg. Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt* (Lund 1998) klass- och könsaspekterna på medborgarskapet och beskriver de borgerliga kvinnorna under 1800-talet som ”indirekta medborgare”. Gunnela Björks avhandling *Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950* (Lund 1999) undersöker kvinnornas kollektiva handlande i partier, fackföreningar och kvinnoorganisationer som en förhandling om det kvinnliga medborgarskapets innebörder. Kjell Östberg beskriver vad som hände med kvinnornas politiska medborgarskap när de formella politiska rättigheterna väl var vunna, i *Efter rösträtten. Kvinnornas utrymme efter det demokratiska genombrottet* (Stockholm 1997). Renée Frangeur problematiserar också medborgarskapets innebörder genom att fästa uppmärksamhet

²²⁰ Projektet har publicerat ett flertal monografier, rapporter och avhandlingar. Se Gussarsson, Maria, *En socialdemokratisk Europapolitik: den svenska socialdemokratins hållning till de brittiska, västtyska och franska broderpartierna, och upprättandet av ett västeuropeiskt ekonomiskt samarbete, 1955–58*, diss, Stockholm 2001;

Ekecrantz, Stefan, *Hemlig utrikespolitik – Kalla kriget, regeringen och utrikesnämnden 1946–1959*, (kommande avhandling, Stockholm nov 2003). För en fullständig lista över böcker och andra publikationer, se SUKK:s hemsida: www.pol.gu.se/sve/forsk/sukk.

²²¹ *Rikets säkerhet och den personliga integriteten* (SOU 2002:87) samt forskarrapporterna som finns samlade i SOU 2002:88–95.

samheten på kvinnors civila eller, med ett annat begrepp, deras ekonomiska medborgarskap, dvs. deras rätt att arbeta och konkurrera med män om arbete i *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige* (Lund 1998).

Det politiska medborgarskapet, rätten att delta i politisk maktutövning, är ju per definition något som utövas i det offentliga; demokratiskt deltagande något som förutsätter tillgång till det offentliga samtalet och det offentliga rummet. Förståelsen av den offentliga sfären är därmed av central betydelse för den historiska genusforskningen. De dikotoma kategorierna privat och offentligt kan studeras antingen som uttryck för attityder och värderingar eller som en organisering av människor av olika kön i tid och rum. Samtidigt har genusforskningen länge problematiserat den strikta uppdelningen i privat och offentligt och visat att den är svår att upprätthålla, både i praktiken och i analytisk mening.

Tre projekt kring kvinnor och offentlighet är snart inne i sina avslutande faser. De tre projekten har ingått i ett arbetande nätverk och haft ett fortlöpande samarbete i form av gemensamma seminarier och konferenser. Det första projektet, *Genus, medborgarskap och offentlig politik, 1848–1998*, är ett HSFR-finansierat projekt där främst historiker, ekonomhistoriker och statsvetare samarbetat. Projektet som ingår i programmet Staten och människan, håller nu på att avrapporteras. För ett par år sedan kom en första rapport i form av en antologi: Christina Florin & Lars Kvarnström, red, *Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Genus, politik och offentlighet 1800–1950*, Stockholm 2001. I december kommer ytterligare en antologi: Yvonne Swanström & Kjell Östberg, red, *Än män då? Perspektiv på svensk feministisk praktik under 150 år* (preliminär titel). Däri undersöks vad som har präglat kvinnoföreningarnas relation till männen. Projektet har också resulterat i flera böcker och avhandlingar varav ett par med tydlig historisk inriktning.²²²

Det andra projektet: *Det vidgade rummet: Idéer, strategier och nätverk i tre generationer av kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940* är ett projekt förlagt till Historiska institutionen vid Lunds universitet. Det finansieras huvudsakligen av Riksbankens Jubileumsfond samt i någon mån av Birgit och Gad Rausings stiftelse för humanistisk forskning och Craafordska stiftelsen. Projektet har avrapporterats i en antologi redigerad av projektledarna Eva Öst-

²²² Florin, Christina, Sommestad, Lena, Wikander, Ulla, red, *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter*, Stockholm 1999; Swanström, Yvonne, *Policing Public Women. The Regulation of Prostitution in Stockholm 1812–1880*, Stockholm 2000 samt Josefin Rönnbäck, *Politikens genus. Om Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt och dess kamp för svenska kvinnors medborgarskap 1903–1921* (kommande avhandling våren 2004).

erberg & Christina Carlsson Wetterberg: *Rummet vidgas. Kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940*, Stockholm 2000. Därutöver har flera avhandlingar producerats inom projektets ram.²²³

Formering för offentlighet är det tredje projektet på temat kvinnor och offentlighet. Projektet startade 2002 och är i huvudsak finansierat av Riksbankens Jubileumsfond. I projektet samarbetar pedagoger, sociologer, litteraturvetare och sociologer, de flesta knutna till pedagogiska institutioner eller lärarutbildningen vid Uppsala, Stockholms och Örebro universitet. Projektet, som har en tydlig historisk-pedagogisk inriktning, analyserar kvinnors vägar från privat till offentligt, särskilt med avseende på Stockholm som mötesplats, de sociala nätverkens betydelse och ett antal föregångskvinnors bidrag till framväxten av moderna offentligheter. Projektets gemensamma utgångspunkt är fransk kultursociologi, framför allt Pierre Bourdieus teorier, och man samarbetar med en rad franska och danska forskare.²²⁴

Inför 80-årsjubileet av införandet av allmän och lika rösträtt i Sverige tog Riksbankens Jubileumsfond initiativ till en forskarantologi: *Rösträtten 80 år* (Christer Jönsson, redaktör, Justitiedepartementet, Stockholm 2001). I boken redovisas forskning om kampen om (för och emot) rösträtten, kvinnors svårigheter att komma in på den politiska arenan och olika aspekter på medborgarskap: valdeltagande, barn som medborgare, globalisering och medborgarskap.²²⁵

Inom forskningsprogrammet *Människan i framtiden* (2000–2004) vid Institutet för framtidsstudier är ett av tre huvudteman *Välfärd, makt och medborgarskap*. Framtidsforskarna ser det som en av 2000-talets stora utmaningar att bevara och utveckla samhällets institutioner och det demokratiska styrelseskicket. Avsikten är därför att behandla frågor om kunskapsutveckling, institutionell omvandling och demokrati med fokus på två problemområden: *det jämlika medborgarskapet* (som tar upp kön, etnicitet och ålders aspekter på medborgarskapet) och *framtidens institutioner* (som lägger särskild vikt vid den svenska modellens historia och framtid).²²⁶ En rad olika delprojekt har ett tyd-

²²³ Hammar, Inger, *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900*, Stockholm 1999; Bokholm, Sif, *En kvinnoröst i manssamhället. Agda Montelius 1850–1920*, Stockholm 2000 samt Andersson, Irene, *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914–1940*, Lund 2001. Ytterligare avhandlingar är att vänta.

²²⁴ Projektets hemsida har adress http://www.lhs.se/forskning/projekt/projekt_156.html

²²⁵ Inför 75-jubileet av beslutet om allmän och lika rösträtt år 1994 utgavs en populärvetenskaplig skrift *Rätt att rösta 1919–1994. Så fick kvinnor politiskt inflytande* (Stockholm 1994) som var skriven av forskare.

²²⁶ Hemsidan har adress www.framtidsstudier.se

ligt historiskt perspektiv och anknyter direkt till frågeställningar om demokrati. I *Kvinnor, makt och politik* görs en kritisk granskning av den genusmodell som utvecklats i Sverige från 1970-talet, i andra projekt undersöks frågor om barn och medborgarskap samt etnicitet och medborgarskap.

Till forskningsfältet om medborgarskap, offentlighet och demokrati hör också en stor del av forskningen om den svenska kvinnorörelsen.²²⁷ Här har det kommit flera arbeten under 1990-talet som belyser olika faser och aspekter av kvinnorörelsen.²²⁸ Den just nu pågående forskningen ligger i viss utsträckning inom ramarna för de ovan redovisade projekten varför här endast ska nämnas ytterligare några exempel. Vid Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola pågår ett projekt *Att ge sig själv makt. Den nya svenska kvinnorörelsen från sent 1960-tal till tidigt 1980-tal*. Projektet, som med medel från Forskningsrådsnämndens program för genusforskning kom att inledas 1999, ingår i ett nätverk för forskning om radikaliserings i Sverige under 1960- och 1970-talet och håller för närvarande på att avrapporteras. Historikern Silke Neunsinger och ekonomhistorikern Pernilla Jonsson vid Uppsala universitet undersöker vilken betydelse ekonomiska maktresurser hade för den tidiga svenska kvinnorörelsens politiska engagemang 1880–1950. Projektet finansieras av Riksbankens Jubileumsfond. Nina Almgren vid Umeå universitet arbetar med en avhandling om kvinnorörelsen och statsfeminismen med fokus på kvinnors politiska handlande i statlig arbetsmarknadspolitik under 1940-talet.

Genusperspektiv i forskningen om demokrati och offentlig förvaltning

En stor del av den forskning som redovisats ovan har ett uttalat genusperspektiv. Med begreppet genus avses kön som en social konstruktion.²²⁹ Den genushistoriska forskningen har i stor utsträckning vuxit fram i samarbete mellan historiker i nätverk på nationell, nordisk och internationell nivå.

²²⁷ För en översikt av den historiska forskningen om svensk kvinnorörelse, se *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000: 4 (Temanummer: Kvinnorörelser) och särskilt Manns, Ulla, Så skriver vi historia. Den svenska kvinnorörelsen ur ett historiografiskt perspektiv.

²²⁸ Eftersom en del av denna forskning nämns i andra sammanhang i den här översikten, nöjer jag mig med några exempel som Lökken, Kerstin, *"Alla dessa duktiga kvinnor" – om rätten att få representera sig själv i det offentliga samtalet*, diss., Göteborg 2002; Andersson, Irene, *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914–1940*, Lund 2001; Hobson, Barbara & Lindholm, Marika, *Collective Identities, Women's Power Resources, and the Making of Welfare States*, i *Theory and Society* vol 26, 1997; Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen. Fredrika Bremer-förbundet 1884–1921*, Stockholm 1997; Eskilsson, Lena, *Drömmen om kamratsambället. Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad*, Stockholm 1991.

²²⁹ Det finns en stor debatt om genusbegreppet. Se t.ex. Hirdman, Yvonne, *Genus – om det stabilas föränderliga former*, Malmö 2001.

Mansforskning/manlighetsforskning/maskulinitetsforskning kallas ibland den del av genusforskningen som särskilt fokuserar manlighetskonstruktioner. Det är en forskningsinriktning som fortfarande är i sin linda, men klart relevant för demokratiforskningen.²³⁰ Här finns t.ex. historikern Christina Florins forskning om läroverkspojkar och om statsbyråkratin som en mötesplats mellan kvinnligt och manligt, Lars Kvarnström som skrivit om män i staten omkring sekelskiftet, Renée Frangeur som undersökt olika manligheter i mellankrigstidens diskussioner om kvinnors rätt till arbete och David Tjeder som nyligen disputerade på en avhandling om medelklassmanlighet 1800–1900.²³¹

Medborgarskap och sociala kategorier

Under de senaste åren har i olika avseenden marginaliserade eller utanför ställda gruppers medborgarskap problematiserats i den historiska forskningen. Kategorier som barn, handikappade, invandrare, etnicitet, sexuella minoriteter, etc. undersöks idag, i likhet med klass och kön, ofta som sociala konstruktioner, skapade i social praxis och inordnade i en hierarkisk struktur. Forskningsfrågan är hur grupper och kategorier som i sin samtid uppfattats som oproblematiska och givna kan förstås som sociala konstruktioner och som produkter av kategorisering.²³²

Det finns idag en stor och växande forskning omkring migration och etnicitet i Sverige, dels vid universiteten, dels i form av en rad centrumbildningar och nätverk, som i sin tur ofta ingår i det nationella forskarnätverket IMER (internationell migration och etniska relationer) samt internationella nätverk.²³³ Forskningen är oftast mångvetenskaplig och anknyter i många avseenden till forskning om demokrati och offentlig sektor. Vid Växjö universitet t.ex. finns forskningsprofilen *Arbetsmarknad, internationell migration och etniska relatio-*

²³⁰ Se t.ex. Berggren, Anne Marie, red, *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, FRN, Stockholm 1999; Ekenstam, Claes, *Historisk mansforskning*, i Ekenstam, Claes m fl, *Rädd att falla: studier i manlighet*, Stockholm 1998.

²³¹ Florin, Christina & Johansson, Ulla, "Där de härliga lagrarna gro": kultur, klass och kön i de svenska läroverken 1850–1914, Stockholm 1993; Florin, Christina, Statsbyråkratins erogena zoner. Staten som mötesplats för kvinnligt och manligt, i Broberg, Gunnar m fl, red, *Svensk historia underifrån*, Stockholm 1994; Kvarnström, Lars, *Män i staten. Stationskarlar och brevbärare i statens tjänst 1897–1937*, diss., Stockholm 1998; Frangeur, Renée, *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*, diss., Lund 1998; Tjeder, David, *The Power of Character. Middle-Class Masculinities 1800–1900*, diss., Stockholm 2003.

²³² Se t.ex. Hedin, Marika & Tydén, Mattias, Inledning, i *Historisk tidskrift* 1998:4 som är ett temanummer om "social kategorisering".

ner där bl.a. historiker ingår. Men även om historiker ingår i många av dessa tvärvetenskapliga sammanhang, är etnologiska, sociologiska och statvetenskapliga perspektiv betydligt mer framträdande än det historiska perspektivet.²³⁴ Nämnas bör dock Björn Horgbys *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890–1960* (Stockholm 1996).

För några år sedan kom också en avhandling i historia om den svenska invandringspolitikens framväxt.²³⁵ I en nyutkommen antologi *Maktens (o)lika förkländnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige* ger ekonomhistorikern Paulina de los Reyes ett historiografiskt perspektiv på svensk genushistorisk forskning. Hon diskuterar i vilken mån den har skapat en hegemonisk bild av genus och kvinnlighet; en bild som osynliggör olikheter och maktrelationer mellan kvinnor, inte minst olikheter baserade på invandrarstatus eller etnisk tillhörighet.²³⁶

En del av forskningen om svenska samer berör frågor om medborgarskap och förhållande mellan minoritet och majoritet. Det finns ett nordiskt forskarutbildningsnätverk även i samisk historia och där Umeå universitet ingår. Som exempel på den forskning som bedrivs där kan nämnas Patrik Lanttos avhandling *Tiden börjar på nytt: En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950* (Umeå 2000) och Andrea Amft, *Sápmi i förändringens tid. En studie i svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv* (Umeå 2000). Även Barn och medborgarskap har etablerat sig som ett forskningsområde under de senaste åren, stundom med ett historiskt perspektiv. Hur har barn betraktats och behandlats i samhället ur ett medborgarskaperspektiv? Hur har barns medborgarfostran sett ut? Frågor kring barns utsatthet tangerar ofta frågor om medborgarskap och välfärd.

²³³ Se t.ex. Centrum för etnicitets- och urbanstudier (CEUS) som är ett forum för samarbetet mellan Tema Etnicitet vid Linköpings universitet, Campus Norrköping och Arbetslivsinstitutet i Norrköping; Centrum för invandringsforskning vid Stockholms universitet (Ceifo); Centrum för multietnisk forskning vid Uppsala universitet; Centrum Kulturkontakt och Internationell migration (KIM) vid Göteborgs universitet.

²³⁴ Se Fazlhashemi, Mohammad & Fruitman, Stephen, *Medborgarskap. Reflexioner kring ett problematiskt europeiskt begrepp*.

²³⁵ Hansen, Lars-Erik, *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandringspolitikens framväxt*, diss., Stockholm 2001.

²³⁶ de los Reyes, Paulina, Det problematiska systemskapet. Om svenskhet och invandrarstatus inom svensk genushistorisk forskning, i de os Reyes, Paulina, Molina, Irene och Mulinari, Diana, red, *Maktens (o)lika förkländnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm 2003.

I *Demokratiutredningen* uppmärksammades barn som medborgare i historisk belysning.²³⁷ Maja Runcis undersöker relationerna mellan föräldrar och myndigheter när barn tvångsomhändertas i projektet *Makt, lojalitet och motstånd, Tvångsomhändertaganden av barn under 1920–1970-talen*, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond (avslutas 2003). Vid *Tema Barn*, Linköpings universitet rör ett forskningsområde just frågor om demokrati, medborgarskap och barns röster i det samhälleliga samtalet. Ansatsen är bred: från forskning om exempelvis värdegrunds- och demokratifrågor på mikroplanet i skolans värld till forskning om barns rättigheter manifesterade i lagstiftning, regelverk och syn på medborgarskap. En del av forskningen har ett tydligt historiskt perspektiv. Det gäller t.ex. Anne-Li Lindgrens forskning om barn och medier och Judit Areschougs forskning om begåvningshandikappade barns medborgarfostran på 1930-talet.²³⁸

Vid Institutet för framtidsstudier pågår projektet *Barn – behov och brist. Om barns synlighet i samhälle och framtidsvisioner*. Studien som sträcker sig från 1950-talet och framåt studerar barns synlighet och möjligheter att göra sig hörda på olika nivåer: offentlig politik, media och vetenskap. Projektet (2000–2004) sker delvis i samarbete med Tema Barn i Linköping.

Lokal demokrati

I HSFR:s översikt från 1993 framhölls att kommunal- och landstingspolitiken fortfarande var dåligt utforskad. Detsamma påpekar Peter Aronsson i en forskningsöversikt nästan tio år senare: kunskapen om hur lokalpolitiken utformats före 1960-talet är fortfarande långt ifrån heltäckande.²³⁹

Det kommunala självstyret har en lång tradition och har tagit sig uttryck i äldre tiders byalag, byordningar, häraden, socknar, sockenstämmor, kommuner, municipalsamhällen, köpingar, städer och landstingskommuner. Uppräkningen låter ana att det därmed också finns en omfattande forskning i frågan. Under 2000/2001 finansierade *Svenska Kommunförbundet* ett projekt vid Växjö universitet, Institutet för lokal och regional demokrati med titeln *Den lokala*

²³⁷ Engwall, Kristina, *Gör barnen till medborgare! Om barn och demokrati under 1990-talet*, SOU 1998:97. Se även Engwall, Kristina & Söderlind, Ingrid, *Barn och demokrati i ett historiskt perspektiv*, i *Rösträtten 80 år*. Forskarantologi, Stockholm 2001; Ohlander, Ann-Sofie, *Kvinnor, barn och arbete i Sverige 1850–1993*, SOU 1994:38.

²³⁸ Lindgren, Anne-Li, *"Att ha barn med är en god sak": barn, medier och medborgarskap under 1930-talet*, Stiftelsen Etermedier i Sverige. 1999; Areschoug, Judith, *Det sinnesslöa skolbarnet: undervisning, tvång och medborgarskap 1925–1954*, diss, Linköping 2000.

²³⁹ Aronsson, Peter, *Lokalt folkstyre. Kulturarv som utmanar*, Stockholm 2001.

demokratins förändrade villkor. Historiska utmaningar. Avsikten var främst att bidra till en kunskapsöversikt över historisk forskning om lokalpolitik och visa på relevansen av historiska perspektiv för samtidens utmaningar för det lokala självstyret. Projektet har resulterat i tre kunskapsöversikter och en bibliografi över litteratur om det lokala självstyret.²⁴⁰

I den forskning som har gjorts sedan 1990 kan några tendenser lyftas fram. Sockensjälvstyret och relationerna till staten har belysts av bl.a. Svenbjörn Kilander i *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring* (Uppsala 1991), Peter Aronsson, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre Smålandssocknar, 1680–1850* (Lund 1992) och Albert Tiscornia, *Statens, gudens eller böndernas socknar? Den sockenkommunala självstyrelsens utveckling i Västerfärnebo, Stora Malm och Jäder 1800–1880* (Uppsala 1992).

Kommunerna och kommunalpolitiken under första delen av 1900-talet, med tonvikt på socialdemokratin, har behandlats av bl.a. Kjell Östberg i *Kommunerna och den svenska modellen: socialdemokratin och kommunalpolitiken fram till andra världskriget* (Eslöv 1996) och i en färsk avhandling i idéhistoria: Ulla Ekström von Essen, *Folkhemmets kommunideologi – socialdemokratiska idéer om lokalsamhället 1939–52* (Stockholm 2003). Här framgår hur den svenska kommunideologin drastiskt förändrades under 1940-talet. Kommunerna fick en nyckelroll i den socialdemokratiska politiken och i det framväxande folkhemmet. I riksdagen fattades beslut om större kommuner; allt för att möjliggöra för kommunerna att på ett helt annat sätt än tidigare driva en social och kulturell utjämningspolitik. Statsvetaren Rune Bokholm har undersökt det lokala politiska handlingsutrymmet under tidigt 1900-tal i *Städernas handlingsfrihet: en studie av expansionskedet 1900–1930* (Lund 1995). Det har också kommit stadshistoriker under 1990-talet som på olika sätt berör den kommunala demokratins utveckling.²⁴¹

Rapporten *Kommunerna och lokalpolitiken* sammanfattar diskussionerna vid en konferens arrangerad av Stads- och kommunhistoriska institutet vid Stock-

²⁴⁰ Aronsson, Peter, *Måste demokratin vara representativ? Historiska utmaningar för dagens lokalpolitik*, arbetsrapport, Växjö 2001, Folkesson, Åsa, *I kvinnors ögon – om kvinnor som lokalpolitiska aktörer under 1900-talet*, arbetsrapport Växjö 2001; Wängman, Erik, Folkesson, Åsa & Aronsson, Peter, *Historisk statistik över Sveriges kommuner (1871) 1919–1999*, arbetsrapport, Växjö 2001. När det gäller bibliografin (sammanställd av bibliotekarie Allan Nilsson) finns en nätupplaga på adress www.aronsson.st/Kombibl.htm.

²⁴¹ Se t.ex. Horgby, Björn, *Makt och demokrati under 1900-talet*, i *Linköpings historia* (Linköping 1999); Ohlsson, Bror-Erik, Ericsson, Christer och Magnusson, Ulf, *Eskilstuna historia 1800-talet och 1900-talet* (Eskilstuna 2002).

holms universitet 1995.²⁴² Där efterlystes bland annat jämförande studier av hur lokal politik utformas i strukturellt skilda miljöer. Efterlysningen har ännu så länge gett klen resultat. Ett undantag är ekonomhistorikern Björn Tropp, som i avhandlingen *Att sätta spaden i jorden: kommunalpolitiskt handlingsutrymme 1945–1985* (Göteborg 1999) visar näringsstrukturens stora betydelse för såväl den lokala politiska kulturens utformning som innehållet i den politik som faktiskt bedrevs.

Kommunsammanslagningarna 1952 och 1971 har intresserat historiker på senare tid. Femtio år efter 1952 års kommunsammanslagning kom en forskarantologi: *Storkommunreformen 1952. Striden om folkhemmets geografi*.²⁴³ Som så många andra projekt tar också detta avstamp i tidens aktuella frågor; idag håller kommungränserna på nytt att förändras i regionernas Europa. Flera av bidragen i antologin är delar av avhandlingsprojekt, varav några har hunnit bli klara sedan dess. Det gäller den nyss nämnda avhandlingen *Folkhemmets kommunideologi – socialdemokratiska idéer om lokalsamhället 1939–52* och Erik Wångman, *Från sockenkommun till storkommun: en analys av storkommunreformens genomförande 1939–1952 i en nationell och lokal kontext* (Växjö 2003).

Vid Centrum för forskning om offentlig sektor, CEFOS, finns forskningsområdet *Lokalt medborgarskap*. Inom ramen för detta finansierar CEFOS ett projekt lett av idéhistorikern Mats André, Göteborgs universitet, om *Deltagande och uteslutningar: en studie om lokalt medborgarskap i Tyskland 1800–2000*.²⁴⁴ Statsvetaren Urban Strandberg har skrivit en avhandling *Debatten om den kommunala självstyrelsen 1962–1994* (Göteborg 1998).

Forskargruppen Centrum för stadsmiljöforskning vid Örebro universitet består av ett tjugotal forskare från skilda discipliner. Under de sex senaste åren har gruppen i huvudsak varit engagerad i forskningsprogrammet *Staden som livsmiljö*, finansierat av Formas (tidigare BFR). I ett av delprojekten, *Urbana regimer i svenska städer*, medverkar statsvetaren Ingemar Elander tillsammans med historikerna Katarina Larsson och Thord Strömberg. Ambitionen är att undersöka de aktörer – kommunalpolitiker, tjänstemän, företagare och andra – som under efterkrigstiden samlats i mer eller mindre slutna nätverk, koalitioner eller regimer för att formulera och genomföra strukturellt betydande förändringar i kommunerna. En utgångspunkt för frågeformuleringarna är tidi-

²⁴² Nilsson, Lars och Östberg, Kjell, red, *Kommunerna och lokalpolitiken*. Rapport från en konferens om modern lokalpolitisk historia, Stads- och kommunhistoriska institutet 1995.

²⁴³ Aronsson, Peter, Nilsson, Lars & Strömberg, Thord, red, *Storkommunreformen 1952. Striden om folkhemmets geografi*, Stads- och kommunhistoriska institutet, Stockholm 2002.

²⁴⁴ CEFOS hemsida: www.cefos.gu.se

gare resultat, där Strömberg diskuterat förutsättningarna för 1950- och 1960-talens socialdemokratiska kommunalpamp och Elander fört historien vidare till dagens splittrade partnerskapspolitik.²⁴⁵ I en kommande avhandling visar Katarina Larsson att kvinnornas intressen sällan blev företrädna i dessa sammanhang. En delredovisning av forskargruppens arbete finns i Ingemar Elander, red, *Den motsägelsefulla staden: vardagsliv och urbana regimer* (Lund 2001).

Medier och demokrati i historisk belysning

I den tidigare nämnda översikten av historisk forskning om svensk politisk historia (HSFR 1991) nämndes presshistoria som ett försummat område; en försvinnande liten del av all massmedieforskning hade ett historiskt angreppssätt.²⁴⁶ För historisk forskning om demokrati och offentlig förvaltning är mediernas roll som aktör och arena emellertid av stor relevans. Medborgarnas tillgång till medierna anses vara en förutsättning för demokratin. Samtidigt påverkas politiken av den bild som medierna ger av politiker, politik och politiska sakfrågor. Forskning om samspelet mellan medier och politik belyser därför viktiga aspekter av det demokratiska samhället. Den framväxande demokratin i Sverige under 1900-talet samspelade med framväxten av en ny medial offentlighet. Dessa nya arenor för samhälleliga samtal och politisk kommunikation har skildrats i två stora projekt som löpt under 1990-talet och som bägge nyligen avslutats.

Dagspressens framväxt har behandlats i projektet *Den svenska pressens historia* som redovisats i fyra band.²⁴⁷ Etermediernas historia har undersökts i ett projekt som inleddes i början av 1990-talet och avslutades år 2000. Projektet har i huvudsak finansierats genom Stiftelsen Etermedierna i Sverige som i sin tur fått huvuddelen av sina medel från (dåvarande) moderbolaget Sveriges Radio, programbolagen Sveriges Radio och Sveriges Television samt medel från Marianne och Marcus Wallenbergs Stiftelse, Telia AB, Tipstjänst samt STIM. Projektet har redovisats i en vetenskaplig skriftserie om ett tjugotal titlar samt i tre sammanfattande volymer.²⁴⁸

²⁴⁵ Strömberg, Thord, "Folkhemmets familjefader" i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 1994:28; Elander, Ingemar, "Partnerskap och demokrati", i *Globalisering*, SOU 1999:83.

²⁴⁶ Lövgren, Britta, m. fl. 1993 s 83.

²⁴⁷ *I begynnelsen (före 1830)*, Stockholm 2000; *Åren då allting hände (1830–1897)*, Stockholm 2001; *Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*, Stockholm 2001; *Bland andra massmedier (efter 1945)*, Stockholm 2002.

²⁴⁸ Hadenius, Stig, *Kampen om monopolet*, Stockholm 1998, Nordmark, Dag, *Finrummet och lekstugan*, Stockholm 1999 samt Djerf-Pierre, Monica och Weibull, Lennart, *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*, Stockholm 2000.

Men de nya medierna har också uppmärksammats som arenor för konstruktion av nya verklighetsuppfattningar eller nya diskurser om samhälle, politik, klass och genus. Här har de historiska förändringar som journalistiken genomgått uppmärksammats i flera olika projekt knutna till Institutionen för medier och journalistik (JMK) vid Stockholms universitet. I projekten samarbetar forskare från olika discipliner: medie- och kommunikationsvetare, historiker, sociologer m.fl. *Journalistikens roller* är ett projekt finansierat av humanistiska fakulteten, Stockholms universitet och HSFR som löpte mellan 1992 och 2000. Ett annat projekt har varit *Pictures and the Press. A historical and cultural analysis of photography within twentieth century journalistic discourse* som pågick 1996–2000. Projektet *Journalistik och kriminalpolitik* var ett samarbete mellan JMK och Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet som finansierat av HSFR under 1995–2000.

På senare år har historiker och medieforskare använt historiska perspektiv för att problematisera framväxten av ny teknik i Sverige. Det är för övrigt påfallande att forskningen, även den historiska, kring ny teknik och den nya teknikens samhälleliga konsekvenser lockar forskare från en rad discipliner.²⁴⁹ Forskarna ansluter sig oftast till synen på statens ledande roll i Sverige och en slags svensk modell också på den tekniska infrastrukturens område. Som exempel kan nämnas teknikhistorikern Arne Kaijser som i olika sammanhang beskrivit den svenska infrastrukturens historiska utveckling, t.ex. i *I fädrens spår... Den svenska infrastrukturens historiska utveckling och framtida utmaningar* (Stockholm 1994). Teknikhistorikern Nina Wormbs har inom ramen för det tidigare nämnda projektet om etermediernas historia beskrivit samspelet mellan staten och telegrafverket/televerket/Telia från 1920-talet och framåt i *Genom tråd och eter. Framväxten av distributionsnätet för radio och TV* (Stockholm 1997). Historikern Lars Ilshammars avhandling *Offentlighetens nya rum. Teknik och politik i Sverige 1969–1999*, (Örebro 2002), som finansierats av dåvarande Kommunikationsforskningsberedningen, som numera ingår i Vinnova, studerar hur olika föreställningar om ny teknik tar form under den politiska förändringsprocessen 1969–1999 och leder till nya intressekoalitioner.

I forskningsprogrammet *Politikens språk i mediernas offentlighet* vid Örebro universitet undersöks hur demokratiska principer och institutioner har påverkats av mediernas utveckling. Utgångspunkten är att medierna har en grundläggande betydelse för våra uppfattningar om medborgarskapets innebörder.

²⁴⁹ En översikt av forskningsläget finns i Lars Ilshamar, *Offentlighetens nya rum. Teknik och politik i Sverige 1969–1999*, Örebro 2002, s 67–109.

Frågan är då vad politikens medialisering och massmediernas agerande får för konsekvenser för forrådet av det politiska medborgarskapet.²⁵⁰ I forskningsprogrammet möts forskare från medie- och kommunikationsvetenskap, filmvetenskap och historia. Programmet, som huvudsakligen är finansierat av Vetenskapsrådet (2003–2005) har också anknytning till forskarskolan *Demokratins villkor* vid Örebro universitet.

Välfärdsstaten i historisk forskning

En stor del av den historiskt inriktade forskningen om offentlig förvaltning rör välfärdsstaten; politik, institutioner och implementering. Förutsättningarna för den svenska välfärdsstaten har radikalt förändrats under de senaste decennierna. Forskarna i projektet *Välfärdsstat i brytningstid* noterar att den offentliga debatten om välfärdsstaten har ändrat karaktär; från att ha betraktats som en nationalsymbol har välfärdsstaten mer och mer kommit att uppfattas som en problemhärd. Forskningen är naturligtvis inte opåverkad av detta. Oavsett vilka värderingar man har, menar forskarna, måste efterkrigstidens uppbyggnad av välfärdsstaten och dess nuvarande kris ses som grundläggande förändringar i det svenska samhället.²⁵¹ Därmed har också nya forskningsfrågor genererats. Historikern Klas Åmark noterar att det finns en spänning i dagens forskning om de nordiska välfärdsstaterna mellan trygghetstemat och tvångstemat. Det som länge var en reformistisk framgångssaga om välfärdsstaten har nyanserats och problematiserats genom analyser av hur en expanderande stat i allt större utsträckning och ibland hänsynslöst lade sig i medborgarnas liv.²⁵²

Välfärdsstatens rötter

Välfärdsstatens framväxt från slutet av 1800-talet och framåt hade den filantropiska aktivismen – välgörenheten – som en historisk förutsättning. Utgångspunkten var att sociala problem borde tacklas med privata initiativ och frivilliga insatser. Många av dessa frivilliga insatser blev senare kommunala och statliga uppgifter inom välfärdssamhällets ramar. För att undersöka den filantropiska aktivismens politiska dimensioner bildades i början av 1990-talet ett svenskt nätverk om kvinnor, filantropi och välfärdsstat som senare anknöt till det nordiska nätverket *Filantropi och samhällskonstruktion i de nordiska länderna*

²⁵⁰ Se Ekström, Mats, Forskningsprogram. *Politikens språk i mediernas offentlighet*, Örebro universitet 2003.

²⁵¹ Berge, Anders m fl., Välfärdsstat i brytningstid: Inledning”, i Välfärdsstat i brytningstid. Genus och klass, ojämlikhet och arbetslöshet. *Sociologisk forskning* 1999 supplement, s 3.

²⁵² Åmark, Klas, Inledningsföreläsning vid mötet Den danske velfærdsstats historie, Dansk Forening for Økonomisk og Social Historie, 23 november 2001, Köpenhamns universitet.

1780–1930. Arbetet resulterade bl.a. i två antologier *På tröskeln till välfärden. Vålgörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930* (Marja Taussi Sjöberg & Timme Vammen, red, Stockholm 1995) och *Charitable women – philanthropic welfare 1780–1930. A Nordic and interdisciplinary anthology* (Birgitta Jordansson & Tinne Vammen, red, Odense 1998).²⁵³

Den genushistoriskt inriktade forskningen om den tidiga välfärdsstaten har bidragit till nya perspektiv på statens karaktär, familjeförsörjartanken, moderskap och vålgörenhet.²⁵⁴ Inte minst har relationerna mellan (välfärds)staten och individen på många sätt problematiserats i nyare forskning. Här är det på sin plats att nämna Yvonne Hirdmans bok *Att lägga livet till rätta* (Stockholm 1990). I efterdyningarna av 1990-talets offentliga debatt om välfärdsstaten (till vilken Hirdmans bok bidrog) menar Yvonne Hirdman att om 1970-talet och 1980-talet dominerades av bilden av Folkhemmet, kom 1990-talet att domineras av antitesen, det demoniserade folkhemmet; liken i det rödmålade folkhemmets mörka garderober. Till detta bidrog, menar hon, en förvanskning och tillspetsning av forskning, tidigare och pågående, framför allt om den svenska steriliseringspolitiken.²⁵⁵ Några av de avhandlingar som användes (och delvis vantolkades) i den offentliga debatten var Majja Runcis, *Steriliseringar i folkhemmet* (Stockholm 1998), Kristina Engwall, *”Asociala och imbecilla”. Kvinnorna på Västra mark 1931–1967* (Örebro 2000) och Mattias Tydén, *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935–1975* (Stockholm 2002).

I ett projekt kallat *Är svensken människa?*, förlagt till Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola och finansierat av Vetenskapsrådet, prövar historikerna Henrik Berggren och Lars Trägårdh tesen att den svenska välfärdsstaten på ett unikt sätt är baserad på ett socialt kontrakt mellan stat och individ som på ett radikalt sätt frigjort individerna från ömsesidigt, mellanmänniskt beroende. Den svenska statsindividualismen är, menar forskarna, ett socialt kontrakt, vars innebörd är en gemensam och historiskt förankrad definition av Sverige och svenskhet, som går att spåra tillbaka till 1800-talet. Att vara svensk innebär

²⁵³ Se även *Historisk tidskrift* 1992:4 som är ett temanummer om kvinnohistoria och filantropi.

²⁵⁴ Se t.ex. Kilander, Svenbjörn, *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring*, Stockholm 1991; Edgren, Monica, *Tradition och förändring. Könrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet*, diss., Lund 1994; Jordansson, Birgitta, *Den goda människan från Göteborg. Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt*, Lund 1998; Plymoth, Birgitta, *Fostrandande försörjning. Fattigvård, filantropi och genus i fabriksstaden Norrköping 1872–1914*, Stockholm 2002. Se också flera av bidragen i Bergman, Helena & Johansson, Peter, red, *Familjeangelägenheter. Om välfärdsstat, genus och politik*, Stockholm 2003.

²⁵⁵ Hirdman, Yvonne, ”Att skriva historiska synteser – en liten moralism”, i *Historisk Tidskrift* 2/2003, s 219f.

att sträva efter självständighet, frihet och individuellt självförverkligande på bekostnad av gemenskap, intimitet och traditionella förpliktelser. Den moderna välfärdsstaten har alltså institutionaliserat redan existerande värderingar.

Projekt om välfärdsstaten

Den omfattande forskning som bedrivs om välfärdsstaten utmärks av att den i stor utsträckning är organiserad i större, oftast mångvetenskapliga, projekt samt att genus- och klassperspektiv är väl integrerade. Mångvetenskapligheten består framför allt i att samhällsvetare och historiker närmat sig varandra i ett praktiskt samarbete kring olika forskningsproblem.²⁵⁶ Den nya forskningsinriktningen med betoning av genusperspektivet har uppenbarligen bidragit till nya teoretiska impulser och empiriska resultat. Det finns också ett stort internationellt intresse för svensk välfärdsstatsforskning bl.a. beroende på att svenska genusrelationerna har genomgått stora förändringar under 1900-talet, på ett sätt som många forskare menar saknar motstycke utan för Skandinavien.²⁵⁷

Vad är en social kategori och hur skapas kategorier – av politiker, experter, välfärdsstatens institutioner, i medvetna eller omedvetna försök att normera människors beteende? Hur har socialpolitiken förhållit sig till kategorier som klass, kön, etnicitet, intelligens, sexuell läggning? Och som en följdfråga: Vilket manöverutrymme medgavs individerna i välfärdssamhället? Det är problem som projektet *Stat och individ i välfärdssamhället*, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond, undersökt i sin forskning omkring det svenska välfärdssamhällets framväxt.²⁵⁸

Specialeseminariet *Välfärd, arbetsliv och politik* vid Historiska institutionen, Stockholms universitet formerades i början på 1990-talet under ledning av professor Klas Åmark och avslutades 2002. Specialeseminariet har i sin tur, genom Klas Åmark och flera av doktoranderna, varit knutet dels till *Nätverket för nordisk välfärdsstatshistoria*, dels till projektet *Välfärdsstat i brytningstid*, som vi återkom-

²⁵⁶ För översikter över forskning om välfärdsstaten se t.ex. Berge, Anders m fl., *Välfärdsstat i brytningstid: Inledning*, i *Välfärdsstat i brytningstid. Genus och klass, ojämlikhet och arbetslöshet. Sociologisk forskning* 1999 supplement; Åmark, Klas & Lundberg, Urban, *Social Rights and Social Security. The Swedish Welfare State 1900–2000*, i *Scandinavian Journal of History*, 2001:3.

²⁵⁷ Se t.ex. Åström, Gertrud & Hirdman, Yvonne, *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdsstaten*, Stockholm 1992, Bergman, Helena & Johansson Peter, *Inledning*, i *Familjeangelägenheter. Modern historisk forskning om välfärdsstat, genus och politik*, Stockholm 2003.

²⁵⁸ För en diskussion om begreppet se *Historisk Tidskrift* 1998:4 som är ett temanummer om social kategorisering. Se även Anders Berge, *Medborgarrätt och egenansvar. De sociala försäkringarna i Sverige 1901–1935*, Lund 1995.

mer till nedan. I seminariet har bl.a. frågor om välfärdsstatens implementering, medborgarfostran och genuskonstruktion behandlats. Seminariet har också nära kontakter med norska seniora forskare som under längre perioder deltagit i seminariets verksamhet. Nätverket för nordisk välfärdsstatshistoria bildades 1996 av en grupp historiker från Sverige, Norge, Finland och Danmark med syfte att stärka och koordinera den nordiska forskningen i välfärdsstatens historia. I nätverket ingår forskare från olika discipliner och forskningsmiljöer i de nordiska länderna. Nätverket hålls samman av ett nyhetsbrev där deltagarna löpande presenterar projekt, debattinlägg, bokanmälningar, litteraturöversikter och recensioner.²⁵⁹

Välfärdsstatsforskning är, som sagt, ett område där många discipliner möts. Samhällsvetenskaperna har varit dominerande, men det finns också en avsevärd mängd historiskt orienterad forskning. Forskningsprogrammet *Välfärdsstat i brytningstid: Ett historisk-samhällsvetenskapligt forskningsprogram om välfärdsstatens omdaning i Sverige och andra västländer* syftar till att i ett samarbete mellan historiker och samhällsvetare studera välfärdsstatens omdaning i ett långsiktigt och internationellt komparativt perspektiv. Forskningsprogrammet, som startade 1996 och nu håller på att avrapporteras, har haft stöd av Riksbankens Jubileumsfond och en rad andra finansiärer (Socialvetenskapliga Forskningsrådet, Rådet för arbetslivsforskning, HSFR, EFA samt Anna Ahlströms och Ellen Terselius' stiftelse).

De problem som den historiska forskningen om välfärdsstaten kretsar omkring är relationerna mellan välfärdsstaten, arbetslivet, familjen, frivilligorganisationerna och det politiska livet i bred mening. Välfärdsstatens rötter och formering såväl som välfärdsstatens implementering är viktiga problemområden. Birgitta Plymoth har undersökt hur borgerligheten försökte åtgärda fattigdomen under åren runt sekelskiftet och hur rådande normer om manligt och kvinnligt präglade viljan att ordna arbetarbefolkningens liv (*Fostrande försörjning. Fattigdom, filantropi och genus i fabriksstaden Norrköping 1872–1914*, Stockholm 2002).

Helena Bergman har i en färsk avhandling undersökt barnavårdsmaninstitutionen och dess inverkan på samhällets genusrelationer (*Att fostra till föräldraskap. Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900–1950*, Stockholm 2003). Andra avhandlingar som projektet nyligen har genererat är Peter Johansson, *Fast i det förflutna. Institutioner och intressen i svensk sjukförsäkringspolitik 1891–1931* (Lund 2003) och Urban Lundberg, *Juvelen i kronan. Socialdemokraterna och den allmänna pensionen* (Stockholm 2003). Andra, ännu inte avslutade, avhandlingsprojekt behandlar bl.a. anstaltsvården av alkoholister

²⁵⁹ Nätverket och nyhetsbrevet nås via hemsidan <http://hem3.passagen.se/joed5148/>

under efterkrigstiden i ett makt- och genusperspektiv och arbetslösa som politiska aktörer under första delen av 1900-talet.²⁶⁰

Ytterligare en miljö för välfärdsstatsforskning är *Institutet för framtidsstudier* i vars forskningsprogram det finns en stark betoning på historiska perspektiv på samhällsförändring, långsiktiga förändringar i politik, samhälle och maktrelationer.²⁶¹ Studiet av långsiktiga förändringsprocesser i historien kan inte förutsäga framtiden, men väl hjälpa till att ringa in och definiera tänkbara framtida problem och utmaningar. Institutets forskning finansieras till stor del med statliga medel, medan vissa projekt är helt eller delvis finansierade av olika forskningsråd och/eller stiftelser.

Den forskning med historiska förtecken som bedrivs inom institutet rör i stor utsträckning frågor om demokrati, medborgarskap och offentlig förvaltning. Så är ett av institutets tre huvudteman *Välfärd, makt och medborgarskap* inom vilket det historiska perspektivet är väl integrerat. I delprojektet *Kvinnor, män och politik* studeras den invecklade relationen mellan kön, stat och demokrati och den genusmodell som utvecklats i Sverige sedan 1970-talet.²⁶²

Svensk modell i förändring är ett forskningsprogram och en forskarskola i samarbete mellan Uppsala universitet och Arbetslivscentrum med fokus på förändringarna i relationen mellan parterna på arbetsmarknaden under de senaste årtiondena. Det är ett mångvetenskapligt projekt med statsvetare, ekonomhistoriker, ekonomer, kulturgeografer med flera. Projektet finansieras av universitetet och Arbetslivscentrum.²⁶³ Ett par delprojekt berör olika historiska aspekter av demokrati och offentlig förvaltning. Det gäller t.ex. Malin Junestav, som behandlar arbetslinjen i den svenska socialförsäkringsdebatten 1930–1955.

Den starka statens fall. Svensk politisk kultur i förändring 1975–2000 är ett projekt som till en del finansieras av Riksbankens Jubileumsfond. Det

²⁶⁰ För en översikt av forskningen i seminariet Välfärd, arbetsliv och politik se Bergman, Helena och Johansson, Peter (red), *Familjeangelägenheter. Om välfärdsstat, genus och politik*, (Stockholm 2002). För en översikt av forskningen i projektet Välfärdsstat i brytningstid se Välfärdsstat i brytningstid. Genus och klass, ojämlikhet och arbetslöshet. *Sociologisk forskning* 1999 supplement.

I projektet studeras framväxten av arbetslösheten som samhällsekonomiskt och socialpolitiskt fenomen i ett komparativt skandinaviskt perspektiv under perioden 1850–1914.

²⁶¹ Se Florin, Christina & Lundqvist, Torbjörn, *Historia – en väg till framtiden? Perspektiv på det förflutnas roll i framtidsstudier* (Stockholm 2003). Se även Sommestad, Lena, Människan formar framtiden, i *Framtider* 2000:1.

²⁶² Florin, Christina, red, *Jämställd framsyn*, kommande (planerad utgivning dec. 2003).

²⁶³ <http://www.ekhist.uu.se/Projekt/smif.htm>

inleddes 1999 och är nu inne i sin avslutningsfas. Projektet är ett samarbete mellan Ekonomisk-historiska institutionen vid Uppsala universitet, Statsvetenskapliga respektive Juridiska institutionen vid Göteborgs universitet och Institutet för framtidsstudier.²⁶⁴ Ekonomhistorikern Torbjörn Lundqvist, som medverkar i delprojektet *Aspekter på staten och marknaden*, undersöker den nya folkhälspolitikens framväxt och konstaterar att det sociala tänkandet kring folkhälspolitik, som växte fram i början av 1900-talet, under 1970-talet ersattas av ett mer ekonomistiskt synsätt.²⁶⁵ Han har även undersökt hur uppfattningar om konkurrens varierat över tid och kommit fram till att det idag finns en tydlig tendens till att göra konkurrens till en överideologi i samhället.²⁶⁶ Vidare har Jenny Andersson behandlat den socialdemokratis socialpolitiska idéutveckling under efterkrigstiden i en licentiatavhandling i ekonomisk historia.²⁶⁷

Det pågår ett samnordiskt projekt, finansierat av Nordiska Ministerrådet (2002–2004), *Välfärd, maskulinitet och social innovation*, som studerar den nordiska välfärdspolitikens betydelse för förändringar i maskulinitetsformer. Genom komparativa delstudier jämförs skilda nordiska välfärdsmodeller för ”manlighet” och ”omanlighet”. Idéhistorikern Claes Ekenstam är svensk deltagare i projektet.

Demokratirelevant forskning inom ämnet psykologi

Inledning

Demokrati kan definieras på många sätt, det finns mer normativa definitioner och mer praktiska definitioner av vad demokrati är eller bör vara. Psykologisk forskning kan framför allt belysa hur demokrati fungerar i praktiken och hur man kan påverka människors ”demokratiska” beteende. Hur människor väljer och fattar beslut kan kopplas både till medborgares val av politiska företrädare och till politikernas viktiga beslut. Forskning om åsikter och attityder kan

²⁶⁴ Jag förmodar att detta i likhet med flera andra projekt kommer att redovisas under statsvetenskap mm, varför jag inte går in på någon detaljerad beskrivning av projekten utan bara nämner de historiska aspekterna.

²⁶⁵ Lundqvist, Torbjörn, Den nya folkhälspolitikens framväxt: styrning från socialt och ekonomiskt perspektiv, i *Historisk Tidskrift* 2001:4.

²⁶⁶ Lundqvist, Torbjörn, *Konkurrensolitik, intressen och politisk kultur*, Stockholm 2003.

²⁶⁷ Andersson, Jenny, *Mellan tillväxt och trygghet. Idélinjer i socialdemokratisk socialpolitik under efterkrigstiden*, Licentiatuppsats i ekonomisk historia, Uppsala universitet 2001.

kopplas till diskussionen om huruvida ett demokratiskt samhälle kräver att människor har väl underbyggda åsikter eller att politiker lyssnar på folkopinionen etc. Forskning om hur man kan påverka människors beteende kan relateras till det eventuella problemet med för få aktiva deltagare i politiken o. s. v. Alla delar av psykologin går i princip att koppla till demokrati, eftersom psykologi studerar mänskligt beteende i alla dess former och kan belysa de mänskliga förutsättningarna för ett demokratiskt samhälle. Men i det följande sätts fokus på sådan forskning som har ett uttalat syfte att undersöka politik och/eller demokrati.²⁶⁸

Politisk psykologi är ännu inte en etablerad term inom svensk psykologi. Det fanns tills helt nyligen ingen kurs i ämnet på psykologiska institutioner och ämnet saknar formell organisation vid landets universitet.²⁶⁹ Däremot är det ett växande fält internationellt sett och informella nätverk finns även i Sverige.

Relevant forskning förekommer i Sverige inom socialpsykologi (t.ex. forskning om attityder och grupper), arbets- och organisationspsykologi (t.ex. inflytande på arbetsplatsen), rättspsykologi (fördomar relaterat till bedömningar av individer i rättssystemet) och kognitiv psykologi (som rör t.ex. beslutsfattande). Forskningen kan relateras till många olika aspekter och nivåer av demokrati, till exempel valdemokrati (forskning om beslutsfattande), deltagardemokrati (forskning om politiskt deltagande) och samtalsdemokrati (kommunikation av politiska ställningstaganden). Forskning kan också kopplas till olika demokratiska värden eller dygder, till exempel kritisk rationalism (politiska ställningstaganden, perspektivtagande med motståndaren), solidaritet (fördomar och stereotyper, sociala dilemman) och delaktighet (delaktighet i politik och beslut på arbetsmarknaden). En del av forskningen handlar om praktiska (förändringar i organisationsstrukturer i arbetslivet) eller mänskliga (uppfattningar om rättvisa, riskuppfattningar) förutsättningar för demokrati.

Den forskning som bedrivs har staten som huvudman och sker vid Göteborgs universitet, Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet, Högskolan Kristianstad, Mälardalens högskola, Högskolan i Skövde samt Arbetslivsinstitutet.

²⁶⁸ *Anna Blom Kemdal* ansvarar för denna rapport och den bygger delvis på enkätsvar från 19 svenska forskare i psykologi, delvis på information hämtad från personliga hemsidor på Internet och från databasen Psychinfo. Enkäterna distribuerades och besvarades via email. Frågor ställdes om forskarens anställningsförhållanden, finansiering av forskningen, nationella och internationella forskningsnätverk, forskningens innehåll och dess relevans för demokrati samt upplevd kontroll över den egna forskningen. Författaren tackar alla som ställt upp på att svara på enkäten trots sina fullbokade almanackor.

²⁶⁹ Institutionen för beteendevetenskap, Högskolan Kristianstad, har nyligen startat en 10 p kurs i politisk psykologi.

Redovisning av forskningen

En del av forskningen fokuserar på mer på mentala förutsättningar för demokrati; forskning om attityder, fördomar, riskuppfattningar och uppfattningar om rättvisa. Annan forskning handlar mera om beteenden som är relaterade till demokrati, som hur människor betar sig i sociala dilemman, deltagande i politik, maktbeteende och beslutsfattande och en del forskning handlar om vad som händer med mänskligt välbefinnande och demokrati när organisationer genomgår stora förändringar.

Både grundforskning och tillämpad forskning förekommer. Viss forskning har direkt anknytning till någon speciell aspekt av demokrati (t.ex. studier av politiska samtal, med syfte att studera förutsättningar för deliberation), annan en mer allmän relevans för det demokratiska samhället (t.ex. forskning om fördomar och stereotyper).

Politiska attityder, värderingar och ställningstaganden

En viktig aspekt av det demokratiska samhället är allas rätt att uttrycka sin egen åsikt. Genom att ta del av offentlig debatt och diskussioner ska medborgarna till exempel kunna fatta informerade beslut, när de väljer sina politiska företrädare. Forskning om politiska ställningstaganden och om hur människor kommunicerar sina politiska åsikter och inställningar med varandra bidrar till kunskap om hur man kan se till att alla åsikter kommer fram i den offentliga debatten, och hur människor med olika uppfattningar kan öka sin respekt för varandra och kommunicera mer konstruktivt. Forskningen kan också tillämpas på grupper och kommittéer som måste fatta gemensamma politiska beslut, trots olika grundläggande värderingar och önsknings.

Forskning om politiska attityder och ställningstaganden utförs bland annat av Per Lindström vid Mälardalens Högskola, Lennart Sjöberg (vars forskning behandlas nedan) vid Handelshögskolan i Stockholm, Henry Montgomery vid Stockholms universitet och Anna Blom Kemdal vid Lunds universitet.

Per Lindström²⁷⁰ undersökte i sin doktorsavhandling möjligheten att få människor att förändra sina politiska åsikter och fann bland annat att deltagare med extrema åsikter i kärnkraftsfrågan hade ett större motstånd mot att ändra åsikt till följd av att fakta talade mot deras viktigaste argument jämfört med deltagare med mer moderata attityder. Han arbetar för närvarande med experimentell

²⁷⁰ Lindström, P. (1997). Retrospective versus prospective explanations of changes in political opinion. *Scandinavian Journal of Psychology*, 38, 157–163., Lindström, P. (1997). Persuasion via facts in political discussion. *European Journal of Social Psychology*, 27, 145–163., Lindström, P. (1995). Falsifiability of political opinions. *Scandinavian Journal of Psychology*, 36, 295–305.

forskning som rör politisk korrekthet och som enligt Lindström ändå kan antas besitta en betydande förklaringskraft, när det gäller att förstå människors explicita politiska ställningstaganden. Hans forskning kan bidra till förståelse för hur allmänt omfattade politiska ställningstaganden kan vara frånvarande i den allmänna debatten.

I Stockholm och Lund har Montgomery,²⁷¹ Kemdal, Austers och Dimdins i flera projekt arbetat med forskning som syftar till att genom empiriska undersökningar (experiment, enkäter) undersöka förutsättningar för medborgare inbördes och för politiker och medborgare att bättre förstå varandras ställningstaganden i politiska frågor och kunna sätta sig in i andras sätt att tänka oavsett om de andra har samma eller ett annat synsätt än de själva har. Teoretiskt anknyter forskningen till begreppet social kognition (t.ex. attitydforskning, attributionsteori, teorier om perspektivtagande). Montgomery och Kemdal arbetar för närvarande med experimentell forskning rörande gruppsamtal om kontroversiella politiska ämnen, t.ex. flyktningmottagning, där de undersöker möjligheten att få medlemmarna i samtalet att föra mer konstruktiva samtal, där de lyssnar på och respekterar varandra, genom att de tar sin motsändares perspektiv i diskussionen. Forskningen relateras till samtalsdemokrati och ingår i det tvärvetenskapliga projektet *Demokratins Mekanismer*.

Fördomar och stereotyper

Alla medborgare i ett demokratiskt samhälle ska ha samma demokratiska rättigheter, och inte bli diskriminerade, oavsett ras, kön eller någon annan

²⁷¹ Austers, I. (2001). *Perspectives of ethnic group attributions*. Doctoral Thesis, Department of Psychology, Stockholm University. Edsbruk: Akademitryck., Dimdins, G. (2003). Accuracy and false polarization in group perspective taking. Manuscript for doctoral thesis. Department of Psychology, Stockholm University., Dimdins, G., Montgomery, H., & Austers, I. (in press). Differentiating explanations of attitude-consistent behavior: The role of perspectives and mode of perspective taking. *Scandinavian Journal of Psychology*, Dimdins, G., Montgomery, H., & Austers, I. (2003). The false polarization effect in explanations of attitudinal behaviour. *Current Research in Social Psychology*, 8, 275–330., Kemdal, A. B. (2003). Attributioner och demokratiska dygder. I M. Gilljam & J. Hermansson (red.), *Demokratins mekanismer* (s. 305–322). Malmö: Liber. Kemdal, A. B., & Montgomery, H. (2001). Explaining own and others' behavior in a controversial issue: The case of animal experimentation. *Journal of Social Psychology*, Kemdal, A. B. (2000). *Perspectives in attitudes and decision making*. Doctoral Thesis, Department of Psychology, Stockholm University. Edsbruk: Akademitryck. Montgomery, H. (1999). From closed to open thinking – a possibility for rethinking in the amalgam controversy. (I: Novakova, Vera (ed.), *Amalgam and health – New perspectives on risks* (pp. 103–113). Stockholm. Swedish Council for Planning and Coordination of Research. Montgomery, H. (2003). Hinder och möjligheter för det goda samtalet – den auktoritära och den demokratiska gruppen. (I: M. Gilljam & J. Hermansson (red.), *Demokratins mekanismer*, s. 247–266). Malmö.

grupptillhörighet. Forskning om orsaker till och konsekvenser av fördomar och stereotyper bidrar med kunskap om hur man kan komma till rätta med de orättvisor som är kopplade till fördomar och stereotyper. Fördomar och stereotyper har också visat sig ha starka samband med andra uppfattningar med relevans för demokrati, som social dominansorientering, dvs. i vilken grad man ser relationen mellan grupper av personer som hierarkiskt ordnade. Det är lätt att se denna koppling historiskt sett, där diktatorer utnyttjat folkets fördomar mot olika grupper i sina försök att ta över makten. Ett fördomsfritt samhälle skulle förmodligen vara mer skyddat mot den typen av argument från människor som vill avskaffa demokrati.

Bo Ekehammars forskargrupp i Uppsala²⁷² arbetar med grundforskning om fördomsfullhet och stereotyper med fokus på svensk fördomsfullhet mot invandrare. Fördomsfullhet mot invandrare har visat sig ha stark anknytning även till andra typer av fördomsfullhet, t.ex. sexism, homofobi och fördomsfulla attityder mot handikappade. Studier av medveten såväl som omedveten fördomsfullhet ingår i programmet. Individuella skillnader i demokratiuppfattning kopplas till etnisk och generell fördomsfullhet.

I Lund och Kristianstad arbetar Jean Christophe Rohner och Bert Westerlundh med grundforskning om fördomar och mångfaldsfrågor. Rohners forskningen handlar om på vilka sätt stereotyper och attityder till olika grupper tar sig i uttryck i kognitiva processer, såsom associationer och minne. Mer specifikt handlar ett aktuellt projekt om vilka mekanismer som ligger bakom falska minnen för stereotyprelaterad information.

Torun Lindholm²⁷³ vid Mälardalens Högskola arbetar med tillämpad forskning om hur social grupptillhörighet (kön, etnicitet och socioekonomisk status) påverkar bedömningar av individer i rättssystemet, ett exempel är experiment där nationaliteten hos en gärningsman i ett brott varieras med syfte att kartlägga

²⁷² I Ekehammars forskargrupp ingår Nazar Akrami, Tadesse Araya, Maria Läckberg, Luisa Batalha Hallmén, Alexandra Snellman och Lars-Erik Hedlund. Se t.ex. Akrami, N., Ekehammar, B., & Araya, T. (2000). Classical and modern racial prejudice: a study of attitudes toward immigrants in Sweden. *European Journal of Social Psychology*, 30, 521–532.

²⁷³ Lindholm, T., (1999). *Group membership and eyewitness testimony*. Diss., Department of Psychology, Stockholm University, Lindholm, T., & Christianson, S.-Å., (1998). Gender effects in eyewitness accounts of a violent crime. *Psychology, Crime & Law*, Vol.4, 323–329., Lindholm, T., & Christianson, S.-Å., (1998). Intergroup biases and eyewitness testimony. *Journal of Social Psychology*, 138:6, 710–723., Lindholm, T., Christianson, S.-Å., & Karlsson, I., (1997) Police officers and civilians as witnesses: Intergroup biases and memory performance. *Applied Cognitive Psychology*, Vol.11, 431–444., Lindholm, T., & Christianson, S.-Å., (1995) Vittnesmål och våldsbrott: Effekter av etnisk grupptillhörighet hos offer, vittne och gärningsman. *Report from The Swedish National Police College*, 1.

de fördomar som kan påverka vittnesidentifiering. Forskningen syftar till att öka jämställdheten i rättssystemet.

Uppfattningar om risk i samhällsfrågor

Lennart Sjöberg²⁷⁴ vid Stockholms Handelshögskola utför grundforskning, som bl.a. handlar om riskperception och riskkommunikation, speciellt i relation till teknologi och miljöfrågor. Enligt Sjöberg är risk en betydande aspekt av mänskligt beteende och människor tycks fokusera mer på att undvika risker än på att se möjligheter. Dessa tendenser förstärks på en organisations- och samhällsnivå. Olika krafter, som t.ex. media, bidrar till denna process. Specifika forskningsprojekt har handlat om strålningsrisk, samt risker relaterade till mat, solstrålning, AIDS och ekonomiska risker. En viktig aspekt av forskningen är studier av experter och allmänhet, när det gäller att uppfatta risk. Andra speciella grupper, som politiker, har också studerats. Forskningen om riskuppfattningar kopplas också till hur människor ska kunna påverka samhällets beslut.

Rättvisa²⁷⁵

En förhållandevis stor del av dagens socialpsykologiska forskning försöker reda ut vad man menar med rättvisa, kartlägga faktorer som påverkar våra rättvisuppfattningar och undersöka vilka konsekvenser som orättvis behandling och olika rättvisuppfattningar har för social interaktion, gruppstruktur och gruppprocesser. Diskussioner om vad som är rättvis och orättvis ojämlikhet utgör en allt vanligare företeelse i politiska och andra sammanhang. Ett aktuellt exempel är frågan om könskvotering vid anställning eller antagning till universitet och högskolor.

²⁷⁴ Sjöberg, L., (1996). *Riskuppfattning och inställning till svenskt medlemskap i EU. (Risk perception and attitude to Swedish membership in the EU)*. Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt Försvar., Sjöberg, L., af Wählberg, A., & Kvist, P., (1998). The rise of risk: Risk related bills submitted to the Swedish parliament in 1964–65 and 1993–95. *Journal of Risk Research*, 1, 191–195., Sjöberg, L., (2001). Political decisions and public risk perception. *Reliability Engineering and Systems Safety*, 72, 115–124., Sjöberg, L. (2001). Whose risk perception should influence decisions? *Reliability Engineering and Systems Safety*, 72, 149–152., Sjöberg, L., (1996). Risk perceptions by politicians and the public (Rhizikon: Risk Research Reports 23). Stockholm: Center for Risk Research., Sjöberg, L., (2001). Risk, rädsla och politik. (Risk, fear and politics). *Liberal Debatt* (3), 17–19., Sjöberg, L., (2003). Riskperception och attityder. (Risk perception and attitudes). *Ekonomisk Debatt*, 31 (6), 22–31., Sjöberg, L., (2003). Risker kan inte reduceras till sociala konstruktioner och hjärnspöken. (Risks cannot be reduced to social constructions and delusions). *Tvårsnitt*, 25 (2), 18–27., Sjöberg, L., (2003). Stora svagheter i forskning om risker. (Much to criticize in risk research). *Psykologtidningen*, 49 (15), 4–7.

²⁷⁵ Information i detta avsnitt kommer delvis från Kjell Törnbloms hemsida.

I Skövde leder Kjell Törnblom²⁷⁶ flera forskningsprojekt med anknytning till rättvisa. I två projekt undersöks om och hur distributionen och proceduren påverkar varandra vid rättvisebedömningar av resursallokering, och vad det är som gör att proceduren ibland väger tyngre än distributionen och vice versa. Framför allt fokuseras forskningen på följande faktorer: den sociala relationen mellan givare och mottagare, transaktionssättet, typ av resurs, och resursens valens. Ett annat projekt försöker ta reda på hur våra rättviseföreställningar bestäms av olika faktorer, genom de sker på basis av olika rättviseprinciper. Ibland tycker vi att en jämlik fördelning av en given social resurs är det mest rättvisa. Vid andra tillfällen ser vi hellre att vi får något enligt vad vi behöver eller på basis av hur mycket vi ansträngt oss.

Forskning om social rättvisa har även utförts av Daniel Eek i Göteborg, samt, med anknytning till individuell lönesättning i offentlig sektor, av Magnus Sverke i Stockholm.

Sociala dilemman

Forskning om sociala dilemman handlar om vilka faktorer som bidrar till att människor kan göra avkall på egennytta och ställa upp för kollektivet eller allmännyttan; inom psykologi benämnt sociala dilemman. I Göteborg arbetar Anders Biel,²⁷⁷ Daniel Eek och Tommy Gärling med grundforskning om sociala dilemman. Biel har också studerat denna fråga med tillämpning på miljöfrågor och på social service. Faktorer man närmare undersökt är styrkan i moraliska

²⁷⁶ Törnblom, K. Y., & Ahlin, E., (1998). Mode of accomplishing positive and negative outcomes: Its effect on fairness evaluations, *Social Justice Research*, 11, 423–441., Griffith, W. I., Parker, M. J., & Törnblom, K. Y., (1993). Putting the group back into intergroup justice studies, *Social Justice Research*, 6, 331–342., Törnblom, K. Y., Stern, P., Pirak, K., Pudas, A., & Törnlund, E., (1993). Type of resource and choice of comparison target (i: U. G. Foa, Converse, J. Jr, Et al., (Eds.). *Resource theory: Explorations and applications* (pp. 197–218). San Diego, CA: Academic Press., Törnblom, K. Y., & Nilsson, B. O., (1993). The effect of matching resources to source on their perceived importance and sufficiency. (I: U. G. Foa, Converse, J. Jr Et al., (Eds.). *Resource theory: Explorations and applications*, pp. 81–96). San Diego, CA: Academic Press., Foa, U. G., Salcedo, L. N., Törnblom, K. Y., Garner, M. Glaubman, H., & Teichman, M., (1993). Interrelation of social resources: Evidence of pancultural invariance. (I: U. G. Foa, Converse, J. Jr Et al., (Eds.). *Resource theory: Explorations and applications*, pp. 57–64). San Diego, CA: Academic Press., Törnblom, K. Y., Muehlhausen, S. M., & Jonsson, D. R., (1991). *The allocation of positive and negative outcomes: When is the equality principle fair for both?* (I: R. Vermunt & H. Steensma, (Eds.) *Social justice in human relations*, pp. 59–100). New York: Plenum.

²⁷⁷ Biel, A., (2000). Factors promoting co-operation in the laboratory, in common-pool resource dilemmas, and in large-scale dilemmas: Similarities and divergences. (I: M. van Vugt, M. Snyder, T. Tyler, & A. Biel, (Eds.) *Cooperation in modern society: Promoting the welfare of communities, states and organizations*, pp. 25–

normer, att man bör ställa upp och bidra; rättvisepprinciper för bidrag till och fördelning av kollektiva resurser; betydelsen av livsvärden hos individer och inom organisationer för kollektiv samverkan. Eeks forskning handlar om rättvisa och samarbete i sociala dilemman. Eeks projekt studerar vilka principer för fördelning av gemensamma resurser människor tillämpar, vad människor tycker

41). London: Routledge., Biel, A., (2003). Environmental behaviour: Changing habits in a social context. (I: A. Biel, B. Hansson, & M. Mårtensson, (Eds.), *Individual and structural determinants of environmental practice*, pp. 11–25). Aldershot: Ashgate., Biel, A., & Dahlstrand, U., (1995). Risk perception and the location of a repository for spent nuclear fuel. *Scandinavian Journal of Psychology*, 36, 25–36., Biel, A., Eek, D., Granqvist, N., & Rikner, K., (2002). *Sjuk och försäkrad. Studier av sjukförsäkringen och dess alternativ*. Göteborgs universitet: CEFOS., Biel, A., Eek, D., & Gärling, T., (1996). Viljan att bidra till resurser för barnomsorg. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 99, 420–428., Biel, A., Eek, D., & Gärling, T., (1996). Provision of community services: The role of distributive fairness for willingness to pay. (I: W.B.G. Liebrand & D. M. Messick, (Eds.) *Frontiers in social dilemma research*, pp. 57–76). Berlin: Springer-Verlag., Biel, A., Eek, D., & Gärling, T., (1997). Distributive justice and willingness to pay for municipality child care. *Social Justice Research*, 10, 63–80., Biel, A., Eek, D., & Gärling, T. (1999). The importance of fairness for cooperation in public-goods dilemmas. (I: P. Juslin & H. Montgomery, (eds.), *Judgment and decision making: Lens modeling and cognitive process tracing approaches* pp. 245–259). Mahwah, N.J.:Lawrence Erlbaum., Biel, A., & Gärling, T., (1995). The role of uncertainty in resource dilemmas. *Journal of Environmental Psychology*, 15, 222–233., Biel, A., von Borgstede, C., & Dahlstrand, U., (1999). Norm perception and co-operation in large-scale societal dilemmas. (I: M. Foddy, M. Smithson, M. Hogg & S. Schneider, (eds.), *Resolving social dilemmas: Dynamics, structural, and intergroup aspects*, pp. 245–252). Philadelphia: Psychology Press., Eek, D., & Biel, A., (2003). The interplay between greed, efficiency, and fairness in public-goods dilemmas. *Social Justice Research*, 16, 195–215., Eek, D., Biel, A., & Gärling, T. (1998). The effect of distributive justice on willingness to pay for municipality child care: An extension of the GEF hypothesis. *Social Justice Research*, 11, 121–142. Eek, D., Biel, A., & Gärling, T. (2000). Willingness to contribute to the finance of public social services. (I: M. van Vugt, M. Snyder, T. Tyler, & A. Biel, (Eds.) *Cooperation in modern society: Promoting the welfare of communities, states and organizations*, pp. 195–209). London: Routledge., Eek, D., Biel, A. & Gärling, T., (2000). Cooperation in asymmetric social dilemmas when equality is perceived as unfair. *Journal of Applied Social Psychology*, 30, 1–19., Gustafsson, M., Biel, A., & Gärling, T., (1999). Outcome-desirability bias in resource management problems. *Thinking and Reasoning*, 5, 327–337., Gustafsson, M., Biel, A., & Gärling, T., (1999). Overharvesting resources of unknown size. *Acta Psychologica*, 103, 47–64., Gustafsson, M., Biel, A., & Gärling, T., (2000). Egoism bias in social dilemmas with resource uncertainty. *Group Processes & Intergroup Relations*, 4, 351–365., Gärling, T., Biel, A. & Gustafsson, M., (1998). Different kinds and roles of environmental uncertainty. *Journal of Environmental Psychology*, 18, 75–83., Gärling, T., Biel, A., & Gustafsson, M., (2002). The new environmental psychology: Merging of paradigms in research for sustainability. (I: R. Bechtel. & A. Churchman, (Eds.), *The new handbook of environmental psychology*, pp. 85–94). New York: Wiley., Nilsson, A., von Borgstede, C., & Biel, A., Willingness to accept climate change strategies: The effect of values and norms. Submitted for publication., Von Borgstede, C., Biel, A., & Dahlstrand, U., (1999). *From ought to is: Moral norms in everyday social dilemmas* (Göteborg Psychological Reports, 29, No. 5). Göteborg, Sweden: Göteborg University, Department of Psychology.

är rättvisa fördelningar av gemensamma resurser och hur människors rättvisepåfattningar påverkar beslutet att samarbeta eller ej i sociala dilemman. Det specifika syftet med projektet är att empiriskt belysa hur de principer som människor inom en grupp tillämpar för rättvis fördelning av gemensamma resurser beror av 1) det mål som eftersträvas för gruppen, 2) om resursen har ett positivt eller negativt värde, 3) typ av information och 4) grad av säker information om gruppmedlemmarna.

Delaktighet och maktförhållanden

Alla medborgare ska ha möjlighet att vara med och påverka politiska beslut. Medborgarnas deltagande i politik eller samhällsfrågor på olika nivåer har sjunkit under det senaste decenniet, även valdeltagandet har sjunkit, speciellt gäller detta i invandrartäta områden och bland yngre medborgare. Kunskap om psykologiska orsaker bakom och konsekvenser av lågt respektive högt politiskt deltagande kan användas för att motivera medborgare att engagera sig mer. Forskning förekommer om delaktighet och samverkansformer i politiken, på arbetsplatsen och i fackliga föreningar. Maktförhållanden i samhället och på arbetsplatser undersöks, där man tar reda på både synliga och osynliga maktstrukturer, och t.ex. frågar om anställda vågar uttrycka sin åsikt på arbetsplatsen, eller vilket förtroende människor har för sina myndigheter. I det följande presenteras olika inriktningar inom denna forskning.

Politiskt deltagande: Anna Blom Kemdal, Lunds universitet, arbetar med forskning som tar reda på eventuella skillnader mellan universitetsstudenters och politikernas uppfattning om varför vissa medborgare är mer aktiva politiskt och andra mer passiva och varför vissa människor väljer att arbeta som politiker. Deltagarnas förklaringar till politisk aktivitet eller passivitet kopplas till eget intresse för och engagemang för politik och attityder till demokrati. Kunskapen om hur man förklarar sitt eget och andras beteende är relevant både för att förstå varför människor beter sig som de gör och för att kunna påverka hur människor faktiskt beter sig. Hur man tänker, känner och handlar är nämligen beroende av hur egna och andras beteenden förklaras.

Samverkan och delaktighet på arbetsplatser och organisationer: Bo Strangert vid Umeå universitet arbetar för närvarande med forskning om delaktighet och inflytande i kommunikation och beslutsfattande på arbetsplatsen, till exempel genom studier om personalinflytande vid implementering av organisatoriska förändringar inom hälso- och sjukvård.

Sverkes och Hellgrens forskning vid Stockholms universitet om ägarförändring i vården kan också kopplas till delaktighet och makt. Sverkes forskning om fackliga sammanslagningar är relevant för medlemsengagemang i fackliga för-

bund och handlar ytterst om styrkebalans mellan parter på arbetsmarknaden.

I Lund handlar Robert Ragneklints forskning om utveckling av en samverkansmodell för politiker, administratörer och sjukvårdsanställda. Ragneklints forskning är i hög grad relevant för den offentliga sektorns utveckling och fördjupade demokratiska förankring.

Bo Strangerts forskargrupp i Umeå undersöker även relationen mellan demokrati på arbetsplatsen och ledningssystem i kommunal verksamhet (politisk ledning och förvaltningsledning). Ett typexempel på projekt är ”lednings- och samverkansformer i kommunala verksamheter” och hur samspelet mellan övergripande ledningsorgan och verksamhetsplaneringen på basplanet kan utvecklas i syfte att skapa större delaktighet. Strangerts forskning är i stor utsträckning aktionsinriktad.

Kritik av makthavare: Gunnar Aronsson²⁷⁸ vid Arbetslivsinstitutet i Stockholm arbetar med forskning om kritik och tystnad på arbetsplatsen. Man har i representativa urval försökt att identifiera förhållanden som ligger bakom tystnad och utebliven kritik och funnit faktorer som tidsbegränsade anställningar (vilket kan leda till en känsla av otrygghet), hierarkier, en arbetssituation där man på ett svårgripbart sätt kan bestraffas m. m. Frekvensen av tystnad har undersökts i olika förvaltningar och branscher. Att identifiera förhållanden som skapar tystnad har relevans utöver arbetslivet. Det kan också finnas inlärningseffekter – både positiva och negativa – av arbetsplatsförhållandena som sprider sig till människors agerande i andra samhällssektorer. Ganska litet har gjorts inom detta område som, enligt Aronsson, blir mer och mer relevant när de kollektiva försvarssystemen för den enskilde försvagas och den pågående individualiseringen ställer individen mer och mer ensam mot arbetsplatsens och arbetsledningens krav. Det finns både demokratiaspekter och hälsoaspekter kopplade till de nya förhållandena på arbetsplatsen.

Förtroende för myndigheter: Daniel Eek arbetar för närvarande med experimentell forskning om människors förtroende för varandra och för myndigheter. Projektet syftar till att studera sambandet mellan människors förtroende för myndigheter (vilket brukar kallas för ”vertikalt förtroende”) och deras förtroende för människor i allmänhet (”horisontellt förtroende”). I tidigare forskning har man funnit att vertikalt och horisontellt förtroende har ett positivt sam-

²⁷⁸ Aronsson G, Gustafsson K., Kritik eller tystnad – en empirisk studie av arbetsmarknads- och anställningsförhållandens betydelse för arbetsmiljökritik *Arbetsliv och arbetsmarknad*, nr 3, 1999, 189–206., Aronsson G., Contingent workers and health and safety at work. *Work Employment and Society*, 1999, vol 13, 3, pp 439–459., Aronsson G., Göransson S., Tillfälligt anställda och arbetsmiljödialogen. En empirisk studie. *Arbete och hälsa*, 1998:3.

band, vilket innebär att när den ena formen av förtroende ökar, ökar också den andra.

Beslutsfattande, val och omröstningar

Grundläggande forskning om beslutsfattande kan kopplas demokratiska beslut och politiska beslutsfattare. I Sverige finns många internationellt betydelsefulla forskare inom beslutsfattande, bl.a. Tommy Gärling, Henry Montgomery,²⁷⁹ Lennart Sjöberg och Ola Svenson.²⁸⁰ Tommy Gärling²⁸¹ i Göteborg har studerat beslutsfattande kopplat till miljöfrågor och människors sätt att enskilt eller i grupp psykologiskt reagera på aspekter av den fysiska miljön, liksom det egna beteendets påverkan på den fysiska miljön. Han har också studerat medborgares val av transportmedel och hur nöjda hushåll är med olika transportsystem. Dessutom har Gärling undersökt ekonomiska beslut, bl.a. hur medborgare väljer att placera sina pengar i PPM-fonderna.

I ett annat projekt undersöker Eek valet mellan att sjukskriva sig eller arbeta. Projektet syftar till att studera vilka faktorer, utöver sjukdom, som påverkar människors benägenhet att sjukskriva sig istället för att arbeta. Projektet är av tvärvetenskaplig natur där medarbetarna tillhör disciplinerna psykologi, natio-

²⁷⁹ Montgomery, H., & Willén, H., (1999). Decision making and action: The search for a good structure. (I: P. Juslin, & H. Montgomery, (Eds.), *Judgment and decision making: Neo-Brunswickian and process-tracing approaches*, pp. 147–173). Mahwah, N J, USA: Erlbaum.

²⁸⁰ Svenson, O., (1992). Differentiation and Consolidation Theory of human decision making: A frame of reference for the study of pre- and post-decision processes. *Acta Psychologica*, 80, 143–168.

Svenson, O., (1996). Decision making and the search for fundamental psychological regularities: What can be learned from a process perspective? *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 65, 252–267.

²⁸¹ Gärling, T., Laitila, T., & Westin, K., (Eds.) (1998). *Theoretical foundations of travel choice modeling*. Oxford: Pergamon; Ben-Akiva, M., McFadden, D., Gärling, T., Gopinath, D., Walker, J., Bolduc, D., Börsch-Supan, D., Delquié, P., Larichev, O., Morikawa, T., Polydoropoulou, A., & Rao, V., (1999). Extended framework for modeling choice behavior. *Marketing Letters*, 10(3), 187–203., Gärling, T., & Golledge, R. G., (2000). Cognitive mapping and spatial decision making. (I: R. Kitchin & S. Freundschuh, (Eds.), *Cognitive mapping: Past, present, and future*, pp. 44–65). London: Routledge., Gärling, T., Kristensen, H., Backenroth-Ohsako, G., Ekehammar, B., & Wessels, M. G., (2000). Diplomacy and psychology: psychological contributions to international negotiations, conflict prevention, and world peace. *International Journal of Psychology*, 35, 81–86., Aragonés, J. I., Francescato, G., & Gärling, T., (Eds.). (2001). *Residential environments: Choice, satisfaction, and behavior*. Westport, CT: Greenwood, Gärling, T., Biel, A., & Gustafsson, M., (2002). The human interdependence paradigm and its application in environmental psychology. (I: R. Bechtel & A. Churchman, (Eds.), *The new handbook of environmental psychology*. (pp. 85–94). New York: Wiley.

nalekonomi och statsvetenskap. Valet mellan att arbeta eller sjukskriva sig ses som ekvivalent med valet att samarbeta eller ej i ett socialt dilemma. Med hjälp av enkäter och experiment studerar projektet hur människor påverkas i sjukskrivningsbeslutet av till exempel hur andra människor agerar samt om människor resonerar annorlunda i privata eller offentliga försäkringssystem.

Forskning om beslutsfattande med en uttalad koppling till val och folkomröstningar har utförts av Sjöberg, som gjorde en socialpsykologisk studie om valet till EU 1995.²⁸² Pågående forskning av Marcus Selart²⁸³ vid Växjö universitet har också en direkt koppling till val och omröstningar. Selart har vidareutvecklat sin experimentella forskning kring hur olika sätt att mäta preferens kan inverka på val och bedömningar. Spelar det exempelvis någon roll om man använder sig av svarsalternativen ”Ja” eller ”Nej” kopplade till euron respektive kronan i en valutafolkomröstning? Eller skulle man lika gärna kunna koppla ”nej” till euron och ”jaet” till kronan med bibehållen preferensfördelning? Dessa och liknande frågeställningar är centrala för Selarts forskning som också har fokuserat på effekter av ansvarsskyldighet och rättvisa för resursfördelningsbeslut.

En studie bygger på fyra experiment som alla bygger vidare på den s.k. Persson-planen som lanserades i mitten av 90-talet och som innebar att staten delade ut medel till kommunerna för miljöbefrämjande insatser. De experimentella resultaten visar på att människor i högre grad fattar irrationella beslut och gör irrationella bedömningar om den egna kommunens behov betonas till förmån för grannkommunens, men att detta ej gäller i det omvända fallet. En annan studie visar på att ansvarsskyldighet har en begränsad förmåga att påverka s.k. preference reversals (förändring av preferenser). Denna studie har citerats av internationellt framstående forskare inom politisk psykologi.²⁸⁴

²⁸² Sjöberg, L., (1997). *Valet till EU-parlamentet 1995. En socialpsykologisk studie.* (The election to the EU Parliament in 1995. A social psychological study). Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.

²⁸³ Selart, M., (1996). Structure compatibility and restructuring in judgment and choice, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 65,106–116, Selart, M., & Eek, D., (1999). Contingency and value in social decision making. (I: P. Juslin & H. Montgomery, (Eds.), *Judgment and decision making*, pp. 261–273). Hillsdale, N J: Erlbaum. (Bokkapitlet sammanfattar forskningen kring distributiv och procedural rättvisa samt hur grundforskning på dessa områden kan användas i skapandet av olika politiska policies). Selart, M., & Eek, D., (1999). The effects of community identity on weighting in resource allocation decisions, Manuscript.

²⁸⁴ Lerner, J. S., & Tetlock, P. E., (1999). Accounting for the effects of accountability. *Psychological Bulletin*, 125, 255–275. (översikt över hur ansvarsskyldighet (accountability) spelar in på politiskt beslutsfattande).

Förändringar i arbetslivet

Michael Allvin vid Arbetslivsinstitutet i Stockholm arbetar med forskning som utgår från de förändringar som till stor del sätter sin prägel på dagens arbetsliv. Dessa förändringar följer i första hand av att företag, institutioner och myndigheter omstrukturerar sin verksamhet i syfte att uppnå en större flexibilitet. Tidigare generella och stabila regler, normer och tekniker för att strukturera arbetet med avseende på tid, rum, arbetsorganisation och anställning, upplöses eller omvandlas till förmån för en mer individ- och situationsberoende ordning. För verksamheten innebär nedbrytningen av det traditionella regelsystemet att arbetet och arbetsorganisationen blir mer gränslös. För arbetskraften innebär detta att allt större krav i form av ansvar, belastning och förväntan läggs på den enskilde individen. Föremål för Allvins forskning rör frågor om nya ledningsstrategier och organisationsformer som utvecklas för att möta kraven på flexibilitet. Men även de strategier individen väljer för att hantera och bemöta de ökade krav på självreglering som ställs, men också eventuella mönster i avregleringen av arbetet och om huruvida den ser olika ut för olika grupper.

Även Johnny Hellgren och Magnus Sverke vid Stockholms universitet arbetar med forskning som rör förändringar i arbetslivet. De undersöker konsekvenser för personalens arbetsvillkor och hälsa av bolagisering och privatisering av akut sjukvård samt arbetslivets flexibilisering effekter på arbetsmiljön.

Forskningens organisering

Några forskare arbetar helt ensamma, men de flesta ingår i någon form av nätverk, antingen i interna nätverk på sina institutioner (ofta en professor och några doktorander), eller i tvärvetenskapliga nationella nätverk eller i internationella nätverk (ofta baserad på ett gemensamt utgångsläge från en bestämd psykologisk teoribildning). De som arbetar tvärvetenskapligt arbetar tillsammans med filosofer, socialantropologer, ekonomer och statsvetare och rättsvetare.

Exempel på tvärvetenskapliga nationella nätverk är projektet *Demokratins Mekanismer*, där ledningsgruppen består av Jörgen Hermansson och Anders Westholm (statsvetare i Uppsala), Peter Esaiasson och Mikael Gilljam (statsvetare i Göteborg) och Henry Montgomery (psykologi, Stockholm). I *Demokratins Mekanismer* ingår också Anna Blom Kemdal och omkring 15 statsvetare. Johnny Hellgren och Magnus Sverke samarbetar med Jan Öhrming, företagsekonom vid Södertörns högskola samt med Jan Wallenberg, statsvetare vid Arbetslivsinstitutet. Lennart Sjöberg har samarbetat tvärvetenskapligt med filosofer och socialantropologer.

Anders Biels forskningsprojekt är tvärvetenskapligt med ekonomer, statsvetare och rättsvetare. Biel ingår också i nätverket *Centrum för forskning om offent-*

lig sektor. Daniel Eek samarbetar med statsvetaren Bo Rothstein. Michael Allvin finns med i ett nätverk av psykobiologer, arbetspsykologer, arbetslivsforskare och pedagoger. Han söker även få till stånd ett Nordiskt nätverk kring forskning om flexibelt arbete och dess psykiska och sociala konsekvenser. Torun Lindholm samarbetar i ett europeiskt nätverk för stereotypforskning med Dr. Rob Rutter, Maastrichts universitet och Ingo Wegener, Bonns universitet. Magnus Sverke ingår i ett internationellt nätverk med Gary Chaison, Industrial Relations, Clark University, Worcester, Ma. m.fl. Johnny Hellgren samarbetar internationellt med Hans De Witte, Sjoerd Goslinga och Antonio Chirumbole. Anna Blom Kemdal har inlett samarbete med Jon A. Krosnick, professor i psykologi och statsvetenskap vid Ohio State University och gästprofessor i kommunikation vid Stanford University, Ca.

Rättsvetenskaplig forskning om demokrati och offentlig förvaltning

Inledning

Den rättsvetenskapliga forskningen i Sverige kan grovt sägas koncentrera sig på tre ämnesområden. Ett område är konstitutionell rätt, som studerar var gränserna för den styrande makten går. Ett annat område som går att urskilja är kommunalrätten, där många forskare studerar gränserna för det kommunala självstyret gentemot staten och som egentligen är en del av den konstitutionella rätten. Ett tredje område som dragit till sig intresse är grundläggande fri- och rättigheter och frågor som rör den demokratiska statens legitimitet.

Redovisning av forskningen

Konstitutionell rätt

Bland forskningsutövarna inom konstitutionell rätt finner man bland annat Fredrik Sterzel som 1999 gav ut en aktualiserad upplaga av sin bok *Parlamentarismen i författningen*.²⁸⁵ 1998 gav han ut en bok som heter *Författning i utveckling* och han har nyligen bidragit med ett kapitel i *Svensk författningsspolitik*.²⁸⁶ Även Håkan Strömberg gav ut en uppdaterad upplaga av sin bok om

²⁸⁵ Sterzel, Fredrik, *Parlamentarismen i författningen*. 2 [aktualiserade] uppl., Stockholm, Norstedts juridik 1999.

²⁸⁶ Sterzel, Fredrik, *Författning i utveckling. Konstitutionella studier*. Uppsala: Iustus cop. 2000. och Sterzel, Fredrik, *Granskningsmakten* (i *Svensk Författningsspolitik*/ red. Ingvar Mattsson och Olof Petersson. Stockholm: SNS förlag 2003 s.239 ff.).

normgivningsmakten.²⁸⁷ Samma år lade Annika Lagerqvist Veloz Roca fram en avhandling vid Stockholms universitet om föreskrifter och föreskriftsprövning.²⁸⁸ Anders Hultqvist berör legalitetsprincipen vid inkomstbeskattningen i sin avhandling.²⁸⁹

Wiweka Warnling-Nerep har gett ut en bok om rättsprövning och rätten till domstolsprövning.²⁹⁰ Jesper Ekroth har gjort en studie av JO-ämbetets funktion och har även deltagit som nätverksforskare i Cityuniversitetets projekt om demokrati och konstitutionalism, där han bidragit med en artikel om konstitutionsutskottets granskning av regeringen.²⁹¹

Sveriges inträde i EU bidrog till att öka intresset för frågor som rör gränserna för EU:s makt. Bland annat lade Carl Fredrik Bergström fram en avhandling vid Stockholms universitet i år som behandlar kommittéväsendet i EU och vilka effekter det har på kompetensfördelningen inom EU.²⁹² Ola Wiklund studerade EG-domstolens tolkningsutrymme och därmed gränserna för dess makt i sin avhandling som lades fram 1997, och har utvecklat detta ämne i en rad uppsatser.²⁹³ Ulf Bernitz forskar inom Europarätt vid Stockholms universitet och även om merparten av hans forskning rör materiell EG-rätt har han skrivit en del uppsatser som berör relationen mellan den svenska grundlagen och EU.²⁹⁴

²⁸⁷ Strömberg, Håkan, *Normgivningsmakten enligt 1974 års regeringsform*. 3 uppl. Lund: Juristförlaget i Lund 1999.

²⁸⁸ Lagerqvist Veloz Roca, Annika, *Föreskrift och föreskriftsprövning enligt 1974 års regeringsform*. Stockholm: Jure 1999.

²⁸⁹ Hultqvist, Anders, *Legalitetsprincipen vid inkomstbeskattningen*. Stockholm: Juristförlaget 1995 och Hultqvist, Anders, *Legalitetsprincipen och rätts säkerheten på skatteområdet* (ingår i Rättsstaten – rätt, politik och moral. Seminarium 5 oktober 1994: Stockholm: Rättsfonden 1996 s. 64 ff.).

²⁹⁰ Warnling-Nerep, Wiweka, *Rättsprövning och rätten till domstolsprövning*, andra uppl. Stockholm: Jure AB 2002.

²⁹¹ Ekroth, Jesper, *JO-ämbetet. En offentligrättslig studie*. Juridiska institutionen, Stockholms universitet 2001. Ekroth, Jesper, "Några reflektioner angående konstitutionsutskottets granskning av regeringen" (i Niclas Berggren m.fl. red. *Makt utan motvikt*. Stockholm: City University Press 1999).

²⁹² Bergström, Carl Fredrik, *Comitology. Delegation of powers in the European Union and the committee system*. Stockholm 2003.

²⁹³ Wiklund, Ola, *EG-domstolens tolkningsutrymme om förhållande mellan normstruktur, kompetensfördelning och tolkningsutrymme i EG-rätten*. Stockholm: Juristförlaget: Norstedts juridik (dist) 1997. Wiklund, Ola, *Juridik är att vilja: om gränserna för EG-domstolens tolkningsutrymme* (i Europaperspektiv, Stockholm; Santérus 1998 s 117 ff). Wiklund, Ola (red.), *Judicial Discretion in European Perspective*. Stockholm: Norstedts juridik; the Hague Kluwer Law International 2003.

²⁹⁴ Se bland annat Bernitz, Ulf, *EU och den svenska grundlagen. Förbehåll och begränsningar*. (ingår i EU-skvadern: om den Europeiska unionens konstitutionella framtid 2001 s. 78 ff.) och Bernitz, Ulf, *Retroaktiv lagstiftning i europaperspektiv: om betydelsen av allmänna rättsgrundsatser* (ingår i Festskrift till Stig Strömholm del 1. Uppsala: Iustus 1997 s. 131 ff.).

Caroline Taube lade 2001 fram en avhandling vid Uppsala universitet i komparativ konstitutionell rätt där hon undersökte det konstitutionella läget i baltstaterna.²⁹⁵ Anders Fogelklou är professor i östeuropeisk rätt och kopplad till Institutionen för östeuropastudier vid Uppsala Universitet. Han har skrivit flera uppsatser rörande rättsstaten och konstitutionalisering.²⁹⁶

Kommunalrätt

Många forskare har intresserat sig för frågor som rör det kommunala självstyret och gränserna för kommunernas makt, både i relation till staten och till medborgaren. Ämnen som behandlats av forskare är kommunal normgivning, som behandlats i en avhandling av Ulrik von Essen,²⁹⁷ det kommunala förtroendeuppdraget i en bok av Ulla Björkman och Curt Riberdahl²⁹⁸ och kommuners lag- och domstolstrots in en bok av Wiweka Warnling-Nerep.²⁹⁹ 1992 gav Lena Marcusson ut en bok om den rättsliga regleringen av kommunal verksamhet.³⁰⁰ 1999 behandlade Olle Lundin kommunal revision³⁰¹ och Johan Hööks avhandling inriktade sig på intern kommunal kompetensfördelning.³⁰²

Grundläggande fri- och rättigheter

Forskningen kring grundläggande fri- och rättigheter kan delas upp i två grupper. En grupp som direkt berör regleringen kring och skyddet av de grundläggande fri- och rättigheter som skyddas i vår grundlag och som anses vara en av

²⁹⁵ Taube, Caroline, *Constitutionalism in Estonia, Latvia and Lithuania. A study in comparative constitutional law*. Uppsala: Iustus 2001.

²⁹⁶ Fogelklou, Anders, *Konstitutionalisering* (ingår i *Makt utan motvikt* / red. Niclas Berggren, Nils Karlsson och Joakim Nergelius: Stockholm, City Univ. Press 1999 s. 79 ff), Fogelklou, Anders, *Principles of rule of law and legal development* (ingår i *Legal assistance to developing countries*. Stockholm: Norstedts juridik 1997 s. 32 ff.). Fogelklou, Anders, *Rättsstaten – idéhistorisk exposé* (ingår i *Rättsstaten – rätt, politik och moral*. Seminarium 5 oktober 1994: Stockholm: Rättsfonden 1996 s. 11 ff.).

²⁹⁷ Essen, Ulrik von, *Kommunal normgivning*. Stockholm: Jure, 2000 (Avh. Sthlm).

²⁹⁸ Björkman, Ulla och Riberdahl, Curt, *Det kommunala förtroendeuppdraget: rättsliga villkor och förutsättningar*. Stockholm. Publica: Norstedts juridik (dist) 1997.

²⁹⁹ Warnling-Nerep, Wiweka , *Kommuners lag- och domstolstrots. En undersökning av legaliteten i den kommunala förvaltningen, gränserna för den kommunala självstyrelsen samt statens möjligheter att utöva kontroll och ställa kommuner till ansvar*. Stockholm: Juristförlaget 1995.

³⁰⁰ Marcusson, Lena, *Mot en ny kommunalrätt: om den rättsliga regleringen av kommunal verksamhet*. Uppsala: Iustus 1992.

³⁰¹ Lundin, Olle (1999), *Kommunal revision. En rättslig analys*. Uppsala: Iustus.

³⁰² Höök, Johan, *Intern kommunal kompetensfördelning*. Uppsala Iustus 2000.

hörnstenarna för att en demokrati skall kunna kallas för en rättsstat. I en annan grupp finns den forskning som inte direkt berör dessa rättigheter, men som likväl behandlar ämnen som har att göra med individers rättigheter i samhället och som därmed indirekt handlar om vad som bidrar till en stats legitimitet.

Det finns även forskning som kunde karaktäriseras som tveksam i relevanshänseende, men som ändå kan anses beröra frågor som har demokratisk betydelse. Till exempel forskar Lotta Vahlne Westerhäll forskar om socialrätt och har bland annat publicerat en antologi rörande rättssäkerhetsfrågor inom socialrätten³⁰³ samt en rättsvetenskaplig studie av social trygghet i Sverige.³⁰⁴ Ewa Gustavsson har gjort en liknande studie om tvångsvård av vuxna missbrukare.³⁰⁵ Ett annat exempel är Lotta Lerwalls forskning om jämställdhet och könsdiskriminering.³⁰⁶ Här finns även Petra Herzfeld Olssons avhandling om facklig föreningsfrihet som demokratisk rättighet.³⁰⁷ Dit hör också Karin Åhmans avhandling om egendomsskyddet och de mänskliga rättigheterna.³⁰⁸

Bland forskningsutövare som mer direkt berör regleringen kring de grundläggande fri- och rättigheterna finns Thomas Bull vars avhandling behandlade mötes- och demonstrationsfriheten ur ett komparativt perspektiv.³⁰⁹ Även Joakim Nergelius behandlade det konstitutionella rättighetskyddet ur ett komparativt perspektiv i sin avhandling som han lade fram 1996.³¹⁰ De har båda dessutom behandlat rent konstitutionella frågor. Den senare delvis inom ramen för Cityuniversitetets numera nedlagda forskningsprojekt *Demokrati och*

³⁰³ Vahlne Westerhäll, Lotta (red.), *Rättssäkerhetsfrågor inom socialrätten*. Stockholm: Norstedts juridik 2002.

³⁰⁴ Vahlne Westerhäll, Lotta, *Den starka statens fall? En rättsvetenskaplig studie av svensk social trygghet 1950–2000*. Stockholm: Norstedts juridik 2002.

³⁰⁵ Gustavsson, Ewa, *Missbrukare i rättsstaten: en rättsvetenskaplig studie om lagstifningen rörande tvångsvård av vuxna missbrukare*. Stockholm: Norstedts juridik 2001.

³⁰⁶ Lerwall, Lotta, *Könsdiskriminering: en analys av nationell och internationell rätt*. Uppsala: Iustus 2001. Lerwall, Lotta, *Förbud mot könsdiskriminering i internationell rätt* (i: *Lika inför lagen?* / red. Görel Granström. Uppsala/Iustus 1999 s. 9 ff.).

³⁰⁷ Herzfeld Olsson, Petra, *Facklig föreningsfrihet som mänsklig rättighet*. Uppsala: Iustus 2003 (Diss. Stockholm 2003)

³⁰⁸ Åhman, Karin, *Egendomsskyddet: äganderätten enligt art. 1 första tilläggsprotokollet till den Europeiska konventionen om de mänskliga fri- och rättigheterna*. Uppsala: Iustus 2000.

³⁰⁹ Bull, Thomas, *Mötes- och demonstrationsfriheten. En statsrättslig studie av mötes- och demonstrationsfrihetens innehåll och gränser i Sverige, Tyskland och USA*. Uppsala: Iustus 1997).

³¹⁰ Nergelius, Joakim, *Konstitutionellt rättighetskydd. Svensk rätt i ett komparativt perspektiv*. Stockholm: Fritzes 1996.

konstitutionalism.³¹¹ Katarina Alexius Bergströms avhandling behandlar politisk yttrandefrihet ur ett rättshistoriskt perspektiv.³¹² Hon har också gjort en studie som heter JO och tjänstemännen.³¹³ Ian Cameron har behandlat den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som är inorporerad i svensk rätt sedan 1994.³¹⁴ Därutöver har han också behandlat Europakonventionens förhållande till svensk rätt.³¹⁵ En avhandling av Christina Johnsson behandlar minoritetsskydd i nationalstater.³¹⁶

Frågor om tryckfrihet har behandlats av Gunnar Persson med särskild hänsyn till exklusivetsfrågan och i vilket förhållande tryckfrihet och yttrandefrihet står till annan rätt.³¹⁷ Ett område som har dragit till sig intresse bland forskarna är den svenska offentlighetsprincipen och dess ställning i förhållande till EU. Alf Bohlin är en auktoritet i ämnet. En annan, Hans-Gunnar Axberger har på Svenska Journalistförbundets uppdrag gjort en rättslig utvärdering om vad som händer med offentlighetsprincipen vid ett svenskt EU-medlemskap.³¹⁸ Han

³¹¹ Se t.ex. i Bulls fall: Bull, Thomas, *Förändring på ytan eller omvandling i grunden?: om EU:s konstitutionella framtid* (i Valutaunionen, författningsfrågan och östutvidgningen 2003 s. 83 ff. (Europaperpektiv)). Bull, Thomas, *Om EG-domstolens syn på EG-rättens effektivitet: då, nu och i framtiden* (i EU-skvadern: Om den europeiska unionens framtid / red. Nils Karlsson & Joakim Nergelius. Stockholm: City University Press 2001.

Och i Nergelius fall t.ex.: Nergelius, Joakim (1997), "Några synpunkter på grundlagsskyddet för den kommunala självstyrelsen" s. 33–55 i *Förvaltningsrättslig tidskrift* 60:1–2. Nergelius, Joakim (1997) "Om grundlagstolkning, grundlagsvänlig tolkning och åsidosättande av grundlagsstridig lag", s. 426–457 i *Svensk juristidning*. Nergelius, Joakim (1999) "Kontrollmakten i 12 kap. regeringsformen – några reflexioner" Ingår i Festskrift till Fredrik Sterzel. Uppsala: Iustus.

³¹² Alexius Bergström, Katarina, *Politisk yttrandefrihet. En studie i lagstiftning och praxis under demokratins genombrottsstid*. Stockholm: Institutet för rättsinformatik: Nerenius & Santéus [dist.] 1997.

³¹³ Alexius Bergström, Katarina, *JO och tjänstemännen: en laghistorisk studie*. Uppsala: Iustus 2003.

³¹⁴ Cameron, Iain, *An introduction to the European Convention on Human Rights*, 4. [rev.] ed., Uppsala: Iustus 2002.

³¹⁵ Cameron, Iain, The Swedish Experience of the ECHR since Incorporation. (i *International and Comparative Law Quarterly Volume* 48 1999 s. 20 ff.) och Skattetilläggen och Europakonventionen (i *Svensk juristidning* 2001 s. 745 ff.).

³¹⁶ Johnsson, Christina, *Nation states and minority rights: a constitutional law analysis*. Uppsala. 2002.

³¹⁷ Persson, Gunnar, *Exklusivetsfrågan: om förhållandet mellan tryckfrihet, yttrandefrihet och annan rätt*. Stockholm: Norstedts Juridik, 2002.

³¹⁸ Axberger, Hans-Gunnar, *Vad händer med offentlighetsprincipen vid ett svenskt EU-medlemskap?: en rättslig utvärdering* / gjord på uppdrag av Svenska journalistförbundet. Stockholm: Svenska journalistförbundet (SJF) 1994. Axberger, Hans-Gunnar, *Principgenombrotter: en rättslig granskning av förslaget att "utdefiniera" barnpornografen från grundlagarna* på uppdrag av Svenska journalistförbundet (SJF) 1998.

har i annat sammanhang också behandlat tryck- och yttrandefrihet från mer principiella ståndpunkter.³¹⁹ Även Ola Wiklund och Sten Heckscher har belyst offentlighetsprincipen mot EU-bakgrund på uppdrag av Svenska tidningsutgivareföreningen.³²⁰

Aleksander Peczenik har redovisat forskning om rättsstaten från en mer principiell utgångspunkt dels i sin bok *Vad är rätt?*,³²¹ dels som medverkande i Cityuniversitetets forskningsprojekt *Demokrati och konstitutionalism*.³²² Även Stig Strömholm har belyst mer principiella aspekter av rättsstaten.³²³

Per Henrik Lindblom har bland annat berört domstolarnas roll i samhället, rättsskydd mot staten och s.k. access to justice. Han anlägger perspektiv på processrätten som ligger nära både konstitutionell rätt, med frågor som rör domstolarnas roll samt mänskliga rättigheter, med frågor som rör tillgång till domstolar och individens skydd mot staten.³²⁴

Det finns också några exempel på praktiker som fungerar som forskningsutövare. En sådan är Curt Riberdahl. Förutom att han är medförfattare till kommentaren till kommunallagen har han skrivit ett flertal uppsatser³²⁵ och böcker. Han har tillsammans med Ulla Björkman publicerat sig angående gränserna för det kommunala förtroendeuppdraget.³²⁶ Ännu en är Bertil Bengtsson, som 1996 gav ut en bok om grundlagen och fastighetsrätten³²⁷ och som även skrivit

³¹⁹ Axberger, Hans-Gunnar, *Tänka fritt är större*. Stockholm: Juristförlaget. 1997

³²⁰ *Offentlighetsprincipen vid ett svenskt medlemskap i EU: rapport av Sten Heckscher och Ola Wiklund*; utarbetad på uppdrag av Svenska tidningsutgivareföreningen 1994. Stockholm: Fören.

³²¹ Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*. Stockholm, Fritze 1995.

³²² Peczenik, Aleksander, Principer i det svenska statskicket. (ingår i *Makt utan motvikt* / red. Niclas Berggren, Nils Karlsson och Joakim Nergelius: Stockholm, City Univ. Press 1999 s. 109 ff). Peczenik, Aleksander, Why Constitution?, What Constitution?. Constraints on majority rule. (ingår i *Why Constitutions Matter* / red. Niclas Berggren, Nils Karlsson och Joakim Nergelius: Stockholm, City Univ. Press 1999 s. 17 ff.).

³²³ Strömholm, Stig, Uppsalaskolan och konstitutionens normativitet (i *Grundlagens makt: konstitutionen som politiskt redskap och rättslig norm!* Eivind Smith (red.). Stockholm, SNS förlag 2002 s. 25 ff.).

³²⁴ Lindblom, Per Henrik. *Progressiv process: Spridda uppsatser om domstolsprocessen och samhällsutveckling*. Uppsala: Iustus 2000.

³²⁵ Se t.ex. *Rättsstaten i ett kommunalt perspektiv* (ingår i *Rättsstaten – rätt, politik och moral*. Seminarium 5 oktober 1994: Stockholm: Rättsfonden 1996 s. 79 ff.).

³²⁶ Björkman, Ulla och Riberdahl, Curt, *Det kommunala förtroendeuppdraget: rättsliga villkor och förutsättningar*. Stockholm. Publica: Norstedts juridik. 1997.

³²⁷ Bengtsson, Bertil, *Grundlagen och fastighetsrätten*. Stockholm: Nerenius & Santérus 1996.

uppsatser i andra ämnen.³²⁸ Ytterligare en sådan person är Fredrik Sterzel, som under slutet av 1990-talet var verksam som professor vid Uppsala universitet.

Finansiering och huvudmannaskap för rättsvetenskaplig forskning

Rättsvetenskaplig forskning finansieras huvudsakligen via universitetens fakultetsmedel, Vetenskapsrådet samt Riksbankens Jubileumsfond. Men även stiftelser utöver Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse eller Axel Wennergrens stiftelse ger bidrag.

Forskning på det rättsvetenskapliga området utförs främst i anslutning till de svenska universiteten. Men även privata huvudmän förekommer såsom Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS), de tidigare men nu nedlagda Cityuniversitetet samt Rättsfonden.

Vid SNS pågår ett forskningsprogram, *Författningsprojektet*, vars syfte är att analysera konsekvenserna av konstitutionella förändringar. Forskningsprogrammet genomförs under tiden 1998–2003. Inom programmet samlas forskare från flera samhällsvetenskapliga discipliner, som statsvetare, nationalekonomer och rättsvetare. Bidragen från rättsvetenskapliga forskare har främst samlats i tre antologier med Eivind Smith som redaktör.³²⁹

Det fristående universitetet *Cityuniversitetet*³³⁰ bedrev i slutet av 1990-talet ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt *Demokrati och konstitutionalism*, som samlade statsvetare, nationalekonomer och rättsvetare i en serie konferenser, seminarier och antologier kring konstitutionella frågor och demokrati. Joakim Nergelius har varit knuten som så kallad kärnforskare till projektet, dvs. att han har arbetat inom projektet minst halvtid. Anders Fogelklou, Aleksander Peczenik, Jesper Ekroth och Rolf Nygren har skrivit enskilda uppsatser på uppdragsbasis, vilka har publicerats i projektets antologier.³³¹

³²⁸ Se t.ex. Bengtsson, Bertil, *Miljön och grundlagen – än en gång* (ingår i Fågelperspektiv på rättsordningen: vänbok till Staffan Westerlund 2002 s. 267 ff.) och *Domare och lagstiftare i samverkan och konflikt* (ingår i Festskrift till Stig Strömholm D.1. Uppsala: Iustus 1997 s. 109 ff.).

³²⁹ Eivind Smith (red.), *The constitution as an instrument of change*. Stockholm, SNS förlag 2003. Eivind Smith (red.), *Grundlagens makt: konstitutionen som politiskt redskap och rättslig norm*. Stockholm, SNS förlag 2002. Smith, Eivind (red.), *Grundlagens makt: Konstitutionen som politiskt redskap och som rättslig norm*. Stockholm: SNS förlag 2002.

³³⁰ Cityuniversitetet är numera nedlagt och har övergått i Ratioinstitutet. www.ratioinstitutet.nu

³³¹ Berggren, Niclas, Karlsson, Nils och Nergelius, Joakim (red.), *Makt utan motvikt: om demokrati och konstitutionalism*. Stockholm: City Univ. Press 1999. Berggren, Niclas, Karlsson, Nils och Nergelius, Joakim (red.), *Why Constitutions Matter*. Stockholm: City Univ. Press 2000. Berggren, Niclas, Karlsson, Nils och Nergelius, Joakim (red.), *Demokratis konstitutionella val*. Stockholm City Univ. Press 2001. Se också projektets slutrapport: Berggren, Niclas, Karlsson, Nils och Nergelius, Joakim, *Den konstitutionella revolutionen*. Stockholm, City Univ. Press 2001.

Rättsfonden är en enskild ideell stiftelse som grundades 1971 genom en donation av bokförläggaren Johan Hansson. Stiftelsens ändamål bl.a. att stödja forskning i rätts- och rättighetsfrågor. Verksamheten i denna del bedrivs huvudsakligen genom anordnande av symposier om aktuella rättsfrågor. Dokumentation från dessa sammankomster ges ut i bokform i Fondens skriftserie.³³² Ordförande i Rättsfonden är Fredrik Sterzel.³³³

Vid de olika universiteterna finns också ett antal olika institut, vars syfte är att samla och främja forskning inom ett visst område. Som exempel kan nämnas The Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law vid Lunds universitet, som bildades 1984 med syftet att främja forskning på detta område. Som exempel på en avhandling som lagts fram inom ramen för institutet kan nämnas Herdis Thorgeirsdottir: *”Journalism Worthy of the Name. A Human Rights Perspective on Freedom within the Press”* (2003).³³⁴ Ett annat exempel är Institutet för rättsinformatik vid Stockholms universitet, som har till uppgift att främja forskning inom IT-rätt och andra områden inom rättsinformatik.³³⁵ En del av institutet är det ovannämnda JIT-projektet under ledning av Peter Seipel.³³⁶

De svenska universitetsinstitutionerna för juridik, statsvetenskap och ekonomiska ämnen samarbetar i tre nätverk för europaforskning. Samarbetet syftar till att bättre utnyttja nationella resurser och internationella kontakter. *Nätverket för europarättsforskning* leds av professor Nils Wahl vid Juridiska institutionen, Stockholms universitet. För att göra forskningsresultat tillgängliga för allmänheten publicerar nätverket Europaperspektiv.³³⁷

³³² Sterzel, Fredrik (red.) *Rättsstaten – rätt, politik och moral. Seminarium 5 oktober 1994*: Stockholm: Rättsfonden 1996. Sterzel, Fredrik (red.), *På väg mot rättsstater i Östeuropa: en antologi*. Stockholm: Rättsfonden; Uppsala: Iustus (distr) 1997. Sterzel, Fredrik. *Författning i utveckling. Konstitutionella studier*. Uppsala Iustus 1998. Sterzel, Fredrik (red.), *Kommunerna på 90-talet. Seminarium 16 oktober 1992*. Stockholm: Rättsfonden; Uppsala Iustus 1993. Sterzel, Fredrik (red.), *Europakonventionens införlivande med svensk rätt. Seminarium 14 maj 1993*. Rättsfonden; Uppsala Iustus 1993. Sterzel, Fredrik (red.), *EG och den svenska grundlagen: EG – förbundsstat i vardande?. Seminarium 16 april 1993*. Stockholm: Rättsfonden; Uppsala Iustus 1993.

³³³ http://www.iustus.se/html/contents/menu/03_katalog/serier.htm

³³⁴ <http://www.rwi.lu.se/>

³³⁵ www.juridicum.su.se/iri

³³⁶ Seipel är aktiv inom det IT-rättsliga observatoriet. Se även Seipel, Peter, *Insynens gränser – allt eller intet?: seminarium hos det IT-rättsliga observatoriet om handlingsoffentlighetens rättspolitiska aspekter*. Stockholm: Det IT-rättsliga observatoriet 2000. *Klarar den svenska offentlighetsprincipen ett möte med cyberrymden? En diskussion mellan Krister Thelin (red.), Anders R. Olsson och Peter Seipel*. Stockholm: Kommunikationsforskningsberedningen (KFB): Teklok: Fritze (diss) 1998.

³³⁷ <http://www.statsvet.uu.se/eu/>

Svensk rättsvetenskaplig forskning är samarbetsinriktad och ingår i samarbetsprojekt där rättsvetare, statsvetare och ekonomer deltar för att gemensamt angripa forskningsproblem av mångvetenskaplig karaktär. Detta beror delvis på Sveriges medlemskap i EU och det intresse det har skapat för samarbete angående EU:s inflytande och påverkan på den svenska rättstaten. Delvis bottnar det ökade intresset för mångvetenskapligt samarbete också i att finansierarna uppmuntrar därtill.

Den rättsvetenskapliga expertrollen i samhällsarbetet

Forskare inom det rättsvetenskapliga fältet deltar med sin expertis genom att skriva forskarvolymerna och expertrapporter för offentliga utredningar. Till exempel har Lena Marcusson skrivit en rapport till förvaltningspolitiska kommissionen.³³⁸ Demokratiutredningen gav ut ett antal forskarvolymerna, där rättsvetare bidrog.³³⁹ Ett annat exempel på en expertrapport är SOU 1996:16 där Ulf Bernitz, Fredrik Borgström och Hedvig Lokrantz Bernitz bidrog med uppsatser.

Deras expertis tas vidare i anspråk i anslutning till universitetens roll som remissinstans. Det förekommer även att de bjuds in som experter och föredragshållare i centrala statliga arrangemang i riksdag och departement. Forskare svarar dessutom inte sällan på frågor från journalister och som då rör deras vetenskapliga kompetensområde inom rättsvetenskapen.

Filosofisk forskning om demokrati

Demokratifrågor har i Sverige sedan 1990 endast i mindre utsträckning blivit föremål för filosofisk forskning. Den har bedrivits av några få forskare vid olika filosofiska institutioner vid landets lärosäten.

I Lund har professor Wlodek Rabinowicz arbetat med frågeställningar inom 'deliberativ' demokrati (i en lite speciell och högst formell mening av detta numera så ofta använda begrepp). Den frågeställning som stått i centrum är hur

³³⁸ Marcusson, Lena, *Myndighet eller marknad; Statsförvaltningens olika verksamhetsformer: rapport till Förvaltningspolitiska kommissionen*. SOU 1997:38.

³³⁹ SOU 1998:58 *Löser juridiken demokratins problem?* (av Joakim Nergelius, Aleksander Peczenik och Ola Wiklund). SOU 1998:145 *EU – ett demokratiprojekt? – dokumentation från ett seminarium* (med bidrag av Per Cramér och Ola Wiklund). SOU 1999:76 *Maktindelning* (med bidrag av Olle Lundin, Curt Riberdahl, Joakim Nergelius, Ann Numhauser-Henning och Rolf Nygren).

demokratins mål att leda fram till goda beslut ska förenas med en lämplig deliberativ procedur. Forskningen har varit koncentrerad till processer, där man tänker sig att det finns ett riktigt (sant) beslut, som man genom en demokratisk (deliberativ) process ska försöka nå fram till. Upplysningsfilosofen Condorcets berömda bevis för att kvaliteten i ett beslut ökar, ju fler som tar del i det – förutsatt att var och en har rätt i mer än hälften av fallen – har stått i centrum för resonemangen. En fråga som problematiserats är om man med tanke på målet att nå fram till det riktiga beslutet bör rösta om slutsatser, eller om de premisser, på vilket slutsatsen vilar. Resultaten av forskningen har dels redovisats i internationell fackpress³⁴⁰ men också på svenska i *Tidskrift för politisk filosofi*.³⁴¹ Vid samma institution har Lena Halldenius i sin doktorsavhandling kommit att tangera demokratins problem genom där att studera kriterier för politisk legitimitet, varvid bl.a. problem med voluntaristiska modeller för legitimering diskuteras.³⁴²

Professor Sven Ove Hansson vid KTH i Stockholm (filosofienheten) har ett omfattande författarskap kring demokratins problem, belysta från såväl filosofiska som idéhistoriska utgångspunkter. I sin grundforskning har han diskuterat den s.k. Wollheims paradox,³⁴³ betydelsen av procedurella preferenser vid demokratiskt beslutsfattande,³⁴⁴ experters roll i demokratiska beslutsprocesser³⁴⁵ samt hantering av risk och säkerhet i demokratiskt beslutsfattande.

Professor Torbjörn Tännsjö, som varit verksam vid Filosofiska institutionen såväl i Göteborg som i Stockholm har publicerat en monografi om klassisk

³⁴⁰ Se framför allt, Rabinowicz, W., 'The Jury Theorem and the Doctrinal Paradox Issue', with Philip Pettit, appended to Philip Pettit's 'Deliberative Democracy and the Discursive Dilemma', *Philosophical Issues* (supplement till *Nous*) 11, 2001, Rabinowicz, W., 'Democratic Answers to Complex Questions – An Epistemic Perspective', with Luc Bovens, 2001, under utgivning i *Synthese* och Rabinowicz, W., 'Democracy and Argument – Tracking Truth in Complex Social Decisions', with Luc Bovens, under utgivning i Anne van Aaken, Christian List, Christoph Luetge (eds), *Deliberation and Decision: A Dialogue Between Economics, Constitutional Theory, and Deliberative Democracy*, Aldershot: Ashgate 2003.

³⁴¹ Rabinowicz, W., 'Demokratisk argumentation: Om juryteoremet tillämpning på komplexa kollektiva beslut' med Luc Bovens, *Tidskrift för Politisk Filosofi* 1/2001, pp. 14–37.

³⁴² Halldenius, L., *Liberty Revisited* (Lunds universitet, 2001), särskilt kapitlet "Criteria for political legitimacy".

³⁴³ Sven Ove Hansson, "A Resolution of Wollheim's Paradox", *Dialogue* 32:681–687, 1993.

³⁴⁴ Sven Ove Hansson, "A Procedural Model of Voting", *Theory and Decision* 32:269–301, 1992, Sven Ove Hansson, "The Difference Model of Voting", *Notre Dame Journal of Formal Logic* 33:576–592, 1992, Sven Ove Hansson, "Social Choice With Procedural Preferences", *Social Choice and Welfare* 13:215–230, 1996, Sven Ove Hansson, "Preferences and Alternatives", *Crítica*, 31:53–66, 1999.

³⁴⁵ Sven Ove Hansson, "Entscheidungsfindung bei Uneinigkeit der Experten, pp 87–96 in Horst Zilleßen, Peter C Dienel, and Wendelin Strubelt (eds.), *Die Modernisierung der Demokratie, Internationale Ansätze*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1993.

Sven Ove Hansson, "The false promises of risk analysis", *Ratio* 6:16–26, 1993.

'populistisk' demokrati, vilken dels innehåller begreppsutredningar, dels ett försvar för en bestämd 'populistisk' idé om demokrati samt resonemang kring global politik och demokrati (med ett försvar för ståndpunkten att en demokratisk världsregering är både önskvärd och möjlig att realisera).³⁴⁶ Han har också behandlat frågor om demokratins problem i ett mångkulturellt samhälle.³⁴⁷

Docent Jan Odelstad, verksam vid Uppsala universitet samt vid avdelningen för datavetenskap vid högskolan i Gävle, har skrivit en monografi om intresseavvägning vid samhällsplanering. En central fråga rör hur enskildas intressen ska vägas mot det allmännas intressen vid demokratiskt beslutsfattande.³⁴⁸ Monografien presenterar resultat från flera olika forskningsprojekt i regi av Riksbankens Jubileumsfond och HSFR, men som också bedrivits med stöd från Bygghälsningsrådet.

Visst samarbete har förekommit mellan filosofer som intresserat sig för demokratifrågor – så har t.ex. Rabinowicz och Philip Pettit (australiensare som arbetat med samma frågeställningar) författat arbeten tillsammans – men det har inte rört sig om några organiserade forskningsprojekt.

Forskningen inom filosofins område har varierat en mängd frågeställningar utan att man för den skull kan tala om några särskilda utvecklingstendenser: allt ifrån subtila beslutsteoretiska frågor i sammanhang, där demokrati ses som en metod att nå fram till rätt resultat (den *deliberativa* modellen hos Rabinowicz), eller som hos Halldenius i resonemang kring demokrati och politisk legitimitet och via Hanssons praktiskt inriktade resonemang kring olika demokratiska procedurer; kring risk och demokrati samt experternas roll i ett demokratiskt beslutsfattande och vidare till Tännsjös resonemang kring begreppsbyggnad samt problematisering av demokratibegreppet i ett globalt sammanhang.

Teologisk forskning om demokrati

Också bland forskare inom det teologiska området har visst intresse riktats mot demokratifrågor. Professorerna Carl Reinhold Bråkenhielm och Anders Jeffner deltog 1988 i ett SALFO-projekt om Demokratins människoteorier och som stöddes av dåvarande FRN. Från detta projekt publicerades t.ex. en uppsats av

³⁴⁶ Torbjörn Tännsjö, *Populist Democracy: A Defence*, London och New York, Routledge, 1992.

³⁴⁷ Torbjörn Tännsjö, "The Secular Model of the Multi-cultural State", *Inquiry*, Vol. 38, 1995, ss. 109–117.

³⁴⁸ Jan Odelstad, *Intresseavvägning. En beslutsfilosofisk studie med tillämpning på planering* (Stockholm: Thales, 2002). Monografien presenterar resultat från flera olika forskningsprojekt i regi av Riksbankens Jubileumsfond och HSFR, men som också bedrivits med stöd från Bygghälsningsrådet.

Bråkenhielm.³⁴⁹ Dessutom har Thomas Ekstrand studerat frågan om kyrkans skiljande från staten från demokratisynpunkt.³⁵⁰ Även professor Thorleif Petersson har i egenskap av religionssociolog publicerat sig i artikelform kring demokratifrågor.³⁵¹ Algot Gölstam har i Uppsala disputerat på en avhandling om frihet, jämlikhet och demokrati.³⁵²

I Lund har Göran Gunner uppehållit sig vid demokratifrågor och publicerat olika uppsatser i ämnet.³⁵³ Han har också berört minoritetsfrågor, ett ämne med relevans för demokratiforskningen.³⁵⁴ Professor Eva Hamberg har forskat om livsåskådningar och värderingar i det svenska samhället och om värderingsförändringar i samband med internationell migration, teman som åtminstone har relevans för demokratiforskningen. Ett av hennes forskningsprojekt om detta finansierades av dåvarande SFR. Projektet avsatte dels ett antal artiklar publicerade i Sverige och internationellt, dels en monografi publicerad av Ceifo (Stockholms universitet).³⁵⁵ Projektet byggde på material från de europeiska värderingsundersökningarna i Sverige respektive Ungern (EVS- eller WVS-undersökningarna) samt en undersökning i anslutning därtill gjord SIFO.

Övrig relevant forskning om demokrati

Vid Örebro universitet har en koncentrerad satsning på en bred och mångvetenskapligt inriktad demokratiforskning inletts. Där sker en kraftsamling

³⁴⁹ "Likavärdesprincipen och dess tillämpning" i *Etik, religion och samhälle*. Red. av Carl-Henric Grenholm och Göran Lantz. Nora: Nya Doxa. 1992.

³⁵⁰ *Folkekyrkans gränser: en teologisk analys av övergången från statskyrka till fri folkekyrka*, Stockholm, Verbum, 2002.

³⁵¹ "Kyrkfolket, den gode medborgaren och demokratin" i *Svensk teologisk kvartalskrift* 4, 1991.

³⁵² Algot Gölstam, *Frihet, jämlikhet, demokrati* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala studies in social ethics 16, 1995).

³⁵³ *Att slakta ett får i Guds namn – om religionsfrihet och demokrati*. [Demokratiutredningens skrift nr 14] SOU 1999:9, "Gamla organisationer – fungerande demokrati? ... om Svenska Missionsförbundet" i *På jakt efter den demokratiska organisationen*. LO Idédebatts skriftserie 5, 2002, "Religiös identitet och olikhet. En utmaning för majoritetssamhället" i *Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. III. Rätten till kultur*. Frivilligorganisationernas Fond för mänskliga rättigheter 2000 samt "Absolut religionsfrihet och religionsutövning i praktiken" i Göran Gunner & Sia Spiliopoulou Åkermark (red.), *Mänskliga rättigheter – aktuella forskningsfrågor*. Iustus förlag 2001.

³⁵⁴ *Mellanösterns religiösa minoriteter. En studie med tyngdpunkt på kristna minoriteter*. MENA-projektet, Delstudie 10, 2000. Regeringskansliet UD 2000.

³⁵⁵ *Livsåskådningar, religion och värderingar i en invandrargrupp: En studie av sverigeungrare* Ceifo, Stockholms universitet, 2000.

genom tillsättning av nya professurer, liksom kompetensuppbyggnad genom rekrytering av doktorander till skilda discipliner som ingår i mångvetenskapligt utformade program.

Ett av de nya programmen, ”*DemocrIT*”, avser att behandla hur demokratin förändras och utvecklas under trycket av den nya informations- och kommunikationstekniken. Särskilt betonas hur demokrativärden och maktförhållanden påverkas.

Programmet avser att följa flera kommunala demokratiexperiment runt om i landet. Föreståndare är professor Stig-Arne Nohrstedt, Humanistiska institutionen; andra deltagare är prof Åke Grönlund, Institutionen för ekonomi och statistik samt docent Jan Olsson, Samhällsvetenskapliga institutionen. Forskargruppen har 7 doktorander. *Stiftelsen för Kunskaps- och kompetensutveckling* bidrar tillsammans med det regionala näringslivet ekonomisk till uppbyggnad och drift av två forskningsplattformar.

Ett annat program för forskning, som finansieras av Vetenskapsrådet (3,9 MSEK), benämns ”*Utbildning som deliberativ kommunikation – förutsättningar, möjligheter och konsekvenser*” och leds av Tomas Englund professor vid Pedagogiska institutionen.³⁵⁶

Projektet pågår till år 2005 och avser att analysera utbildningssystemets (grundskola, gymnasieskola, lärarutbildning och folkbildning) framtida roll och potential för att bevara, utveckla och förstärka en deliberativ demokrati. Projektet riktar därvid sitt fokus mot såväl de utbildningspolitiska som de institutionella förutsättningarna för i vilken utsträckning undervisnings- och lärandeprocesser kan utvecklas i riktning mot vad som kan betecknas som deliberativa samtal och en praxis som i övrigt kan sättas i relation till deliberativ demokrati. I programmet ingår ytterligare sex disputerade forskare, varav en från vardera statsvetenskap respektive sociologi, samt fem doktorander.

Även vid Örebro universitet förekommer centrumbildningar för demokrati-relevant forskning. *Centrum för stadsmiljöforskning*, har tidigare nämnts som en mångvetenskaplig centrumbildning under ledning av statsvetaren Ingemar Elander.

Centrum består av 18 seniora forskare (varav fyra professorer) och sju doktorander inom disciplinerna biologi, folkhälsovetenskap, historia, kulturgeografi, samhällsplanering, sociologi och statskunskap. Inom denna forskningsmiljö bedrivs projekt som rör frågor med politiska, sociala och demokratiska aspekter av stadsförnyelse och miljö.

³⁵⁶ Johan Liljestränd; *Klassrummet som diskussionsarena*. Örebro Studies in Education 6, 228 pp. Örebro 2002; Owe Lindberg; *Talet om lärarutbildning*. Örebro Studies in Education 5, 290 pp. Örebro 2002.

Ännu ett är *Forskningscentrum Människa-Teknik-Miljö*, en mångvetenskaplig och fakultetsövergripande centrubildning för forskning om demokrati samt en forskarskola.³⁵⁷

³⁵⁷ Hanna Sofia Johansson, Rolf Lidskog, Göran Sundqvist: *Kärnavfallet och demokratins gränser: förstudien i Nyköping 1995–2001*. Göteborg: Avd. för teknik- och vetenskapsstudier, 2002.; Rolf Lidskog, Ingemar Elander: På väg mot ekologisk demokrati? – demokratiteoretiska responser på den ekologiska utmaningen (i: *Demokrati och medborgarskap* (SOU 1999:77)); Linda Soneryd, *Environmental conflicts and deliberative solutions?: a case study of public participation in EIA in Sweden*. Örebro 2002; Mikael Carleheden, *Det andra moderna: Om Jürgen Habermas och den samhällsteoretiska diskursen om det moderna*. Göteborg 1996.

Vilka finansierar forskningen?

Humanistisk och samhällsvetenskaplig grundforskning har under redovisningsperioden till övervägande del finansierats via de medel som staten som garant för svensk grundforskning via den årliga budgetpropositionen anvisar till universitet och högskolor, för att bekosta den forskning och forskarutbildning som de enligt instruktion är skyldiga att bedriva. Dessa så kallade fakultetsmedel disponeras och fördelas av forskarna i autonomi genom valda organ och efter olika fördelningsnycklar, som i sin tur bestämmer varje fakultets andel av respektive universitets fakultetsanslag och varav varje universitetsämne eller storinstitution får sin beskärda del.

Statens roll som huvudfinansiär framhävs ytterligare av att också statliga forskningsråd och stiftelser tar ett stort ansvar för finansieringen av humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Forskningen om demokrati och förvaltning har utöver fakultetsmedlen under perioden haft huvudsakligen två finansieringskällor: Det tidigare Humanistiskt – Samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) samt Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond (RJ). Värt att framhålla är HSFR:s långvariga finansiering av det så kallade FOS-programmet (Forskning om offentlig sektor). Andra stiftelser, som Östersjöstiftelsen och Stiftelsen för kunskaps- och kompetens-utveckling, skymtar också fram om än i mindre omfattning. Den senare finansierar för närvarande två ”forskningsplattformar” vid Örebro universitet, varvid också det lokala näringslivet bidrar.

Bland privata forskningsstiftelser finns Knut och Alice Wallenbergs stiftelse. Dit hör även Birgit och Gad Rausings stiftelse för humanistisk forskning, Marianne och Marcus Wallenbergs stiftelse, Craafordska stiftelsen, Stiftelsen Etermedierna i Sverige samt Anna Ahlströms och Ellen Terselius' stiftelse. Till den privata sidan hör också Tor och Ragnar Söderbergs Stiftelse, Axel och Margret Johnsons stiftelse samt som alla finansierar forskning inom humaniora och samhällsvetenskap. Ytterligare stiftelser finns med liknande ändamål och förvaltas av bankerna. Dit hör t.ex. Tore Browalds stiftelse för vetenskaplig forskning och undervisning samt Jan Wallanders och Tom Hedelius stiftelse för samhällsvetenskaplig forskning, samtliga förvaltade av Svenska Handelsbanken.

Sedan år 2001 är Vetenskapsrådet ny forskningsfinansieringsmyndighet för det statliga området och kom då att överta HSFR:s roll och åtaganden. Vid samma tid övertogs den roll som Rådet för arbetslivsforskning (RALF) samt Statens socialvetenskapliga forskningsråd (SFR) tidigare haft av det nybildade Rådet för forskning om arbetsliv och socialvetenskap (FAS). Demokratirelevant

forskning ur ett underifrånperspektiv, dvs. olika former av mer direkt demokratiskt inflytande i form av så kallat brukarinflytande, byalag lokala utvecklingsgrupper, etc., finansierades tidigare av Byggeforskningsrådet, vars åtaganden på liknande sätt övertogs av Formas (Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande). På nordisk botten har kvalificerad demokrati- och förvaltningsrelevant forskning enligt gemensamma forskningsprogram finansierats inom ramen för de nordiska ländernas forskningsråds samarbete via Nordiska samarbetsnämnden för samhällsforskning (NOS-S).

Några bidrag till svenska forskare från den Europeiska unionens ramprogram för forskning har hittills inte nämnvärt förekommit inom detta område.

Men därutöver kan det också tilläggas att statliga myndigheter även under 1990-talet låtit utföra praktiskt betydelsefull och beslutsrelevant forskning mot ekonomisk ersättning. Ofta har det då rört sig om specifika sammanställningar och översikter eller belysning av praktikrelevanta problem. Beställarna har då varit det statliga kommittéväsendet (SOU) samt departementen. Exempelvis var dåvarande Civildepartementet (–1998) en stor beställare av relevant forskning. Även Nordiska ministerrådet finns med i denna krets.

Till dem som sålunda finansierat praktikrelevant forskningsverksamhet hör även centrala förvaltningsmyndigheter som Statskontoret och Socialstyrelsen. Betydelsefull är också SIDA/SAREC som givit bidrag till flera olika u-landsrelevanta projekt bl.a. vid Uppsala universitet. En hybrid av utförare och finansiär är Svenska institutet för europapolitiska studier, som utgör ett slags utredningsorgan för belysning av beslutsrelevanta Europapolitiska frågor och som finns vid Stockholms universitet, men är underställt statsrådsberedningen. Andra myndigheter i beställarrollen har varit Krisberedskapsmyndigheten, Statens kärnkraftsinspektion och Nationella samordnaren för kärnavfallsfrågor, vilka har uppträtt som finansiärer av forskare vid t.ex. Uppsala universitet. Till finansiärerna hör även Svenska kommunförbundet, liksom Sveriges radio, Telia AB, Tjänst samt STIM.

Men det måste i detta sammanhang hållas i minne att det i de senare fallen inte handlat om stora penningströmmar, utan om mycket små belopp med ringa betydelse för svensk samhällsforskningens finansiella villkor.

Utöver statliga myndigheter förekommer sedan 90-talet även på liknande sätt kommuner och landsting som intressenter och huvudmän i ett stadigt växande FoU-arbete i egen regi och anslutning till utbyggnaden av högskolan som en resurs och en drivkraft i regionens utveckling. Exempel på sådana satsningar är Mithögskolan samt högskolorna i Malmö och på Södertörn. Andra exempel är satsningar på regionala forskningsstiftelser, centrubildningar, innovationscentra, teknikparker samt länkorganisationer till det svenska forskningssystemet.

Denna utveckling finns kartlagd och beskriven av Eva Bergström och Anders Florén, m.fl. i boken *Det dolda universitetet. Framväxten av nya FoU-miljöer utanför universitet och högskolor*. (Dalarnas Forskningsråd. Falun 2000). Där pläderas för att landsting och kommuner borde ta det fulla ansvaret för utvecklingsarbete i kommunsektorn, medan staten garanterar grundforskning inom det svenska forskningssystemet.

Vetenskapsrådet menar dock att denna typ av FoU-satsningar genom sitt starka fokus på verksamheten saknar intresse ur ett grundforskningsperspektiv.

Finansiärernas inflytande över forskningens inriktning

Inflytande på forskning kan utövas på olika sätt, antingen det gäller att påverka dess omfattning eller inriktning, liksom beträffande dess genomförande och vilka som utför själva forskningsarbetet.

Det är inte ovanligt att forskning som finansieras av beställare och andra direkta uppdragsgivare på olika sätt – via avtalade finansieringsvillkor – direkt eller indirekt skaffar sig insyn i och påverkansmöjligheter på någon del av forskningsprocessen eller i fråga om forskningens resultat. Detta förekommer i olika former framför allt ifråga om uppdragsbaserad forskning där industrin, affärsdrivande verk eller statliga beställare i olika hänseenden träffar avtal.

När det gäller praktikrelevant FoU-arbete är det snarast normalt att förvaltningschefer eller/och förtroendevalda ingår i något led av processen. Det kan handla om styrelsen för verksamheten i stort, i programstyrelser eller fokusgrupper, samt styr- och referensgrupper i anslutning till projekt. Sådana organ kan i olika omfattning öva direkt eller indirekt påverkan på själva forskningen; dess inriktning och problemval även om själva utförandet sedan sker i autonomi. Så är i hög grad fallet vid de regionala FoU-centra som tillkommit under den senaste 10-årsperioden och som nyligen utvärderats av professorerna Göran Ahrne och Bengt Börjeson (*Utvärdering av FoU. En studie av FoU-enheter inriktade på individ och familjeomsorg*. Socialstyrelsen. Stockholm 2003).

Vid Svenska kommunförbundet finns sedan 90-talets början ett FoU-råd som arbetar med kunskapsförsörjning för kommunsektorns behov, liksom för att stimulera forskarna att också uppmärksamma behoven av forskning med relevans för kommunsektorn. FoU-rådet har för ändamålet en sammansättning av praktiker/förtroendevalda och forskare.

Vad beträffar finansieringen av svensk grundforskning inom humaniora och samhällsvetenskap är huvudprincipen autonomi och självständigt genomförande av en redovisad beskrivning av själva forskningsuppgiften (forskningsplan) under eget programansvar. Vill forskarna ändra inriktning eller på annat sätt väsentligt avvika från programmet kan det endast ske i samförstånd med den bidragsgivande forskningsfinansiären. Detta tvingande villkor är dock inte lika absolut när det gäller användningen av universitetens fakultetsmedel, där i stället den kollegiala akademiska gemenskapen och universitetens internuppföljning anger frihetsgraden.

Ett inte ovanligt sätt att öva inflytande från finansierarnas sida är det som sker vid själva utlysningens förfarandet. Medel kan utlysas i så kallade riktade utlysningar mot ett avgränsat problemområde eller fält, vars inriktning eller omfattning anges vid ansökningstillfället, varpå forskarstyrda beredningsgrupper bestämmer tolkningen av utlysningen och anger kriterier för bedömning av ansökningarna. De som saknar relevans inom området sällas då bort, under det att de mest konkurrensdugliga rangordnas utifrån gängse vetenskapligt grundade kriterier för bedömning av kvalitet. Tillgängliga medel sätter då en gräns för vilka ansökningar som kan beviljas. Denna ordning ger inte alltid utrymme för förnyring och förnyelse eller tvär- och mångvetenskapligt samarbete. Inte heller gynnas stora avvikelser från vad som kunde karaktäriseras som den normalvetenskapliga ordningen.

Alternativet är en motsvarande procedur, men med så kallade breda utlysningar vid ett för de berörda gemensamt ansökningstillfälle. Men i båda fallen kommer sedan forskningen att styras av det vid bedömningen redovisade forskningsprogrammet, som i sin tur koordineras och leds internt av forskarna själva utan yttre inblandning avseende en eller flera forskare. Finansierarnas inflytande kan möjligen ta sig uttryck till följd av deras uppföljning, eftersom villkoret för bidrag är återkommande ekonomisk och vetenskaplig rapportering av projektet.

En variant av inflytande som kan förekomma är den så kallade *Mistra-modellen*, som praktiseras vid Stiftelsen för miljöstrategisk forskning. Med beviljade bidrag följer också villkor för forskningsprogrammets organisering. Dessa kan innebära krav på att det för programmet skall finnas styr- och referensgrupper med deltagande av praktiker/beslutsfattare i kommuner eller andra myndigheter, eller företrädare för Mistra som bidragsgivare. Denna modell praktiseras emellertid varken av Vetenskapsrådet eller av Riksbankens Jubileumsfond och andra stiftelser som finansierar demokrati- och förvaltningsrelevant grundforskning.

Ännu en variant av styrande mekanism, som sällan nämns men som inte är ovanlig, består i att välorganiserade nätverksorganisationer (exempelvis: Folkbildningsrådet respektive Folkrörelserådet) agerar strategiskt och arrangerar konferenser med forskare för att framhålla sina särskilda kunskapsintressen. Genom att man publicerar konferensrapporter blir det lockande för forskare att bidra. På så vis kan man indirekt påverka innehållet i forskares ansökningar om bidrag, vilket kan ge utslag i forskningsrådets bidragsfördelning, eftersom beredningsprocessen arbetar enligt principen ”bottom-up”.

Vetenskapsrådet har emellertid i samband med kartläggningen erfarit att det också kan finnas anledning att i anslutning till det föregående också påtala vissa återverkningar på finansieringen av forskning till följd av den av statsmakterna fastställda idealtiden för att avlägga doktorsexamen. Universitetsinstitutionerna

har med varierande framgång under lång tid försökt avpassa antagningen till givna resurser.

Men där förekommer likväl problem av flera slag. Det kan röra sig om fall där den större delen av doktoranderna i själva verket får sin finansiering från andra källor än via fakultetsanslagets tilldelning av studiestöd. Dels används andra budgetmedel från fakultetsanslaget till att täcka doktorandlöner eller -bidrag, dels finansieras en stor del av forskarutbildningen med externa medel. Användningen av andra anslagsmedel än de avsatta studiestödsmedlen för finansiering av doktorandlöner innebär att andra delar av verksamheten får reducerade anslag. Inom rimliga gränser kan detta tolereras. Men när anslagen utanför studiestödsmedlen tvingas bära omkring en tredjedel av de anslagsfinansierade doktoranderna är det dags att fråga sig om inte verksamheten i övrigt har urholkats så mycket att det antal doktorander som tas in årligen måste minskas ytterligare för att inte kvaliteten i verksamheten skall lida skada. Arbetet att finansiera doktoranderna via externa medel har hittills vid flera institutioner varit framgångsrikt. De externa källorna kan delas in i två kategorier: forskningsanslag och doktorandtjänster som betalas av andra högskolor eller institut.

I fråga om doktorandfinansiering via forskningsanslag kan finansieringens storlek och varaktighet medföra problem. Flertalet av externa finansiärer tänker i – högst – treårsperioder. Hela doktorandutbildningen är sålunda inte finansierad externt. Vissa av dem tänker dessutom i uppdragsforskningstermer. Det innebär att de vill ha en ”rapport”, dvs. i normalfallet en avhandling, på bordet för att betala ut sista delen av anslagssumman. Om doktoranden, som vanligen är fallet, undervisar en del av sin tid innebär det regelmässigt att tiden för redovisning av uppdraget inte kan hållas. I båda avseendena måste institutionen ha handlingsberedskap att rycka in och finansiera en fördröjd doktorand eller en doktorand vars projektmedel visat sig inte räcka till. Oro för finansieringen i det kritiska slutskedet, ett betydande merarbete och en ytterligare osäkerhetsfaktor läggs på detta sätt till andra, när avhandlingen skall bringas till ett lyckligt slut. Detta kan knappast en enskild institution råda bot på, även om vissa finansiärer är mera lyhörda för problemen än andra och kan tänka sig längre finansieringsperioder.

Den stora andelen externfinansierad forskning kan också ses som ett mått på kreativitet och kvalitet; det institutionen erbjuder faller i god jord i både forskarsamhället och samhället i stort. Men det är ett för en stor del av forskarstaben ytterst otruggt system, i administrativt avseende arbetskrävande och kostsamt och ett system som ständigt hotar att krympa den forskarstyrda problem- och forskningsinriktningen till förmån för en av andra styrd uppdragsverksamhet. I jakten på försörjning tvingas forskarna i ökande utsträckning att åta sig av andra

definierade forskningsproblem, vare sig dessa anses vara de mest relevanta, eller för den enskilde forskaren mest passande.

En ibland förekommande strategi på längre sikt är att försöka utveckla breda program snarare än enskilda projekt, som olika finansiärer sedan erbjuder delfinansiera. Detta skulle göra verksamheten mindre kortsiktig och ad hoc-betonad, ge ökad trygghet åt den enskilde forskaren och samtidigt ge institutionen ett mera profilerat ansikte utåt. Arbetet att övertyga finansiärer om att detta slags program- eller miljöstödd i längden gynnar deras strävanden mera än korta, detaljerade uppdrag kan vara svårt och tidsödande.

Här kan en framtida översyn och en samlad bedömning komma att efterfrågas. Eljest riskerar institutionerna att successivt försättas i en situation, där man frestas acceptera ett erbjudande om doktorandtjänst inom ett visst område, en tjänst som man ändå tvingas delfinansiera. Fakultetsanslaget blir då inte längre en resurs för forskning som helt bestäms internt utan en bikälla för att finansiera doktorander vars forskningsinriktning bestäms av andra. För en universitetsinstitution kan en sådan utveckling bli förödande för både kreativitet och integritet.

Men problem kan också vara av den arten att de tvingar forskningen till anpassning till kortsiktiga hänsynstaganden i stället för att ägna sig åt sin huvuduppgift, som tar lång tid att genomföra. En stor del av forskarnas tid går nämligen åt till att hitta finansiärer till själva forskningsarbetet, vilket innebär en viss ryckig kortsiktighet i försörjningen med projektmedel som tillsammans med en nuvarande avsaknad av karriärvägar i forskningssystemet motverkar en ändamålsenlig rekryteringsbas för dem, som skall bli ledande forskare i framtiden. Till detta kommer att finansiärerna och universiteten i likhet med Europeiska unionens administrativa rutiner i sin uppföljning ställer krav på tätare återrapportering från forskningens sida, något som skall värderas mot behovet av arbetsro, för att i stället söka nå fram till vetenskaplig fördjupning och utveckling av samhällets kunskapsproduktion.

Vetenskapsrådet anser att alla försök att utöva obehörigt inflytande på forskningens förutsättningar att självständigt bedriva sin verksamhet skall motverkas. Den bästa ordningen för att nå hög kvalitet vara att vetenskaplig grundforskning själv träffar avgörandena om relevanta och intressanta forskningsproblem och om användbara metoder och teorier samt självständigt under eget ansvar organiserar och redovisar forskningen och dess resultat.

När det gäller formerna för försök att utifrån öva inflytande på forskning kan det avslutningsvis vara motiverat att påminna om tillkomsten av det omfattande programmet *Forskning om offentlig sektor* (FOS-programmet). Det tillkom vid början av 1990-talet på regeringens initiativ i form av en förfrågan till samt-

liga universitet och till Handelshögskolan i Stockholm med en inbjudan att inkomma med idéer och konkreta förslag om organiseringen av en mångvetenskaplig miljö för forskning om den offentliga sektorns förnyelse. Förberedande kontakter med forskarvärlden (inklusive dåvarande HSFR) hade även dessförinnan skett inom ramen för den statliga utredning som föregick regeringens proposition om FOS-programmet.

Det bör dock framhållas att denna satsning från regeringens sida är unik i sitt slag. Formerna för dess tillkomst innebar dessutom att forskarvärldens integritet och kravet på autonomi respekterades av regeringen, samtidigt som dess initiativ kom att framstå sig som en lockande möjlighet för många att kunna bidra till produktionen av ny kunskap inom ett vetenskapligt intressant och relevant forskningsområde. En utvärdering av det samlade forskningsprogrammet redovisades av Vetenskapsrådet i april 2003 (*Förändring och nyorientering inom den offentliga sektorn – utvärdering av ett forskningsprogram*. Vetenskapsrådets rapportserie. Rapport 3, 2003).

Forskningen i samverkan med samhället

Men hur samverkar då den grundläggande forskningen om demokrati och offentlig förvaltning med samhället i övrigt och skall detta ensidigt vara en fråga enbart för universiteten?

Samverkansmönster mellan forskning och huvudmän, liksom kunskapsöverföring som problem har nyligen behandlats utförligt i en utvärdering gjord av professorerna Göran Ahrne och Bengt Börjeson (*Utvärdering av FoU. En studie av FoU-enheter inriktade på individ- och familjeomsorg*. Socialstyrelsen. Uppsala 2003). Deras beskrivning av samverkansmönstren äger generell giltighet, när det gäller verksamhetsinriktad forskningssamverkan, vari också högskolan deltar. Frågan om hur kunskapsöverföringen skall kunna organiseras i en obruten kedja från forskande universitet till den kommunala praktiken samt vilket ansvar som bör åvila de respektive aktörerna har således under lång tid kommit att uppmärksammas såväl bland teoretiker som praktiker.

Även inom det statliga området används forskningsresultat vid förnyelsearbete inom politik och förvaltning. Statskontoret, liksom tidigare även Civildepartementet anlitar forskare för att åstadkomma kunskapsunderlag i form av översikter och samanställningar. Därtill kommer det statliga *kommittéväsendet*, som kommit att verka FoU-nära med breda kontaktytor mot forskarvärlden. Mest utpräglad i detta avseende var Demokratiutredningen. Men det har också varit vanligt att forskare biträtt kommittéerna, antingen direkt i utredningsarbetet, eller indirekt som expertis, etc., liksom de kommit att bidra med av kommittéerna beställt underlagsmaterial.

Ett talande exempel på sådana insatser utgör de dryga 100 forskarrapporter levererades som underlag till den nyligen avslutade Demokratiutredningen (*En uthållig demokrati*. SOU 2000:1) och som vid sitt arbete valde ett speciellt sätt att vitalisera och kommentera det svenska styrelseskickets nuvarande tillstånd. En rad forskare inom skilda discipliner fick då uppgiften att för utredningens räkning presentera sin forskning för en bredare publik, dels som minimonografier, dels som antologier rörande speciella teman, som t.ex. pågående forskning om maktindelning, valdeltagande, lobbying, EU:s demokratiska status, domstolskontroll över politiken, revision, etc.

Deltagande i olika aktiviteter utanför universitetet sker regelmässigt och med stor omfattning när det gäller medarbetare vid landets statsvetenskapliga

institutioner. Ämnets karaktär och den expertkunskap som följer av studier av politiska problem, generellt och i olika länder, gör statsvetare till eftersökta kommentatorer, intervjupersoner, föredragshållare och artikelförfattare. Endast några exempel på mera omfattande yttre engagemang skall här nämnas.

Medarbetare vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala startade och drev under flera år den rapportering om tillståndet i den svenska demokratin som det s.k. Demokratirådet inom SNS årligen publicerar. Regeringen har anvisat medel för utgivning av kvalificerade men populärt hållna uppsatser om EU. Dessa publiceras i form av en årsbok som redigeras av forskare vid institutionen. Båda dessa årspublicationer når en stor publik och får betydande uppmärksamhet i medierna.

Det breda deltagandet avspeglar väl den inriktning som forskningen vid institutionen för närvarande har. Detta kan kompletteras med medverkan i olika SIDA-rapporter om demokrati och "good governance" i tredje världens länder, som anger att spridningen av forskningsresultat kring frågor om makt och demokrati inte enbart avser svenska förhållanden. I anslutning till pågående forskningsprojekt förekommer det inte sällan att särskilda seminarier arrangeras med deltagande av beslutsfattare och ledande tjänstemän i staten samt i kommunerna. Till exempel tillhandahåller Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet i anslutning till SCORE en särskild forskningsanknuten magisterutbildning för personal inom regeringskansliet och Statskontoret.

Vid landets universitet och högskolor finns numera särskilda kontaktsekreteriat med uppgift att på olika sätt informera om den pågående forskningen. En växande skara av professionella forskningsinformatörer tillgodoser allmänhetens rätt att få kännedomen om forskningen och dess resultat. De bistår också forskarna med mediakontakter m.m. samtidigt som de lär ut till forskarna hur man kan utveckla sin kommunikativa förmåga. Information om forskningsresultaten sker också genom att de finns tillgängliga i rapporter och sprids numera självklart via Internet.

Artiklar i dagspress och medverkan i andra media är ett annat sätt att kommunicera. Medverkan med föredrag vid olika konferenser som anordnas utanför högskolan är ännu ett. Forskare deltar också i det offentliga samtalet om demokratins och den statliga och kommunala förvaltningens problem, liksom de som kan finnas beträffande samhällsorganisationen och samhällsordningen, antingen samtalet sker i anslutning till de politiska församlingarna eller ingår i medborgarbildningen.

Forskarna själva bidrar dessutom med sin tid genom att på offentlig begäran tillhandahålla sammanställningar, kartläggningar och översikter över skilda aspekter av forskningen inom relevanta och efterfrågade områden. National-

ekonomer, rättsvetare och statsvetare har under lång tid utmärkt sig i dessa avseenden.

Även historikerna gör sina forskningsresultat via hemsidor och webbportaler (se bl.a. <http://www.svenskhistoria.nu/>). Värt att notera är att historieforskningen också gynnas av allmänhetens stora intresse för historia. Publiceringsmöjligheterna är relativt sett goda, medierna efterfrågar inte sällan historikernas kunskaper.

Hur, var och av vem används forskningsresultaten?

Beträffande spridning av forskningsresultat torde merparten av all forskningsanvändning torde vara oförutsedd för att inte säga oförutsägbar. Vad forskarna kan göra är att forska på områden som bedöms vara relevanta samt frambringa högkvalitativ forskning.

Vid tillämpad forskning och FoU-arbete eftersträvas en omedelbar användning av dess resultat för att förnya, förändra, effektivisera och förbättra. Huvudmännen bakom denna verksamhet ser till nyttan av det som produceras och de har ett huvudsakligt intresse av att FoU-arbetets resultat skall vara relevanta för den egna verksamheten. Utredningar, sammanställningar och översikter samt konsekvensanalyser utgör alla viktiga inslag i det eftersträvade kunskapsunderlaget. Praktikorganisationen spelar här en aktiv roll i kunskapsproduktionens alla led, liksom den eftersträvar att agerar medvetet för att med olika medel överbrygga klyftan mellan forskning och praktik. Kunskapsöverföring och fortsatt kunskapshandling borde således omfatta många aktiva och erfarna företrädare för olika primär- och landstingskommunala verksamheter, som deltar tillsammans med forskare i olika processer för att förena kunskapsproduktion och praktik och dessutom hitta tekniker som organiserar överföringen utifrån tydliga och avgränsade professionella roller.

I ett aktuellt arbete på kunskapsöverföringens tematik (*Stenar under vattenytan. – Forsknings- och utvecklingsarbetet problematiserat*. Lund 2001) har Matts Mattsson belyst den generellt intressanta frågan: Hur skall man kunna förena forskarnas teoretiska kunskaper med praktikernas erfarenheter och vilken slags kunskap uppstår då? Budskapet är enkelt: Mellan grundforskningens ”övärld” och praktikens ”fastland” utgör FoU-arbetet själva förbindelsen. Men för att förena teori och praktiskt handlande och dessutom i detta möte kunna åstadkomma en fungerande kunskapsöverföring, dvs. bildligt talat ”gå på vattnet”, bör man ”finna stenarna under vattenytan”. Det är emellertid inte enbart en uppgift för forskarna att finna denna väg, ty stenarna under vattnet tillåter ju även att man färdas i båda riktningarna.

Vetenskapsrådet anser att en användbar modell för att uppnå detta är att öka *personutbytet*, vilket skulle innebära att fler praktiker lockas till att doktorera och att forskarutbildning ges ett ökat meritvärde i praxis utanför universitet och högskolor. För nyckelbefattningar inom förvaltningen bör också *krav på doktorsexamen* komma ifråga.

Tjänstemän med FoU-nära befattningar kunde då förväntas ha goda förutsättningar att själva följa, överblicka forskning och/eller aktivt söka relevant kunskap för specifika ändamål, där det gäller att för användning i praxis tolka, förstå och jämföra forskningsresultat och vetenskapliga utsagor beteckningar, processer och modeller och då inte minst ha förmåga att i myndigheter, organisationer och företag omsätta vetenskaplig kunskap inom egna arbetsområden.

Det är alltså Vetenskapsrådets uppfattning, att det även ligger ett ansvar på dem som professionellt har till uppgift att förändra, förnya eller effektivisera demokratins ställning och förvaltningens ändamålsenlighet i samhället att aktivt ta ett ansvar för en planmässig, rationell och systematisk användning av forskningsresultat i samhällsarbetet.

Men samtidigt menar rådet också att forskarnas bidrag till att forskningsresultat från demokrati- och förvaltningsrelevant grundforskning i stor utsträckning får betydande genomslag. Särskilt gäller detta inom politiken och det fackliga arbetet, där till exempel resultaten från den så kallade Maktutredningen kom att vinna stor spridning och starkt genomslag inom demokrati- och jämställdhetsområdena. Intresset för rättvisefrågor, för feministiska frågor och kvinnors deltagande i samhällslivet, kom att utvecklas på basis av sådan forskning.

Ett annat område där forskningen kommit att få starkt genomslag under 1990-talet handlar om den svenska välfärdsstatens omvandling och skilda politiska ställningstaganden till förhållandet mellan stat och kommun; stat och marknad, liksom stat och samhälle. Ännu ett område rör förhållandet mellan skilda traditioner vad gäller mönstren i samhälls- och förvaltningsorganisationen i ett jämförande perspektiv på svenska förhållanden i förhållande till övriga europeiska länder samt hur svenska förhållanden påverkas i anslutning till arbetet med den svenska EU politiken.

Alternativa forskningskommunikatörer inom området

Finansiärerna och utförarna av forskning om demokrati och offentlig förvaltning informerar regelbundet och rutinmässigt om resultaten av den forskning man stött eller bedrivit. Universiteten och forskningsråden har dessutom en i Vetenskapsrådets regi gemensam internetportal för forskningskommunikation (www.forskning.se). Rådet är även värd för ännu en gemensam internetbaserad verksamhet som mer effektivt erbjuder en genväg till forskningen för vetenskapsjournalister och andra professionella användare samt till den intresserade allmänheten (www.expertsvar.nu), och som i kontakt med alla svenska universitet, ett antal högskolor och forskningsinstitut förmedlar forskningsnyheter och forskarkontakter.

Där finns även länkar till en europeisk vetenskapsportal för journalister med forskningsnyheter och expertdatabas (www.alphagalileo.org) och till *American Association for the Advancement of Sciences (AAAS)* vetenskapsportal (www.eurekalert.org) med vetenskapsnyheter från hela världen. Vetenskapsrådets avsikt med denna tjänst är att underlätta informationshantering och kunskapsöverföring såväl inom som utom forskarvärlden och med denna service har också utvecklingen av svenska mediers vetenskapsrapportering kunnat befräjas. Därutöver informerar finansiärerna själva om den forskning man finansierar. Likaså bedriver högskolor och universitet motsvarande verksamhet.

Kungliga biblioteket i Stockholm är huvudman för LIBRIS. Det är ett bibliotekssystem som aktivt är till nytta för dem som vill följa kunskapsproduktionen inom t.ex. demokrati- och förvaltningsforskningens område. LIBRIS omfattar bl.a. funktioner för sökning, katalogisering/registrering och fjärrlån (lån mellan bibliotek). LIBRIS-avdelningen vid Kungl. biblioteket ansvarar för drift, förvaltning och utveckling av systemet. Tjänsten LIBRIS webbsök erbjuder fri sökning bland 4,5 miljoner titlar på svenska bibliotek. LIBRIS biblioteksdatas innehåller information om Sveriges bibliotek. Emellertid kan endast LIBRIS kunder logga in sig där.

I det följande ges en sammanställning av andra aktörer som i skilda hänseenden kan ses som relevanta, när det gäller att kartlägga om det också finns andra organ, t.ex. statliga myndigheter, som har till uppgift att sprida information

om forskningsresultat med avseende på forskningsresultat som är relaterade till området demokrati- och förvaltningsforskning.

Landstings- och kommunförbunden bidrar aktivt till att öka tillgängligheten till ny kunskap om demokrati och offentlig förvaltning bland sina medlemmar (www.svekom.se). Detta är en del av deras intressebevakning, liksom att deras FoU-råd arbetar aktivt med forskningsfrågor.

I syfte att tillhandahålla resultat från genusrelaterad forskning med relevans för demokrati och förvaltning finns också det av regeringen inrättade *Nationella sekretariatet för genusforskning*.

Sekretariatet, som invigdes 1998 och är placerat i Göteborg ska bl.a. överblicka genusforskningen i Sverige, aktivt sprida dess resultat både inom och utanför universitetet, arbeta för ett ökat medvetande om genusperspektivets betydelse samt analysera dess status och utvecklingsmöjligheter inom alla vetenskapsområden. Detta sker genom utredningsarbete, informationsspridning och anordnande av konferenser och seminarier. Sekretariatet ger ut en tidskrift *Genus* med nyheter och reportage om genusforskningen i Sverige. När det gäller informationsspridning samarbetar sekretariatet med Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek, som 1997 fick nationellt ansvar som dokumentationscenter för kvinno-, mans- och genusforskning.

Vid Mitthögskolan i Sundsvall finns sedan 1997 *Demokratiinstitutet*, en ekonomisk förening med uppgift att bidra till fördjupade kunskaper kring den moderna demokratins villkor, särskilt den politiska kommunikationens betydelse för det offentliga samtalet.

Institutet skall också bidra till en fördjupad debatt kring dessa frågor. Vid demokratiinstitutet sker dels FoU-arbete inom ramen för ett eget aktiebolag – Demokratiinstitutet Demicom AB, dels kunskapsspridning via debatter, seminarier, böcker och andra skrifter. Arbetet i föreningen Demokratiinstitutet leds av en styrelse med representanter för olika politiska partier, olika medier och andra demokratiintressenter, och som utser styrelsen i aktiebolaget. Styrelsens ordförande är kulturminister Marita Ulvskog. Forskningen fokuserar framför allt på förhållandet mellan medie- och demokratifrågor. Där ingår bland annat frågor om det kommunikativa samspelet mellan medborgare, politiker och medier, om opinionsbildningen och dess villkor, om mediernas politiska journalistik och om de politiska aktörernas strategiska kommunikation. Forskningen bedrivs via en forskargrupp som är verksam vid avdelningen för Medie- och kommunikationsvetenskap vid Mitthögskolan i Sundsvall och via det forskarnätverk som är kopplat till institutet.

Vid Örebro universitet finns *Novemus* som är en forskargrupp vars kunskapsintresse riktas mot förnyelsearbete, effektivisering och föränderlighet inom offentlig sektor. Dess strategi bygger på samspel mellan forskning och praktik på det samhällsvetenskapliga fältet. Man vill på så vis överbrygga avståndet mellan forskare och praktiker vid FoU-arbetet och via kurser.

Novemus ger i en rapportserie varje år ut flera publikationer. Forskarna har en samhällsvetenskaplig inriktning och samarbetar med såväl svenska som utländska samhällsvetenskapliga forskare och har utbyte också med forskare inom andra discipliner. Man talar om en forskningsorganisation med huvudsaklig finansiering från olika forskningsråd och genom doktorandknutna projektmedel. Tillämpade och utvecklingsinriktade projekt sker i ett universitetsnära bolag, Futopia AB, som erbjuder tjänster för långsiktig organisations- och verksamhetsutveckling inom både offentlig, privat och frivillig sektor. Novemus deltar också i förändringsarbeten.

Vid Linköpings universitet finns *Centrum för kommunpolitiska studier* (CKS) med uppgift att etablera en kommunrelevant forsknings- och utvecklingsverksamhet vid Linköpings universitet.

Visionen är att CKS skall utvecklas till en kommunernas akademi, som kan bidra till att det demokratiska arbetet i kommunerna håller hög kvalitet. Verksamhetens inriktning utgår från ett demokratiskt styrnings- och ledningsperspektiv på den kommunala verksamheten. Centrumbildningen leds av en styrelse vars majoritet består av företrädare för kommunerna och som är resultatet av ett mångårigt samarbete mellan universitetet och 13 östgötakommuner kring forsknings- och utvecklingsfrågor. Syftet med verksamheten är att

- främja framväxten av för kommunerna relevant forskning av hög vetenskaplig kvalitet,
- stimulera intresset för kommunforskning såväl hos praktiker som forskare,
- stödja framväxten av strukturer som underlättar spridning av forskningsinformation,
- bidra till nya former av samverkan mellan forskning och kommunalt utvecklingsarbete,
- utveckla formerna för kompetensutveckling av såväl förtroendevalda som anställda i kommunerna samt
- skapa mötesplatser mellan forskare och praktiker inom det kommunala verksamhetsfältet.

Vid Lunds universitet finns en liknande inrättning, *Rådet för Kommunalekonomisk forskning och utbildning* (KEFU). Grundare, finansiärer och uppdragsgivare är Lunds Universitet, Region Skåne och Skånes kommuner.

KEFU är ett samarbetsorgan mellan de olika medlemmarna, som skall initiera och stödja forskning och utbildning, som kan tillämpas i kommuners och landstings arbete på det ekonomiska området. KEFU ordnar seminarier, där kommunalekonomiska ämnen tas upp för att stimulera en levande dialog mellan teori och praktik. I samarbete med Institutet för Ekonomisk Forskning, Ekonomihögskolan vid Lunds Universitet, initierar och stödjer KEFU forsknings- och utvecklingsprojekt inom det kommunalekonomiska området. Förutom traditionell forskning inom området finns även intresse att driva utvecklingsprojekt i samarbete med kommuner och landsting. I dessa utvecklingsprojekt kan forskare med anknytning till KEFU ställa upp som diskussionspartners samt utföra utredningsuppdrag.

Liknande samverkan mellan universitet och kommunsektorn förekommer även i Stockholm respektive Göteborg. *Institutet för kommunal ekonomi* (IKE) är en självständig enhet inom Företagsekonomiska institutionen vid Stockholms universitet.

Institutet bedriver sedan starten 1987 forskning och utbildning i kommunal ekonomi. Dessutom anordnas forskningsbaserade konferenser, seminarier och workshops. Institutet stöds finansiellt av Stockholms stad och Stockholms läns landsting, Kommunförbundet i Stockholms län samt flertalet av primärkommunerna i Stockholms län.

Kommunforskning i Västsverige är (KFI) en forskningsorganisation som bedriver och sprider forskning inom området ekonomi och organisation i kommuner och landsting.

Organisationen och verksamheten utgår ifrån ett samarbetsavtal mellan kommuner och landsting i Västsverige och Göteborgs universitet. Syftet med samarbetet är att initiera forskning och utbildning av betydelse för kommunsektorn och därigenom bidra till att skapa en stark forskningsmiljö vid Göteborgs universitet (<http://www.kfi.nu/>).

Vid Stockholms universitet finns sedan 2002 *Svenska institutet för europapolitiska studier* (SIEPS) som har till uppgift att bedriva och främja forskning, utvärdering, analys och studier i europapolitiska frågor med inriktning främst på områdena ekonomi och handel, statsvetenskap och juridik.

Dess ambition är att bredda och fördjupa forskningen, när det gäller frågor som har betydelse för EU:s framtida utveckling. Institutet värnar om att utveckla ett väl fungerande samarbete med de institutioner som redan idag arbetar med europaforskning i Sverige och i andra länder. SIEPS strävar efter att fungera som länk mellan den akademiska världen och beslutsfattare på olika nivåer. Genom att publicera rapporter, anordna seminarier samt genom debatt i media, är förhoppningen att stimulera forskningen om det framtida Europa. Institutets ordförande är landshövding Mats Hellström.

Ett annat forum, om än mer marginellt, för kunskapsöverföring är *Institutet för tillväxtpolitiska studier* (ITPS) som sedan 2001 förser det politiska beslutssystemet med omvärldsanalyser av villkoren för tillväxtpolitik.

Här får beslutsfattare aktuell kunskap och kan ställa krav på förändringar. Analyserna avser utvecklingen både internationellt och i Sverige. Där görs också utvärderingar för att dra lärdom av hittills genomförda närings- och regionalpolitiska åtgärder, i Sverige och internationellt.

Ännu en instans med ansvar för kunskapsöverföring till samhället är *Socialstyrelsen*, som är central förvaltnings- och tillsynsmyndighet för den kommunala socialtjänsten.

Styrelsen spelar en aktiv roll som huvudman och finansär av FoU-arbete, som delvis också är demokrati- och förvaltningsrelevant och som även gör insatser för att utveckla formerna för att sprida befintlig och ny kunskap av intresse för socialsektorns verksamhet (<http://www.sos.se/socialtj/fouenhet.htm>).

I Stockholm finns sedan 1997 Nordiska ministerrådets forskningscentrum *Nordregio* (Nordic Centre for Spatial Development) med forskningsfokus på forskningsfrågor kring rumslig utveckling.

Nordregio har till uppgift att för myndigheter och politiker utveckla och tillhandahålla relevant kunskap om planerings- och beslutsproblem i de nordiska länderna samt sträva efter att integrera frågor som rör regional utvecklingspolitik och frågor om fysisk planering i ett långsiktigt hållbart utvecklingsperspektiv.

Även *Folkbildningsrådet* fungerar som en aktör när det gäller att sprida demokratirelevanta forskningsresultat.

Rådet utgör paraplyorganisation inom folkhögskole- och folkbildningssektorn och har av staten ålagts myndighetslika uppgifter, i det att rådet hanterar tilldelningen av statsbidrag till sektorn samt ansvarar för uppföljning av dess verksamhet.

Forum för levande historia bildades den 1 juni 2003. Det är en myndighet som på regeringens uppdrag skall främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen.

Studieförbundet Näringsliv & Samhälle (SNS) har sedan lång tid tillbaka bedrivit tillämpad samhällsforskning i samspel mellan ledande akademiker och högre chefer i privat och offentlig sektor.

Förbundet publicerar forskningsrapporter, debattböcker och läroböcker på eget förlag samt arrangerar konferenser, kurser, seminarier och lokala möten under medverkan av forskare, företagsledare, myndighetschefer, politiker, intresseföreträdare, publicister och andra opinionsbildare. Man har dessutom en lång tradition av samarbete med universitet, högskolor och forskningsorganisationer i Sverige och utlandet samt med ett tiotal systerorganisationer världen över.

Institutet för Framtidsstudier är en forskningsstiftelse med uppgift att ”i egen regi eller i samarbete med andra bedriva framtidsstudier, långsiktig analys och därmed sammanhängande verksamhet för att därigenom stimulera till en öppen och bred diskussion om framtida hot och möjligheter i samhällsutvecklingen”.

Vid institutet bedrivs studier på tre teman, *Demografen i samhällsomvandlingen*, som behandlar framtida demografiska utmaningar som åldrande, fallande födelsetal och immigration. Särskild uppmärksamhet ägnas också åt barnens som framtidsresurs och folkhälsans betydelse för en långsiktigt positiv samhällsutveckling, *Välfärd, makt och medborgarskap*, med forskning om bl.a. kvinnors medborgarskap och välfärdsstatens framtid, samt *Lokalsamhällen i den globala ekonomin*, studier av bosättningsmönster, lokalsamhälle och människors förhållande till sin rumsliga omgivning. Ambassadör Carl Tham är styrelsen ordförande.

Knutet till riksdagen arbetar *Sällskapet riksdagsmän och forskare* (RIFO) för att erbjuda en mötesplats där forskare, politiker och andra beslutsfattare kan mötas och då belysa aktuella forskningsproblem eller förmedla relevant kunskap. Demokratins och förvaltningspolitikens problem återkommer som aktuellt tema med jämna mellanrum. Sällskapet är ett starkt forum för aktiv kunskapsöverföring till rikspolitisk nivå.

Samarbetsmönster i det internationella forskningslandskapet

Svensk statsvetenskaplig forskning om demokrati, liksom även den med inriktning mot förvaltningsmässiga och demokratiska konsekvenser av EU-medlemskapet genomgår för närvarande en mycket stark utveckling och förnyelse. Bland starka drivkrafter märks särskilt världsutvecklingens snabba förändring under det senaste decenniet, som också starkt bidrar till nya inriktningar inom den internationella forskningen för att snabbt nå genomslag i Sverige som ligger väl framme i denna utveckling. Svensk statsvetenskap hävdar sig väl i konkurrensen internationellt också tack vare de organisatoriska ansträngningar som gjorts med gott resultat för att skapa goda sociala miljöer med stor täthet och en tillåtande attityd och stark akademisk hemkänsla för de unga doktoranderna. Samarbete sker mellan och inom de statsvetenskapliga institutionerna med dels gemensamma utbildningsmoment inom ramen för forskarutbildningen, dels i form av plattformar med gemensamma arrangemang som konferenser och workshops kring gemensamma problem- eller temaområden.

De svenska universitetens institutioner för juridik, statskunskap och ekonomiska ämnen samarbetar i tre nätverk för *Europaforskning*. Dessa arrangerar gemensamma arbetsmöten för behandling av pågående forskning. Samarbetet syftar till att bättre utnyttja nationella resurser och internationella kontakter. Härtill kommer uppgiften att göra viktiga forskningsresultat tillgängliga på svenska för en bredare allmänhet. Publiceringen av *Europaperspektiv* är ett led i denna senare strävan.

Nätverket för Europarättsforskning leds av professor Nils Wahl vid Juridiska institutionen vid Stockholms universitet. Ordförande i styrelsen för *Nätverket för Europaforskning i statskunskap* är professor Sverker Gustavsson vid Statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. Han leder dessutom det gemensamma forskningsprogrammet ”*Demokratins mekanismer*”. *Nätverket för Europaforskning i ekonomiska ämnen* leds av professor Lars Oxelheim vid Institutet för ekonomisk forskning vid Lunds universitet. Närmare information om verksamheten finns på nätadressen (<http://www.statsvet.uu.se/eu/>) från vilken det även finns länkar till motsvarande verksamhet internationellt

Forskning i Sverige om demokrati och offentlig förvaltning bedrivs också

som sammanhållna *gemensamma program*, där ett mycket stort antal forskare från skilda discipliner bidragit. Genom regeringens 10-åriga satsning på forskning om offentlig sektor (det s.k. FOS-programmet) skapades även två centrumbildningar, en i Stockholm och en i Göteborg för att bedriva forskning om statlig respektive kommunal förvaltning. Dessa ingår i sin tur också som noder i forskarnätverk.

Den ena är *Stockholm Centre for Organizational Research* (SCORE), en mångvetenskaplig centrumbildning vid Stockholms universitet och Handelshögskolan i Stockholm, med ett trettiotal forskare inom disciplinerna företagsekonomi, historia, socialantropologi, sociologi, statsvetenskap och etnologi verksamma vid centret. SCORE är en öppen forskningsmiljö både nationellt och internationellt. Det har sin inriktning mot statlig förvaltning, demokrati- och EU-frågor och är anknutet till starka noder i internationella forskarnätverk.

Den andra centrumbildningen kom att förläggas till Göteborgs universitet finns sedan 1992 *Centrum för forskning om offentlig sektor* (CEFOS) och är en långsiktig satsning på mångvetenskaplig grundforskning inriktad på kommunal förvaltning. Dess uppgift är att initiera, befrämja och stödja forskning om den kommunala förvaltningens ledning, styrning, organisation, finansiering och utvärdering särskilt på lokal och regional nivå. Förnyelse av den offentliga sektorn står i fokus för forskningen. Forskningen vid CEFOS ingår i mindre utsträckning i samarbetsmönster med internationella forskarnätverk; olika forskare deltar i internationella forskarkonferenser, eller står som arrangör för konferenser inom relevanta teman.

Göteborgs universitet blev 1998, tack vare sin satsning på Europaforskning, utsett till ett Jean Monnet European Centre of Excellence, där Rutger Lindahl innehar en särskild Jean Monnet-professur i europeisk statsvetenskap. Kring denna finns bl.a. *Centrum för Europaforskning* (CERGU). Dess uppgift är att stimulera mångvetenskaplig forskning och utbildning med Europainriktning vid universitetet. Samarbete har etablerats med liknande centrumbildningar i Sverige och utomlands. Inom en bred forskningsprofil återfinns teman som rör både unionen, de enskilda medlemsländerna och relationerna mellan EU och staterna i det forna Östeuropa. I flertalet forskningsprojekt sker samverkan med andra institutioner inom Göteborgs universitet och med andra universitet i Sverige och utomlands.

En särställning i det europeiska forskningslandskapet intar det s.k. *Valforskningsprogrammet* vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg som ett av de äldsta forskningsprojekten i världen kring väljare och val.

Det startade med en provstudie 1954. Sedan 1956 har väljarundersökningar genomförts i samarbete med Statistiska centralbyrån vid samtliga ordinarie riksdagsval, vid folkomröstningarna

och vid Europaparlamentsvalen. Programmets inriktning är inte enbart på analyser av väljarbete-
 ende utan också på valens politiska betydelse och den representativa demokratis funktionssätt.
 Forskningen inom programmet rymmer en internationellt integrerad del genom medverkan i
 European Election Studies (komparativa analyser av Europaparlamentsvalen), i The European
 Representation Study (analyser av europeisk representativ demokrati med bl.a. studier av EU-
 parlamentarikerna i Strasbourg och riksdagsledamöter i tio EU-länder), i Comparative Studies of
 Electoral Systems, (jämförbara väljarstudier i ett 20-tal länder), i Nordleg (nordiskt projekt kring
 representativ demokrati), i TMR (ett EU-program för valforskning), i Changing Impact of Poli-
 tical Leaders Project, och i ett komparativt projekt kring folkomröstningar om EU i Norden.

I Östeuropa pågår en ekonomisk, politisk, social och kulturell omvandling
 sedan den sovjetiska planekonomin och dess auktoritära statsystem övergivits.
 Forskarnätverk med forskarnoder tillkommer på skilda håll vid ländernas uni-
 versitet och som nu också kandiderar för medlemskap i den Europeiska unionen.
 Svenska forskare som bl.a. Axel Hadenius, Rutger Lindahl och Bo Rothstein
 deltar aktivt från det statsvetenskapliga fältet i mångvetenskapligt samarbete och
 i visar här sin internationella synlighet och i Uppsala och Göteborg finns även
 centra för studier av Ryssland och Östra Europa. Svenska forskare är också inter-
 nationellt synliga i Sydafrika, där svenska medel från SIDA finansierar forskning
 vid University of Western Cape. Statsvetare som Jan Teorell och Per Strand ingår
 där i olika nätverk.

Ännu ett och nyligen bildat forskarnätverk med östeuropeisk inriktning är
 forskningen inom programmet *Honesty and Trust: Theory and Experience in the
 Light of Post-Socialist Transformation* under ledning av János Kornai och Susan
 Rose-Ackerman vid Institute for Advanced Study vid Collegium Budapest i
 Ungern (<http://www.colbud.hu/honesty-trust/>). I programmet deltar professor
 Bo Rothstein (bl.a. som gästforskare). Han är också aktiv i ett annat internatio-
 nellt forskarnätverk under ledning av professor Robert Putnam.

En ny form för organisering av samhällsforskning i det mångvetenskapliga
 samverkansmönstret är den forskarskola för studier kring ”*Demokratis villkor*”
 som på regeringens initiativ nu tar sin början vid Örebro universitet. 17 dok-
 torander har antagits som ett led i en forskningspolitisk satsning på förnyring
 och förnyelse med mångvetenskaplig inriktning.

I samarbetsmönstret utmärker sig på den europeiska nivån finns också bety-
 delsefulla forskarnoder, som är av betydelse för svenska forskare, kanske främst
 inom ämnena statsvetenskap och sociologi. Dit hör inte minst *European Univer-
 sity Institute* i Florens (<http://www.iue.it/SPS/>), som har ett kvalificerat program
 för gästforskare.

Likaså utgör *European Group of Public Administration* (EGPA) och dess
 tematiska kongresser en viktig nod (<http://www.iiasia.be/egpa/agquest.htm>) i
 forskarnätverket kring svensk förvaltningsforskning.

En annan sådan knutpunkt för svensk förvaltningsforskning samt svenska forskare inom det sociologiska fältet är *Centre de Sociologie des Organisations* (CSO) i Paris (<http://www.sciences-po.fr/recherche/cso.htm>), liksom det brittiska *Centre for the Analysis of Risk and Regulation* (CARR) vid London School of Economics (<http://www.lse.ac.uk/collections/CARR/>) är en viktig partner för forskningen inom bl.a. SCORE-programmet.

CARR förekommer även, tillsammans med *Centre for Environmental Policy and Governance* vid London School of Economics, i nätverk för demokratiforskningen vid Örebro universitet.

Forskningen i de nordiska länderna ingår också i olika institutionella forskarnätverk för direkt samarbete. En sådan forskarnod är *Center for Offentlig Organisation og Styling* (COS) i Danmark vars forskningsverksamhet koordineras via DEMES vid Köpenhamns universitet. (<http://www.demes.dk/html/index.php>).

Ännu ett gemensamt nordiskt samarbetsorgan för ekonomisk och statsvetenskaplig forskning är *Scandinavian Consortium for Organizational Research* (SCANCOR), där handelshögskolorna i de nordiska länderna ingår, liksom ett antal universitet och regionala högskolor. Konsortiet är främst ett gemensamt nordiskt organ för utväxling av forskarutbyte i form av gästforskare och doktorander inom området Business and Public Administration med Stanforduniversitetet i USA i syfte att stärka forskarkapaciteten i de nordiska länderna. Handelshögskolan i Köpenhamn står som värd (<http://www.scancor.uib.no/>).

En annan sådan nod är *Advanced Research on the Europeanization of the Nation-State* (ARENA) (<http://www.arena.uio.no/>) vid Universitetet i Oslo. Det är ett mångdisciplinärt forskningsprogram (1993–2003) med tjugotalet forskare och 25 olika projekt som funnits sedan 1993 och som studerar den europeiska integrationens dynamik samt hur en mer aktiv europeisk politisk nivå påverkar nationalstaternas politiska och institutionella liv och deras nationella identitet. De medverkande forskarna har olika hemvist: Stanford University, Massachusetts Institute of Technology (MIT), Harvard University, London School of Economics and Political Science (LSE), European University Institute (EUI) samt University of British Columbia (UBC).

Ytterligare en viktig forskarnod i de nordiska nätverken i Norden är *Stein Rokkan Centre for Social Studies* vid Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap vid Universitetet i Bergen (<http://www.rokkansenteret.uib.no/>).

I Sverige verkar på nationell nivå *Statsvetenskapliga förbundet*, som är statsvetarnas egen ämnesorganisation, för ett samarbete mellan de statsvetenskapliga institutionerna i landet. Förbundet har drygt 250 medlemmar från olika universitet och högskolor runt om i Sverige. Förbundets årsmöte och den konferens

som årligen ordnas i samband med detta är ett viktigt forum för presentationen av nya forskningsresultat.

Svenska statsvetenskaplig forskning samarbetar också i fackmässiga nordiska och *internationella organisationer*, som byggts upp under lång tid och som har en utomordentlig betydelse för en liten forskarnations arbete med att skapa goda forskningsmiljöer och utbyte av forskare. Ursprungligen har dessa organisationer hävdad statsvetenskapens ställning som disciplin och tillvaratagit dess intressen i anslutning till ämnets akademiska professionalisering och specialisering.

Dessa organisationer står bakom utgivningen av facktidskrifter, uppehåller kvalitetsgranskning och bidrar med väsentlig infrastruktur för vetenskaplig utveckling, idéhantering och utbyte av nyheter. Dit hör workshops, seminarier, konferenser och kongresser. Genom att på olika sätt aktivt delta i dessa organisationers arbete och verksamheter kan den enskilde forskaren bli mer synlig internationellt. Forskares anseende, status och prestige påverkas också, liksom att dessa miljöer kan påverka forskarens internationella attraktivitet som bl.a. partner i forskarnätverk. Kort sagt: dessa fackmässigt verksamma organisationer erbjuder formella och informella resurser som gör att forskare också kan hjälpas fram i sina internationella karriärer.

Vetenskapsrådet väljer att låta kartläggningen redovisa dessa som en sekundärinformation för läsaren, men som ändå är väl värd att känna till i mer forskningsnära kretsar.

Nordic Political Science Association (NOPSA, Nordiska statsvetarförbundet) är en sammanlutning av nationella statsvetenskapliga föreningar i Norden. Dess uppgift är att främja statsvetenskapen som vetenskaplig disciplin i de nordiska länderna och samarbete mellan statsvetenskapliga forskningsmiljöer i Norden. Förbundet utger skilda publikationer och arrangerar konferenser. Det främjar tillkomsten av gemensamma forskargrupper och gemensamma forskningsprojekt som har en komparativ inriktning på nordisk politik. Förbundet koordinerar också internationellt statsvetenskapligt samarbete i t.ex. International Political Science Association (IPSA) och European Consortium for Political Research (ECPR). Förbundet står bakom tidskriften *Scandinavian Political Studies*. (<http://sockom.helsinki.fi/nopsa/>) (se även <http://www.blackwellpublishing.com/journals/SCPS/society.htm>).

European Consortium for Political Research (ECPR) är en oberoende internationell förening för forskare med uppgift att främja utbildning, forskning och samarbete mellan statsvetare över nationsgränser såväl inom som utanför Europa (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/>). Föreningen står bakaom följande tidskrifter: *European Political Science*, som utkommer tre gånger per år. *The European Journal of Political Research* ger årligen ut åtta nummer samt *The European Journal of International Relations* som utkommer 4 gånger årligen.

Föreningen håller sig också med s.k. stående grupper där den faktiska verksamheten sker i form av samarbetsprojekt och workshops som samlar forskare inom samma fält och som bildar en informell struktur för sommarskolor och ett tätare utbyte och kontakter mellan forskare som är medlemmar av ECPR. Dessa grupper har följande benämningar: *Analytical Politics*

and Public Choice, Central and East European Politics, Computer Applications European Union EU Level Interest Representation, Extremism & Democracy, Green Politics, International Relations, Local Government and Politics, Organised Crime samt den nya gruppen Parliaments.

International Political Science Association (IPSA) (<http://www.ipsa.ca/>) grundades 1949 under medverkan av UNESCO. Dess medlemmar består av såväl nationella statsvetareföreningar och individuella forskare. IPSA arrangerar vart tredje år en världskongress och anordnar också rundabordssamtal samt workshops med mindre forskargrupper kring relevanta och gemensamma ämnen samt bidrar till att stödja forskning via ett nyhetsbrev (*Participation*) och publicering av forskningsresultat. Föreningen ger sex gånger om året ut *International Political Science Abstracts*. Sedan 1980 publiceras kvartalstidskriften *International Political Science Review*. Verksamheten har emellertid kommit att domineras av asiatiska och kinesiska samarbetsfrågor, där också svenska statsvetare som t.ex. *Mattias Burrell* och *Maria Edin* vid Uppsala universitet deltar aktivt. Värt att nämna är att professor *Gunnel Gustafsson* vid Umeå universitet under IPSA:s paraply övertagit ledningen för ett större tvärvetenskapligt forskningsprogram, ”*Gender, Globalization and Democracy*”, vari representanter från alla världsdelar deltar. Programmet finansieras med medel från UNESCO.

Men kanske har, i jämförelse med IPSA, kontakterna med *The American Political Science Association (APSA)* haft en större betydelse för svenska forskare, ty den statsvetenskapliga forskningen i Sverige har också under årtionden kommit att utvecklas i ett nära utbyte med statsvetenskapliga forskningstraditioner i USA. Utbytet av gästforskare mellan svenska och amerikanska universitet, liksom svenska postdoktorala program har genom åren också kommit att skapa långvariga och starka band också på det personliga planet.

När det gäller forskningens samverkansmönster inom det nationalekonomiska fältet bedriver *Institutet för internationell ekonomi* vid Stockholms universitet en seminariserie, där många av de främsta forskarna i världen presenterar sina arbeten. Även nationalekonomiska institutionerna vid Stockholms universitet, Uppsala universitet och Handelshögskolan i Stockholm har en hög internationell nivå på sina seminariearrangemang. Svenska forskare blir också ofta inbjudna till internationella seminarier och workshops. Många svenska forskare väljer att tillbringa ett eller flera år vid något amerikanskt universitet, såsom Harvard, Princeton, Stanford och Berkeley. Även många av doktoranderna väljer att tillbringa en längre tid utomlands.

Den nationalekonomiska forskningen om politisk ekonomi har en mycket stark internationell prägel. I många avseenden är svensk forskning om politisk ekonomi världsledande och många av publiceringarna är – som redan framgått av denna redovisning – från de mest prestigefyllda tidskrifterna inom den nationalekonomiska disciplinen. Den starka internationella prägelns manifesteras också genom att många av de svenska forskarna samarbetar med kollegor i Europa och USA, som påpekades i inledningen. Mycket av den internationella samarbetet kretsar kring *Institutet för internationell ekonomi* vid Stockholms universitet, där professor Torsten Persson är chef.

Det internationella samarbetet mellan ekonomer är till en hög grad institutionaliserat genom de nationalekonomiska organisationerna: *European Economic Association*, *American Economic Association* och *Econometric Society*. Dessa organisationer håller årligen kongresser där ekonomer har möjlighet att presentera sina arbeten och knyta kontakter. Vidare så finns organisationer som *National Bureau of Economic Research* (NBER) och *Center for Economic Studies* (CEPR) där många av de svenska forskarna inom det nationalekonomiska fältet är verksamma.

I det internationella forskningslandskapet förekommer också sociologisk forskning med etablerade organisationer, som erbjuder arenor och infrastruktur i motsvarande samverkansmönster. Men sociologisk forskning om demokrati och offentlig förvaltning kan till sin omfattning inte mäta sig med den statsvetenskapliga, varför den heller inte framträder på någon framskjuten plats i samarbetsorganisationernas presentation av sin verksamhet. Dock skall de i det följande nämnas i förbigående.

Sveriges Sociologförbund är en intresseorganisation för sociologer. Förbundets syfte är att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning, att stärka sociologernas yrkesmedvetande och att verka för att sociologiska synsätt kommer till användning i samhällets praktisk-politiska verksamheter. Sociolog-förbundet håller en årlig kongress och ger ut tidskriften *Sociologisk Forskning* (<http://www.sociologforbundet.org.se/>).

Nordiska sociologförbundet är en sammanslutning av sociologförbunden i de nordiska länderna. Förbundet anordnar en nordisk kongress vartannat år. Förbundet har samordnande uppgifter och står bakom *Acta Sociologica*. (<http://www.sociologforbundet.org.se/links.html>).

European Sociological Association (ESA) är en sammanslutning av sociologer i hela Europa med syfte att främja forskning och utbildning i sociologiska frågor som främst rör europeiska förhållanden. ESA ger ut nyhetsbladet *European Sociologist*, arrangerar konferenser och rymmer ett antal forskningsnätverk. Svensk representant är Ulla Björnberg (suppleant Mats Franzén) (<http://www.valt.helsinki.fi/esa/statutes.htm>).

International Sociological Association (ISA) grundades 1949 och är en världsomspännande sammanslutning av sociologer. ISA ger ut tidskrifterna *International Sociology* och *Current Sociology*. Nyhetsbladet *ISA Bulletin* sänds till alla ISA-medlemmar. ISA arrangerar en världskongress vart fjärde år, och har en lång rad forskningskommittéer för olika specialområden och som träffas regelbundet. Där finns också starka forskningsnätverk. Svensk representant i ISA:s styrelse är Ulla Björnberg (suppleant Mats Franzén) (http://www.ucm.es/info/isa/about/isa_statutes.htm).

Det internationella kontaktnätet för svenska sociologiforskare förefaller vara relativt utvecklat, vilket inte minst märks i det ofta förekommande sampublicerandet över nationsgränserna.

Men även de som arbetar med forskning om demokrati inom ämnesområdet psykologi har sina internationella fora för samarbete. ISPP (*International Society for Political Psychology*) är en internationell, tvärvetenskaplig organisation för

politisk psykologi, med medlemmar från ämnesområden som psykologi, statsvetenskap och kommunikation.³⁵⁸ Där finns även ESCON (*European Social Cognition Network*), nätverk för social dilemmaforskning och EGPROC (*European group for process tracing studies of decision making*). Forskningen sker i små och stora nätverk, oftast med kopplingar till internationell forskning. Forskningen uppges hålla en internationellt sett hög nivå. Den publiceras och citeras i internationella tidskrifter och finns presenterad på internationella konferenser.

Forskning med genusperspektiv har i Sverige kommit att inta en av staten stödd och gynnad position inom samtliga vetenskapsområden, inte minst inom humaniora och samhällsforskning. Sveriges Kvinno- och Genushistoriker (SKOGH) är en förening med årliga konferenser. På nordisk nivå organiseras regelbundet nordiska kvinnohistorikermöten och på internationell nivå är t.ex. SKOGH ansluten till *The International Federation for Research in Women's History* (IFRWH), som regelbundet arrangerar världskonferenser och ger ut ett nyhetsbrev.³⁵⁹ Det finns också nätverk för dem som forskar om manlighet.

Genusforskningen har också sina organiserade samarbetsformer och egna tidskrifter. Dit hör *Kvinnovetenskaplig tidskrift* och den nordiska tidskriften *NORA*. Det kan även upprepas att regeringen genom en särskild forskningspolitisk satsning inrättat ett nationellt sekretariat för genusforskning vid Göteborgs universitet.

Vad beträffar informationsspridning om genusforskning bör därutöver nämnas The Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research (NIKK) har till uppgift att initiera, samordna och informera om kvinno- och genusvetenskap både inom och utanför de nordiska länderna. NIKK som finansieras av Nordiska ministerrådet ger ut ett nyhetsblad.³⁶⁰ Vid snart sagt alla universitet och högskolor finns det institutioner, centra eller program för mångvetenskaplig forskning med genusperspektiv. Vid Tema Genus, Linköpings universitet, bedrivs genusforskning som omfattar både humaniora och samhällsvetenskap. Dessutom ställs frågan: hur förändras vetenskaplig forskning när ett genusperspektiv anläggs? Vilka möjligheter har genusforskningen att förnya och förändra vetenskapen?

Tydliga forskningsmiljöer för *historiskt inriktad demokratiforskning* finns vid Stockholms universitet, som av tradition har en stark inriktning mot modern politisk historia, och Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola. Till de viktiga forskningsmiljöerna måste också räknas Institutet för framtidsstudier i vars forskningsprogram det finns en stark betoning på historiska perspektiv

³⁵⁸ ISPP, www.ispp.com, har sin årliga konferens i Lund i juli 2004.

³⁵⁹ www.womenshistorynetwork.org/in.htm

³⁶⁰ www.nikk.uio.no/omnikk

på samhällsförändring, långsiktiga förändringar i politik, samhälle och maktrelationer. Vid Örebro universitet finns en professur i historieämnet med inriktning mot demokrati och ämnet är starkt engagerat i forskarskolan Demokratins villkor som nyligen inletts.

Det lokala perspektivet är särskilt tydligt i forskningsmiljöerna vid de nya universiteten samt vid Stads- och kommunhistoriska institutet vid Stockholms universitet. Genusperspektivet har institutionaliserats och finns som synlig miljö i form av nätverk, centrubildningar eller egna ämnen på de flesta universitet och högskolor. De samtids- och framtidsorienterade perspektiven har sina tydligaste uttryck vid Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola, respektive Institutet för framtidsstudier.

Institutionaliseringen av det mångvetenskapliga arbetet inom historisk forskning har avancerat under 1990-talet och manifesteras idag som nätverk, projektgrupper, forskningsprofiler, centrubildningar och forskarskolor. Institutionaliseringen etableras i syfte att belysa väl definierade forskningsfrågor eller samla krafter inom ett särskilt forskningsfält. De flesta forskare och forskargrupper har idag ambitioner att dels etablera kontakter över traditionella ämnesgränser, dels knyta internationella kontakter. Till detta bidrar att komparationen har vunnit insteg i historisk forskning på ett helt annat sätt än tidigare. Kontakten mellan forskare inom Sverige och mellan svenska forskare och forskare från andra länder underlättas idag på många sätt av internet: genom e-post, elektroniska nyhetsbrev och diskussionslistor. En viktig del av kontakten sker som tidigare via möten, konferenser, informella nätverk och i arbetet med svenska, nordiska och internationella tidskrifter.

När det gäller svensk forsknings internationella synlighet är denna långt ifrån enhetlig. Med tanke på statsvetenskapens långvariga hegemoniska ställning är det rimligt att anta att man där också under lång tid deltagit i utvecklingen av nordiska och europeiska samarbetsfora i större utsträckning än t.ex. sociologer, ekonomer historiker och filosofer, m. fl. Vid utvärderingen av det stora programmet om offentlig förvaltning (FOS) påtalades det dock i rapporten *Förändring och nyorientering inom den offentliga sektorn* (Vetenskaprådets rapportserie Rapport 3, 2003) ”avsaknaden av ett systematiskt synsätt när det gäller det svenska deltagandet i den internationella forskningsdebatten”. Man uttryckte också en ”viss förvåning” över att det saknats vilja och kanske förmåga att utnyttja befintliga förutsättningar för att organisera ett samlat utbyte också internt mellan de olika delprogrammen i FOS. I rapporten underströks att forskarna som deltagit i programmet som helhet hade ”försummat möjligheterna att nå ett reellt internationellt inflytande” (s. 145).

Bland statsvetarna, liksom bland forskarna som helhet har synligheten i det

internationella forskningslandskapet i hög grad varierat. Statsvetarna i Göteborg Stockholm och Uppsala samt i Lund och Umeå synes inta ledande positioner, både när det gäller internationell synlighet i forskningssamarbete och citeringsfrekvens i debatten. Bland övriga discipliner är mönstret mindre framträdande.

Svenska forskares synlighet och närvaro i det internationella forskningslandskapet är emellertid i stor utsträckning följden av de personliga kontakter som enskilda forskare lyckats skapa under den personliga karriären. Enskilda forskares deltagande i internationella forskningsprojekt bestäms delvis av detta, men i lika hög grad av det renommé som följer av att publicera sig i internationella fora. Men det är minst lika viktigt att även svenska forskare aktivt utmärker sig i de nordiska och internationella samarbetsorganen. Dessa tillhandahåller arenor och annan infrastruktur för det vetenskapliga arbetet och utbytet.

Svensk forskning om folk- rörelser och om det civila samhället

Allmän historisk bakgrund

Folkhemsbygget – folkrörelsernas historiska arvedel

Folkrörelserna som social företeelse kom till i ett skeende av långvarigt växelverkande utvecklingsprocesser och förknippas huvudsakligen med de under 1800-talet, då särskilt dess senare hälft, begynnande och så småningom mycket omfattande förändringar av det svenska samhället, vilka drevs fram av det svenska jordbrukets omvandling samt industrialiseringen av Sverige. Dessa förlopp var huvudsakligen landsbygdsfenomen i samspel med en långvarig befolkningsökning och en dramatisk social omvandling och omgruppering. Människorna blev inte bara avsevärt flera. Bondebefolkningen – framför allt de uppväxande barnen i jordbrukarhemmen – kunde inte längre få sin långsiktiga försörjning från vad modernäringen gav, utan proletariserades. Människorna i breda lager lämnade sin försörjning i jordbruket för att i stället bli arbetare i de nya industrisamhällena som såg dagens ljus i takt med fabrikernas utveckling. Fabrikssystemets utbredning innebar en likaledes omfattande inflyttning till städerna. Med omvandlingen blev också en skriande social nöd och andra missförhållanden synliga i takt med att traditionella sociala sammanhållningen på landsbygden och i de svällande städerna upplöstes.

Med samhällsomvandlingen kom också många och olika sociala rörelser att uppstå, med skilda ändamål och inriktning; ofta i opposition mot missförhållanden till följd av en samhällsordning som av de oppositionella angavs som orättfärdig och därför borde förändras. Till de ursprungliga folkrorelserna räknas arbetarrörelsens politiska och fackliga grenar (jämte Folkets hus- och Folkets park-rörelsen), väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen samt folkbildningsrörelsen. Ännu en gren av arbetarrörelsen, om än partipolitiskt neutral, var konsumentkooperationen (KF) med antimonopolistisk udd. Därutöver brukar också idrottsrörelsen inbegripas bland dessa. Producentkooperationen, som sedermera kommit att räknas bland de ”riktiga” folkrorelserna, är dock snarare en följd av 1900-talets organisationssträvanden.

Med tiden skulle dessa folkrorelsers sociala, politiska, ekonomiska, religiösa

och kulturella sprängkraft ge gemensam styrka och genomslag för att förändra Sverige från ett fattigt jordbruksland till ett modernt industrisamhälle och en välmående välfärdsstat på demokratins grund. Detta motiv har sedan 1940-talets slut bildat tema för en stark tradition inom svensk humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, som heller inte saknat förgreningar i Norden och i varierande utsträckning internationellt. En alldeles övervägande tonvikt har forskningen lagt vid grundarepoken och de första 60 årens väg till 1930-talets ”moderna” genombrott. Nationell konsensuspolitik, samarbete för social fred, ekonomisk tillväxt och reformer och framåtskridande utgör härvid starka teman.

Utvecklingen har sedermera inneburit att dessa organisationer så småningom kommit att bli en del av den svenska politiska kulturen och i välfärdsstaten, då de beretts plats i partssammansatta statliga organ och myndigheter. Med tiden har också allt fler organisationer kunnat göra anspråk på fullvärdig status som folkrörelse. Sålunda har även dessa beviljats statsbidrag, som berättigat till partsföreträdare i de statliga myndigheternas styrelser. De har även i kraft av sina respektive medlemsunderlag, om än i olika omfattning, kunnat påverka det politiska arbetet i riksdag och regering.

Efter ett regeringsbeslut av år 1975 att anvisa medel för folkrörelseforskning tillkom Delegationen för folkrörelseforskning med uppgift att stimulera till samhällsrelevant forskning om folkrörelser. Dess verksamhet kom dock att efter genomförd utvärdering avvecklas vid 80-talets mitt. För att bidra till dess uppbyggnad inledde nykterhetsrörelsen, frikyrkorörelsen, arbetarrörelsen och det dåvarande kommundepartementet ett omfattande samarbete mellan åren 1979–1981. Detta tog sitt huvudsakliga uttryck i *Referensgruppen för folkrörelsefrågor*. Samarbetet manifesterades genom tre stora konferenser med tre åtföljande publikationer: *Folkrörelserna, forskningen och framtiden* (1980), *Folkrörelse och framtiden* (1981) samt *Folkrörelserna och forskningen* (1982).

Definitioner och avgränsningar av folkrörelsebegreppet

Vid Uppsala universitet utvecklades under 1960- och 70-talen en stark forskningsmiljö med huvudsaklig hemvist i ämnet historia med inriktning på de svenska folkrörelserna, deras uppkomst, utbredning och organisatoriska utveckling tiden före 1930. Under 1980-talet kom en tyngdpunktsförskjutning att inledas inom denna forskningsinriktning i och med *Torkel Janssons* nydanande insats inom historieforskningen och som kom att fokusera på konfliktperspekti-

vet under grundarepoken.³⁶¹ Men även inom litteratursociologin togs inledande steg. Den bland historikerna vitt omfattade definitionen av vad som utmärkte en folkrörelse och som snabbt kom att etableras var att den hade tillkommit på enskilt initiativ, utan statligt stöd och oftast i klar motsatsställning till statsauktoriteten.³⁶²

En annan och i praxis använd definition av folkrörelsebegreppet för t.ex. statens hantering av statsbidrag för folkrörelseorganisationer återgavs i kommittébetänkandet ”Organisationernas bidrag” (SOU 1993:71, s. 20 f). I nio punkter stipulerades att en folkrörelse i korthet kännetecknas av att den

- har en ideologi,
- bildar opinion och motsätter sig brister i samhället,
- har ett visst medlemsantal och omfattar en stor andel av befolkningen,
- har en organisation med lokalföreningar runt om i landet,
- är öppen för alla för medlemskap,
- arbetar demokratiskt,
- är oberoende och beslutar självständigt gentemot stat och kommun,
- omfattar en ideologisk värdegemenskap som förenar medlemmarna, samt
- har kontinuitet över tiden.

År 2000 presenterade Demokratiutredningen (SOU 2000:1) en kortare definition av folkrörelser avseende ”stora och välorganiserade organisationer, som finns på olika nivåer i samhället, både lokalt, regionalt och på rikspanet. Organisationerna är hierarkiska och bygger på den representativa demokratins princip om en medlem/medlemsförening, en röst. Dessutom bör de vara varaktiga och ha en samhällsförändrande ambition”. Därmed innefattades såväl äldre som nyare rörelser.

Emellertid har forskningens användning av definitioner ändrats och anpassats i och med att fler discipliner än statsvetenskap och historia under 1990-talet kommit att ta plats i forskningslandskapet. I takt med att samhället förändras och ny teknologi ändrar människans förmåga att förflytta och meddela sig med andra, reser sig annorlunda och nya frågor och fält för forskare från andra discipliner. Bland sociologer har man för analytiska syften och för att undvika folkrörelsebegreppets förment starka ideologiska och traditionsbärande laddning under 1990-talet kommit att använda ett alternativt begrepp, ”sociala rörelser”, för att

³⁶¹ Se t. ex. Jansson, Torkel, *Adertonhundratalets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfyllt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870*. Stockholm 1985. För en överblick över tidigare forskning om folkrörelser, se Solberg, Grete, *En bibliografi över folkrörelseforskning 1930–1978*. (Utg. av Delegationen för folkrörelseforskning). Stockholm 1981.

³⁶² Se t.ex. Lundkvist, Sven, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*. Stockholm 1977.

också täcka in sub- och motkulturer med räckvidd bortom industrisamhällets klass- och produktionsförhållanden. Tidigare var produktionen av varor centrum för sociala konflikter, medan dagens former av kollektivt handlande riktar utmaningen mot systemet vid framställning av information och bruk av symboler.

I sammanhanget tongivande sociologer, som till exempel Alberto Melucci och Donatella della Porta, har bl.a. pekat på betydelsen av hur symboliskt utmanande fenomen lockar till engagemang i de nya sociala rörelserna. Nya perspektiv och analytiska kategoribildningar har tillsammans med teori- och metodutvecklingen medfört att folkrörelseforskningens frontlinjer kommit att mer och mer överskuggas av internationell och framför allt amerikansk forskningstradition. Man kan för svenskt vidkommande beskriva utvecklingen under 90-talet som en markant förskjutning till förmån för en allt starkare ställning för sociala rörelser som begrepp och forskningsfält. Forskningen om sociala rörelser uppmärksammar förhållandet mellan tradition och förändring till exempel i interaktionen mellan individuellt och kollektivt socialt handlande, som utmanar och opponerar mot samhällsordningen, men denna gång också i termer av livsstilar och alternativa solidaritetsyttringar.³⁶³

Många i Sverige undanskymda fenomen har i anslutning till denna utveckling kommit att tilldra sig ett växande intresse från forskningens sida och denna nyare forskning har delvis också kommit att utmana den traditionella forskningen om folkrörelser. Inom forskningen används termen Civilsamhället som ett centralt begrepp, med dess ideella sektor och frivilligorganisationer. Ett annat, om än mer diffust begrepp är social ekonomi, vars forskningsfält helt eller delvis överlappar benämningar som ideell sektor och frivilligorganisationer. Här finns också nya perspektiv som kommit att ge upphov till nya riktningar, andra problem och nya frågor. Med dem genereras också nya teorier, definitioner och begrepp.

Av praktiska skäl har uppdraget att kartlägga forskningen om folkrörelser begränsats till att huvudsakligen ägnas åt den som avser de ursprungliga folkrörelserna, som bär ett historiskt arv som är förknippat med folkhemsbygget. Men eftersom forskningen under senare år påtagligt ändrat inriktning mot att avse sociala rörelser i allmänhet, liksom det kommit att ske en betydande förnyelse och tyngdpunktsförskjutning inom denna, är det relevant att även inkludera

³⁶³ Se Thörn, Håkan, *Rörelser i det moderna. Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989*, Göteborg 1997; Melucci, Alberto & Keane, John & Mier, Paul, *Nomads of the Present*. Philadelphia, 1989 (i sv. övers: *Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*. Göteborg 1992); Diani, Mario, Della Porta, Donatella, *Social Movements. An Introduction*. Oxford 1999. Se även Östberg, Kjell, 1968. *När allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*. Stockholm 2003.

forskning om det civila samhället och den ideella sektorn med dess frivilliga arbete. *Denna forskning redovisas därför i särskild ordning och som ett eget forskningsområde under en egen rubrik i framställningen.*

Forskning om arbetarrörelsen³⁶⁴

Vetenskapliga studier av arbetarrörelsen i dels politiskt, dels fackligt hänseende har alltså en självskreven roll inom humaniora och samhällsforskning i såväl Sverige som de övriga nordiska länderna. I Sverige spelar *Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* (ARAB) en betydelsefull och aktiv roll för forskningen, som central arkivvårdare, mötesplats för forskning och rörelsens praktik, då inte minst med bidrag av minnesstarka veteraner. Där finns vida kontaktytor, även internationellt, och en unik överblick över avslutad och pågående forskning om arbetarrörelsens olika grenar. Arkivet informerar om forskningens frontlinjer och ordnar konferenser i syfte att fånga upp möjliga forskningsproblem samt för att locka forskningens intresse till nya frågor och problem. Arkivet finansierar dock ej forskning. ARAB har sedan 1981 också ett eget vetenskapligt råd och dessutom en särskilt inrättad tjänst för att på olika sätt främja forskning om arbetarrörelsen.

Sedan 1977 utges dessutom en tidskrift, *Arbetarhistoria. Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och Bibliotek*. Särskilda temanummer har under årens lopp behandlat de flesta teman inom området och belyst det då aktuella forskningsläget i landet. Som exempel kan nämnas arbetarrörelsens partier, politiska program, fackföreningsrörelsen, kvinnor inom arbetarrörelsen, arbetarlitteratur och -kultur samt film, arbetarrörelsen och religionen, etc. ARAB har också publicerat bibliografier för avgränsade ämnesområden. I Sverige finns också den fristående publikationsserien *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*. I Norrköping finns Arbetets museum med uppgift att gestalta och förmedla industri-samhällets historia på basis av forskning. Museet uppmuntrar forskning och där finns också ett vetenskapligt råd.

År 1985 bildades *Svenska kommittén för historisk arbetslivsforskning* med påfallande orientering mot ekonomisk historia och samhällsvetenskap, då inte minst med sociologiskt inriktade angreppssätt och frågeställningar, och vars forskningsintresse kommit att sätta arbetsprocesser och arbetsmarknad i fokus.

³⁶⁴ En användbar vägledning och överblick ges i Klas Åmarks översikt *Arbete, arbetarrörelse och arbetarkultur. Skandinavisk historisk forskning* (i: *Arbetarhistoria. Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*. 2002: 3–4, s. 4 ff.).

Arbetslivshistoria som begrepp kom därmed att konsolideras i Sverige under 80-talet för att sedan också behålla sin prägel på 90-talets forskning.

Forskningen om arbetarrörelsen spänner över vida fält, där vissa frågor kan synas mera eviga än andra, t.ex. de om globalisering, demokrati och arbetsmiljöproblem, liksom om makt, utbytbarhet och maktresurser.³⁶⁵ Men också en ny slags arbetslivshistoria ställer nya frågor av politisk karaktär. Trots förändringar i svenskt samhälls- och arbetsliv har perspektiven kommit att förändras samtidigt som intresset för mer traditionella frågor om t.ex. partssamarbete och konflikt/konsensus, kommit att bestå.

I forskningen om svensk arbetarrörelse återkommer genom åren det klassiska problemet kring hur man skall se på socialdemokratien och reformismen. Handlar det om ett parti med principer och stora planmässiga projekt som folkhemsbygget och skapandet av det starka samhället? Eller skall man betona kortsiktighet och pragmatism? Men inte minst: är de reformer som tillskrivs arbetarrörelsen resultatet av dess egna strävanden eller av kompromisser och konsensuspolitik?

Ett annat frågekomplex, som fått genomslag och kommit att stimulera forskningsdebatten under 1990-talet rör: Vad gör egentligen facket när facket gör sitt? Här sätts fokus på å ena sidan maktresurser, konkurrensbegränsning som facklig strategi, arbetarnas utbytbarhet och på kollektivavtalens och den fackliga verksamhetens uppgift att reglera köp och försäljning av varan arbetskraft på en marknad. Sådana forskningsresultat synes också i fackliga kretsar ha fått större genomslag för den fackliga självförståelsen under 90-talet än själva arbetsprocessen. Å andra sidan belyses den fackliga verksamheten med inriktning på makten över arbetet och arbetsprestationen. Men också fackföreningsrörelsens reaktion på marknadsförändringar och på dess roll i den svenska modellens korporativistiska maktspel, liksom den korporativistiska ordningens upplösning har fått utrymme efter studier av Textil- och Byggnadsarbetareförbundet samt Handelsanställdas förbund.³⁶⁶

³⁶⁵ För en problematiserande översikt, se Simonson, Birger & Thörnqvist, Annette, (utg.) *Arbete Genus Fackförening*. Göteborg 1993. Se i a.a. även bidrag av Ekdal, Lars, *Arbetslivshistoria och dess politiska relevans*. En mer traditionell inriktning hos Berggren, Lars, *Ångvisslans och brickornas värld: om arbete och facklig organisering vid Kockums mekaniska verkstad och Carl Lunds fabrik i Malmö 1840–1905*. Lund 1991; Olofsson, Gunnar, *Klass, rörelse, socialdemokrati: essäer om arbetarrörelsens sociologi*. Arkiv. Lund 1995; Thörnqvist, Christer, *Arbetarna lämnar fabriken: strejkrörelser i Sverige under efterkrigstiden, deras bakgrund, förlopp och följder*. Göteborg 1994.

³⁶⁶ Gråbacke, Carina, *Möten med marknaden. Tre svenska fackförbunds agerande under perioden 1945–1976*. Göteborg 2002.

Det kan emellertid hållas i minne att den fackliga syn som kraftigt dominerar i dessa undersökningar likväl kunnat kompletteras med någon svag strimma också av studier om de syndikalistiska³⁶⁷ och kommunistiska grenarna av svensk arbetarrörelse. För det senares del handlar det om partisprängning och socialdemokratiska vänstersocialister samt övergångs- och organisatoriskt uppbyggnadsarbete inom den kommunistiska rörelsen till 1930.³⁶⁸

En annan riktning trädde under 90-talet fram ur den sedan länge etablerade kvinnohistoriska forskningen. Genom att upprätta en egen samtalsordning (diskurs) utvecklade feministiska forskare vad som skulle komma att benämnas *genus- och könshistoria*. Därmed flyttades också fokus från ett kvinnohistoriskt perspektiv på kvinnors arbete och liv samt på kvinnors osynlighet och underordning under manlighetens norm i socialpolitiken och idéhistorien. Nu handlar det mera om kulturell och social konstruktion av genus, om genuskontrakt och om kvinnor mot kvinnor. Här finns arbetarrörelsen med även om inriktningen nu vidgats. Kvinnans situation i arbetslivet synliggörs genom denna forskning i termer av t.ex. medborgarskap och som aktiva aktörer i historien; de går ej längre enbart samman i kamp för sina intressen, utan utformar i samförstånd med vissa män även genuskontrakt och bidrar till att dessa upprätthålles och lever vidare.³⁶⁹

³⁶⁷ Se särskilt Persson, Lennart K, *Syndikalismen i Sverige 1903–1922*. [Ny utg.] Stockholm 1993. Hit hör även följande arbeten. Blomberg, Eva, *Män i mörker. Arbetsgivare, reformister och syndikalister. Politik och identitet inom svensk gruvindustri 1910–1940*. Stockholm 1995; Falk, Kristian, *Från registermetod till producentkooperation: Ideologiska perspektiv inom svensk syndikalism 1922–1952*. (Lic-avhandling i ekonomisk historia vid SU). Stockholm 1997. För en klassisk studie av svensk syndikalistisk arbetarrörelse se även Persson, Lennart K, *Arbete, politik, arbetarrörelse: en studie av stenindustrin i Bohuslän 1860–1910*. Göteborg 1984. Se temanummer *Arbetarhistoria. Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 1998: 3–4. (Syndikalismen).

³⁶⁸ Se Björlin, Lars, *Svensk kommunism. En översikt över 1990-talets forskning*. Arbetarhistoria. Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. 2001:4, s. 6–17. Se även Schmid, Werner, *Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum. En studie kring arbetarrörelsens historiska misslyckande*. Stockholm 1996.

³⁶⁹ Se t.ex. Björk, Gunnela, *Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950*. Lund 1999. Se dock även Salmonsson, Göran, *Den förståndiga viljan. Svenska Järn- och metallarbetareförbundet 1888–1902*. Uppsala 1998; Hagman, Ingrid (red.), *Mot halva makten: Elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. Rapport till Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män. SOU 1997:113. Stockholm 1997. Ett aktuellt arbete med anknytning till detta sammanhang är också Waldemarson, Ylva, *Kvinnor och klass. LO:s kvinnoråd och makten att benämna 1898–1967*. Stockholm 2000. Se även Neunsinger, Silke, *Die Arbeit der Frauen – die Krise der Männer: die Erwerbstätigkeit verheirateter Frauen in Deutschland und Schweden 1919–1939*. Uppsala 2001. Översiktligt hos Wikander, Ulla, *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950. Genus, makt och arbetsdelning*. Stockholm 1999. Se även dens., *Kvinnors och mäns arbeten. Gustavsberg 1880–1980. Genusarbetsdelning och arbetets degradering vid en porslinsfabrik*. Lund 1988.

Till detta kan läggas ett område som allt mer fångar intresse bland arbetslivsforskare utanför historikernas krets, nämligen kvinnors inbrytning på manligt dominerade yrkesområden, till exempel krigstidsproduktionen och vapenindustrin.³⁷⁰ Med genusperspektivet i forskningen har också viktiga bidrag lämnats där det gäller att avtäckas genusarbetsdelningens mekanismer utifrån studier av kvinnliga arbetare i metallindustri och skånsk livsmedelsindustri. I ett särskilt projekt undersöktes detta område av både forskare och aktiva amatörer. Projektet, som gavs utrymme i ett särskilt temanummer av *Arbetshistoria*, finansierades via Delegationen för industrisamhällets kulturarv med anslag från Kulturdepartementet.³⁷¹

1990-talets andra hälft har också inneburit att en omfattande litteratur på temat ”kvinnor kan” sett dagens ljus och som handlar om facken, kvinno-klubbarnas roll och partiorganisationerna och då i förening med en mer polemisk ansats mot strukturalistiska tolkningar av genusunderordningens ständiga reproduktion. Till de viktiga resultaten i denna forskning kom utpekandet av den stora förändringen mot ökad jämställdhet mellan könen som numera bekräftas av samhällsvetarnas mätningar och då placerar de skandinaviska länderna bland de mest jämställda i världen. Bakom förändringen finns bland annat en tydlig förändring av arbetarrörelsens, särskilt SAP:s, syn på jämställdhet, men också framgångar för välorganiserade, kämpande kvinnor. Genushistorien får också ett annat förhållande till politiken än arbetslivshistorien. Utvecklingen går från en politiskt inspirerad feministisk kritik av den manliga dominansen och överordningen i arbetarrörelsen i riktning mot ett politiskt jämställdhetsprojekt åt vilken den förväntas ge legitimitet.³⁷² Genushistorien har erhållit en särprägel: Postmoderna idéer om historia som social konstruktion kom tidigare och starkare här. De bidrog därmed till att åtskilja genusforskningen från vissa mansdominerade, mer samhällsteoretiskt orienterade områden som exempelvis maktresursansatsen.

Med den arbetslivshistoriska orienteringen mot sambandet mellan arbete och fackligt handlande vändes också intresset bort från partipolitiken. Det

³⁷⁰ I ett särskilt temanummer av *Arbetshistoria*. *Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 2000: 3–4 (Kvinnor i manlig industri) kan man via olika artiklar få en överblick över denna forskningsinriktning.

³⁷¹ I anslutning till projektet utgavs två antologier: *Kvinnor tar plats. Arbetsmarknad och industriarbete på 1990-talet* (Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek). Stockholm 2002 jämte *Kvinnors erfarenheter. ”Manliga industriarbetsplatser – kvinnliga arbetare”. Fem grävrapporter*. Stockholm 2002.

³⁷² Se t.ex. Hirdman, Yvonne, *Med kluven tunga. LO och genusordningen*. Stockholm 2001.; Karlsson, Gunnel, *Från broderskap till systemskap, Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP*. Göteborg 1996. Se översiktligt i särskilt temanummer av *Arbetshistoria*. *Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 2002: 3–4.

blev i stället statsvetare och sociologer som med något övrigt undantag bibehöll forskningens intresse för SAP i politiken. Men grundstenarna i den svenska folkhemsmodellen – arbetsmarknadssystemet, socialpolitiken och välfärdsstaten – öppnade ånyo för ytterligare studier i jämförande nordiskt perspektiv. Den nordiska och därmed också den svenska modellen kom att hållas för unik i internationell jämförelse.

Forskningen talar också om ett tydligt utpräglat socialliberalt ”modernt projekt” under socialdemokratisk regim. Konkret har detta banat väg för vetenskapens kritiska uppdrag med nya perspektiv och problem när det gäller forskning om förhållandet mellan politik och expertis; mellan politik, vetenskap och människosyn i samhällsbyggandet och det sociala framåtskridandet, med *social ingenjörskonst* som centralt begrepp. Denna trend har satt starka avtryck i 90-talets forskningsinriktning, där inte bara samhälls- och idéhistorikerna är företrädna. Där finns även åtskilliga litteratur- och religionssociologer, etnologer samt inte minst utbildningsvetenskapliga forskare. Detta efter det att forskningen om välfärdsstatens historia varit dominerad av samhällsvetenskaperna, men först sedan den politiserande fronten inom arbetarrörelseforskningen förskjutits i denna riktning från att tidigare ha legat vid arbetets historia.

Forskare som brukar anses stå socialdemokratin nära (t.ex. *Gösta Esping Andersen, Walter Korpi och Joakim Palme*) lyfter i en så kallad ”labourist approach” fram Sverige och de nordiska länderna som en huvudtyp av välfärdsregim och som föregångare i den demokratiska kapitalistiska världen. Synen på förhållandet mellan socialdemokratin och välfärdsstaten går dock isär bland forskarna. Somliga har menat att den starka välfärdsstaten ingalunda är ett socialdemokratiskt projekt, medan andra, med hänvisning till den sociala ingenjörskonstens instrumentella människosyn, vill påvisa hur illa det kan gå när socialdemokratiskt maktinnehav leder till en stark välfärdsstat.

Med intresset för postmodern historieskrivning har 1990-talet också medfört en återkomst för ett av de klassiska problemen inom forskningen: hur skall man se på de socialdemokratiska partierna och reformismen. Var de partier med principer och stora projekt som folkhemsbygget och skapandet av det starka samhället utifrån partiprogram och planer. Eller skall man i stället betona kortsiktighet och pragmatism. Hur skall man värdera Tage Erlander respektive Olof Palme som symboler för SAP? Ännu en fråga rör huruvida de reformer som tillskrivs arbetarrörelsen resultatet av dess egna strävanden, eller är de följden av politiska kompromisser och konsensuspolitik? Till exempel har Bo Stråth³⁷³ kritiserat idén om det stora projektet i sin studie av LO och politiken.

³⁷³ Stråth, Bo, *Mellan två fonder. LO och den svenska modellen*. Stockholm 1998.

Postmodern historieforskning fokuserar inte främst på relationen mellan socialdemokraternas politik och arbetarnas klassintressen, utan arbetar även med självbildsbegrepp samt diskurs- och retorikanalys, för att studera hur ledande aktörer använder begrepp och symboler i ett identitetsperspektiv. Men även kampen om tolkningsföreträde vid det aktiva bruket av historien sett i termer av socialdemokratisk hegemoni och vilja till att äga historien bildar ett intressant tema med enstaka karaktär.³⁷⁴ Med postmodernismen har historikerna också delvis övergivit det arbetarrörelsehistoriens partipolitiska kraftfält. Möjligen kan man se denna riktning som en avpolitisering av forskningen om arbetarrörelsen.

Det kan handla om en anpassning till en framträngande liberal diskurs. Men det kan även röra sig om en förändrad syn på arbetarklassen. Den betraktades tidigare som den klass som hade rätt att kräva arbetets frukter till dem som arbetade. Den postmoderna och kulturteoretiska betoningen ligger snarare vid tolkning och perspektivering av en social konstruktion som uppfunnits av maktthungliga agitatorer. Det bör dock framhållas att det ännu icke har skett några starka attacker mot den dominerande historieskrivningen om arbetarrörelsen. Allt jämt saknas en konservativ och en nyliberal forskning som angriper arbetarrörelsen och som är i grunden fientlig till den som objekt för historieskrivningen.

Nyligen har de skandinaviska landsorganisationerna, liksom flera fackförbund, exempelvis Metall (1988), firat sina 100-årsjubileer. Landsorganisationen i Sverige satsade stort genom att under flera år stödja ett forskningsprogram som hittills publicerat sju av tio planerade arbeten.³⁷⁵ Inriktningen hos denna forskning har av Klas Åmark³⁷⁶ karaktäriserats som ”rätt okonventionell i förhållande till forskningsfronten, och undviker obehagliga ämnen, som kampen mot kommunisterna, vilda strejker och synen på invandring”.

³⁷⁴ Ett intressant exempel på ett nydanande ämnesval av stor vetenskaplig betydelse ges hos Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktesurs 1892–2000*. Uppsala 2001.

³⁷⁵ Hellberg, Inga, *Det fackliga förtroendet. En studie av ombudsmän och experter 1950–1991*. Stockholm 1997; Hirdman, Yvonne, *Med kluven tunga. LO och genusordningen*. Stockholm 1998; Johansson, Anders L. & Magnusson, Lars, *LO andra halvsekl. Fackföreningsrörelsen och samhället*. Stockholm 1998; Misgeld, Klaus, *Den fackliga europavägen. LO, det internationella samarbetet och Europas enande 1945–1991*. Stockholm 1997; Stråth, Bo, *Mellan två fonder. LO och den svenska modellen*. Stockholm 1998; Waldemarson, Ylva, *Mjukt till formen – hårt till innehållet. LO:s kvinnoråd 1947–1967*. Stockholm 1998; Åmark, Klas, *Solidaritetsens gränser. LO och industriförbundsprincipen under 1900-talet*. Stockholm 1998. Se även Horgby, Björn, *Med dynamit och argument. Gruvarbetarna och deras fackliga kamp under ett sekel*. (Svenska metallindustriarbetareförbundet). Stockholm 1997.

Svensk forskning om arbetarrörelsen har under 90-talet uppvisat en stark samhällsvetenskaplig teoriinspiration och en stark genushistorisk inriktning, men att skriva och formulera synteser och driva övergripande teser är mindre förekommande bland svenska forskare. Ett viktigt undantag är den lärobok som utgavs av Arbetarrörelsen Arkiv och bibliotek år 2002.³⁷⁷

När det gäller synen på arbetarrörelsens identitet,³⁷⁸ invandring och etnicitet sker för närvarande en svag utveckling. Björn Horgbys³⁷⁹ studier av arbetarkultur och främlingsfientlighet i exemplet Norrköping representerar en sådan inriktning. Detta område har också mer systematiskt kommit att utgöra en stark brännpunkt vid organisering av ett större forskningsprogram vid Växjö universitet under ledning av professor Lars Olsson och omfattande arbetslivet, arbetarrörelsen integration och etniska relationer. Även vid Lunds universitets campus i Landskrona/Helsingborg och vid Högskolan i Malmö organiseras forskning med en liknande inriktning tillsammans med ett vidmakthållet kunskapsintresse för en mer traditionell forskning om arbetarrörelsen.

Naturligtvis finns där också forskning om arbetarrörelsen som inte rymms i en generell beskrivning av trender och utvecklingstendenser. Studier kring förhållande mellan nazism och det fackliga arbetet bland svenska sjömän har nyligen kommit att se dagens ljus. Nytt är också förekomsten av mer tidsaktuella infallsvinklar mot internationellt solidaritetsarbete i det fackliga arbetet på klubbnivå inom Ericsson-koncernen. Ännu ett exempel är de förberedelser som görs inom ramen för ett större projekt ”Folkets hus och parker” för att belysa dessa föreningsars roll som ”offentliga rum” för det demokratiska samtalet, men också som arkitektoniskt gestaltade mötesplatser för gemenskap, kreativitet och rekreation för arbetarklassens fritidssysselsättning. Förberedelser och nätverksuppbyggnad sker i samverkan med universiteten i Göteborg, Växjö och Lund, där också arkitekturhistoriker deltar. Tillsammans med *Arbetarrörelsens kulturhistoriska*

³⁷⁶ i *Arbetarhistoria* 2002: 3–4, s. 10.

³⁷⁷ Olsson, Lars, Ekdahl, Lars, *Klass i rörelse. Arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*. (Arbetarhistoria. Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek 2002: 1–2. Arbetarnas kulturhistoriska sällskap). Jönköping 2002.

³⁷⁸ Se fr. a. Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*. Uppsala 2001. Se även Millbourn, Ingrid, *”Rätt till maklighet”. Om den svenska socialdemokratins lärprocess*. Lund 1990.

³⁷⁹ Horgby, Björn, *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890–1960*. Stockholm 1996. För en annan uppfattning, se Olsson, Lars, *På tröskeln till folkhemmet: Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skåniskt jordbruk kring slutet av andra världskriget*. Lund 1995 (i engelskspråkig utgåva 1997).

sällskap organiseras även studiecirklar för deltagande av amatörer ("gräv där du står") sida vid sida med den akademiska forskningen.

Olika studier finns också när det gäller den lokala kommunalpolitiken i interaktionen med lokala folkrörelser och då på temat arbetarrörelsens väg mot kommunalpolitisk dominans och det lokala samspelet med väckelse- och nykterhetsrörelserna.³⁸⁰

Värt att notera är också det s.k. "*Arioso-projektet*" (Arbetarrörelsen i Östersjöområdet) som hittills haft sin utgångspunkt och sina centrala problem- och frågeställningar i en bred tematik kring arbetarrörelsens idéutveckling, politiska strategier och samhällsinflytande i Östersjöregionen under vad som kallats det korta 1900-talet (1914–1990). Frågorna rör olika idéströmningars inflytande på och arbetarrörelsens orientering och förmåga att påverka samhällsutvecklingen i Östersjöregionen. Projektet har bedrivits vid Södertörns högskola och har nyligen avslutats.³⁸¹

Språk- och kommunikationsvetenskapliga frågeställningar med retorisk och språksociologisk relevans förekommer också inom området. Vid Uppsala universitet bedrevs under 90-talets första hälft forskning inom ett större program, "*Arbetarrörelsen och språket*", som syftar till att förstå arbetarrörelsen utifrån ett språkligt perspektiv. Under åren 1990–1995 publicerades ett 20-tal rapporter av olika forskare vid skilda universitet och högskolor.³⁸²

³⁸⁰ Se t.ex. Östberg, Kjell, *Kommunerna och den svenska modellen: Socialdemokratin och kommunalpolitiken fram till andra världskriget*. Stockholm 1996; Johansson, Lennart, *Blådinge och de överlägsna segerherarna*, (i: Aronsson, Peter, Nilsson, Lars & Strömberg, Thord, red., *Storkommunreformen 1952. Striden om folkhemmets geografi*). Stockholm 2002; Aronsson, Peter, Johansson Lars, *Storkommunen i mannaminne*, (i: Aronsson, Peter, Nilsson, Lars & Strömberg, Thord, red., *Storkommunreformen 1952. Striden om folkhemmets geografi*, Stockholm 2002). Winberg, Christer, m. fl., *Arbetarstad i förvandling. Borås socialdemokrater 1920–1970*. (Borås arbetarekommun). Borås 1998; Scherlund, Erik, *SAP och kommunalpolitiken 1928–1940. En studie av Örebro socialdemokraters väg mot makten*. Örebro 2001.

³⁸¹ Flera olika arbeten från projektet finns, se t.ex. Ekdahl, Lars, "*Industriell och ekonomisk demokrati? Nytt perspektiv på arbetarrörelsens efterkrigstida planhushållningssträvanden*" i Arkiv för studier av arbetarrörelsens historia 81/2000. Dens., *Svensk arbetarrörelse på den tredje vägen? Socialdemokratiska vägval under 'det korta 1900-talet* (i: Blomqvist, Håkan & Ekdahl, Lars, (red.), *Kommunismen – hot och löfte. Arbetarrörelsen i skuggan av sovjetunionen 1917–1991*). Stockholm 2003.

³⁸² För en redovisning av publikationer inom projektet, se <http://www.littvet.uu.se/arbetarr%06frelsen.html>

Forskning om väckelserörelsen och nykterhetsrörelsen

Frikyrkliga forskningsrådet (Frifo) grundades 1984 och är en del av Sveriges Frikyrkosamråd (FSR) som står för kansliresurser och övrig administrativ service. FSR är också förvaltare av Frifos ekonomiska medel. Frifo har en egen forskningsfond, men arbetar i nära samarbete med bl.a. Stiftelsen C. E. Wikströms minnesfond. Sedan starten har Frifo tillsammans med minnesfonden fördelat ca 4,2 miljoner kronor. Frifo har inte avsikt att starta en egen forskningsorganisation, utan vill arbeta genom att ta initiativ eller stimulera redan befintliga forskningsinitiativ.

Bland pågående projekt med stöd av Frifo märks ett om Läsarna som utgör en kulturhistorisk studie av svensk frikyrklig väckelserörelse, dess ethos, kultursyn och kulturella praxis i sång och musik, publicistik och förlagsverksamhet, konst och arkitektur samt utbildning och studieverksamhet. Forskningsledare är förre riksarkivarien, professor emeritus Sven Lundkvist, Uppsala. Ett annat behandlar frikyrklig moralbildning och leds av professor Göran Bexell, Lunds universitet, och teol. dr Lennart Molin, Teologiska Högskolan i Stockholm. Ett tredje rör frikyrkornas och missionens historia och pågår vid Örebro Teologiska Högskola. Ansvarig är Göran Sahlberg.

Forskningen om frikyrko-/väckelserörelsen har under lång tid intresserat sig för dess organisationsuppbyggnad, dess uppkomst, utveckling, sociala sammansättning och inre dynamik i relation till social utveckling och samhällsomvandling. Väckelserörelserna utmärktes också av en mer påfallande social heterogenitet. Till skillnad från arbetarrörelsen innebar deras breda medlemsanslutning också ett påfallande överskridande av klassgränser.

Den tidiga väckelserörelsen var i allt väsentligt ett religiöst fenomen. Historikern *Hanne Sanders* talar om en protestantisk folklig kultur buren av en bonderörelse och som efter 1850 hamnade i konflikt med den rådande världsbilden. Väckelsen fick stabilitet genom att det nya uttrycktes i traditionella former, där traditionen gav styrka åt de moderna, sekulariserande inslagen.³⁸³

Emellertid synes denna inriktning nu ha klingat av och snarare har den i stället kommit att betona förhållandet mellan ”gammalkyrklighet”, inomkyrklig väckelse och frikyrkorörelsen, eller deras agerande i samverkan med andra folkrörelser på regional nivå eller i ett lokalt perspektiv på kommunal politik

³⁸³ Se Sanders, Hanne, *Bondeväckelse och sekularisering. En protestantisk folklig kultur i Danmark og Sverige 1820–1850*. Stockholm 1995; Halvardson, Sven, *Samfund och samhälle: Svenska missionsförbundet – dess medlemsutveckling, inre miljö och sociokulturella kontext*. Stockholm 1991.

och s.k. modernitet. Det handlar också om en kulturhistoriskt angreppssätt som fokuserat på platsen som arena för människor och organisationer i de svenska bruksamhällena.

Med ett växande intresse för genus och kvinnors underordning har också synen på kvinnliga predikanter och missionärer kommit att lyftas fram, liksom kvinnornas plats i de frikyrkliga offentligheterna. Här återfinns också en inriktning mot ett problemkomplex som rör religionen i ett kvinnoemancipatoriskt perspektiv samt en debatt om kvinnors syn på och förhållande till religionen. En variant på det emancipatoriska temat belyses med hänvisning till Hans Falks arbete om ”*Socialistprästen*” *H.F. Spak (1876–1926)*.³⁸⁴

Värt att uppmärksamma är även det starka religionssociologiska och kyrkohistoriska intresset för svenska statskyrkan i ljuset av den religiösa väckelsen, liksom dess modernisering/”förfolkligande” till folkkyrka från 1930-talet och framåt i ett folkhemsoperspektiv. Ett annat problemområde rör förhållandet mellan modernitet, väckelserörelser och sekulariseringsprocessen lokalt och på riksplanet inom kyrkligheten. Inom detta fält representerar Stefan Gelfgren en uppslagsrik och ny idéhistorisk inriktning. Avslutningsvis bör också nämnas att nordisten Ulla Moberg vid Uppsala universitet publicerat en avhandling av som behandlar språkbruk och interaktion i en svensk pingstförsamling.³⁸⁵

Nära förknippad med väckelserörelsen är *nykterhetsrörelsen*. Även i detta sammanhang kan det konstateras att den sparsamt förekommande forskningen bytt perspektiv från att tidigare haft en traditionell tyngdpunkt vid grundarperioden och den organisatoriska uppbyggnaden till att nu kopplas till andra och nyare sammanhang. Här behandlas nykterhetsrörelsen roll och inflytande i folkhemsbyggets småsamhällen och det alkoholpolitiska upplysningsarbetet i sitt lokala kommunalpolitiska sammanhang. Men även interaktionen på platsen med andra folkrörelser anger riktning för tolkningen.³⁸⁶

³⁸⁴ Falk, Hans, *Socialistprästen H.F. Spak (1876–1926)*. Stockholm 1998. Se även Sarja, Karin, ”Ännu en syster till Afrika”. *Trettiosex kvinnliga missionärer i Natal och Zululand 1876–1902*. Uppsala 2002.

³⁸⁵ Gelfgren, Stefan, *Ett utvalt släkte: Väckelse och sekularisering – Evangeliska Fosterlandsstiftelsen 1856–1910*. Skellefteå 2003; Moberg, Ulla *Språkbruk och interaktion i en svensk pingstförsamling – en kommunikationsetnologisk studie*, Uppsala 1998.

³⁸⁶ Johansson, Lennart, *Brännvin, postillor och röda fanor. Om folkrörelser, politik och gammalkyrklighet i sekel-skiftets Växjö*. Lund 1992. Dens., *Systemet lagom. Rusdrycker, intresseorganisationer och politisk kultur under förbudsdebattens tidevarv 1900–1922*. Lund 1995). Dens., *Nykterhetsaposteln och sedereformatorn*, (i Alden, Lars, Aronsson, Peter & Johansson, Lennart, (red.), *Phénoménen Peter Wieselgren. Smälningen som blev historiker, biograf, präst och nykterhetsreformator i 1800-talets Sverige*). Växjö 2002. Se även Aronsson, Peter, Johansson, Lennart, (red.), *Stationssamhällen. Nordiska perspektiv på landsbygdens modernisering*. Växjö 1999; Gustavsson, Anders, *Nykterhetsrörelsens människor i Valla: föreställningsvärld inom en folkrörelse på lokal nivå*. Uppsala 1992.

Man kan i forskningen också finna nya tolkningar och perspektiv på förhållandet mellan stat och samhälle i alkoholfrågan. Hur nykterhetsidén och nykterhetspraxis kunde växlas om och röra sig mellan olika former av offentlighet visas av Lars Båtefalk i dennes avhandling *Staten, samhället och superiet*.³⁸⁷

Som originell framstår Samuel Edquists avhandling i historia från år 2001, som belyser Godtemplarrörelsen utifrån ett kulturanalytiskt perspektiv på nationell identitetsbildning. Ämnet åskådliggör orienteringen bort från traditionell forskningsinriktning till förmån för analys av olika historiesyner som komponent i den folkbildningsverksamhet som florerade i den tidiga nykterhetsrörelsen. Det är tydligt hur forskningen i detta fall är internationellt relevant genom att behandla aktuella frågor om bruket av historien, nationalstaternas formering samt kulturell konstruktion av enhetlig nationell identitet och särskiljande nationella myter.

Nationalismen inom IOGT riktades mot rusdryckerna och den politiska höger som ansågs understödja rusdryckshanteringen och motverka rösträttsreformer. Vidare uttryckte nationalismen genom den av IOGT spridda föreställningen om en nationell folkgemenskap även godtemplarnas intressen för en klassallians mellan medelklass och arbetarklass. Genom att skapa gemensamma referensramar hos socialdemokrater och liberaler fungerade den hegemoniskt och bidrog till att reproducera en borgerlig hegemoni. Här konstateras också att IOGT-rörelsens inflytande skulle komma att bli mycket stort genom det långvariga och starka inslaget av organiserade nykterister i riksdagen och andra politiska sammanhang.³⁸⁸

Genom Kerstin Rydbecks litteratursociologiska studie av IOGT, betraktad som en arena för en s.k. plebejisk offentlighet och av dess bokutgivning för rörelsens studiecirkelverksamhet åren 1896–1925 når man dessutom ny kunskap om teman och motiv i den litteratur som producerades och spreds i egen regi. Här sker också en fokusering på verksamhetens sociala sammansättning i termer av klass och kön. Inriktningen bort från traditionell folkrörelseforskning är också här uppenbar.³⁸⁹ Liknande innovativ perspektivering finner man även

³⁸⁷ Båtefalk, Lars, *Staten, samhället och superiet: samhällsorganisatoriska principer och organisatorisk praktik kring dryckenskapsproblemet och nykterhetssträvandena i stat, borgerlig offentlighet och associationsväsende ca 1770–1900*. Stockholm 2000.

³⁸⁸ Edquist, Samuel, *Nyktra svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918*. Uppsala 2001.

³⁸⁹ En veritabel fyndgruva för kommande forskning är också den av Rydbeck utgivna bibliografin *Svenska antidrogorganisationer och deras periodica och skrifterier 1837–2000. En bibliografisk översikt*. Uppsala 2001.

hos växjöhistorikern Marion Leffler,³⁹⁰ som studerat hur kunskap och bildning blev en del i kampen om hegemoni under sociala förändringsprocesser. Med sina resultat tillför hon också nyanser till diskussionen om skötsamhet som en del av arbetarkulturen.

Forskning om folkbildningsrörelsen

1800-talets intensifierade ekonomiska, demografiska och sociala omvandlings-tyck bidrog inte bara till att dramatiskt och radikalt förändra samhället, utan även till att synliggöra förändringens verkningar och följder. Forskningen talar om upplösning av tradition, social gemenskap och den gamla samhällsordningen.

I det patriarkala överhetssamhället fanns sedan gammalt en hierarkisk struktur av socialt delegerat ansvar för underordnade: familjemedlemmar, tjänste- och arbetsfolk samt anställda och inte minst gesäller. Den enskildes inordning i denna hierarki gav den enskilde rätt att förvänta sig paternalistisk försorg till väl och ve, räknat från kungamakten och kyrkan, till närmaste överhetsperson som t.ex. godsherrar, bruksägare och bönder med underställda. Denna ordning sanktionerades med en av kyrkans katekesfostran och det så kallade hustavlesystemets strikt reglerade skyldigheter och rättigheter för överhet och undersåtar. Den rådande ordningen i överhetssamhället förutsatte kyrkans folkbildande roll samt en stark social kontroll, fostran och disciplinering av undersåtarna.

Med 1800-talets omvandling kom alltså folkrörelserna att utmana denna orättfärdiga samhällsordnings institutioner med en målsättning att i stället ersätta dem med nya. Där fanns även ansvars-kännande inför ett i breda kretsar upplevt hot från den växande ”sociala frågan”, eller ”arbetarefrågan”. De nya rörelserna bars från första början av de från utlandet hämtade upplysningsidéernas liberala ethos om människans frihet och det aktiva medborgarskapets dygder. För att nå dit måste människorna bildas och civiliseras till goda, jämlika medborgare.³⁹¹

Folkbildning och folkupplysning via egna bildningsförbund skulle således komma att bli mycket viktig del av strategin för folkrörelserna, på deras väg mot det nya samhället. Men först kring sekelskiftet 1900 trädde folkbildningsrörel-

³⁹⁰ Leffler, Marion, *Böcker, Bildning, Makt. Arbetare, borgare och bildningens roll i klassformeringen i Lund och Helsingborg 1860–1901*. Lund 1999.

³⁹¹ Se t.ex. Lundgren, Frans, *Den isolerade medborgaren. Liberalt styre och uppkomsten av det sociala vid 1800-talets mitt*. Uppsala 2003.

sen fram i rollen av ett pionjärintstrument för kollektiv självbildning som en del av rörelsernas egna reformprogram.

I synnerhet under den första halvan av 1900-talet kom svensk folkbildning att präglas av rörelsernas ambitioner att ge de egna medlemmarna och blivande funktionärerna tillgång till bildning och kunskap. En stor del av t.ex. arbetarrörelsens politiska och fackliga elit och kulturpersonligheter fick då sin grundläggande bildning inom ramen för studieförbundens och folkhögskolornas verksamhet. Forskningen uppvisar en mycket rik litteratur inom detta område för studiecirklar, föreningar och folkhögskolor. Den vetgirige kan konsultera exempelvis *Gunnar Sundgrens* olika vägledande översikter och sammanställningar, som också lämnat värdefull vägledning för denna kartläggning.³⁹²

Per Sörbom³⁹³ kom att redan under 1970-talet publicera analyser av *Läsning för Folket*, en skriftserie utgiven av "Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande" under nära trettiofem år runt 1800-talets mitt. Framförallt speglas här folkbildningens liberala tradition, strävan att fostra och förädla arbetarklassen. En liknande ambition hade också folkbildningsföreningen Minerva bildad i Umeå 1903 och som studerats av Björn Olsson³⁹⁴ i *Den bildade borgaren*. Här framstår den tidiga folkbildningen snarast som en borgerlig offentlighet, men med en strävan att också bidra till att upplysa arbetarna. Men dessa tidiga ideal kom att i viktiga avseenden bidra till grundläggningen av den svenska folkhemstanken.

Centralt för vår förståelse av bildningsarbetets roll för individ och kollektiv är Ronny Ambjörnssons³⁹⁵ arbete *Den skötsamme arbetaren*. Han beskriver och analyserar en av de tidiga studiecirkelkretsarna i Holmsund och menar att studiarbetet inom folkrörelserna också bidrog till att forma centrala medborgerliga dygder. En annan banbrytande insats står Lars Furuland³⁹⁶ för. I sin lödiga forskningsproduktion har han inte minst behandlade folkbildningens tidiga historia.

³⁹² Sundgren, Gunnar, *Folkbildningsforskning – en kunskapsöversikt. Om forskningsfältets historiska bakgrund, nuläge och framtid*. Stockholm 1998. Se även följande länkar i Internet:
http://www2.folkbildning.se/dok_fou0_1_1.3.html
http://www2.folkbildning.se/dok_fou0_1_1.2.html#Forskare
http://www.folkbildning.net/~fb-forskning/fof_indexa.PDP

³⁹³ Sörbom, Per, *Läsning för folket: studier i tidig svensk folkbildningshistoria*. Stockholm 1972

³⁹⁴ Olsson, Björn, *Den bildade borgaren: Bildningssträvan och folkbildning i en norrländsk småstad*. Stockholm 1994

³⁹⁵ Ambjörnsson, Ronny, *Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle*. Stockholm 1988

³⁹⁶ Furuland, Lars, *Ljus över landet och andra litteratursociologiska uppsatser*. Hedemora 1991

³⁹⁷ Bergstedt, Bo, *Den livsupplysande texten. En läsning av NFS Grundtvigs pedagogiska skrifter*. Stockholm 1998.

Forskningsområdet har inte enbart varit idéhistorikernas, utan också pedagogikhistoriens domän. Bo Bergstedt³⁹⁷ har studerat det danska folkhögskole-systemet och dess grundare, N. F. S. Grundtvig. Studien behandlar bryggan mellan romantisk tradition och upplysningstanken. Grundtvigs gärning var ett pionjärbete av enastående betydelse för nordisk folkbildningstradition.

Tidiga och delvis olika bildningsideal inom svensk arbetarrörelse analyseras ingående av Bernt Gustavsson³⁹⁸ i *Bildningens väg*. Han behandlar tre dominerande ideal och därmed i folkbildningsrörelsen tre skilda pionjärgestalters (Rikard Sandler, Oskar Olsson och Artur Engberg) respektive idévärldar: medborgarideal, självbildningsideal och ett nyhumanistiskt, personlighetsbildande ideal. Särskilt skall Sänders tidigt artikulera syn på nyttobetonande syn på bildningsarbetet hållas fram, då den också kom att bana väg för dess professionalisering i en mer instrumentell riktning inom arbetarrörelsen. Men så gällde det också att skola kompetens för uppgifter i stat och kommun.

En annan forskare, pedagogen Lars Arvidson, fokuserar i sin redan 1985 publicerade *Folkbildning i rörelse* folkbildningens samband med folkrörelsearbetet vid tre olika tidsperioder i ett jämförelseperspektiv på frikyrko- och arbetarrörelsens studiecirkelverksamhet. Både Gustavsson och Arvidson kom att ytterligare utveckla denna tematik och att även behandla angränsande teman, Gustavsson i *Bildning i vår tid* och Arvidson i en rad arbeten, framför allt ett om Oscar Olssons idévärld och bildningssyn. Den förre har dessutom i ett större sammanhang kommit att ytterligare fördjupa kunskapen om folkbildningens historia.³⁹⁹

Ännu ett par forskare, Ingvar Törnqvist jämte Kerstin Rydbeck (hon nämndes också ovan), har koncentrerat sig på Oscar Olssons bildningssyn. Den förre i undersöker i sitt arbete *Oscar Olsson, folkbildaren* hur Olsson också sökte få till stånd ett samarbete mellan universiteten och folkbildningen. Denne ville öppna bildningsvägar till ett vetenskapligt förhållningssätt också för folkets breda lager. Utöver de vanliga cirkelarna ville Olsson åstadkomma – ehuru förgäves – ettåriga folkhögskolecirklar knutna till universiteten och ytterligare treåriga universitetscirklar.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Gustavsson, Bernt, *Bildningens väg: Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse. 1880–1930*. Stockholm 1991.

³⁹⁹ Arvidson, Lars, *Folkbildning i rörelse. Pedagogisk syn i folkbildning inom svensk arbetarrörelse och frikyrkorörelse under 1900-talet – en jämförelse*. Malmö 1985; dens., *Folkbildning och självuppföstran. En analys av Oskar Olssons idé- och bildningssyn*. Linköping 1991; Gustavsson, Bernt, *Folkbildningens idéhistoria*. Stockholm 1993; dens., *Att tänka om folkbildningsidén* (i: Bergstedt, Bo & Larsson, Staffan, *Folkbildningens innebörder – nio försök att fånga en företeelse*). Linköping 1995; dens., *Bildning i vår tid: om bildningens villkor och möjligheter i det moderna samhället*. Stockholm 1996.

⁴⁰⁰ Törnqvist, Ingvar, *Oscar Olsson, folkbildaren: I synnerhet hans tankar om universitetens roll i folkbildningsarbetet*. Stockholm 1996.

Kerstin Rydbeck⁴⁰¹ å sin sida har undersökt Oscar Olsson som folkbildare inom IOGT-rörelsen och den litteratur som där distribuerades internt från tiden strax före sekelskiftet fram till några årtionden in på 1900-talet. Tagna tillsammans visar deras insatser hur folkbildningen skiftat karaktär: från en tidig liberal ambition att fostra och upplysa arbetarna till att de själva, genom sina egna rörelser, formar ett kollektivt självbildningsideal.

Efter första världskriget skedde också en starkare betoning på nödvändigheten av att arbetarklassen kunde möta borgerligheten i den framtida makterövringen, genom att också erövra det borgerliga kulturarvet, Ett centralt tema i den nyhumanistiska grenen av rörelsen. Tidiga idéer om en specifik Arbetarhögskola för skolning inom de egna leden, som drevs av Rikard Sandler, kom att ersättas med en bredare strategi.

Crister Skoglund⁴⁰² menar i sin *Vita mössor under röda fanor* att det inom Laboremus, Verdandi och Clarté återkommande fördes fram radikala tankar om en särskild arbetarbildning i motsats till en allmän och bred folkbildning. Till största delen kom man emellertid inom arbetarrörelsen att sluta upp kring det bredare självbildningsidealet och här framgår även hur en hel kader av en yngre avlösande generation fick sin skolning inför det förestående folkhemsbygget. De skulle alla då komma att besätta framskjutna poster, nära sammansvetsade i starka personliga nätverk.

Med sin år 1996 utgivna *Cirklar i rörelse* skulle också Lars Arvidson⁴⁰³ återkomma, men nu med frågan: Har medlemmen blivit kund? Där sätts fokus på studiecirkelverksamhet i anslutning till folkrörelser och de förändringar som ägt rum under 1900-talet. Studiecirklar som bröt fram vid seklets början betraktas som ett uttryck för folkrörelsers demokratiska strävanden, kamp för inflytande, allmän och lika rösträtt. Relationen mellan grundläggande bildningsideologi och folkbildningens karaktär analyseras utifrån ett konflikt- och ett konsensusperspektiv. Statliga bidrag och förändringar i anslutningen till dessa utgör milstolpar i utvecklingen. Här diskuteras hur cirkelverksamheten, som från början var en integrerad del av folkrörelserna, i ökande grad har blivit fristående från rörelserna.

Tiden efter andra världskriget, fram till 1970, har undersökts av Thomas

⁴⁰¹ Rydbeck, Kerstin, *Nykter läsning. Den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896–1925*. Uppsala 1995.

⁴⁰² Skoglund, Crister, *Vita mössor under röda fanor. Vänsterstuderande, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880–1940*. Stockholm 1991.

⁴⁰³ Arvidson, Lars, *Cirklar i rörelse*. (Mimers småskriftsserie) Linköping 1996; Dens., *Mellan rörelse och universitet. Folkbildning enligt socialdemokraten Oscar Olsson och liberalen Carl Cederblad*. (Mimers småskriftsserie) Linköping 2003.

Ginner⁴⁰⁴ i *Den bildade arbetaren*. Han söker finna spår av ett tidigt industriellt inriktad polytekniskt bildningsideal inom arbetarrörelsens bildningsverksamhet. Detta ideal skall därmed förstås som en utlöpare av de tidigare Sänderska strävandena att åstadkomma en specifik arbetarbildning. Polyteknisk bildning behandlar människan också som arbetare och producent och skulle på så vis kunna bidra till att stärka arbetarrörelsens inre arbete, menar Ginner. Emellertid finns få tecken på att ett sådant bildningsideal skulle funnits inom de ledande skikten i svensk arbetarrörelse under denna tidsperiod.

I redaktion av Bosse Bergstedt och Staffan Larsson utgavs 1995 av trycket antologin *Om folkbildningens innebörder – nio försök att fånga en företeelse*, vars syfte var att belysa den aktuella forskningens syn på folkbildningsbegreppet och att i olika ansatser gestalta folkbildning som fenomen. Med utgångspunkt i skilda discipliner och olika teoretiska traditioner beskriver ett antal forskare folkbildningsbegreppet i en teoretiskt problematiserande empirisk kontext.⁴⁰⁵

Biblioteken och museerna, liksom radio och TV har naturligtvis haft och har alltjämt en stor roll som folkbildare. De har dock kanske snarast en indirekt roll i förhållande till folkbildningsrörelsen som sådan. I vår tid talas dessutom om att verka i allmänhetens tjänst (public service). Men det förekommer dock forskning med sådan inriktning i några fall. Här skall nämnas en historiskt inriktad studie Nils-Åke Sjösten⁴⁰⁶ om *Sockenbiblioteket som folkbildningsinstrument*. Ämnet rör spänningen mellan de folkuppfostrande ambitionerna hos stat och kyrka som stod i motsättning till folkets egen tendens att i litteraturen söka möjligheter till självbildning och förströelse.

Folkbiblioteken behandlas också i Magnus Torstenssons licentiatavhandling om *de moderna folkbiblioteksidéerna* i amerikansk jämförelse.⁴⁰⁷ Ytterligare en licentiatavhandling inom området folkbildning och bibliotek är Maj Klassons *Folkbildning och bibliotek* behandlat relationen mellan folkbildning och biblioteksverksamheten.⁴⁰⁸ En aktuell doktorsavhandling vid Linköpings universitet, behandlar om lokala beslutsfattares synsätt på folkbibliotekens funktion. Den är

⁴⁰⁴ Ginner, Tomas, *Den bildade arbetaren. Debatten om teknik, samhälle och bildningen inom Arbetarnas bildningsförbund 1945–1970*. Linköping 1988.

⁴⁰⁵ Bergstedt, Bosse & Larsson, Staffan, *Om folkbildningens innebörder – nio försök att fånga en företeelse*. Linköping 1995.

⁴⁰⁶ Sjösten, Nils-Åke, *Sockenbiblioteket – ett folkbildningsinstrument i 1870-talets Sverige: En studie av folkskoleinspektionens bildningssyn i relation till sockenbiblioteken och den tillgängliga litteraturen*. Linköping 1993.

⁴⁰⁷ Torstensson, Magnus, *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna: Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*. Göteborg 1996.

⁴⁰⁸ Klasson, Maj, *Folkbildning och bibliotek. På spaning efter spår av folkbildning och livslångt lärande i biblioteksvärlden*. Borås 1997.

baserad på intervjumaterial, som samlades in 1996 i en studie beställd av Statens Kulturråd.⁴⁰⁹

Med sin artikel *Från farbror Sven till tant Ellen* och med monografien *Folkhemets röst* ger Karin Nordberg utrymme för ett konsekvent genomfört könsperspektiv vad gäller radion som folkbildare och hur manligt dominerande synsätt i radions programverksamhet förändras över tid under åren 1925–1950.⁴¹⁰ Här sker en originell anknytning till folkhemsrationalitet och ingenjörsvurm som lyfter fram en senare fas av allt starkare modernisering av samhället som ställer tilltron till teknik och vetenskap i folkbildningen med radion som symbol för den nya tiden och som medium för förändring av formerna för folkbildningen. Tesen är helt kort att radion genom sin centrala plats i hemmet kom att forma en mötesplats mellan en manlig och en kvinnlig (/huslig) erfarenhetsvärld.

Studierna av folkbildningsrörelsen har av tradition kommit att domineras av perspektiv, som inte i första hand varit kvinnoorienterat eller som fokuserat på genus- och könsperspektivet. Forskningens problem- och frågeställningar har snarare kretsat kring organisationen samt kring den så kallade arbetarfrågan, om social integration, liksom folkhemsbygge och modernitet. Klass-, makt och bildningsbegreppen har dominerat. Ett exempel på detta finner vi också i växjöhistorikern Marion Lefflers doktorsavhandling om borgerliga bildningsstrategier och arbetarklassens skötsamhetskultur i Lund och Helsingborg kring 1800-talets senare del.⁴¹¹

Ett annat och aktuellt exempel är Micael Björks⁴¹² doktorsavhandling med historiesociologiska perspektiv och angreppssätt på bildningsmål och politisk modernitet i Sverige kring sekelskiftet 1900 och som tar sin utgångspunkt i tiden för det demokratiska genombrottet och den pågående kulturkampen mellan traditionen och modernitet, om att ersätta religiös tro, tradition och folklig vidskepelse med vetenskap, förnuft och tilltro till framsteg, teknik och planmässighet. Mot historisk bakgrund belyser han ett viktigt problemkomplex i termer av modernismens förmåga till upplösning av samhällets sammanhållande mekanismer. Här aktualiseras också frågan om huruvida upplysningens drivkrafter i dag håller på att urholka institutionerna på deras centrala bild-

⁴⁰⁹ Jonsson, Bosse, *Medborgarna och marknaden. Pedagogisk diskurs för folkbibliotek*. Linköping 2003.

⁴¹⁰ Nordberg, Karin, *Från farbror Sven till tant Ellen. Kvinnoröster i svensk radio 1925–1992*. (Utbildningsradion) Stockholm. 1992; dens., *Folkhemets röst. Radion som folkbildare. 1925–1950*. Stockholm 1998.

⁴¹¹ Leffler, Marion, *Böcker, Bildning, Makt. Arbetare, borgare och bildningens roll i klassformeringen i Lund och Helsingborg 1860–1901*. Lund 1999.

⁴¹² Björk, Micael, *Upplysningens dialektik. Bildningsmål och politisk modernitet i Sverige kring sekelskiftet 1900*. Eslöv 2002.

ningsinnehåll. Dagens individualisering och instrumentella målrationalitet omvandlar på nytt samhällets institutioner och med det förändras även vuxenutbildningens infrastruktur.

Men kvinnornas roll i folkbildningsrörelsen har med 1990- talets strömningar börjat träda fram framför allt som förvaltare av en traderad vardagskunskap. Tidiga bidrag gavs 1993 i en av Ann-Marie Laginder redigerad konferensrapport, *Kvinnor och pedagogisk praktik*,⁴¹³ med rika perspektiv på temat kvinnor och pedagogisk praktik och med belysning av en rad infallsvinklar och frågor kring feminism, utbildning, undervisning, lärande, frigörelse och förtryck.

Med en konferens på temat ”Kvinnligt och manligt i folkbildningen – folkbildning i ett genusperspektiv” som arrangerades av det nationella folkbildningsnätverket Mimer år 1997 togs ännu ett steg i denna riktning. I samband därmed förelåg också Berit Larssons arbete med ett kvinnoperspektiv på folkhögskolan⁴¹⁴, som belyser medborgarbildningen sedan folkhögskolans introduktion i Sverige fram till tiden strax före den första rösträttsreformen. Ett liknande tema penetreras av Berit Lindberg⁴¹⁵ i hennes pedagogikhistoriska arbete om pedagogen och samhällsvisionären Honorine Hermelin Grønbech, rektor vid det s.k. Fogelstadskollektivet. Det var en privat medborgarskola för kvinnor som växte fram med den kvinnliga rösträtten och där tanken var att hos arbetarkvinnor förmedla praktisk kunskap med bildning och förnuft.

I en år 2001 utgiven antologi på temat genus och folkbildning medverkar flera lovande forskare med olika bidrag, som ett första steg på väg mot att åstadkomma en mera samlad och teoretiskt hållbar könsproblematiserande folkbildningsforskning. Här ges prov på intressanta forskningsöversikter och teoretiska utgångspunkter, liksom olika möjligheter och infallsvinklar på ”det glömda perspektivet”. I antologin synliggörs kvinnliga initiativ inom folkbildningen. Dessutom problematiseras historiens och dagens folkbildningsverksamhet ur ett genusperspektiv.⁴¹⁶

⁴¹³ Laginder, Ann-Marie (red.), *Kvinnor och pedagogisk praktik. Erfarenheter inom universitet och folkbildning*. Göteborg 1993; Se även dens., *Folkbildning i risksamhället? Om framtidsbilders betydelse för problemformulering* (i: Stuesson, Lennart, m.fl., Spänningsfält. Tekniken – politiken och framtiden. Stockholm 2002.

⁴¹⁴ Larsson, Berit, *Ljus och upplysning äfven för quinnan. Kvinnors medborgarbildning i den svenska folkhögskolan 1868–1918*. Göteborg 1997

⁴¹⁵ Lindberg, Berit, *Kvinnor – vakna, våga! En studie kring pedagogen och samhällsvisionären Honorine Hermelin Grønbech*. Lund 2000.

⁴¹⁶ Nordberg, Karin & Rydbeck, Kerstin (red.), *Folkbildning och genus – det glömda perspektivet*. Linköping 2001.

En annorlunda forskningsinriktning som sedan 80-talet kommit att få stort inflytande på debatten om demokrati i folkrörelserna företräds av Lena Hellblom⁴¹⁷ som i arbetet, *Från primitiv till organiserad demokrati*, undersökt arbetarrörelsens ”offentligheter” med utgångspunkt från sitt eget arbete med att organisera studiecirkel i två orter som på 1970-talet kom att drabbas av industrinedläggningar. Hon fann då att studiecirkeln utgör en potentiell sådan offentlighet, en mötesplats där erfarenheter kan utbytas, åsikter bildas och handlingar förberedas. Emellertid har den starka betoningen på formell organisation och maktövertagande gjort att offentligheterna inom arbetarrörelsen, inklusive studiecirkeln, tappat sin ursprungliga funktion av medborgerligt forum, där samtal om livets villkor och samhällets förändring kan föras. I det korta skedet kring arbetsnedläggningarna återfick studiecirkelarna visserligen temporärt en sådan funktion men kom snart att inordnas på nytt i den organiserade rörelsen och förlorade därmed en del av sin demokratifunktion.

Frågan om demokratibegreppet och dess behandling i forskningen om folkbildningen är naturligtvis central, inte bara därför att staten, så länge den stött verksamheten, legitimerat sitt stöd med hänvisning till folkbildningens betydelse för demokratin, utan också därför att förverkligandet av demokratins grundvärden – friheten, jämlikheten och solidariteten – i ett väsentligt hänseende kommit att ske via folkbildningsarbetet.

Ett samlat grepp kring folkbildningens roll i samhället och för individen och om hur dess demokratiska funktion och särart i förhållande till skolan skall beskrivas och förstås redovisas i Gunnar Sundgrens försök att sammanfatta forskningen om folkbildningsrörelsen.⁴¹⁸ Det handlar om upplysningstankens genomslag i folkbildningen och hur den senare tar sig uttryck i studieförbund och folkhögskola. Bl.a. relateras demokratins värden via studiecirkeln och folkhögskolans särart i folkbildningen till medborgarskapet, offentligheten och till det civila samhället.

Avslutningsvis skall frågan aktualiseras om huruvida folkbildningsbegreppet alls är gångbart i dagens samhälle, eller om det snarare skall anses tillhöra historien. Det är idéhistorikern Sven-Eric Liedman,⁴¹⁹ som tar upp frågan i sin

⁴¹⁷ Hellblom, Lena, *Från primitiv till organiserad demokrati. En studie av några offentligheter inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen med utgångspunkt i 1970-talets studiecirkel i Vikmanshyttan och Söderfors*. Stockholm 1985.

⁴¹⁸ Sundgren, Gunnar, *Demokrati och Bildning. Essäer om svensk folkbildnings innebörder och särart*. Litauen 2000. Dock pågår forskning inom detta stråk vid Örebro Universitet under medverkan av bl. a. Bernt Gustafsson, Tomas Englund och Martin Lundberg.

⁴¹⁹ Liedman, Sven-Eric, *Ett oändligt äventyr. Om människans kunskaper*. Stockholm 2001.

aktuella bok (2001) *Ett oändligt äventyr: Om människans kunskaper*. Han anser för sin del att skillnaden mellan begreppen bildning och folkbildning en gång var väsentlig, men att den med dagens instrumentella utbildningssamhälle är överspelad.

Med en motstridig uppfattning men med en ton av bekymrad optimism pekar Gunnar Sundgren⁴²⁰ på hur även kunskapsintresset inom den pedagogiska disciplinen har förskjutits bort från sitt traditionella fokus på de kollektiva påverkansprocesserna och i riktning mot individualisering, lärande, lärprocesser och lärmiljöer, med individen i centrum – ej omsorgen om samhällsgemenskapen och den enskildes delaktighet i att fortsatt bygga landet som var fallet under den nu avslutade perioden av svenskt ”folkshemsbygge”.

Sedan 1990, då ett nationellt program för folkbildningsforskning (*Mimer*) inrättades, har också den svenska staten aktivt intervenerat till stöd för forskning inom området i vidaste mening. Programmets administreras i form av det nationella nätverket Mimer (<http://www.liu.se/mimer>) under full autonomi vid Linköpings universitet. Nätverket skall informera om befintlig forskning, verka som en mötesplats för intresserade forskare och praktiker samt generera bred forskning genom konferens- och seminarieverksamhet och genom projekt.

Nätverket tillhandahåller också uppgifter via en sökbar databas. Ett nationellt råd för folkbildningsforskning leder verksamheten. Därmed kan vi också tala om en framgångsrik kraftsamling inom ett område som också täcker in dagsaktuella behov av mångvetenskaplig forskning kring frågor om etnicitet, integration, demokrati och delaktighet samt även av pedagogisk förnyelse och utveckling inom folkhögskolan och dagens folkbildningsverksamhet i ett gemensamt sammanhang.

Utvärdering av folkbildningen 2004, SUFO 2

Det statliga bidraget till folkbildningen förutsätter att studieförbund och folkhögskolor själva lägger fast målen för sin verksamhet. Genom det statliga Folkbildningsrådet sker i samverkan med folkbildningen också uppföljning och utvärdering av bidragen och verksamhetens resultat. Staten fastställer sina syften med bidragsgivningen. För att granska om dessa syften uppfylls har staten tidigare genomfört en utvärdering av folkbildningen, SUFO 1 Dess slutsatser redovisades i betänkandet *Folkbildningen – en utvärdering* (SOU 1996:159). Ett viktigt underlag var de forskar rapporter som redovisades i sammanställningen *Cirkelsamhället. Studiecirkelars betydelse för individ och lokalsamhälle* (SOU 1996:47).

⁴²⁰ Sundgren, Gunnar, *Folkbildning och folkbildningsforskning* (i: UTBILDNING & DEMOKRATI 2002, vol. 11:2, s. 5ff).

Sedan 2001 har utredningen *Statens utvärdering av folkbildningen 2004*, SUFO 2, regeringens uppdrag att utvärdera statsbidraget till svensk folkbildning (se <http://www.sou.gov.se/sufo2/>). Arbetet ska leda fram till en samlad bedömning av hur verksamheten inom studieförbund och folkhögskolor svarar mot de syften som angetts för statsbidraget. Utvärderingen genomförs främst i form av ett antal delstudier som lagts ut på olika forskningsinstitutioner. Dessa är avsedda att redovisas som separata forskningsrapporter i delbetänkanden. Uppdraget skall redovisas i mars 2004.

Uppgiften är att i ett jämställdhets- och könsperspektiv belysa Folkbildningsrådets myndighetsutövning och hur denna påverkas av att rådet samtidigt företräder folkbildningen. SUFO 2 skall också granska hur rådets bidragsfördelning anpassats till utvecklingen inom folkbildningen; studieförbund och folkhögskolor. Folkbildningen skiljer sig av tradition från annan utbildning; den anses ha en egen särart. Samtidigt har folkbildningens organisationer i allt högre grad kommit att agera på en marknad för utbildning. En viktig fråga att utvärdera är hur denna utveckling påverkat folkbildningens ideologiska kärna.

Utredningen bör också belysa folkbildningens roll och betydelse för kulturlivet. En huvudfråga för utvärderingen är folkbildningens effekter för deltagarna. Vad händer efter en avslutad folkhögskolekurs eller studiecirkel? Andra frågor är hur folkbildningen attraherar ungdomsgenerationer och hur läroprocesserna ser ut i ungdomscirklar samt folkbildningens betydelse för integrationsarbetet och för de nationella minoriteterna.

Forskning om idrottsrörelsen

Den svenska idrottens väg till folkrörelse kom att växelverka och sammanhålla med den genomgripande samhällsomdaningen vid tiden kring sekelskiftet 1900. Framförallt handlar det om stadsbefolkningens mångdubbling, storindustrins uppkomst och mekanisering, arbetarklassens snabba tillväxt, växande sociala spänningar och motsättningar i det svenska samhället samt ökad fritid för de anställda till följd av 8 timmars arbetsdag med lediga söndagar (1920). Långt senare infördes dessutom 40-timmars arbetsvecka.

Idrottsrörelsen i Sverige var från början en social innovation och fick vid början av 1900-talet en vid internationell jämförelse synnerligen stark och enhetlig organisation. Från och med 1920 ökade rörelsen oavbrutet sitt medlemstal. De från England sedan 1880-talet importerade idrottsövningarna kom att spridas och organiseras genom systematiskt arbete under ledning av ett elit-

skikt av högre svenska militärer och industrimän. Redan 1903 lyckades man på hög nivå, dock inte utan starka inre motsättningar, samla alla de landsomfattande förbund som vuxit fram i Sverige i en enda riksorganisation, Svenska gymnastik och idrottsföreningars riksförbund (RF).

Den komplexa organisationen kom att särskilja idrottssverige från andra folk-rörelser, liksom att den i alla sina delar kom att domineras av officerare, industriledare och företagare, affärsmän och ämbetsmän. Dess särart markerades också av idrottsföreningarnas klassprägel, med stor social differentiering inom och mellan idrottsgrenarna och där tävlingssystemet bestämde individernas position i den idrottsliga hierarkin. Ideologiskt var dess värdegrund klart konservativ enligt följande. Den var nationellt fosterländsk. Den var vidare moraliskt karaktärsdanande genom förmedla inordning under samhällsanpassade normer. Den hade en klassutjämnande och opolitisk hållning. Idrott bidrog till social försoning och gemenskap. Sist men inte minst: den var fredsbevarande och folkförbrödande. Dess väg till folk rörelse förklaras kanske bäst av sociala integrations- och effektiviseringsbehov samt den sedan slutet av 1800-talet pågående kulturella konstruktionen av det nationella Sverige (*nationell samling kring Sverige som industrination i nationernas tävlan*) och 30-talets folkhem, byggt med folkgemenskap snarare än klasskamp.

Den svenska idrottsrörelsens uppkomst, organisation och medlemsutveckling samt dess geografiska spridning från stadsfenomen till landsbygdsrörelse utgjorde tidigare svensk forsknings huvudfärd med fokus på idrottens roll i industrisamhället, social reproduktion och kroppskultur liksom social klass och konflikt. Idrottsrörelsen i samhället bildade också tema för studier kring arbetaridrotten och föreningslivet i den så kallade AIF-rörelsen.⁴²¹

Sedan 1992-talet har området haft status inom historieämnet som idrottshistoria med en egen professur och med forskarutbildning vid Stockholms universitet. ”Idrottshistoria avser det historievetenskapliga studiet av fysisk rekreation och idrott samt till dessa knuten verksamhet i samhället i ett nationellt internationellt perspektiv.” Ämnet är en del av i vidare mening kropps- och kulturhistoria, vari *idrotten som folk rörelse* utgör blott en delmängd. Ämnets avgränsning rymmer också andra delar som skolans fysiska fostran, oorganiserad idrott och rörligt friluftsliv.

I praktiken har också forskningen utifrån egentliga folk rörelseperspektiv med betoning på t.ex. konsensus och konflikt eller individ och samhälle avstannat, så när som på en vid Stockholms universitet pågående studie av *förhållandet mellan*

⁴²¹ För nyare forskning, se Björlin, Lars, *AIF och Röda Sportinternationalen. Några synpunkter med anledning av ett nytt källmaterial* (i: Idrottshistorisk årsbok 1998).

idrottsrörelsen och staten och hur Riksidrottsförbundet kommit att ”koopteras” med den korporativa styrformen, med myndighetsliknande uppgifter inom svensk idrottspolitik.

I stället har forskningen kommit att inriktas mot sport och olika idrottsgrenars historia och utveckling. Det handlar då om centrala begrepp som sportifiering, amatörskap och professionalisering, kommersialisering och inte minst globalisering. Etnologiska och sociologiska perspektiv förekommer också, t.ex. på huliganism och s.k. läktarvåld, liksom på omvandlingen från idrott som delaktighetskultur till åskådarkultur.

Med anledning av RF:s 100-åriga tillvaro föreligger även jubileumsskriften *Riksidrottsförbundet 1903–2003*. Verket sammanfattar bland mycket annat även befintlig forskning med inriktning mot idrotten som folkrörelse.⁴²²

I ett beteendevetenskapligt sammanhang finns en motsvarighet till idrotts-historia i det angränsande ämnet idrottspedagogik. Idrottsrelaterad och relevant forskning med beteendevetenskaplig och humanistisk inriktning stöds nämligen till icke ringa del med statliga anslag, vilka fördelas via *Centrum för idrottsforskning*, som är underställt Riksidrottsförbundet.

Kant i kant med området folkbildningsforskning kan man också tala om rörelserelevant forskning. Pedagogen Kjell Gustavsson behandlar i avhandlingen *Vad är idrottandets mening?* idrottsrörelsens folkbildningsarbete, olika idealbildningar inom idrottsrörelsen samt hur de förhåller sig till det egna studieförbundet, SISU. Han tillför historiska och kunskapssociologiska perspektiv och analyserar även idrottsrörelsens olika ledarskapsstrategier och skilda rationaliteter.⁴²³

*Forskning om Kooperationen*⁴²⁴

Man brukar skilja mellan två kategorier av Kooperation, en äldre som funnits länge med dagligvaruhandel, jordbruk, fiske, begravnings- och försäkringsverksamhet och en nykooperativ kategori med vittfamnande räckvidd från föräldra-kooperativ till kooperativa utvecklingscentra. Forskningen om Kooperation och

⁴²² Lindroth, Jan & Norberg, Johan R. (red.), *Riksidrottsförbundet 1903–2003*. Stockholm 2002, kapitel 2 och kap. 5–8.

⁴²³ Gustavsson, Kjell, *Vad är idrottandets mening? En kunskapssociologisk granskning av idrottens utveckling och läromedel och en organisationsdidaktisk kompetensanalys*. Uppsala 1994.

⁴²⁴ Katarina Friberg *Kort forskningsöversikt – svensk kooperationsforskning till 1990* ger en viss vägledning och överblick inom området kooperationsforskning. Se http://www.koopi.se/fks/forskningsoversikt_word.htm

arbetsliv har under 1990-talet synbarligen förändrats till inriktning och karaktär i takt med att också det svenska samhället och den svenska folkhemsmodellen kommit att förändras. Kooperationens roll i samhället och i synen på företagandet har också ändrat fokus och vidgat perspektiven vid forskningens val av fråge- och problemställningar. Man har satt in kooperation som en aspekt i ett större sammanhang av samhälle och företagande och dess roll i arbetslivet, med social ekonomi och kulturell gemenskap som betydelsebärande markörer.

Förhållandet mellan konsumentkooperationen och socialdemokratin bildade tidigt ett eget forskningsområde inom statsvetenskaplig forskning och med intresset för organisationsstudier kom huvudsakligen de kooperativa nationella förbunden men även de enskilda kooperativa föreningarna att studeras mer. Centrala begrepp och motsatspar som studerades var federation, centralism kontra decentralism, medlemsinflytande och affärsmässig effektivitet, samhörighet; konflikter och neutralitetshänsyn i förhållande till partier samt agerande i lagstiftningsfrågor och samhällsfrågor. Denna inriktning på konsumentkooperationens organisationsutveckling har också levt kvar in i 1990-talet.⁴²⁵ Det har då handlat om KF:s dubbla roller: som affärsrörelse och som demokratisk organisation i samspel med den korporativa svenska staten.

Under 1970- och 1980-talen kom ekonomer och historiker att intressera sig för kooperativa verksamheter. I Lund bildade ekonomer Gruppen för kooperativ ekonomi med intresse för beslut och styrning av kooperativa företag och om kooperation inom distributionsekonomin. Även historiker och sociologer kom senare att bidra med ytterligare perspektiv. De förra kom att intressera sig för allmänna idé- och socialhistoriska studier kring svensk socialpolitik och folkbildningsverksamhet samt kvinnoperspektiv och kvinnornas roll inom kooperationen före 1930. De senare breddade kunskapen genom studier av arbetskooperativ och personalägda företag.

Även den kooperativa organisationens pressverksamhet och dess bild av utvecklingsländer och som drevs av Kooperativa Förbundet uppmärksammades. Där fanns även en pedagogisk strimma kring kooperationens utveckling och då särskilt dess idégod.⁴²⁶ Med 80-talet sattes också fokus på producentkooperationen dels i form av en organisationshistorisk monografi över lantbrukarrörel-

⁴²⁵ Hwang, Sun-Joon, *Folkrörelse eller affärsföretag. Den svenska konsumentkooperationen 1945–1990*. Stockholm 1995.

⁴²⁶ Holm, Olof, *Kooperation i ofärd och välfärd. Studier rörande svenska konsumentkooperation som part på marknaden i historiskt och pedagogiskt perspektiv*. Stockholm 1984.

⁴²⁷ Samma tematik under 90-talet hos Rydén, Reine, *”Att åka snålskjuts är icke bederligt”. De svenska jordbrukarnas organisationsprocess 1880–1947*. Göteborg 1998.

sens framväxt och utveckling, dels som en studie på tematiken demokrati i stora och små LRF-anknutna föreningar.⁴²⁷ Kooperativa Institutet (KOOPI) kom att fungera som huvudman för forskning till 1981, då *Föreningen för kooperativa studier* bildades.

Försök att under 1980-talet inrätta fasta forskningsresurser för forskning om Kooperation misslyckades dock, ty legitimiteten inom Kooperationen kom aldrig att motsvaras av högt anseende bland forskarna. De ideella organisationernas, inte den ideella verksamhetens, villkor fokuserades. Inomvetenskaplig betydelse och kvalitet fick stå tillbaka för organisationsinterna relevanskrav. Men trots detta kom ett program för forskning om den s.k. tredje sektorn (organisationer som varken är privata eller återfinns inom offentlig sektor) till stånd vid början av 90-talet.

Några år senare kom intresset för temat *Kvinnor och Kooperation* att få genomslag, genom att från ett feministisk kooperativt perspektiv betrakta makt och ägande inom Kooperativa Förbundet och som också ville påvisa Kooperationens potential och kvinnors speciella förutsättningar för att verka i denna organisationsform samt hur tillvaratagande av mänskliga (kvinnliga) resurser bygger på förtroendefullt samarbete mellan män och kvinnor, för att kunna utveckla marknadsekonomin mot ett välfärds mål.⁴²⁸

De ekonomiska och institutionella förutsättningarna för forskning om kooperativa rörelser karaktäriseras alljämt som svagt utvecklade. Emellertid låter sig den vetenskapliga utvecklingen följas via den av Föreningen för kooperativa studier utgivna *Kooperativ Årsbok*, vars innehåll av artiklar sedan 1992 kommit att samlas tematiskt. Det har handlat om t.ex. kooperativa vägval och en bredare diskussion rörande de större förändringar vad gäller Kooperation inom ett flertal sektorer som skett mot slutet av det 20:e århundradet.⁴²⁹

Ett annat tema har varit kooperativ tradition med exemplet arbetarproduktionsföreningar inom den bohuslänska stenhuggeriindustrin.⁴³⁰ Men inte minst rör det sig om inträdet i och anpassningen till den Europeiska unionen och dess konsekvenser och möjligheter för de stora gamla kooperativa organisationerna, liksom om en pågående omställning och strukturuomvandling. Det handlar också om en förändrad attityd till Kooperation och den form som den funnits i under större delen av 1900-talet. Då närmare bestämt attityder till de traditio-

⁴²⁸ Bergström, Cecilia, *A Female Cooperative Perspective on Power, Influence and Ownership*. Stockholm 1994. Se även *Kooperativ årsbok för 1996*. Stockholm 1995.

⁴²⁹ Se t.ex. Kylebäck, Hugo, *Federation eller Konsum Sverige? Konsumentkooperativ förändringsprocess 1985–1995*. Stockholm 1999; dens., *Stålbädd och nystart – dagens svenska konsumentkooperation* (Kooperativ årsbok 1999).

⁴³⁰ Thörnquist, Annette, *Kooperation med tradition. Arbetarproduktionsföreningar inom den bohuslänska stenhuggeriindustrin* (i: *Förändring och förnyelse. Kooperativ årsbok 1997*). Stockholm 1996.

nella kooperativa företagen, när det gäller marknadsorientering deras relation till staten. Vid högskolan i Gävle pågår två projekt med sådan inriktning.⁴³¹

Forskningen om personalägda företag och dagiskooperativ fick ett uppsving på 1980-talet och kom att visa vägen mot en ny inriktning för en ny kunskapsutveckling om de kooperativa verksamheterna. Denna fick aldrig någon institutionell anknytning till de redan stora och etablerade kooperativa verksamheterna. Många undersökningarna av personal- och medlemsägda företag/verksamheter skulle istället komma att samlas under rubriken ”social ekonomi”.

I *Kooperativ Årsbok 2000* visar t.ex. historikern Lars Trägårdh hur de visionära kooperativa idéerna under 1800-talet växte fram inom ramen för (den franska) sociala ekonomin. Olika förhållanden mellan stat, nation, samhälle, individ och ekonomi rådde i Frankrike, Tyskland och Storbritannien och givet dessa skilda förutsättningar kom olika idétraditioner och teorier om ekonomiska doktriner att utvecklas. I Frankrike introducerades doktriner om social ekonomi. I Tyskland skedde en utveckling av nationalekonomi som vetenskap och i Storbritannien teoretiserades tidigt om den liberala ekonomin.

Den idag aktuella analysen och debatten om social ekonomin som en egen disciplin skiljer sig dock helt från 1800-talets franska diskurs. Men det har kunnat konstateras hur de kooperativa idéerna på skilda håll håller på att omformas och återupptäckas på nytt inom den forskning som bedrivs under rubriken social ekonomi. Den traditionella forskningen synes samtidigt med denna utveckling under 90-talet ha kommit att trängas undan. Det nygamla forskningsfältet ”social ekonomi” har således kunnat uppvisa en påfallande aktivitet och förnyelse. Men forskningen inom fältet social ekonomi är idag både vittförgrenad och svår att gripa över.⁴³² Trots denna omsvängning mot social ekonomi redovisades också en fortsatt kunskapsutveckling kring de gamla kooperativa organisationerna och om Kooperation som idé och pådrivare vid den s.k. moderniseringen av det svenska samhället och svenskarna.⁴³³

⁴³¹ Under ledning av Maria Fregidou-Malama drivs där Kunskaper om och attityder till kooperativt företagande, respektive EU:s kooperativa stadga och dess effekter på Kooperationens utveckling i Sverige. Se även dens., *Lantbrukskooperationen och staten: samspelet rörande föreningslagen*. Uppsala 1994. Dens., *Kunskaper om och attityder till kooperativt företagande*. Uppsala 1996. Dens., artiklar i *Kooperativ årsbok 1998* och *2002*.

⁴³² Trägårdh, Lars, *Utopin om den sociala ekonomin*. (I: *Kooperativ Årsbok 2000*: Wijkström, Filip & Johnstad, Tom, red., Om Kooperation & social ekonomi.) Stockholm 1999.
Se dock http://www.socialakooperativ.com/acrobat_filer/westlund.pdf med Hans Westlunds sammanställning av begrepp och forskning om social ekonomi.

⁴³³ Se bl.a. Peder Alex, *Den Rationella konsumenten. KF som folkuppfostrare 1899–1939*. Umeå 1994; dens., *100 år av kvalitet, stil och (av)smak: KF och konsumentupplysningen* (i: *Kooperativ årsbok 1999*. Stockholm 1998. Se även Gerentz, Sven, *Individer, Familjer och Block. Köpmän och köpenskap på Gotland 1894–1994*; Stockholm 1994.

Vid Handelshögskolan i Stockholm har man med forskning sökt belysa Kooperationen med avseende på dess federativa inslag. Federationer återfinns också inom många organisationer inom den ideella sektorn. Erik Swartz⁴³⁴ har i en avhandling behandlat ledning och organisering av federationer, medan Peter Normarks⁴³⁵ avhandling behandlar medlemsägda företag. Ännu en forskare verksam vid Handelshögskolan i Stockholm är Gunnar Åkesson,⁴³⁶ som i en doktorsavhandling behandlat företagsledningens roll vid stor osäkerhet i omgivningen. De båda senare avhandlingarna är inriktade på federativa rörelser som går samman.

Vid SLU institution för ekonomi och samhälle finns dessutom en professur i kooperativ juridik som innehas av Jerker Nilsson,⁴³⁷ som mellan 1995–1999 var ansvarig för ett forskningsprogram för kooperationsforskning på temat ”*Marknadsanpassning av lantbrukskooperativ livsmedelsindustri*”. Karin Hakelius⁴³⁸ vid samma institution drev 1996–1999 projektet ”*Ägarkapital i lantbrukskooperativa organisationer*”. I en aktuell avhandling har Anna Hedberg,⁴³⁹ även hon vid SLU, analyserat den svenska mejerimarknaden.

Forskning om det civila samhället, ideell sektor samt om sociala rörelser och om social ekonomi

Allmän bakgrund

Denna inventering har hittills avgränsats till att enbart avse de ursprungliga och traditionella folkrörelserna, vilkas gemensamma arvedel kommit att bestå av det s.k. folkhemsbygget. De var nämligen några av huvudaktörerna bakom

⁴³⁴ Swartz, Erik, ”*Ledning och organisering av federationer*” Nerenius & Santérus Förlag, Stockholm, 1994.

⁴³⁵ Normark, Peter, ”*Medlemsägda företag*” EFI, Stockholm, 1994.

⁴³⁶ Åkesson, Gunnar, ”*Företagsledning i strategiskt vakuum*”, EFI, Stockholm, 1997.

⁴³⁷ Nilsson, Jerker, *Om Kooperation – artikelsamling*. Uppsala, 1993.

⁴³⁸ Hakelius, Karin, *Cooperative values: farmers' cooperatives in the minds of the farmers*. Uppsala, 1996.

⁴³⁹ Hedberg, Anna, *Essays on Farmer Behaviour. Co-operative performance and farm risk exposure*. Uppsala 2002. Se även andra publikationer vid SLU: Amini, Hosein, Borovkova, Petra & Johansson, Tore, *Svensk producentkooperation utanför lantbruket*. Uppsala 1994; Nilsson, Jerker (ed.), *Producentkooperativa principer i pressad konkurrens*. Uppsala 1994; Gabrielson, Ulf, *Levantenörkooperativa priser: optimering av råvaruprissättningen*. Uppsala 1994; Hendriks, Gert-Jan & van de Klundert, Corné, *Swedish agricultural cooperatives in the European Union: consequences for structure and strategies*. Uppsala 1995; Lindahl, Anna, *Kan lantbrukskooperativa företag arbeta effektivt?: en studie av möjlighet till flerdelade prissättningsystem i lagstiftningen*. Uppsala, 1996; Hermansson, Anna., *Stordriftsfördelar i svensk lantbrukskooperativ slaktindustri: en empirisk studie*. Uppsala 1996; Collin, Susanna, *Hur påverkar EU:s jordbrukspolitik utvecklingsländernas livsmedelssektorer?* Uppsala 1996.

omvandlingen av Sverige från överhetssamhälle till medborgarsamhälle, vilket också förklarar att de kommit att dominera ett huvudsakligen retrospektivt inriktat kunskapsintresse. Andra rörelser som t.ex. kvinnorörelsen, pensionärsrörelsen, fredsrörelsen, musikerörelsen, Attac-rörelsen, Greenpeace, Svenska Turistföreningen, hembygdsrörelsen, och naturvårdsrörelsen, liksom hela det övriga organisations- och föreningssverige i stort, pockar också, men med varierande framgång, på uppmärksamhet från forskningens sida.

Förhållande mellan staten och folkrörelserna har länge varit ett starkt tema i forskningen om folkrörelser. Framför allt har intresset kommit att riktas mot den korporativa statens organisation och funktionssätt samt inordnandet av partsintressen och intresseorganisationer i statens styrning, implementering av regeringens beslut och förhandlingsspelet i samband därmed. Inom forskningen har särskilt en för den socialdemokratiska välfärdsstaten specifik korporativ förvaltningsmodell kommit att urskiljas. En framträdande exponent för denna inriktning är Bo Rothstein, professor vid Göteborgs universitet.

På senare tid har ansvarsfördelningen mellan stat och samhälle utgjort en av flera brännpunkter inte minst i den statsvetenskapliga forskningen: vilka uppgifter skall skötas av staten och vilket ansvar och utrymme skall upplåtas för det civila samhället bestående av enskilda individer, organisationer och stiftelser? Välfärdsstatens utbredning skall emellertid ses i ljuset från uppkomsten av professionella grupper och organisationer, som genom sitt samspel med politiken kommit att ta sig rätten att på vetenskaplig grund tolka och beskriva problemen i samhället och att med sin expertis och sitt kunskapsunderlag föreskriva lösningar på dessa.

Med den svenska krisen vid 1990-talets början och den sviktande välfärdsstaten vändes också ett spirande forskningsintresse mot det civila samhället, med dess myller av frivilliga, obetalda insatser inom och genom organisationer och stiftelser. En internationellt nydanande och växande forskning om tillit i samhället har under samma tid kommit att genereras av att grundläggande frågor ställs på nytt kring vad som motiverar medborgarna till att vilja samarbeta med varandra och vad som får medborgarna att ställa upp på att arbeta ideellt, utan ersättning och för gemensamma mål i det civila samhällets alla frivilligorganisationer.

Banbrytande insatser har i Sverige gjorts av bl.a. forskare knutna till Sköndalsinstitutet och sedermera Handelshögskolan i Stockholm. Eva Jeppson-Grassman, Tommy Lundström, Lars Svedberg, Lars Trägårdh och Filip Wijkström kom således att under 90-talet framträda som betydelsefulla pionjärer. De ville undersöka det civila samhälle som antogs finnas bortom den räckvidd, som präglade den rådande – som det ansågs – nationellt inåtblickande och retrospektiva traditionen inom välfärds- och folkrörelseforskningen. Dess

förhärskande diskurs ansågs undertrycka eller negligera den samhällseliga och ekonomiska betydelsen av det civila samhällets ideella sektor och relevansen av dess existerande frivilligorganisationer.

En distinktion mellan å ena sidan frivilligt arbete – medborgarnas obetalda engagemang – och den högprofessionella välfärdsstatens rationella välfärdsdistribution å den andra blev en viktig utgångspunkt för nya perspektiv på staten och folkrörelserna. Man kom att fokusera på ett fenomen, som i sig var äldre än välfärdsstatens starka samhälle, genom att knyta an till internationell tradition inom välfärdsforskningen, och som i sin tur kom att bidra till nya perspektiv på folkrörelserna; staten; samhället och den ideella sektorn. Dess karaktär, omfattning, liksom dess samhällseliga och ekonomiska betydelse skulle lyftas fram. Främst kom det att handla om att karaktärisera fenomenet ideell sektor, om att vetenskapligt avgränsa och förhålla sig till den samt att forma teoretiskt relevanta begrepp och analytiska kategorier för empiriska undersökningar av frivilligorganisationerna och den ideella sektorn som helhet.

Inom svensk samhällsforskning under 90-talet ökade uppmärksamheten på föreningslivet och det svenska civilsamhällets betydelse för den demokratiska värdebasen och medborgarnas tillit till varandra, samhället och till välfärdsstatens institutionella grund, också tack vare Robert D. Putnams innovativa studier av hur skillnader i demokratins kvalitet hänger ihop med andra faktorer. Hans tanke var att ju mer människorna organiserar sig på frivillig väg i olika föreningar, klubbar, körer, sällskap och liknande, desto mer litat de på varandra. Det ledde i sin tur till hypotesen att ju mer av social tillit som finns i samhället, desto bättre visar sig demokratin – och den ekonomiska tillväxten – fungera.⁴⁴⁰

Putnams tankar väckte upp en kanske slumrande svensk debatt om demokrati och folkrörelser, inte minst bland svenska forskare, varav många lockades till detta nya fält. Naturligtvis kom Putnams bok att uppmärksammas på samma sätt i de övriga nordiska länderna. Men senare studier visar ganska tydligt att Putnam övertolkat sitt material och att de samband han pekat på inte gäller generellt och inte på individnivå. Något direkt orsakssamband mellan grad av demokrati och deltagande i folkrörelser och frivilligorganisationer torde inte föreligga.

Vad gäller den under 1990-talet mycket livaktiga forskningen om det civila samhället och den ideella sektorn, så rör det sig här också om ett helt nytt forskningsområde som kunde liknas vid ett sprängfyllt men ännu inte inmutat område, vari ideella föreningar, stiftelser, ekonomiska föreningar, etc., agerar. Man talar således på forskarhåll om en i detta hänseende betydelsefull potential

⁴⁴⁰ Putnam, Robert D., *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton 1993. (Sv. Övers.: *Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien*. SNS. Stockholm 1996.

för förnyelse av svensk samhällsforskning med inriktning på det civila samhällets ideella sektor, sociala rörelser och sociala ekonomi.

Bland övriga EU-länder finns under benämningen *social ekonomi* ett sedan länge växande intresse för frivilliga insatser inom den ideella sektorn. Begreppet emanerar från kontinenten och har inom EU utpekats som ett angeläget forskningsområde. Social ekonomi som begrepp fokuserar på frivilligt arbete i sociala organisationer utifrån främst ett arbetsmarknadsperspektiv. Det offentliga samtalet har under 1990-talet således kommit att ägna påfallande uppmärksamhet åt denna för Sverige nya företeelse. Begreppet har inom regeringskansliet avgränsats till att avse organiserade verksamheter, som primärt har samhällliga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatoriskt fristående från den offentliga sektorn. Verksamheten bedrivs huvudsakligen i föreningar, kooperativ, stiftelser och liknande sammanslutningar. Verksamheter inom den sociala ekonomin har allmännyttan eller medlemsnytta, inte vinstintresse, som främsta drivkraft.

För svenskt vidkommande har man varit ovan vid att även politiskt hantera ovanliga begrepp som civilsamhälle, ideell sektor, frivilligorganisationer och social ekonomi, varför dessa kommit att generera arbetsgrupper inom såväl ett dåvarande Inrikesdepartement som Kultur- respektive Näringsdepartementet. Ett nytt politikområde, *folkrörelsepolitik*, har sett dagens ljus med lansering från demokratiheten vid Justitiedepartementet. Här handlar det också om det frivilliga arbetet i ett politiskt sammanhang. Därifrån koordinerades tidigare också en interdepartemental arbetsgrupp med uppdrag att öka samverkan inom regeringskansliet i frågor som rör folkrörelserna och organisationerna inom den sociala ekonomin.⁴⁴¹ I andra europeiska länder gynnas till exempel social ekonomi som verksamhet i lagstiftningen. I svensk lag kan man i några fall avläsa ett erkännande av själva existensen av en ideell sektor, liksom när det gäller den svenska skattelagstiftningens särskilda regler för ideella föreningar och stiftelser.

Inom regeringskansliet har man även låtit utföra olika slags inventeringar rörande organisations- och föreningsverige. Här har det främst dock handlat hur staten ska ge bidrag till organisationssektorn. Olika utredningar har under

⁴⁴¹ Se Filip Wijkström & Tommy Lundström (2002) :*Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället*; Hans Westlund, red. (2000): Social ekonomi i Sverige; Ds 1998:48: *Social ekonomi i EU-landet Sverige. Tradition och förnyelse i samma begrepp*. Se även följande länkar i Internet:
http://justitie.regeringen.se/pressinfo/pdf/n2001_026.pdf
http://justitie.regeringen.se/pressinfo/pdf/n2002_26.pdf
http://www.kooperativutveckling.org/fku/starthjalp_on_line/artiklar.pdf
http://naring.regeringen.se/propositioner_mm/pdf/ds1998_48.pdf
http://www.socialakooperativ.com/acrobat_filer/westlund.pdf.

1990-talet haft i uppdrag att belysa föreningslivet utifrån en statlig strävan att statens bidrag till folkrörelserna och ideella föreningar ska bli mer resultatstyrda och ha ett tydligare syfte.

Tidigt ute var SOU 1987:33 *"Ju mer vi är tillsammans"*, som beskriver dess situation och funktion samt hur sektorn har den förändrats över tiden. I de båda utredningarna SOU 1988:39 *"Mål och Resultat"*, samt SOU 1993:71 *"Organisationernas bidrag"* är detta tydligt. I Ds 1997:36 *"Resultatstyrning av föreningsbidrag"* ges förslag till generella riktlinjer. I ännu en utredning, SOU 1998:38 *"Vad får vi för pengarna?"*, redovisas statens stöd till organisationer inom det sociala området. I SOU 1995:63, *"Översyn av skatteregler för stiftelser och ideella föreningar"*, diskuteras skattelagstiftningen utifrån en anpassning till stiftelselagen. Dåvarande Civildepartementet lät under 1990-talet återkommande publicera *"Folkrörelse- och föreningsguiden"* (vari den senaste utgåvan är från 1999).

I SOU 2001:52 *"Välfärdstjänster i omvandling: antologi från Kommittén Välfärdsbokslut"* diskuterar forskare hur den svenska välfärden håller på att förändras. En liknande redovisning kring socialt arbete är SOU 1993:82 *"Frivilligt socialt arbete – kartläggning och kunskapsöversikt"*. En aktuell statistisk genomgång görs i den av SCB utgivna *"Föreningslivet i Sverige. Välfärd, socialt kapital, Demokratiskola"*. Rapport 98 (Stockholm 2003).

Tidigare förslag till handlingsprogram för forskning om ideell verksamhet

På regeringens uppdrag redovisade statsvetaren Erik Amnå 1995 ett program för forskning om ideell verksamhet. Programmet byggde bl.a. på en kartläggning av befintlig och relevant forskning och innebar ett förslag om en satsning under 10 år om sammanlagt 100 MSEK att användas för "ett stort, teoretiskt nyskapande projekt". Forskarnätverk, forskarpraktikerseminarier, populärvetenskaplig forskningsinformation samt forskarstöd för att bygga upp ett statistiskt föreningsregister bör också uppmuntras" (Ds 1995:30, s. 64ff). Programmet kom att i tiden även sammanfalla med en ideologiskt laddad politisk debatt om tradition och förnyelse av den svenska folkhemsmodellen.

Programmet kom att ta sin utgångspunkt i 90-talets snabba förändring av det traditionella industrisamhälle som var resultatet av drygt 100 år av folkrörelsearbete på skilda samhällsområden. Det nya samhälle som började se dagens ljus karaktäriserades som ett nätverkssamhälle, byggt på kunskap, kultur, kompetens och kommunikation. Kompetenta, välutbildade medborgare, solidariska individualister med s.k. postmateriell värderingsgrund skulle snart komma att avlösa solidariska kollektivisterna med en stark materialistisk värdegrund för socialt handlande. Detta enligt ledande samhälls- och kulturforskare.

Amnå kom att vid sin lansering av programmet också knyta an till den svenska maktutredningens omdöme: "Folkrörelserna har förvandlats till förvaltning. I medlemmens perspektiv är organisationen därmed inte längre ett instrument för förändring, utan en serviceproducent jämförbar med offentliga myndigheter" (Ds 1995:30, s.12. Maktutredningen: SOU 1990:44, s.194). Den programmatiska hållningen kom att sammanfattas med hänvisning till de djupgående samhällsförändringarna som "skapat en i vissa avseenden helt ny kontext för det ideella arbetet". Amnå motiverade sitt program för forskning med att det krävdes kunskap för att man skulle kunna förstå och hantera samhällsutvecklingens förutsättningar och utmaningar, eftersom kunskapsbildningen inom detta område varit svag. "Först på senare tid har exempelvis samhällsvetenskaplig forskning på allvar börjat analysera betydelsen av föreningsliv och frivilliga sammanslutningar. Man kanske kan tycka att detta är märkligt i ett land där den kommunala självstyrelsen, partiväsendet, folkrörelserna, föreningsengagemanget, studiecirkelarna etc. är så intimt förknippade med de sociala och politiska arbetsformerna i Skandinavien" (Ds 1995:30, s.15).

Amnå hänvisade även till en forskargrupp som lämnat viktiga bidrag vid tillkomsten av handlingsprogrammet för forskning om ideell verksamhet och redovisningen omfattade även en kartläggning av "aktuell forskning samt forskning som bedrivits de senaste åren" (Ds 1995:30, s. 31ff.). Den gav vid handen att när det gällde projektens frågeställningar var det många forskare som ägnade sig åt historiska och idéhistoriska aspekter avseende utvecklingen och framväxten av olika ideella organisationer, "såväl nationella rörelser som lokalt föreningsliv". De flesta fokuserade på olika faser av industrisamhällets utveckling. "Utgångspunkten är oftast någon ideell organisation. Sällan åsyftas den vidare ideella verksamheten", konstaterade Amnå. Forskningen om de traditionella folkrörelserna befanns visserligen alltjämt dominera, men där fanns också inslag av "nyare organiseringar". Den kunde handla om mobilisering, livsstilar, moralbildning, eller om ledning och styrning av organisationen liksom om balans mellan å ena sidan amatörism och idealitet samt professionalism och marknadsstyrning å den andra. Dominansen av historiska studier kring de gamla folkrörelserna och den första framgångstiden framstod vid Erik Amnås kartläggning som bruten.

Amnås iakttagelse bör dock nyanseras mot bakgrund den här föreliggande kartläggningen av den samlade forskningen om folkrörelser som helhet. Då i så måtto, att det på kort tid visserligen har kommit en starkt framflyttande forskning om sociala rörelser, det civila samhället och dess frivilligorganisationer. Men det har också under tiden kommit till stånd en delvis vital och nyskapande, kritiskt hållen folkrörelseforskning av traditionellt slag inom vetenskapligt starka och väletablerade discipliner. Dock handlar det inte längre

om organisationsstudier och om de formativa skeendena. Men obestriddligen sker i forskningen undan för undan en upplösning av begreppet folkrörelser till förmån för det internationellt spridda begreppet *sociala rörelser*.

Vid Amnås kartläggning av forskningen om den ideella sektorn konstaterades att den nya forskningsinriktningens teoriutveckling hade fått stå tillbaka för mer beskrivande angreppssätt. En mindre del var av jämförande karaktär. Några, men stora projekt, var delar i internationella samarbeten. Genusperspektivet förekom i några fall. Ett fåtal ägnades åt tredje världen, medan Östeuropa saknades helt. Tvärvetenskapliga ansatser kunde visserligen förekomma i några fall, men den övervägande delen av projekten var organiserade institutionsvis. I flera fall förekom forskning i nätverk, vari flera universitetsinstitutioner deltog. I ett par fall framgick att forskningen var organiserad inom ett vetenskapligt forum eller vid ett mångvetenskapligt centrum. Några internationella kontakter utanför Norden och Europa förekom så gott som inte (Ds 1995:30, s. 32f.).

Finansiärer av forskningen befanns i huvudsak vara forskningsråd och stiftelser, främst Socialvetenskapliga forskningsrådet, Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Forskningsrådsnämnden och Riksbankens Jubileumsfond och andra stiftelser, jämte Civil- och Socialdepartementen, SIDA, Statens Naturvårdsverk, Röda korset, olika idrottsförbund samt högskolor och universitet. Det typiska bidragsbeloppet uppskattades variera mellan 50 000 och 250 000 SEK.

Forskning i Norden om den ideella sektorn

När det gäller forskningen om civilsamhället och den ideella sektorn⁴⁴² är den väl företrädd i Norden. På nordisk basis har forskarkurser anordnats i regi av Sköndalsinstitutet och Handelshögskolan, som bekostats av Nordisk akademi för forskerutbildning (NorFa), vilket därmed också bidragit till att utbytet har ökat bland doktorander.

*Frivillighedens utfordringar*⁴⁴³ är en antologi om frivilligt arbete och frivilliga organisationer i Norden. I denna bok skriver flera av de ledande nordiska forskarna om frivillighet i Norden.

⁴⁴² Föreningen *Ideell Arena* har genom Jan Ström låtit göra en sammanställning av relevant forskning inom detta vida fält. Sammanställningen *"Forskning med inriktning mot ideell sektor och ledarskap vid svenska och nordiska högskolor"* (2003-01-26), har ställts till förfogande för denna inventering. Rapporten är framställd av ekonomie licentiat Johan Söderholm.

⁴⁴³ Henriksen, Lars Skov & Ibsen, Bjarne, (red), *Frivillighedens utfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer*. Odense 2001.

⁴⁴⁴ Henriksen, Lars Skov, *Lokal frivillig organisering I nye omgivelser*. Aalborg 1996.

Ett nordiskt forskningsprojekt kring motiv för att engagera sig frivilligt i olika nordiska länder genomfördes under 90-talets senare hälft. Där studerades Röda Korset respektive frivilligcentraler. Projektet var ett samarbete mellan forskare från skilda nordiska forskningsinstitutioner.

Vid Aalborgs universitet sker en livaktig forskning om ideell sektor. Lars Skov Henriksen belyste i ett arbete från 1996 hur ideella organisationer förhåller sig till den danska staten och hur detta har förändrats under senare år.⁴⁴⁴ Han har i samarbete med Anja Jørgensen och Peter Bundesen⁴⁴⁵ också redovisat en historisk genomgång av socialt inriktade organisationer och deras förekomst i Danmark.

En introduktion till finsk forskning om den tredje sektorn och vilken roll den har i Finland beskrivs i en brett upplagd antologi i redaktion av Martti Siisiäinen vid universitetet i Jyväskylä, samt Petri Kinnunen vid University of Lapland i Rovaniemi.⁴⁴⁶ Ett annat arbete är Marianne Nylunds⁴⁴⁷ om hur självhjälpsgrupper och frivilligt arbete är organiserade och vilken roll de spelar i det finska samhället. Hon är verksam vid Helsingfors universitet. Ännu en forskare är Susan Sundback vid Åbo Akademi, som har ansvarat för den finska delen i en internationell jämförelse av de ideella sektorerna i olika länder.⁴⁴⁸

I Norge bedrivs forskning hos både universitet och fristående forskningsinstitut. Ett viktigt institut inom forskning inom den ideella sektorn är Institutt for samfunnsforskning (ISF) i Oslo. Ett av institutets forskningsområden behandlar civilstaten och välfärdssamhället och som leds av Håkon Lorentzen, vars avhandling behandlade relationen mellan den norska staten och de frivilliga organisationerna.⁴⁴⁹ Denna forskning har sedan kommit att leda till samarbete

⁴⁴⁵ Bundesen, Peter, Henriksen, Lars Skov & Jørgensen, Anja, *Selvhjælp, filantropi og interesseorganisering -frivillige organisationer i dansk socialpolitik 1849-1990'erne*. Odense 2001.

⁴⁴⁶ Siisiäinen, Martti, et al. *The third sector in Finland – Review to research of the Finnish third sector*” *The Finnish federation for social welfare and health*. Helsinki 2000.

⁴⁴⁷ Nylund, Marianne, *Varieties of mutual support and voluntary action*, Finnish federation for social work and health. Helsinki 2000.

⁴⁴⁸ S. Sundback, V. Helander, H. Laaksonen, H. K. Anaheier & L. Salamon, ”Finland”, (i: Salamon, et al. (eds.), *Global Civil Society, Dimensions of the Nonprofit Sector*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector project. Baltimore: Center for Civil Society Studies, pp. 63–80, 1999.

⁴⁴⁹ Lorentzen, Håkon, *Frivillighetens integrasjon – Staten og de frivillige velferdsproducenterne*. ISF-rapport 93:10, Oslo 1993.

⁴⁵⁰ Sivesind, Karl-Henrik, et al., *The voluntary Sector in Norway –Composition, Changes and Causes*. ISF-Rapport 2002:2, Oslo 2002.

⁴⁵¹ Andersen, Rolf & Østbye, Martha, *Krisesentre og kommuner. Samarbeid og konflikt*. ISF-rapport 98:7. Oslo 1998.

med bland annat forskare vid Johns Hopkins-universitetet, vari den ideella sektorn i 27 länder jämförs⁴⁵⁰ En annan, Rolf Andersén, studerar hur forskning om kriscentraler och deras relation till kommuner.⁴⁵¹ Institutets forskare har publicerat sammanlagt ett 30-tal egna rapporter, som finns att hämta via Internet: <http://www.isaf.no/ISF/n511.htm#velferd>. I Norge finns också Per Selle och Dag Wollebæk representerade inom detta fält.⁴⁵²

Forskningen om civilsamhället och den ideella sektorn är i Sverige uppdelad på många discipliner och fakulteter. Dessa har tidigare haft relativt liten kontakt med varandra, men på senare tid har kontakterna ökat. Den följande redovisningen av inventeringen är huvudsakligen disponerad efter fakultetsdiscipliner i syfte att därmed åstadkomma en bättre överskådlighet för läsaren.

Forskning inom socialt arbete

Vid Sköndalsinstitutet har en omfattande forskning om civilsamhället (och om den ideella sektorn) kommit att utvecklas och som i Högskoleverkets utvärdering av ämnet Socialt arbete i Sverige karaktäriserats som en utveckling som har ”prägel av pionjärbete i svensk och nordisk socialvetenskaplig forskning” kring den ideella sektorn sedan en bit in på 90-talet. Den bedrivs av en forskargrupp om ett tjugotal forskare. Forskningen är mångvetenskaplig med särskild inriktning mot socialt inriktade frivilligorganisationer och det civila samhällets sociala betydelse. Arbetet kan indelas i allmänna kartläggningar, studier av nya frivilliga organisationer, deras relationer till andra typer av organisationer samt drivkrafter bakom frivilligt arbete enligt följande.

Kartläggningar av ideell sektor

Ett flertal systematiska kartläggningar av den ideella sektorn har genomförts av forskare vid Sköndalsinstitutet tillsammans med andra forskare från andra högskolor. En första kunskapsöversikt över frivilligt arbete i Sverige och andra länder gjordes 1992/93, vilket resulterade i en SOU-rapport.⁴⁵³ I ett internationellt samarbetsprojekt med Johns Hopkins-Universitetet har såväl forskare vid Handelshögskolan som Sköndalsinstitutet deltagit och som resulterade i omfattande studier av och försök att begreppsligt definiera den ideella sektorns storlek i Sverige.⁴⁵⁴

Det så kallade *Eurovol-projektet* är en jämförande europeisk studie kring frivillighetsarbete i 10 europeiska länder som pågick mellan 1994–2000. Projekt-

⁴⁵² Selle, Per, & Wollebæk, Dag, *Det nye organisasjonssamfunnet*. Bergen 2002.

⁴⁵³ SOU 1993:82: Socialtjänstutredningen. *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*.

⁴⁵⁴ Lundström, Tommy & Wijkström, Filip, *The nonprofit sector in Sweden*, Manchester 1997.

ledare var Eva Jeppsson – Grassman och Lars Svedberg vid Sköndalsinstitutet. Inom ramen för projektet genomfördes en undersökning av befolkningens frivilliga insatser i Sverige. Dessutom gjordes en studie av socialt inriktade frivilligorganisationer med fokus på de frivilliga insatsernas betydelse för organisationernas verksamhet och policy. Ännu en studie kom att behandla samhällets hållning och politik i fråga om frivilliga insatser.⁴⁵⁵ Flera av forskarna vid Sköndalsinstitutet har medverkat i olika antologier. Bl.a. har Lars Svedberg och Eva Jeppsson Grassman skrivit *Frivilliga insatser i svensk välfärd – med utblickar mot de nordiska grannländerna* i en nordisk antologi. I anslutning till projektet har forskargruppen även kunnat

Studier över nya och gamla frivilliga organisationer

Lars-Erik Olssons avhandling i sociologi⁴⁵⁷ behandlar hur frivilliga organisationer uppstår utifrån tre fallstudier av Noaks Ark, 5112-rörelsen samt Farsor och Morsor på Stan. Här belyses hur organisationerna gått igenom tre olika led i deras etablering. Olika problem och fenomen kommer i fokus under de olika faserna. En tvärvetenskaplig studie har gjorts kring den nystartade *Basta arbetskooperativ*, vars syfte är att hjälpa missbrukare till ett drogfritt liv.⁴⁵⁸ En ny doktorsavhandling av Magnus Karlsson berör självhjälpgrupper.⁴⁵⁹ Noriko Kurube vid Institutionen för socialt arbete har gjort en studie över Länkarna.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Jeppsson Grassman, Eva & Svedberg, Lars, *Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre*, (i: Amnå, Erik, (red), *Medmänsklighet att hyra? – åtta forskare om ideell verksamhet*. Örebro 1995; Lundström, Tommy & Svedberg, Lars, *Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning*, (i: *Socialvetenskaplig tidskrift* årgång 5, nr 2–3). 1998.

⁴⁵⁶ Jeppsson Grassman, Eva & Svedberg, Lars, *Voluntary Action in a Scandinavian Social Welfare Context: the Case of Sweden*. (*Non-profit and Voluntary Sector Quarterly*, 1996. Vol. 25, nr 3). De båda: *Civic Participation in the Welfare State. Patterns in Late-Modern Sweden*. (Under utg.). 2003; Svedberg, Lars & Lundström, Tommy, *The Voluntary Sector in a Social democratic Welfare State – The Case of Sweden*. (i: *Journal of Social Policy* 32, 2, 1–22. 2003; Wijkström, Filip, *The Swedish Non-profit Sector in International Comparison*. (*Annals of Public and Cooperative Economics*. 1997. Vol. 68, nr 4).

⁴⁵⁷ Olsson, Lars-Erik, *Från idé till handling*. Stockholm 1999.

⁴⁵⁸ Hansson, Jan-Håkan & Wijkström, Filip, "Civilt samhälle, social ekonomi eller nonprofit?: fallet Basta arbetskooperativ: slutrapport från ett forskningsprojekt", Sköndalsinstitutets skriftserie nr. 19, Stockholm 2001.

⁴⁵⁹ Karlsson, Magnus, *Själva men inte ensam – om självhjälpgrupper i Sverige*. Rapport nr 104. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholm. 2002.

⁴⁶⁰ Kurube, Noriko, *Självhjälp och överlevnad – en studie av Länkarna*. Rapport nr 85. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet 1998.

Studier kring frivilliga organisationers relation till framför allt kommuner

Åke Bergmark vid Sköndalsinstitutet har utrett kommunernas ekonomiska stöd till frivilligorganisationer.⁴⁶¹ Göran Johansson och Lars Svedberg har undersökt hur frivilligcentraler kan avlasta den kommunala socialtjänsten.⁴⁶² Inom detta område driver också Lars-Erik Olsson ett projekt där han studerar samverkan mellan kommuner och frivilligorganisationer. Arbetet redovisas under titeln ”*På olika villkor. Samverkan mellan kommun och frivillig organisation*”.⁴⁶³ Inom samma område men med fokus på utvärdering och kvalitetsfrågor Kari Jess sitt avhandlingsarbete. I Marie Nordfeldts avhandling i kulturgeografi⁴⁶⁴ om hemlöshet undersöktes skillnaderna i relationen mellan frivilliga organisationer och socialtjänsten i Stockholm respektive Göteborg. Hon påvisade att det var skillnad mellan att frivilligorganisationerna och kommunerna i så måtto att de var olika tydligt integrerade i sitt arbete, vilket kom att präglade inte bara det operativa arbetet utan också möjligheterna att bedriva opinionsbildning.

Drivkrafter bakom frivilligt arbete

Eva Jeppsson Grassman (1997) har studerat vilka drivkrafter frivilligarbetare har i ”*För andra och för mig – Det frivilliga arbetets innebörder*”, Hennes slutsats är att det finns både altruistiska och egennyttiga motiv till varför personer utför frivilligt arbete. Hon kom bl.a. att framhålla tre motiv utifrån sina intervjuer: 1) Den kollektiva egennytan; att arbeta mot ett gemensamt allmännyttigt mål. 2) Yttre drivkrafter, som t.ex. att bli vald till ledare av medlemmarna på grund av personliga egenskaper och kompetens. 3) Inre drivkrafter, där ledarskapet upplevs ge självförverkligande och erkännande. Det upplevs lustfyllt att kunna påverka omvärlden. Ännu ett pågående projekt inom området består av studier kring livsåskådning och ideella insatser är ett doktorandarbete av Johan von Essen i samarbete med Carl Reinhold Bråkenhielm och Lars Svedberg.

Anna Meeuwisse⁴⁶⁵ är ännu en forskare vid Sköndalsinstitutet. Hon bedriver också forskning vid Socialhögskolan i Lund kring socialt arbete med insatser

⁴⁶¹ Bergmark, Åke, *Från bidrag till ersättning? Om kommunernas stöd till de frivilliga organisationerna inom den sociala sektorn*, Sköndalsinstitutets skriftserie nr. 1, Stockholm 1994.

⁴⁶² Johansson, Göran, *Det lilla extra. Om frivilligcentralen i Tyresö*, Sköndalsinstitutets skriftserie nr. 7, Stockholm 1997.

⁴⁶³ Olsson, Lars-Erik, *På olika villkor. Samverkan mellan kommun och frivillig organisation*. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie Arbetsrapport nr. 12. Stockholm 2000. Se även Rönmark, Lars, (red.) *Att finna sin väg. Socialt arbete i mötet mellan frivilliga organisationer*. (FoU i väst 2:2003). Göteborg 2003.

⁴⁶⁴ Nordfeldt, Marie, *Hemlöshet i välfärdsstaten*, Geografiska regionstudier nr 35, Uppsala 1999.

⁴⁶⁵ Meeuwisse, Anna, *Ett högriskprojekt. Om missbrukarhabilitering På Basta arbetskooperativ*. Lund 2001. Sunesson, Sune & Meeuwisse, Anna, *Frivilliga organisationer, socialt arbete och expertis*, i Socialvetenskaplig tidskrift Vol. 2–3, 1998. Se även rapporter publicerade i *Sköndalsinstitutets publikationsserier*, exempelvis av Lars-Erik Olsson.

från frivilliga organisationer. Projektet är ett samarbete med bland andra Sune Sunesson. Ännu en forskare är Jan Magnusson, som gjort en studie kring frivilliga organisationer och korporativ politik.⁴⁶⁶

Sociologisk forskning

Forskning om det civila samhället bedrevs vid 1990-talets första hälft vid City-universitetet i Stockholm inom ramen för det större projektet *Den svenska socialstaten*. Projektet leddes av Hans Zetterberg och begreppet utgjorde där ett centralt inslag. Den teoretiska diskussionen kring begreppet har i bidrag från denne och andra forskare redovisats i en antologi i redaktion av Lars Trägårdh.⁴⁶⁷ Även Berth Danermark och Christian Kullberg har i ett gemensamt arbete bidragit med nya perspektiv på frågor kring förhållandet mellan välfärdsstaten och frivilligorganisationerna i en krympande ekonomi.⁴⁶⁸

Inom ämnet sociologi finns redan en tradition av forskning med begrepps- och teoribildning kring sociala rörelser och som avser all icke-kommersiell organiserad verksamhet. Andrew Jamison och Göran Ahrne är två framträdande forskare inom forskningsfältet. Begreppets innebörd varierar dock beroende på om forskningen har ett aktörs- eller organisationsperspektiv, eller om den sker i ett samhällsperspektiv.⁴⁶⁹ I Sverige har forskningen till stor del präglats av folk-rörelser, men då det gäller att slippa ifrån en politiserad belastning av epitetet folk kan ibland synonyma innebörder tyckas uppstå i användningen av begreppen sociala rörelser och folk-rörelser.

Vid Göteborgs universitet finns en starkt utvecklad forskning kring sociala rörelser. En framträdande sociologisk forskare är Håkan Thörn, vars forskning om sociala rörelser fått betydande genomslag. En teoretisk genomgång av begreppet finns i dennes avhandlingsarbete ”Modernitet, sociologi och sociala rörelser”,⁴⁷⁰ liksom där även redovisas en historisk redovisning av sociala rörelser i Europa under de senaste 200 åren.⁴⁷¹ I ett senare arbete redovisas sociala

⁴⁶⁶ Magnusson, Jan, *Ny situation. Ny organisation. Gatutidningen Situation i Stockholm 1995–2000*. Lund 2002.

⁴⁶⁷ Trägårdh, Lars, *Civilt samhälle contra offentlig sektor*. Stockholm 1995.

⁴⁶⁸ Danermark, Berth & Kullberg, Christian, *Samverkan. Välfärdsstatens nya arbetsform*. Lund 1999.

⁴⁶⁹ Eyerman, Ron & Jamison, Andrew, *Social Movements: contemporary debates*, Research report, Department of Sociology, Lund 1989.

⁴⁷⁰ Thörn, Håkan, *Modernitet, sociologi och sociala rörelser*, Sociologiska institutionens skrifter nr 62, Göteborg 1997.

⁴⁷¹ Thörn, Håkan, *Rörelser i det moderna: politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989*. Stockholm 1997.

rörelser utifrån ett globaliseringsperspektiv.⁴⁷² En annan sociolog i Göteborg är Abby Peterson, med en avsevärd produktion inom området sociala rörelser. Bl.a. ledde hon 1994–1996 det av SFR finansierade projektet *Antiracist Movements in Sweden: New Models for Democratic Multicultural societies*. Hon har under 90-talet i sin forskning kommit att behandla ämnen rörande kvinnor, etnicitet, integration och social protest.⁴⁷³

Vid Stockholms Universitet pågår vid Sociologiska institutionen ett forskningsprogram som heter ”*Social Change and organizational change*” under Göran Ahrnes ledning och med deltagande av Apostolis Papakostas, Jenny-Ann Brodin, Fredrik Liljeros, Mats Pettersson. Forskningsprogrammet syftar till att undersöka om sociala förändringar sker genom att äldre organisationer förändras eller genom att nya organisationer skapas. Ett antal nystartade framgångsrika ideella organisationer studeras för att analysera hur de lyckades etablera sig. Exempel på organisationer är Livets Ord⁴⁷⁴ och innebandy.⁴⁷⁵ Nyligen publicerades inom projektet ett arbete med teoretiska resonemang kring samhällsförändringar utifrån ett organisationsperspektiv, som till stor del bygger på dessa fallstudier av frivilliga organisationer.⁴⁷⁶ Ahrne och Papakostas behandlar där också medlemskapets betydelse i vad de kallar medlemsorganisationer som kännetecknas av starka ömsesidiga band till medlemmarna, arbetskraftsintensitet, agitation, noggranna medlemsregister, medlemsmöten och medlemsavgifter som typiska inslag i de svenska folkrörelserna. Göran Ahrne är också medförfattare till en bok⁴⁷⁷ om den svenska livsformen, svenskt samhällsliv och dess organisering. Den innehåller kapitel kring frivilliga organisationers verksamhet mellan 1950 och 1990-talet.

⁴⁷² Thörn, Håkan, *Globaliseringens dimensioner*. Stockholm 2002.

⁴⁷³ Ur en omfattande produktion kan nämnas t.ex. Peterson, Abby, *Women and Social Movements: A Theoretical Framework for Empirical Research*, (i: Dobkowski, M. and Wallimar, I., eds., *Research in Inequality and Social Conflict*). Greenwich, Connecticut 1991; Dens., *Rainbow Coalitions and Neo-Sectarianism: Youth and the Drama of Immigration in Contemporary Sweden*. Aldershot, England and Brookfield, USA, 1997. Dens.: *Contemporary Political Protest: Essays on Political Militancy*. Aldershot, England and Brookfield, USA, 2001.

⁴⁷⁴ Brodin, Jenny-Ann, *Livets Ord – en deskriptiv analys av Livets Ord i organisations- och sektorsperspektiv*. Sociologiska Institutionen i Stockholm 1995.

⁴⁷⁵ Liljeros, Fredrik, *Elitinnebandy – skapandet av en elitidrott*. Sociologiska institutionen i Stockholm 1996.

⁴⁷⁶ Ahrne, Göran & Papakostas, Apostolis, *Organisationer, samhälle och globalisering*. Lund 2002.

⁴⁷⁷ Ahrne, Göran, Roman, Christine, Franzén, Mats, *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Göteborg 1996. Se även Ahrne, Göran, *Social Organizations. Interactions inside, outside and between organizations*. London 1994.

Två avhandlingar vid denna institution har skrivits kring sociala rörelser. Rickard Sandell behandlade varför medlemmar går med i och lämnar sociala rörelser.⁴⁷⁸ Hans forskning fokuserade på betydelsen av ”relevant others” och sociala nätverk som orsaker. Undersökta organisationer utgörs av nykterhetsrörelsen, frikyrkan och fackföreningar. Charlotta Sterns avhandling behandlade hur konkurrens respektive förekomsten av överlappande ideologier påverkar framgångar och tillväxten hos sociala rörelser.⁴⁷⁹ Undersökningsobjekten består av bland annat nykterhetsrörelsen och socialdemokratiska partiet. Även Magnus Boström har i sin avhandling intresserat sig för sociala rörelser, närmare bestämt miljörelsen (*Miljörelsens mångfald*).⁴⁸⁰ Han kom att jämföra fem olika miljöorganisationer. I en pågående studie forskar han kring hur miljöaspekter regleras och certifieras och vilka aktörer som påverkar denna process. Arbetet bedrivs inom det större programmet SCORE, i ett samarbete mellan Stockholms Universitet och Handelshögskolan i Stockholm.

Vid Uppsala universitet finns Ron Eyeran, som tillsammans med Andrew Jamison (numera vid Lunds universitet och högskolan i Malmö) i ett europeiskt forskningsprojekt⁴⁸¹ studerat miljörelsen i tre europeiska länder. I senare forskning berör de också de intellektuellas samhälleliga roll som nyskapare.⁴⁸² Tillsammans med Jamison har han också i ett senare arbete behandlat hur musik använts i sociala rörelser såväl i Sverige som internationellt.⁴⁸³

Statsvetenskaplig forskning

Statsvetenskaplig forskning om sociala rörelser domineras av problem som avser relationen mellan ideell sektor och staten. Forskningen har ofta ett fokus på demokratiaspekten behandlar framför allt relationen mellan staten och arbetsrörelserna.

Michele Micheletti vid Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms Universitet, har problematiserat förhållandet mellan begreppsparat folkrörelser och intresseorganisationer i sin studie av framväxten av det svenska civilsamhället

⁴⁷⁸ Sandell, Rickard, *Social Movement and Social Networks*. Department of Sociology, Stockholm 1998.

⁴⁷⁹ Stern, Charlotta, *The Dynamics of Social Movements – Essays on Competition and Diffusion*. Department of Sociology, Stockholm 1999.

⁴⁸⁰ Boström, Magnus, *Miljörelsens mångfald*. Arkiv, Lund 2001.

⁴⁸¹ Jamison, Andrew, Eyeran, Ron & Cramer, Jacqueline, *The Making of the New Environmental Consciousness: A Comparative Study of the Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*. Edinburgh 1990.

⁴⁸² Eyeran, Ron, *Between Culture and Politics, Intellectuals in Modern Society*. 1994.

⁴⁸³ Eyeran, Ron & Jamison, Andrew, *Music and Social Movements*. Cambridge 1998.

1850–1990.⁴⁸⁴ Bo Rothstein vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs Universitet arbetar med studier kring de svenska intresseorganisationerna och deras relation till den korporativa staten. Sverige har ovanligt starka intresseorganisationer och Rothstein söker förklara varför det är så och vilken betydelse de har för svensk demokrati och medborgarnas tillit till det politiska systemets förmåga. Dessutom har han en ambition att analysera långsiktiga politiska effekter av detta.⁴⁸⁵ I ett annat arbete har Rothstein tillsammans med Jonas Bergström vid Arbetslivsinstitutet behandlat intresseorganisationernas minskande betydelse och den korporativa statens förändring.⁴⁸⁶ Inom detta område skall också nämnas Leif Lewins (vid Statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala Universitet) centrala arbete *Samhället och de organiserade intressena* (1992).

Förvaltningsforskaren i Göteborg, Staffan Johansson, som även är knuten till forskningsprogrammet om offentlig sektor (CEFOS) vid Göteborgs Universitet har redovisat studier kring huruvida ideella organisationer håller på att bli kommunala underleverantörer.⁴⁸⁷

Lena Lindgren representerar en inom statsvetenskaplig forskning innovativ inriktning med sin studie av vad som händer när staten överlåter till ideella organisationer att genomföra politiska beslut. Hon ger ytterligare perspektiv på den svenska korporativa modellen för statlig styrning. Ett centralt begrepp är kooptering som innebär att staten överför myndighetsuppgifter mot bidrag/ersättning till frivilliga organisationer. Det civila samhällets ideella sektor exponeras därmed som alternativ till både det offentliga och den kommersiella marknaden.⁴⁸⁸

Erik Amnå vid Göteborgs universitet har arbetat övergripande med forskning kring ideell sektor i samband med ett större uppdrag att presentera ett handlingsprogram för forskning.⁴⁸⁹ Han har även tillsammans med andra forskare medverkat i en antologi med representanter för flera discipliner kring ideell sektor.⁴⁹⁰ Inom ramen för Demokratiutredningen kom Amnå att ge plats för

⁴⁸⁴ Micheletti, Michele, *Civil Society and State Relations in Sweden*. Avebury Aldershot, England, 1995.

⁴⁸⁵ Rothstein, Bo, *Den korporativa staten – intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm 1992. Se även dens., *SWEDEN: Social Capital in the Social Democratic State*, (i Putnam, R., red., *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. New York 2002.

⁴⁸⁶ Rothstein, Bo & Bergström, Jonas, *Korporatismens fall och den svenska modellens kris*. SNS, Stockholm 1999.

⁴⁸⁷ Johansson, Staffan, *Självständiga rörelser eller kommunala underleverantörer – Ideella organisationers roll i välfärdssystemet*, CEFOS, Göteborg 2001.

⁴⁸⁸ Lindgren, Lena, *Varken privat eller offentligt. Folkbildningsrådet "i myndighets ställe"*. Göteborg 2001.

⁴⁸⁹ Amnå, Erik, *Ideell Verksamhet – förutsättningar, organisering och dess betydelse. Ds 1995:30*. Stockholm 1995.

⁴⁹⁰ Amnå, Erik, *Medmänsklighet att hyra? – åtta forskare om ideell verksamhet*. Örebro 1995.

redovisning av forskning om det civila samhället i en särskild forskarvolym.⁴⁹¹ Jan Engberg vid Statsvetenskapliga institutionen vid Umeå universitet har i en avhandling om folkrörelserna i Välfärdssamhället analyserat vilka samhällsfunktioner folkrörelserna har och identifierar folkrörelsernas förmåga att genomdriva politiska kulturer. Analysen bygger på fyra idealtyper av folkrörelser; arbetsrörelser, idérörelser, interaktivitetsrörelser och identitetsrörelser. Victor Pestoff vid Mitthögskolan i Östersund kommit att bl.a. ägna sig åt förekomsten av kooperativ, men även kooperativa barndaghem i Sverige.⁴⁹²

Forskning inom ämnet ekonomi

Inom företagsekonomi bedrivs också forskning kring organisering av ideell sektor. Fokus ligger ofta på ledarskaps- och organiseringsmodeller snarare än den ideella sektorn. Det innebär att flera forskare växlar mellan att forska inom ideell sektor och forskning inom andra sektorer. Vid Växjö Universitet har Christer Jonsson i sin doktorsavhandling ”*Ledning i folkrörelser – den interaktiva ledningslogiken*” (1995) behandlat hur folkrörelser leds med fokus på det frivilliga medlemskapets, ideologins och demokratins betydelse. Han har också tillsammans med Per Olof Berg också skrivit ”*Strategisk ledning på politiska marknader – opinionsbildning och intern förankring i förvaltningar och folkrörelseorganisationer*”.⁴⁹³ Denna bok är mer av lärobokskaraktär. Ett av universitetets profilmråden avser *Arbetsmarknad, internationell migration och etniska relationer*. Enstaka forskningsprojekt inom området kan i någon mening sägas beröra den ideella sektorn.

Ett par företagsekonomer intresserar sig för kyrkan som forskningsområde. Vid Linköpings Universitet finns Jörgen Ljung, vars avhandling⁴⁹⁴ behandlade en organisatorisk analys av frikyrkliga församlingar utifrån en enkätstudie. Vid Uppsala Universitet kom Eskil Jonsson att behandla en organisationsform, som är beroende av många externa finansörer med olika intressen och identiteter och där interna aktörer har skilda ideologier. Jonsson ägnade sig åt hur ledningen kan styra denna typ av organisation. Den undersökta organisationen var ”*the Ethiopian Evangelical Church, Mekane Yesus*”.⁴⁹⁵ Vid Karlstad Universitet fors-

⁴⁹¹ Demokratiutredningen. Civilsamhället. Forskarvolym VIII. SOU:1999:84.

⁴⁹² Pestoff, V. A., *Between Markets and Politics. Co-operatives in Sweden*. Frankfurt 1991; dens., m. fl., *Kooperation och välfärd*. Stockholm 1994.

⁴⁹³ Berg, Per Olof & Jönsson, Christer, *Strategisk ledning på politiska marknader – opinionsbildning och intern förankring i förvaltningar och folkrörelseorganisationer*. Lund 1991.

⁴⁹⁴ Ljung, Jörgen, *Idébaserad verksamhet – en studie av frikyrkan som organisation*. Linköping 1993.

⁴⁹⁵ Jonsson, Eskil, *Narrow Management – the quest for Unity in Diversity*. Doctoral thesis nr 75, Företagsekonomiska institutionen, Uppsala 1998.

kar Per Pettersson kring Svenska kyrkan utifrån ett ekonomiskt perspektiv. I sin avhandling, *Kvalitet i livslånga tjänsterelationer – Svenska kyrkan ur ett tjänsteteoretiskt och religionssociologiskt perspektiv*⁴⁹⁶ kom han att applicera en modell av kyrkan som en tjänsteproducerande organisation med kunder.

Vid Linköpings universitet har man på uppdrag av LO och med stöd av KK-stiftelsen tagit fram en samling forskarrapporter på temat IT och lärande i ideella organisationer.⁴⁹⁷ Flera av bidragen bygger på resultat från det omfattande DLK-projektet, som utfördes i facklig miljö.

Vid Handelshögskolan i Stockholm bedrivs forskning om den ideella sektorn. Sven-Erik Sjöstrand arbetar med problem kring vilka rationaliteter som finns i den ideella sektorn jämfört med andra sektorer.⁴⁹⁸ Denna miljö har också kunnat locka fram en grupp forskare, som långsiktigt ser den ideella sektor som sitt huvudområde. Filip Wijkströms har bl.a. studerat hur den svenska ideella sektorn ser ut i jämförelse med andra länder⁴⁹⁹ samt hur civilsamhället skall kunna beskrivas och förklaras.⁵⁰⁰ Nyligen utgav han av trycket nya forskningsrön som låter antyda en tendens till att föreningslivet i relativa termer utvecklas i riktning från att tidigare ha gett medlemmarna ”röst” till att i stället ge dem service. Statens roll synes här gå från att tidigare ha beviljat bidrag till frivilliginsatser och att i stället ge ersättning för specificerade tjänster. Wijkström ger också värdefull överblick över perspektiv, avgränsande definitioner, tidigare forskning och sammanfattande syntes.⁵⁰¹

Wijkström har dessutom, tillsammans med Cecilia Åkerblom, studerat föreställningar om ledarskap, som reproduceras i kurser och program vid de svenska folkrörelsernas egna utbildningsinstitutioner inom folkbildningen: folkhögskolorna och bildningsförbunden.⁵⁰² Cecilia Åkerblom håller dessutom

⁴⁹⁶ Pettersson, P., *Kvalitet i livslånga tjänsterelationer – Svenska kyrkan ur ett tjänsteteoretiskt och religionssociologiskt perspektiv*. Stockholm 2000.

⁴⁹⁷ Jägare, Sara, m. fl., *IT för idealister*. Linköping 2003.

⁴⁹⁸ Sjöstrand, Sven-Erik, *I samspel med andra* (i Amnå, Erik (red) *Medmänsklighet att hyra – åtta forskare om ideell verksamhet*). Örebro 1995.

⁴⁹⁹ Lundström, Tommy & Wijkström, Filip, ”*The non-profit sector in Sweden*”, Manchester 1997. Wijkström, Filip, *Svenskt organisationsliv – framväxten av en ideell sektor*. (EFI). Stockholm 1999.

⁵⁰⁰ Wijkström, Filip, *Different Faces of Civil Society*, EFI, Stockholm 1998.

⁵⁰¹ Wijkström, Filip & Lundström, Tommy, *Den ideella sektorn – organisationerna i det civila samhället*. Stockholm 2002.

⁵⁰² Wijkström, Filip & Åkerblom, Cecilia, *En dold arena för (re)produktion av ett alternativt ledarskap?*, (i Papers presenterade vid nordisk forskningskonferens, 20–22 oktober, Föreningen Kooperativa Studier och Det Nordiska Nätverket för Forskning om Den Ideella Sektorn). Stockholm 1999.

på med en mindre studie kring unga ledares ledarskap i ideell sektor. Vid Handelshögskolan finns även ett större forskningsprojekt kring frågor om hur en kollektiv identitet skapas inom globala ideella organisationer (Röda Korset och Greenpeace) och hur detta påverkar medlemmarnas respektive organisationens handlingsutrymme jämte dess roll i samhället. Där finns även Johan Hvenmark, som gjort en studie kring utbrändhet i ideell sektor.⁵⁰³ Ännu en rapport visar på hur frivilliga organisationer har en annan strategi än den kommunala och kommersiella missbrukarvård.⁵⁰⁴

Social ekonomi som begrepp fokuserar på sociala organisationer utifrån främst ett arbetsmarknadsperspektiv. Vid Mitthögskolan i Östersund finns Svenska Institutet för Social Ekonomi och där bedrivs forskning tillsammans med Arbetslivsinstitutet relevanta och intressanta frågeställningar kring bl.a. landsbygdsutveckling. Forskningsområdet är relativt nytt och nyligen publicerades i redaktion av Hans Westlund en antologi, *Social ekonomi i Sverige*.⁵⁰⁵

Forskning inom rättsvetenskap

Professor emeritus Carl Hemström vid Uppsala Universitet, vars avhandling från 1972, *Uteslutning från ideell förening*, behandlade juridiska aspekter på hur ideella föreningar kan utesluta medlemmar och de domar som fallit inom detta område. Senare har han i uppföljningsstudier *Ideella föreningar* (1977), *Stiftelsernas rättsliga ställning enligt 1994 års stiftelselag* (1996) samt *Organisationernas rättsliga ställning: om ekonomiska och ideella föreningar* (5 uppl., 1996) kommit att ytterligare tränga in i detta problemkomplex. Jörgen Nilsson vid SLU har studerat rösträttsfrågor inom kooperativt företagande.⁵⁰⁶ Vid Lunds Universitet försvarades 1996 en avhandling av skrev Katarina Olsson⁵⁰⁷ om näringsdrivande stiftelser.

⁵⁰³ Hvenmark, Johan, *Varför slocknar elden? Om utbrändhet bland chefer i ideella organisationer*. EFI, Stockholm 2001.

⁵⁰⁴ Söderholm, Johan & Wijkström Filip, *Offentlig sektor, näringsliv eller ideell regi – hur påverkar valet av institutionell form vården av missbrukare?* Socialstyrelsen. Stockholm 2002.

⁵⁰⁵ Westlund, Hans, (red), *Social ekonomi i Sverige*. Stockholm 2001. Se även Mattsson, Elisabet & Grut, Katarina (red.), *Social Ekonomi: om kraften hos alla människor*. Stockholm 1998.

⁵⁰⁶ Nilsson, Jörgen, *Rösträttsfördelning: lika eller differentierad rösträtt i svensk lantbrukskooperation?* Uppsala 1995.

⁵⁰⁷ Olsson, Katarina, *Näringsdrivande stiftelser: en rättslig studie över ändamål, förmögenhet och förvaltning*. Lund 1996.

Forskning inom de historiska vetenskaperna

Forskning om ideell sektor eller om civilsamhället är ingen domän för historiker. Dessa har ju av tradition haft sin hemvist inom traditionell folkrörelseforskning, vilket också framgått av det föregående. Bland de få arbeten med historisk inriktning som finns bör man hålla i minne Kerstin Stenius avhandling om hur ideella och offentliga organisationer under 1900-talet har bedrivit alkoholistvård. Från mitten av 1980-talet skedde en decentralisering av alkoholistvården. Antalet privata vårdgivare ökade. Marknadstänkandet nådde också denna del av socialvården. Utifrån en studie av fyra kommuner analyserar Stenius effekterna av dessa förändringar och diskuterar huruvida kommunerna kan överta statens roll som socialpolitisk samordnare?⁵⁰⁸ Idéhistorikern Roger Qvarsell har för sin del bidragit med idéhistoriska arbeten som delvis berör frivilligt socialt arbete.⁵⁰⁹ Men inom forskningsfältet finns även prov på gränsöverskridande samarbete mellan historiker och företagsekonomer, då det gällt att belysa aspekter på den sociala ekonomins regionala förutsättningar.⁵¹⁰

Historieforskningen om sociala rörelser har mera kommit att intressera sig för 1960-talets tidsanda och de så kallade vänsterrörelserna. Till exempel har Kim Salomon i sin bok, *Rebeller i takt med tiden*⁵¹¹ skildrat tidsandan på 60- och 70-talen och FNL-rörelsens framväxt. Intresset för u-landsfrågor, protester mot kärnvapen och vänsterns renässans skapade speciella politiska miljöer – dessa utgör en viktig referensram för att förstå FNL-rörelsens framväxt. Gräsrötterna i FNL-rörelsen var också ett uttryck för svensk folkrörelsesjäl – engagemanget och det ideella arbetet i grupp, seriösa studier i studiecirklar, övertygelsen, gränsande till fanatism om att de har rätt i sin sak. FNL-rörelsen var inte så ”lagom” i sitt agerande som andra folkrörelser. Det låg i tiden att göra uppror mot auktoriteter på alla plan. Med andra och liknande perspektiv har också Kjell Östberg kommit att behandla 1960-talets tidsanda och de sociala rörelserna.

⁵⁰⁸ Stenius, Kerstin, *Privat och offentligt i svensk alkoholistvård: Arbetsfördelning, samverkan och styrning under 1900-talet*. Lund Studies in Social Welfare. Lund 1999.

⁵⁰⁹ Qvarsell, Roger, *Välgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete: En historisk skiss*. (i: Frivilligt socialt arbete: Kartläggning och kunskapsöversikt). SOU 1993:82.

⁵¹⁰ Aronsson, Peter, Johansson, Lennart, m.fl., *Tillit eller mistro i småorternas land – en studie av social ekonomi i fem län* (Rapporter från Växjö universitet. Ekonomi Nr 1). Växjö 2002; Aronsson, Peter, Johansson, Bengt, (red.), *Entreprenörskapets dynamik och regionala förankring*. Växjö 2002. Se även Hasselberg, Ylva, *Den sociala ekonomin: familjen Clason och Furudals bruk 1804–1856*. Uppsala 1998.

⁵¹¹ Salomon, Kim, *Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*. Stockholm 1996. Se även dens., *Fred i vår tid. En studie i 80-talets fredsrevolution*. Malmö 1985. Jfr. Östberg, Kjell, 1968. *När allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringsen och de sociala rörelserna*. Stockholm 2003.

Kvinnorörelsen som tidigt 1900-talsfenomen har sedan 1999 varit föremål för mångvetenskaplig belysning inom ramen för några större projekt i nätverk. Ett sådant är *”Det vidgade rummet: strategier och nätverk i tre generationer av kvinnor på väg ut i offentligheten 1880–1940”* under ledning av Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg.⁵¹²

”Genus, medborgarskap och offentlig politik” är ett annat projekt med ett tiotal forskare, som nyligen avslutats och som leddes av Ulla Wikander och Christina Florin kring de förenande frågeställningarna: Vad karakteriserar den svenska genusmodellen och Hur har den vuxit fram? Projektet följer den speciella relationen genus och dess utformning inom den s.k. svenska modellen under en lång tidsperiod, 1848–1998.⁵¹³ Den 150-åriga jämförelsen är central för en fördjupad förståelse av den svenska utvecklingen. Analysen betonar samspelet mellan staten och medborgarna under 150 år och lägger tre perspektiv på dynamiken: statens, kvinnornas och ’mötet’ mellan de två.

I slutskedet är också det av Donald Broady ledda projektet *”Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920”*. Perioden kring sekelskiftet 1900 var av avgörande betydelse för kvinnors väg från privat till offentligt. Broadays projekt fokuserar Stockholm som mötesplats och de sociala nätverkens betydelse för ett antal kvinnor som bidrog till att forma moderna offentligheter. Här deltar forskare som Jan-Ulf Andersson (KI), Boel Englund, Ingrid Heyman, Agneta Linné, Eva Trotzig och Annika Ullman vid Lärarhögskolan samt flera forskare från andra lärosäten. Tonvikten ligger på deras insatser inom pedagogik, filantropi, sjukvård och kulturliv.⁵¹⁴

⁵¹² Österberg, Eva, Carlsson Wetterberg, Christina, (red.), *Rummet vidgas kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940*. Stockholm 2002. Se även: Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen. Fredrika Bremer-förbundet 1884–1921*. Eslöv 1997.

⁵¹³ Se även Florin, Christina & Kvarnström, Lars, (red.), *Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Genus, politik och offentlighet. Uppsatser som beskriver den tidiga kvinnorörelsen i Sverige*. Stockholm 2001. Se även: Florin, Christina, Sommestad, Lena, Wikander, Ulla, (red.), *Kvinnor mot kvinnor – om systerskapets svårigheter*. Stockholm 1999. Jfr. Plymoth, Birgitta, *Kvinnors ”medborgerliga” möjligheter: kvinnor och fattigvård under sent 1800-tal* (i: Warring, Anette, red., Kvinder på Tvärs). Roskilde 2000; Bergman, Helena, *En feministisk konspiration: Svenska kvinnors politiska och sociala aktivism kring utomäktenskapligt föräldraskap under tidigt 1900-tal* (i: Warring, Anette, red., Kvinder på Tvärs). Roskilde 2000; Hammar, Inger, *Emancipation och religion: Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900*. Stockholm 1999.

⁵¹⁴ Se t.ex. Broady, Donald & Ullman, Annika, *”Ständigt var man i farten med att grunda och stifta.” Om fält, offentligheter och nätverk vid sekelskiftet 1900*. Kvinnovetenskaplig tidskrift 2001 nr 2.; *Formering för offentlighet*. Konferensrapport 22.11.00. (Forum för pedagogisk historia. Meddelanden:4). Uppsala och Stockholm, 2001; Englund, Boel, (red.), *Kvinnorna och staden. Borgerliga kvinnor och Stockholms moderni-*

Vid Södertörns högskola pågår sedan 1999 forskning med genusperspektiv betitlad ”*Att ge sig själv makt. Den nya svenska kvinnorörelsen från sent 1960-tal till tidigt 1980-tal*”. Här handlar det om den radikala kvinnorörelsen i Sverige under 1970-talet. Projektet är mångvetenskapligt och bland forskarna märks sociologen Eva Schmitz samt historikerna Kjell Östberg och Elisabeth Elgán.⁵¹⁵

Utöver kvinnorörelsen har även andra sociala rörelser som naturvårds-, hembygds- och turiströrelserna, liksom djurskyddsrörelsen kommit att uppmärksammas av historikerna. En av dessa, Martin Stolare,⁵¹⁶ har nyligen undersökt fyra svenska reformrörelser under perioden 1900–1920. Även om rörelserna inte fick något större genomslag, menar Stolare att det är för tidigt att stämpla dem som historiens förlorare. I avhandlingen granskas fyra reformrörelser under 1900-talets två första decennier: främst den georgistiska jordreformrörelsen, men även den värmländska ungdomsrörelsen, den vegetariska rörelsen samt småbrukarrörelsen kring tidningen Odlaren. I dessa fyra rörelser riktades kritik mot denna omvandlingsprocess. Man gillade helt enkelt inte det samhälle vars konturer avtecknade sig allt tydligare. Rörelserna formulerade i detta läge egna bilder eller visioner över hur samhället borde vara organiserat.

sering år 1900. Februari 2003. (Antropos, Rapporter från Kulturvetenskapliga forskningsgruppen; 5); Ullman, Annika, *Stiftarinnegenerationen. Med fokus på Sofi Almqvist, Anna Sandström och Anna Ahlström*. Stockholm 2003; af Petersens, Lovisa, *Kvinnokonferensen 1897*. (I: *Formering för offentlighet*. Rapport från konferens i Uppsala den 22 november 2000. (Forum för pedagogisk historia. Meddelanden: 4.) Uppsala och Stockholm 2001; dens., ”*Klokt tal af kloka kvinnor*”. *Kvinnokonferensen 1897 som medel för offentlighet*. Kvinnovetenskaplig tidskrift, 2001:2.

⁵¹⁵ Se särsk. Östberg, Kjell, *Efter rösträtten: kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*. Eslöv 1997; Dens., 1968. *När allting var i rörelse. Sextiotalradikaliseringsen och de sociala rörelserna*. Stockholm 2003. Se även Schmitz, Eva, *Arbetarkvinnors mobiliseringar i arbetarrörelsens barndom*. (Lic.-avhandling i sociologi). Lund 1999; Frangeur, Renée, *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna?: striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*. Eslöv 1998.

⁵¹⁶ Stolare, Martin, *Kultur och Natur. Moderniseringskritiska företeelser i Sverige 1900–1920*. Göteborg 2003. Se även Dirke, Karin, *De värnlösa vännerna. Den svenska djurskydds-rörelsen 1875–1920*. Stockholm 2000; Om turiströrelsen, se Sehlin, Halvar, *Känn ditt land. STF:s roll i den svenska turismens historia*. Stockholm 1998.; Om hembygdsrörelsen, se t.ex.: Björkroth, Maria, *Hembygd i samtida och framtid 1890–1930. En museologisk studie av att bevara och förnya*. Umeå 2000.

Huvudmannaskap för forskningen

Bland allmänheten finns ett utbrett intresse för de svenska folkrörelserna i historisk och kulturell belysning och rörelserna själva har på olika sätt spelat en aktiv roll för att på olika sätt befrämja kunskapsproduktion om respektive rörelse bland såväl amatörer som akademiska forskare av facket. Därtill kommer att aktörer som Föreningen för folkrörelseforskning, Centrum för idrottsforskning, Folkbildningsrådets FoU-beredning, Kooperativa institutet, Mimer – ett nationellt program för folkbildningsforskning och Frikyrkliga forskningsrådet (FRIFO), i likhet med Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek varit aktivt verksamma, för att med olika medel även stimulera ett brett forskningsintresse för de svenska folkrörelserna. Dessa har dock ej framträtt som huvudmän och vetenskaplig bas för sådan forskning.

Denna inventering av aktuell forskning om folkrörelser, frivilligorganisationer och andra sociala rörelser avser dock endast grundvetenskaplig sådan. Forskningen i Sverige har så gott som undantagslöst skett vid svenska universitet och högskolor. Den har också under 1990-talet varit rikt företrädd och utvecklad framförallt vid de traditionella lärosätena i Lund, Uppsala Stockholm, och Göteborg, liksom i Umeå och Linköping samt Växjö och Örebro. Därtill kan nämnas den pedagogikhistoriska grenen av Lärarhögskolan.

I något undantagsfall har huvudmännen för forskningsutförandet varit privata stiftelser, som det numera nedlagda Cityuniversitetet i Stockholm, Sköndalsinstitutet och Handelshögskolan i Stockholm, som i olika former kommit att locka fram goda forskarmiljöer, vilka ägnar sig åt frågor om det civila samhället, om frivilligt och kooperativt arbete samt om dess organisationer. Även vid Arbetslivsinstitutet förekommer i någon mån forskning inom området. Vid Mitthögskolan i Östersund förekommer också forskning vid Institutet för social ekonomi. Dessutom är Nordiska Ministerrådet aktiv huvudman för ett i Stockholm verksamt institut för tillämpad forskning om regionala utvecklingsfrågor (Nord-Regio).

Forskningens organisering

Statsmakterna har genom åren återkommande försökt att förstärka forskningen omkring det ideella arbetet. När det gäller folkrörelse- och kooperationsforskningen har det skett via särskilda medel via den statliga forskningsrådsorganisationen, i form av samverkan med stort inflytande för organisationerna, men med svagare anknytning till forskarvärlden. De ideella organisationernas – inte den ideella verksamhetens förutsättningar och villkor sattes i fokus. Under 1980-talet kom på detta sätt långsiktigheten och den inomvetenskapliga förankringen att få stå tillbaka till förmån för mer organisationsinterna relevanskrav. Detta kom i sin tur att för forskningen medföra svag legitimitet och internt ifrågasättande. Det kom i sin tur att medföra stora svårigheter att behålla och nyrekrytera forskare inom dessa områden samt med begränsade spridningseffekter inom forskningsvärlden.

Inom folkbildningsforskningen förekom en annan och mer framgångsrik strategi. Efter initiativ från Linköpings universitet beslutade riksdagen 1990 att öka anslaget för forskning vid den samhällsvetenskapliga fakulteten där med en miljon kronor. Lokalt inrättades ett nationellt program som ett nätverk för folkbildningsforskning (Mimer) för att generera forskning genom mera omfattande projekt- och seminarieverksamhet.

Ett nationellt råd för folkbildningsforskning (Mimerrådet, bestående av nio ledamöter, varav sex från forskarsamhället) leder sedan dess verksamheten. Mimer har följande uppdrag:

- att främja tvärvetenskaplig och bred forskning om folkbildning oavsett disciplin och var i landet forskningen bedrivs,
- att skapa och upprätthålla ett nätverk och dialog mellan forskare och mellan forskare och folkbildare,
- att genom nätverket sprida information om forskning samt
- att skapa mötesplatser som stimulerar till samverkan och ny forskning.

En ursprunglig strävan att skapa egna forskningsprojekt har tonats ned till förmån för att samla, stödja och locka andra forskare att initiera egna forskningsprojekt. Nätverket har en dominans av vuxenpedagoger, men samlar också forskningsaktiva med historisk, men även annan inriktning.

När det gäller den nu aktuella forskningen kännetecknas den av att, liksom tidigare, framför allt vara resultatet av solitära forskares möda. Forskning om folkrörelser pågår visserligen, men inom ramen för enstaka individuella och dis-

parata projekt, snarare än som sammanhållna program i starka forskarmiljöer, långsiktigt finansierade och under medverkan av såväl etablerade som juniora forskare. Vägen tillbaka till 1970-talets Uppsala och något som liknar det långvarigt finansierade och mycket omfattande program för s.k. storforskning och kompetensuppbyggnad om de svenska folkrörelserna är således mycket lång.

Vad beträffar forskningen om svensk arbetarrörelse kan man närmast tala om att intensiteten och ambitionerna i anslutning till aktiviteterna inför 100-årsjubilerande på förbunds nivå och på central nivå nu har klingat av och att en tidigare programforskning – som den vid Södertörns högskola om arbetarrörelsen i de forna Östersjöländerna och som finansierades med medel från Östersjöstiftelsen – nu har efterträtts av väntan på publicering av forskningsresultat och förberedelser för nya tag. Förberedelser för forskning i ett forskarnätverk sker för närvarande t.ex. under arbetsnamnet ”Folkets hus och parker”.

Vid Sköndalsinstitutet finns ett profilområde för forskning med inriktning mot *Studier av det civila samhället och dess sociala innebörder*. Forskningen bedrivs mångvetenskapligt av forskarlag organiserade i ett starkt nordiskt nätverk, som också har utomnordiska förgreningar. Den flervetenskapliga inriktningen kommer till uttryck dels genom individuella projekt med olika ansatser, dels genom en målmedveten rekrytering av forskare från olika discipliner som socialt arbete, sociologi, teologi, socialantropologi, och kulturgeografi. Institutet ingår i starka nätverk som innefattar framstående forskare från skilda discipliner och forskningsmiljöer internationellt och i Sverige.

Naturligtvis är inte forskningen vid Sköndalsinstitutet unik i sitt sätt att organisera sig; svensk humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning utvecklas successivt från fragmenterade solitärer i riktning mot nätverk för mångvetenskapligt kunskapsutbyte och samarbete kring gemensamma problem- och frågeställningar. Men det bör dock betonas att en stor del av forskningen om ideella organisationer har anknytning till något av de nationella forskarnätverk som finns inom området och som alla mer eller mindre har en orientering också mot praktiker och företrädare för de ideella organisationerna. En viktig nod i sammanhanget utgör nätverket *IDEELL ARENA*, ett samarbetsprojekt för ledarskapsutveckling inom den ideella sektorn. Vissa personer i nätverket är också aktiva både som forskare och som funktionärer i befintliga intresseföreningar.

Forskningens finansiering

Forskningen om folkrörelser som vi överblickar med denna kartläggning har huvudsakligen finansierats av statliga medel via forskningsråd och universitetens fakultetsmedel. Andra finansiärer är privata stiftelser och i någon mån fackförbund och ideella organisationer, varav Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond är den enskilt största finansiären av forskningen om folkrörelser och andra sociala rörelser. Andra stiftelser, om än med en avsevärt blygsammare roll, är Östersjöstiftelsen, Vårdalstiftelsen och Stiftelsen Stora Sköndal jämte Cancerfonden och Röda korset.

Som udda bland dessa finansiärer av svensk forskning framträder Folkrorelsernas samarbetsorgan för lotterifrågor (FSL), som bland annat bekostar en professur i Socialt arbete vid Sköndalsinstitutet.

Det skall dock framhållas att det utöver dessa stiftelser också finns ett mycket stort antal av privat karaktär med ändamålet att finansiera humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Dessutom har Lantbrukskooperationen via LRF:s forskningsfond under 90-talets första hälft bekostat forskning inom området lantbrukskooperation vid SLU. Även Kooperativa förbundet finansierar via sin forskningsstiftelse sedan 1998 kooperationsforskning. Ännu en central aktör är Kungl. Skogs- och jordbruksakademien (KSLA), som tillsammans med dåvarande Skogs- och jordbrukets forskningsråd (SJFR) Forskningsrådsnämnden (FRN) och Statens Byggnadsforskingsråd (BFR) stödde forskning inom högskolan för kooperativ landsbygdsutveckling.

På det statliga området reformerades forskningsrådsorganisationen 2001, då Vetenskapsrådet och Rådet för forskning om arbetsliv och socialvetenskap (FAS) kom att överta finansieringsansvaret från de tidigare verksamma myndigheterna FRN, Statens humanistiskt-samhällsvetenskapliga forskningsråd, Rådet för arbetslivsforskning (RALF) samt Statens socialvetenskapliga forskningsråd (SFR), BFR och SJFR, som tills dess i varierande utsträckning finansierade detta slag av forskning.

Andra statliga finansiärer av mer riktad forskning och vetenskapligt syntesarbete har varit Socialdepartementet, Demokratienheten vid Justitiedepartementet samt dåvarande Civildepartementet. Statliga medel har också i någon mån kanaliserats via Centrum för idrottsforskning och Folkbildningsrådet. Därtill kommer de nu nedlagda Expertgruppen för forskning om regional utveckling (ERU) respektive Statens institut för regionalpolitisk forskning (SIR), jämte Nordiska Ministerrådet, liksom de Nordiska forskningsrådets samarbetsnämnder för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning (NOS-HS).

Men det skall återigen framhållas att en mycket stor andel av de statliga forskningsmedlen som tilldelas forskningen om folkrörelser och sociala rörelser sannolikt utgörs av universitetens fakultetsmedel. De finansierar bl.a. utbildningsbidrag till doktorander motsvarande 13 650 kronor per månad under som mest fyra år.

Några bidrag till svenska forskare från den Europeiska unionens ramprogram för forskning har hittills inte förekommit inom detta område. Däremot kan det ha förekommit att de av länsstyrelserna disponerade medlen för EU:s regionalstöd kan ha tagits i anspråk för högskolans medverkan med kunskapsutveckling inom det regionalekonomiska fältet.

Kontaktvägar i svensk och internationell forskning

Svensk forskning om folkrörelser är som vi tidigare kunnat konstatera ingalunda någon enhetlig och homogen materia, utan visar prov på både stor bredd och särart. Det svenska folkrörelsebegreppet är unikt till sin innebörd, men har beröringspunkter med det som internationellt benämnes frivilligorganisationer respektive sociala rörelser.

Fora för internationellt utbyte för verksamma forskare utgörs av de olika tidskrifter som finns för publicering av forskningsresultat jämte de mönster som i övrigt via elektronisk och annan publicering av forskningsresultat som utvecklats. Därutöver förekommer sedvanliga konferenser och seminarier arrangerade av forskargrupper och institutioner.

När det gäller kontaktvägar skall det dock nämnas att forskningen om den s.k. ideella sektorn befinner sig i ett uppbyggnads- och konsolideringsskede som också medfört en påfallande internationell synlighet och närvaro i befintliga forskargemenskaper. På nordisk basis finns sedan 1994 ett expanderande nordiskt forskarnätverk med omkring 70-talet aktiva forskare, som arrangerar årligen återkommande möten med fördrag och s.k. papers.

På amerikansk botten finns det amerikanska forskarsällskapet *Association for Research on Non-Profit Organizations and Voluntary Actions* (Arnova) och som sedan ett 30-tal år tillbaka ger ut den ansedda tidskriften *Non-Profit and Voluntary Sector Quarterly*. Sällskapet arrangerar årliga internationella forskarmöten, där också företrädare för svensk forskning deltar. Ännu en amerikansk organisation är *International Society for Third Sector Research*, som hålls samman kring tidskriften *Voluntas* och som har sin hemvist vid Johns Hopkins-universitetet i USA.

På det kooperativa området finns ett svenskt kontaktforum i *Föreningen för kooperativa studier*, som bildades 1981 av företrädare från universitet, högskolor och kooperativa organisationer. Dess hemvist är Handelshögskolan i Stockholm och dess uppgift är att, i likhet med Kooperativa institutet, främja intresset för forskning om Kooperation samt att skapa kontakter och nätverk mellan intresserade samt bidra till att sprida forskningsresultat och utveckla en kooperativ forskningskultur. Föreningen utgör den sammanhållande länken inom kooperationsforskningen; den ger ut en årsbok samt ordnar konferenser och seminarier. Det förekommer en företagsekonomisk dominans som bärs upp av forskare vid universitet och högskolor. Föreningen har systerorganisationer i flera europeiska länder.

Vid Mitthögskolan i Östersund förekommer också forskning vid Institutet för social ekonomi. Institutet arrangerar årligen ett s.k. forskarforum om regional utveckling tillsammans med bl.a. Glesbygdsverket. I Näringsdepartementets regi pågår en mycket omfattande politisk hantering av tillväxtfrågor, och regionala partnerskap, social ekonomi och nykooperativt företagande i anslutning till det svenska EU-medlemskapet. I detta arbete förekommer också det svenska högskolesystemet som samarbetspartner. Sedan 1997 verkade under några år av hektiska regionala tillväxtavtal även det av regeringen inom departementet inrättade Kooperativa Rådet. Verksamheten avstannade dock, men intresserade forskare ingår naturligtvis i nätverk också här.

Internationellt synes kontaktvägarna mellan forskning om Kooperation och dess praktik i stor utsträckning sammanfalla under paraplyorganisationen *International Cooperative Alliance* (ICA) som bl.a. arrangerar årliga sammankomster på temat ny Kooperation och social ekonomi.⁵¹⁷

Kontaktvägar till svensk forskning om den svenska arbetarrörelsen finns väl etablerad dels av forskarna själva, dels via institutionaliserade former i förgreningar som under lång tid utvecklats genom mångåriga insatser av Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek och dess närstående organisationer i Sverige och i de övriga nordiska länderna samt internationellt. Sedan några år tillbaka arrangeras European Social Sciences History Conferences (ESSHC). Vid den planerade femte konferensen, som äger rum i Berlin år 2004 kommer bl.a. svensk folkrörelseforskning att presenteras av svenska forskare, som också finns med i konferensens styrelse.

Vid Göteborgs universitet finns det dessutom en sedan flera år uppbyggd databas för forskning om arbetsliv och i någon mån folkrörelser, *"Historisk arbetslivsforskning i Sverige"* (HAFS). Denna databas är ett samarbete mellan *Internationella arbetslivsstudier* och *Kommittén för historisk arbetslivsforskning*. Databasen är sökbar dels för publicerad forskning efter 1990, dels för pågående forskning inom området.

I några fall har det genom åren även förekommit att svenska forskare verkat som gästforskare vid universitet i USA, Australien och Storbritannien. Något nämnvärt utbyte på postdoktoral nivå synes ej ha förekommit från svensk sida. Ett undantag är en av FAS och Sköndalsinstitutet finansierad stipendiering för postdoktorat under två år vid George Mason-universitetet i USA.

⁵¹⁷ Social ekonomi och Kooperation inom området landsbygdsutveckling samt inom arbetet med EU:s regionalstöd (Mål 2–6) lockar även till sig forskare för skilda bidrag i anslutning till lokala kooperativa utvecklingscentra. Vi hänvisar till vidare Föreningen för lokala utvecklingscentra, samt till Nordiska Ministerrådets forskningsinstitut Nord-Regio i Stockholm, liksom till följande internet-portal:
<http://www.kooperativutveckling.org/index1.html>

REGERINGEN

Justitiedepartementet

Bilaga

Regeringsbeslut 74

2002-12-19

Ju2002/8978/D

Vetenskapsrådet
103 78 STOCKHOLM

Uppdrag till Vetenskapsrådet att göra en kartläggning av forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser

I bilaga

Regeringen uppdrar åt Vetenskapsrådet att göra en kartläggning av forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser.

Uppdraget skall utföras och redovisas enligt *bilagan*.

Kostnaden för uppdraget skall i enlighet med regeringsbeslut den 19 december 2002 (Ju2002/8930/D, delvis) belasta anslaget 46:1 Allmänna val, anslagspost 2 Mångvetenskaplig demokratiforskning.

På regeringens vägnar

Mona Sahlin

Charlotta Wickman

Utdrag till
Justitiedepartementet/K
Justitiedepartementet/PP
Justitiedepartementet/F
Finansdepartementet/BA
Utbildningsdepartementet/F

Justitiedepartementet

Uppdrag att göra en kartläggning av forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser

Sammanfattning av uppdraget

Vetenskapsrådet skall göra en kartläggning av forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser.

Uppdraget skall redovisas till Justitiedepartementet senast den 31 oktober 2003.

Bakgrund

Forskning om demokrati och offentlig förvaltning

En mer omfattande kartläggning av forskningen om bl.a. demokrati och offentlig förvaltning har inte genomförts sedan slutet av 1980-talet, då av den s.k. FOS-utredningen med redovisning i betänkandet Ny kunskap och förnyelse (SOU 1991:36).

År 1991 påbörjades genomförandet av regeringens långsiktiga forskningsprogram – det s.k. FOS-programmet – med syfte att koncentrera resurserna och stärka universitetsforskningen om bl.a. demokrati och offentlig förvaltning. Vetenskapsrådet har fått i uppdrag att utvärdera FOS-programmet. Uppdraget skall redovisas senast den 31 december 2002.

I den senaste forskningspolitiska propositionen (prop. 2000/01:3 Forskning och förnyelse) konstateras att den offentliga sektorn, varmed avses bl.a. demokrati och offentlig förvaltning, under 1990-talet har genomgått genomgripande strukturförändringar. Det anses vara väsentligt med kvalificerad forskning om den offentliga sektorns utveckling när det gäller att öka kvaliteten i sektorns långsiktiga förändringsarbete.

Regeringen gör i propositionen Demokrati för det nya seklet (prop. 2001/02:80) bedömningen att mångvetenskaplig forskning om demokrati bör stimuleras. Regeringen anger som sin avsikt att återkomma i frågan om den framtida demokratiforskningen när FOS-programmet har utvärderats.

Forskning om folkrörelser

I den senaste forskningspolitiska propositionen konstateras att forskningen om folkrörelser berör många discipliner, bl.a. statsvetenskap, national- och företagsekonomi, kulturgeografi, sociologi och socialt arbete. Någon heltäckande kartläggning av vilken forskning om folkrörelser som finns har inte gjorts. Regeringen anger i propositionen att det finns en avsikt att ta initiativ till sådan kartläggning.

Uppdraget

Vetenskapsrådet skall göra en kartläggning av forskningen om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser. Rådet skall också göra en översiktlig analys av resultatet av kartläggningen.

Vetenskapsrådet skall göra följande när det gäller forskningen om demokrati och offentlig förvaltning.

* Kartlägga vilka forskningsutövare som bedriver sådan forskning samt vilka huvudmän – t.ex. stat, kommun och landsting – som har det finansiella ansvaret för de olika forskningsorganen.

* Kartlägga hur forskningen är organiserad samt hur kontaktvägarna mellan de olika forskningsutförarna ser ut, t.ex. om kontakterna bygger på nätverk, samarbetsprojekt eller annat.

* Kartlägga hur forskningen finansieras, undersöka finansierarnas inflytande över inriktningen på forskningen samt göra en översiktlig uppskattning av kostnaderna för forskningen.

* Kartlägga vilken inriktning som forskningen har. Undersöka om det går att urskilja några allmänna tendenser och om det finns tydliga, innehållsmässiga överlappningar mellan olika forskningsutförare vad gäller forskningens inriktning.

* Kartlägga vilka olika vetenskapliga discipliner och vilka olika forskningsutförare som bedriver en mångvetenskapligt inriktad sådan forskning. Kartlägga vilka olika samarbetsformer som kan ha byggts upp

mellan olika discipliner och mellan olika forskningsutförare i syfte att utveckla den mångvetenskapliga inriktningen på forskningen.

* Kartlägga omfattningen av och formerna för forskningsutförarnas samverkan med det omgivande samhället vad gäller forskningen. Kartlägga, så långt det är möjligt, vilka användare som utnyttjar forskningsresultaten i sitt utvecklingsarbete. Kartlägga om det också finns andra organ, t.ex. statliga myndigheter, som har till uppgift att sprida information om forskningsresultat inom detta område.

* Kartlägga samarbetet mellan svensk respektive internationell forskning.

Vetenskapsrådet skall göra följande när det gäller forskningen om folkrörelser.

* Kartlägga vilka organ som är huvudmän för forskningen, hur forskningen är organiserad och finansierad, vilken inriktning forskningen har, kostnaderna för forskningen samt vilka de sedvanliga kontaktvägarna är mellan svensk respektive internationell forskning.

Redovisning m.m.

Forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser är inte några klart definierade forskningsområden. Det får därför ankomma på Vetenskapsrådet att avgränsa kartläggningen på det sätt som rådet anser bäst svarar mot uppdraget. Vetenskapsrådet får inom ramen för uppdraget utreda eller annars behandla andra frågor som bedöms vara av betydelse i sammanhanget.

Uppdraget skall redovisas skriftligen till Justitiedepartementet senast den 31 oktober 2003.